

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ
ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Ποιότητα και Διασφάλιση της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση.
Εξελίξεις στις πολιτικές και στις πρακτικές της Ευρωπαϊκής Διασφάλισης της
Ποιότητας στα πλαίσια της Διαδικασίας της Μπολόνια

Πατρούλα Παναγοπούλου

**Επιβλέπων Καθηγητής
Γεώργιος Πασιάς
καθηγητής πρώτης βαθμίδας,**

Παιδαγωγικού Τμήματος Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης

ΑΘΗΝΑ, 2020

© ΕΚΠΑ, 2020

Η παρούσα διατριβή, η οποία εκπονήθηκε στα πλαίσια του Π.Μ.Σ.: ΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ και τα λοιπά αποτελέσματα της αντίστοιχης Διπλωματικής Εργασίας (ΔΕ) αποτελούν συνιδιοκτησία του ΕΚΠΑ και του/της φοιτητή/τριας, ο/η καθένας/μια από τους/τις οποίους/ες έχει το δικαίωμα ανεξάρτητης χρήσης και αναπαραγωγής τους (στο σύνολο ή τμηματικά) για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, σε κάθε περίπτωση αναφέροντας τον τίτλο και τον/την συγγραφέα και το ΕΚΠΑ όπου εκπονήθηκε η ΔΕ καθώς και τον επιβλέποντα και την επιτροπή κρίσης.

«Δηλώνω υπεύθυνα ότι η συγκεκριμένη Διπλωματική Εργασία για τη λήψη του μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών του ΠΜΣ στην Πολιτική, Διοίκηση και Αξιολόγηση στην Εκπαίδευση – Πλήρους Φοίτησης του Παιδαγωγικού Τμήματος Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης της Φιλοσοφικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών έχει συγγραφεί από εμένα προσωπικά και δεν έχει υποβληθεί ούτε έχει εγκριθεί στο πλαίσιο κάποιου άλλου μεταπτυχιακού ή προπτυχιακού τίτλου σπουδών, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό. Η εργασία αυτή έχοντας εκπονηθεί από εμένα, αντιπροσωπεύει τις προσωπικές μου απόψεις επί του θέματος. Οι πηγές στις οποίες ανέτρεξα για την εκπόνηση της συγκεκριμένης Διπλωματικής αναφέρονται στο σύνολό τους, δίνοντας πλήρεις αναφορές στους συγγραφείς, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Σε κάθε περίπτωση, αναληθούς ή ανακριβούς δηλώσεως, υπόκειμαι στις συνέπειες που προβλέπονται στον Κανονισμό Σπουδών του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών στην Πολιτική, Διοίκηση και Αξιολόγηση στην Εκπαίδευση και στις διατάξεις που προβλέπει η Ελληνική και Κοινοτική Νομοθεσία περί πνευματικής ιδιοκτησίας».

Η ΔΗΛΟΥΣΑ

Ονοματεπώνυμο: Πατρούλα Παναγοπούλου

Αριθμός Μητρώου:218030

Υπογραφή:

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ολοκληρώνοντας αυτή τη διπλωματική εργασία θα ήθελα να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στα μέλη της τριμελούς επιτροπής, συγκεκριμένα στον επιβλέποντα καθηγητή κ. Γεώργιο Πασιά, καθηγητή πρώτης βαθμίδας του Τμήματος Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης της Φιλοσοφικής σχολής, για την πολύτιμη καθοδήγηση του στη συγγραφή της διπλωματικής αυτής εργασίας. Η επιστημονικότητα, ο δυναμισμός του και ο ενθουσιασμός του, αφύπνισαν την αγάπη μου για την μάθηση και με προέτρεψαν να εργαστώ με ενθουσιασμό για την εκπόνηση της Διπλωματικής. Επίσης στους καθηγητές του ίδιου Τμήματος, κ. Γεώργιο Παπακωνσταντίνου καθηγητή πρώτης βαθμίδας και τον Δημήτριο Φωτεινό αναπληρωτή καθηγητή για την πολύτιμη συμβολή τους.

Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές του μεταπτυχιακού γιατί μετέτρεψαν αυτό το μεταπτυχιακό σε ένα ενδιαφέρον ταξίδι γνώσης καθώς και τους συμφοιτητές μου, συνοδοιπόρους στο ταξίδι αυτό.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω τους συναδέλφους μου, κ. Ελένη Αρετουλάκη, κ. Αλέξανδρο Παπανικολάου, κ. Μαρία Ντελίκου και την κ. Σπυριδούλα Αρβανίτη για την ηθική και πρακτική στήριξη στην προσπάθεια αυτή.

Όμως περισσότερο

Ευχαριστώ τον σύζυγό μου Γεώργιο Κατσακιώρη και τα παιδιά μας Βαγγέλη και Παύλο που με στήριξαν σε όλη αυτή την προσπάθειά μου

Η εργασία αυτή είναι αφιερωμένη στην οικογένειά μου

Ποιότητα και Διασφάλιση της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Εξελίσξεις στις πολιτικές και στις πρακτικές της Ευρωπαϊκής Διασφάλισης της Ποιότητας στα πλαίσια της Διαδικασίας της Μπολόνια

Παναγοπούλου Πατρούλα

ΑΜ:218030

Γεώργιος Πασιάς	Γεώργιος Παπακωνσταντίνου	Δημήτριος Φωτεινός
καθηγητής πρώτης βαθμίδας ΕΚΠΑ	καθηγητής πρώτης βαθμίδας ΕΚΠΑ	αναπληρωτής καθηγητής ΕΚΠΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σε αυτή τη διπλωματική εργασία γίνεται μία προσέγγιση των εννοιών της «Ποιότητας» και της «Διασφάλισης της Ποιότητας» στην Ανώτατη Εκπαίδευση. Στηριζόμενοι στην παραδοχή ότι αφορούν έννοιες πολυδιάστατες, πολυεπίπεδες και δυναμικές, θα προσπαθήσουμε να αναλύσουμε την σημασία τους και να εξετάσουμε τις πολιτικές και ιδεολογικές τους καταγωγές. Η μελέτη επίσης προσεγγίζει την πολιτική τους διάστασή σε ευρωπαϊκό επίπεδο και κυρίως στους «λόγους» και στις «πολιτικές» που αναπτύχθηκαν στα πλαίσια της Διαδικασίας της Μπολόνια (Bologna Process). Το ενδιαφέρον για την Ποιότητα και τη Διασφάλιση της Ποιότητας της ανώτατης εκπαίδευσης προβάλλεται από τις ευρωπαϊκές πολιτικές πρωτοβουλίες για τον εκσυγχρονισμό, την εναρμόνιση και την αξιολόγηση των εκπαιδευτικών συστημάτων στο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον της Ευρώπης της Γνώσης. Μέσα από την επισκόπηση της Διαδικασίας της Μπολόνια αναδεικνύονται οι λόγοι και οι πολιτικές πρακτικές που την καθιστούν ως μιας μορφή «χαλαρής διακυβέρνησης» (soft governance), στα πλαίσια της οποίας αναπτύχθηκαν διαδικασίες Διασφάλισης της Ποιότητας και ενισχύθηκαν οι διεθνείς οργανισμοί παρακολούθησης και πιστοποίησης των συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης. Ολοκληρώνοντας την επισκόπηση της ανάπτυξης και της εξέλιξής της Διασφάλισης της Ποιότητας υπό το πρίσμα της Διαδικασίας της Μπολόνια συμπεράνουμε ότι τα Ευρωπαϊκά ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης στα πλαίσια της Μπολόνια θεωρούνται ως υπεύθυνα για την ποιότητα της ανώτατης εκπαίδευσης, και υπάρχει συναίνεση ότι η διασφάλιση ποιότητας είναι απαραίτητη για τη διασφάλιση της λογοδοσίας και της ενίσχυσης της βελτίωσης των συστημάτων και των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Τα συστήματα αξιολόγησης και πιστοποίησης συνδέονται με την εσωτερική λειτουργία και αποστολή της ανώτατης εκπαίδευσης σε εθνικό επίπεδο και διαμορφώνουν και πιστοποιούν την «εικόνα» και την «φήμη» των ιδρυμάτων στο εξωτερικό καθώς και τη θέση τους στην αρένα των πανεπιστημιακών κατατάξεων (rankings). Ωστόσο τα εθνικά συστήματα ανώτατης εκπαίδευσης στην Ευρώπη συνεχίζουν να χαρακτηρίζονται από ποικιλομορφία ως προς την αποστολή και τη δομή, η ποιότητα και η διασφάλιση της ποιότητας της ευρωπαϊκής ανώτατης εκπαίδευσης είναι πολυδιάστατες και δυναμικές και αφομοιώνουν στο πλαίσιό τους, τη διαρκώς μεταβαλλόμενη πραγματικότητα της

ανώτατης εκπαίδευσης στην Ευρώπη της Γνώσης. Για τη θεωρητική και εννοιολογική θεμελίωση της μελέτης θα στηριχτούμε στην βιβλιογραφική επισκόπηση έγκυρων δημοσιευμένων άρθρων και μελετών. Στη συνέχεια για την αποτύπωση της εξέλιξης αυτών των εννοιών και των διαδικασιών της Διασφάλισης της Ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση στα πλαίσια της Διαδικασίας της Μπολόνια θα αναλύσουμε μέσω της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου τα επίσημα κείμενα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, τις επίσημες δηλώσεις και ανακοινωθέντα της Διαδικασίας της Μπολόνια καθώς και τις εκθέσεις παρακολούθησης των ενδιαφερομένων φορέων και οργανισμών της ανώτατης εκπαίδευσης.

Λέξεις-κλειδιά: Ποιότητα, Διασφάλιση της Ποιότητας, Αξιολόγηση της Ποιότητας, Πιστοποίηση, ανώτατη εκπαίδευση, Διαδικασία της Μπολόνια, ENQA, EQAR, ESG

Quality and Quality Assurance in Higher Education. Developments in European Quality Assurance policies and practices in the context of the Bologna Process

Patroula Panagopoulou

George
Pasias
Professor NKUA

George
Papakonstantinou
Professor NKUA

Dimitrios Foteinos
Ass. Professor NKUA

Abstract

This bachelor's thesis brings an approach to the concepts of "Quality" and "Quality Assurance" in Higher Education. Based on the assumption that they relate to multidimensional, multilevel and dynamic concepts, we will try to analyze their meaning and examine their political and ideological origins. The study also approaches their political dimension at European level and mainly in the "discourse" and "policies" developed within the Bologna Process. The interest in the Quality and Quality Assurance of higher education is highlighted by the European policy initiatives for the modernization, harmonization and evaluation of education systems in the globalized environment of the Europe of Knowledge. The review of the Bologna Process highlights the discourse and policy practices that make it a form of "soft governance", in the framework of which quality assurance procedures have been developed. and international organizations monitoring and accreditation higher education systems were strengthened. Concluding the review of the development and evolution of Quality Assurance in the light of the Bologna Process, we conclude that the European Higher Education Institutions within Bologna are considered to be responsible for the quality of higher education, and there is a consensus that quality assurance is essential to ensure accountability and enhance the improvement of systems and educational institutions. The quality assessment and accreditation systems are related to the internal operation and mission of higher education at the national level and shape and certify the "image" and "reputation" of institutions abroad as well as their position in the arena of university rankings. However, national higher education systems in Europe continue to be diverse in mission and structure, and the quality and quality assurance of European higher education is multidimensional and dynamic. However, national higher education systems in Europe continue to be diverse in mission and structure, and the quality and quality assurance of European higher education is multidimensional and dynamic and assimilated in their context, the ever-changing reality of higher education in the Europe of Knowledge. For the theoretical and conceptual foundation of the study we will rely on the literature review of valid published articles and studies. In order to capture the evolution of these concepts and procedures of Quality Assurance in higher education under the Bologna Process, we

will analyze through qualitative content analysis the official texts of the European Commission, the official statements and announcements of the Bologna Process. and monitoring reports of stakeholders and organizations of higher education.

Keywords: *Quality, Quality Assurance , quality assessment, accreditation, Higher Education, Bologna Process , ENQA, EQAR, ESG*

Πίνακας Περιεχομένων

Περίληψη.....	5
Πίνακας Περιεχομένων.....	10
Εισαγωγή.....	13
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ.....	16
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο: ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ	16
1.1. Αναγκαιότητα και Σκοπός της μελέτης.....	16
1.2. Στόχοι – Ερευνητικά Ερωτήματα.....	21
1.3. Επισκόπηση της Βιβλιογραφίας.....	23
1.4. Δομή της Μελέτης.....	26
1.5.Μεθοδολογική προσέγγιση.....	29
1.5.1. Η «Βιβλιογραφική Επισκόπηση».....	30
1.5.2 Η «Ανάλυση Περιεχομένου».....	34
1.5.2.1. Ορισμός της Ανάλυσης Περιεχομένου.....	36
1.5.2.2. Τα βασικά χαρακτηριστικά της Ανάλυσης Περιεχομένου.....	37
1.5.2.3. Διαδικασία της Ποιοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου.....	39
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο:«Ποιότητα» και «Διασφάλιση της Ποιότητας» στην ανώτατη Εκπαίδευση.....	48
2.1.«Ποιότητα»	48
2.1.1.Ποιότητα ως εξαιρετική (Exceptional).....	49
2.1.2.Η ποιότητα ως τελειότητα ή συνέπεια (perfection).....	51
2.1.3.Η ποιότητα ως οικονομικά συμφέρουσα (Quality as Value for Money).....	52
2.1.4.Η ποιότητα ως μετασχηματισμός (Quality as Transformation).....	52
2.1.5.Η ποιότητα ως ανταπόκριση στο σκοπό (Quality as Fitness for Purpose).....	53
2.2.Διασφάλιση της Ποιότητας (Quality Assurance-QA).....	55

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΗΣ ΤΗΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ.....	60
3.1.Μέθοδοι Διασφάλισης της Ποιότητας.....	60
3.2.Όργανα αξιολόγησης της Ποιότητας.....	63
3.2.1.Ευρωπαϊκή Ένωση για τη Διασφάλιση της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση (European Association for Quality Assurance- ENQA).....	63
3.2.2.Ευρωπαϊκό Μητρώο Διασφάλισης της Ποιότητας για την Ανώτατη Εκπαίδευση (European Quality Assurance Register for Higher Education – EQAR).....	64
3.3. Συστήματα Παγκόσμιας Κατάταξης (rankings).....	66
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Πρακτικές και Πολιτικές Διασφάλισης της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση.....	70
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: Τάσεις προς τη Διασφάλιση της Ποιότητας. Οι ευρωπαϊκές εκπαιδευτικές πολιτικές και η Διασφάλιση της Ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση μέχρι την έναρξη της Διαδικασίας της Μπολόνια.....	70
1.1.Η Αποστολή της Ανώτατης Εκπαίδευσης στην «Ευρώπη της Γνώσης».....	70
1.2.Τάσεις προ τη Διασφάλιση της Ποιότητας	77
1.3.Οι πρωτοβουλίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	78
1.3.1.Σύμβαση της Λισσαβόνας για την αναγνώριση.....	81
1.3.2.Η σύσταση του Συμβουλίου της 24 ^{ης} Σεπτεμβρίου 1998 (98/561/EK) (Council's Recommendation of 24 September 1998).....	83
1.3.3.Η Διακήρυξη της Σορβόνης.....	84
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η Διαδικασία της Μπολόνια: Αρχές και Στόχοι και η εξέλιξη της Διαδικασίας στα 20 χρόνια ύπαρξής της.....	87
2.1. Καταγωγή της Διαδικασίας της Μπολόνια (Bologna Process).....	87
2.2.Η Διαδικασία της Μπολόνια (1999).....	89
2.2.1.Βασικοί Στόχοι της Διαδικασίας της Μπολόνια.....	90
2.3.Η εξέλιξη της Διαδικασίας της Μπολόνια.....	93
2.3. 1 ^η Περίοδος –Σταθμός της Διαδικασίας της Μπολόνια: Παραγωγή Πολιτικής (Μπολόνια 1999- Βερολίνο 2003).....	93
2.3.2. 2 ^η Περίοδος -Σταθμός της Διαδικασίας της Μπολόνια : Εφαρμογή και υλοποίηση των δεσμεύσεων της Διαδικασίας (Μπέργκεν 2005 - Λουβαίν 2009).....	99

2.3.3.3 ^η Περίοδος –Σταθμός Διαδικασίας της Μπολόνια: Διεθνοποίηση και ολοκλήρωση του εγχειρήματος «Bologna 2020» (Λουβαίν 2009 +).....	103
2.4. Η πολύ-επίπεδη Διακυβέρνηση της Διαδικασίας μέσω των Δικτύων των κρατών μελών και των ενδιαφερόμενων Φορέων (Stakeholders).....	105
2.5.«Η Μπολόνια συναντιέται με τη Λισαβόνα».....	109
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ : Πολιτικές Διασφάλισης της Ποιότητας στη Διαδικασία της Μπολόνια: Ιστορική και Συγκριτική προσέγγιση εξελίξεων και αλληλεπιδράσεων.....	113
3.1.Πολιτικές Διασφάλισης της Ποιότητας στη Διαδικασία της Μπολόνια.....	113
3.1.2.Η πορεία εξέλιξης του πλαισίου της Διασφάλισης της Ποιότητας στη Διαδικασία της Μπολόνια	116
3.1.3.Οι βασικοί στόχοι των μηχανισμών Διασφάλισης της Ποιότητας (QA) στη Διαδικασία της Μπολόνια.....	129
3.2.Η «Διεθνοποίηση της Ευρωπαϊκής Ανώτατης Εκπαίδευσης», η «Διασφάλιση της ποιότητας της Διεθνοποίησης» η «Διεθνοποίηση των συστημάτων Διασφάλισης της Ποιότητας» στη Διαδικασία της Μπολόνια.	132
3.2.1.Ορισμός διεθνοποίησης της ανώτερης εκπαίδευσης.....	134
3.2.2 Διαδικασίες Διεθνοποίησης και συστήματα Διασφάλισης της Ποιότητας.....	139
3.2.3. Η διεθνοποίηση στη Διαδικασία της Μπολόνια και η Διασφάλιση της Ποιότητας της Διεθνοποίησης και Διεθνοποίησης της Διασφάλισης της Ποιότητας.....	143
2.2.3.1..Η διεθνοποίηση στα πλαίσια της διαδικασίας της Μπολόνια.....	145
3.2.3.2.Διασφάλιση της Ποιότητας της διεθνοποίησης στη Μπολόνια και η Διεθνοποίηση των συστημάτων Διασφάλισης της Ποιότητας.....	147
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	151
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ	164
Ελληνόγλωσσες:.....	164
Ξενόγλωσσες:.....	165

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Παρόλο που η «ποιότητα» διαδραματίζει καίριο ρόλο στον τομέα της ανώτατης εκπαίδευσης, δεν υπάρχει ένας καθολικά έγκυρος και γενικά αποδεκτός ορισμός για αυτήν. Στη βιβλιογραφία η έννοια «ποιότητα στην εκπαίδευση» αφορά κυρίως τον ποιοτικό έλεγχο, τη διασφάλιση, τη διαχείριση, τον έλεγχο, την αξιολόγηση, την πολιτική και τη χρηματοδότηση (Harvey and Green, 1993:10). Η «ποιότητα», όπως η «ελευθερία» (liberty-Freedom), η «ισότητα» και η «δικαιοσύνη», είναι έννοια για την οποία έχουμε όλοι μια διαισθητική κατανόηση του περιεχομένου της, αλλά είναι δύσκολο να την οριοθετήσουμε εννοιολογικά. Η κατανόηση και η ερμηνεία του όρου «εκπαιδευτική ποιότητα» συνδέεται με ένα πολυδιάστατο προβληματισμό και την θεμελιώδη παραδοχή ότι η ποιότητα αποτελεί πολύσημη και πολυαξιακή έννοια (Kemenade, et al., 2008, Harvey and Green, 1993).

Ο όρος «ποιότητα» στον εκπαιδευτικό χώρο σηματοδοτείται τόσο από εξωτερικές επιρροές, όπως από τη βιομηχανία και την αγορά γενικότερα και συνδέονται με τις έννοιες της αποτελεσματικότητας, της ανταγωνιστικότητας, του πελάτη, όσο και από καθαρά εσωτερικές επιρροές που συνδέονται με τις γνωστικές και παιδαγωγικές διαστάσεις του όρου. «Οι έννοιες όπως η «ποιότητα» ή η «αξιολόγηση», λαμβάνουν το δικό τους νόημά τους όταν εφαρμόζονται ως μέτρα της ανώτατης εκπαίδευσης» (Saarinen, 2005:193).

Οι πολιτικές σχετικά με την «ποιότητα» στην εκπαίδευση είναι στο προσκήνιο πολλών χωρών από την δεκαετία του 1980 μετά τον επαναπροσδιορισμό του ρόλου της εκπαίδευσης η οποία καλείται να εξυπηρετήσει τις ανάγκες της οικονομίας και της αγοράς σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο. Τις τελευταίες δεκαετίες η ευρωπαϊκή ένωση έχει στρέψει το ενδιαφέρον της στην Εκπαίδευση. Τα κράτη μέλη πιστεύουν ότι η καινοτομία βασισμένη στην επιστήμη θα αποτελέσει κινητήρια δύναμη για την οικονομική ανάπτυξη της Ευρώπης με βασικούς συντελεστές τα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης. Τα πανεπιστήμια καλούνται να παίξουν βασικό ρόλο στη μετάβαση σε μία *Ευρωπαϊκή Κοινωνία και Οικονομία βασισμένη στην Γνώση* με άμεσες επιρροές και στα πεδία της κοινωνικής πολιτικής, της αγοράς εργασίας και της συνολικής οικονομικής πολιτικής. Σύμφωνα με τον Corbett, η ανώτατη εκπαίδευση αποτελούσε «ζήτημα έντονου ενδιαφέροντος για τους υπεύθυνους λήψης αποφάσεων της Ευρωπαϊκής Κοινότητας από την πρώτη ημέρα της ιστορίας της Κοινότητας» (Corbett, 2003: 328).

Η συμβολή της ανώτατης εκπαίδευσης στην καινοτομία και την ανάπτυξη μπορεί να επιτευχθεί με τις αποτελεσματικές συμπράξεις μεταξύ εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, έρευνας και επιχειρήσεων και από πολλές χώρες έχουν αναφερθεί πρωτοβουλίες τέτοιου είδους οι οποίες επικεντρώνονται στην καλύτερη μεταφορά γνώσεων μεταξύ εταιρειών, επιχειρήσεων και των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης όπως επίσης και μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα. (European Commission/EACEA/Eurydice, 2013)

Στο επίκεντρο του κοινοτικού λόγου για την ποιότητα βρίσκονται ένα πλαίσιο αρχών, κριτηρίων και εννοιών όπως «αποτελεσματικότητα», «λογοδοσία», «δείκτες ποιότητας», «πιστοποίηση», «αξιολόγηση» και «Διασφάλιση της Ποιότητας» οι οποίες προσδιορίζουν διαφορετικές εννοιολογικές προσεγγίσεις αλλά και πολιτικές ποιότητας.

Η Διασφάλιση της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση «έχει γίνει ένας γενικός όρος που χρησιμοποιείται ως συντομογραφία για όλες τις μορφές «εξωτερικής αξιολόγησης» (external evaluation), «παρακολούθησης» (monitoring) ή «επιθεώρησης (review)» της Ποιότητας» (Harvey, 2004-2019) Η «διασφάλιση της ποιότητας» είναι το προφανές εργαλείο για τον επαναπροσδιορισμό, τον εκσυγχρονισμό και την εναρμόνιση των παρόχων της εκπαίδευσης και των προγραμμάτων σπουδών για τις νέες απαιτήσεις της διεθνούς κινητικότητας και της απασχολησιμότητας, της διαφάνειας και της λογοδοσίας και της ενίσχυσης της Ευρώπης στην ανταγωνιστική παγκόσμια τάξη (Enders and Westerheijden, 2014). Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή διαδραμάτισε βασικό ρόλο σε αυτή την «ποιοτική επανάσταση» στην Ευρώπη. Πολλοί ευρωπαϊκοί στόχοι, όπως η αναγνώριση των πτυχίων που χορηγούνται στα ετερογενή εθνικά συστήματα, η ενίσχυση της κινητικότητας και της απασχολησιμότητας των φοιτητών, η οργάνωση κοινών προγραμμάτων σπουδών και η ελεύθερη κυκλοφορία των υπηρεσιών ανώτατης εκπαίδευσης, διευκολύνεται από τον καθορισμό ελάχιστων συγκρίσιμων ποιοτικών προτύπων για όλα τα εθνικά συστήματα διασφάλισης της ποιότητας και την καθιέρωση του Ευρωπαϊκού Μητρώου Διασφάλισης της Ποιότητας για την Ανώτατη Εκπαίδευση (EQAR) (Asderaki 2006a,όπ. αναφ. στο Asderaki 2009:108).

Η Διαδικασία της Μπολόνια, θα αποτελέσει ένα σημαντικό ορόσημο για τις ευρωπαϊκές πολιτικές ανώτατης εκπαίδευσης σχετικές με την Ποιότητα και τη

Διασφάλισης της Ποιότητας. Η ίδρυση του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης θα έχει σημαντική επιρροή στον ρόλο που θα διαδραματίσει η Διασφάλιση της Ποιότητας στην Ευρώπη. *«Η διαδικασία της Μπολόνια προσφέρει ένα ενδιαφέρον παράθυρο για την ευρωπαϊκή διάσταση της «πολιτικής για την ποιότητα» αφενός, και των εθνικών απαντήσεων στην πολιτική αυτή, αφετέρου»* (Saarinen, 2005:189, ENQA, 2010).

Στην εργασία αυτή θα προσπαθήσουμε να ερμηνεύσουμε τις ποικίλες εκδοχές και εκφάνσεις της «Ποιότητας» και της «Διασφάλισης της Ποιότητας» στην Ανώτατη Εκπαίδευση με τη βοήθεια δημοσιευμένων άρθρων και ερευνών που έχουν διεξαχθεί με σκοπό να γίνουν κατανοητές αυτές οι έννοιες στην Ανώτατη Εκπαίδευση καθώς επίσης να εξετάσουν τον τρόπο που μπορούν να επιτευχθούν και στην πράξη. Θα παρακολουθήσουμε την εξέλιξη των εννοιών μέσα από του ιδιότυπους της «Παγκοσμιοποίησης» και της «Κοινωνίας της γνώσης» προσεγγίζοντας τις επιρροές τους στις ευρωπαϊκές πολιτικές πρωτοβουλίες για τη μεταρρύθμιση των συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης. Μέσω της βιβλιογραφικής επισκόπησης και της ανάλυσης περιεχομένου των ανακοινωθέντων της Μπολόνια, και μελετών πολιτικού περιεχομένου, όπως οι εκθέσεις προόδου της διαδικασίας της Μπολόνια, θα προσπαθήσουμε να σκιαγραφήσουμε τις έννοιες της ποιότητας και της διασφάλισης της ποιότητας όπως αυτές αναπτύχθηκαν ως «λόγοι» και ως «πολιτικές» στα πλαίσια της διακυβερνητικής εθελοντικής συνεργασίας για την ανώτατη εκπαίδευση υπό την ομπρέλα των πολιτικών πρωτοβουλιών της Διαδικασίας της Μπολόνια. Επιπλέον θα εξετάσουμε πως οι πολιτικές που αναπτύσσονται στα πλαίσια της Διαδικασίας της Μπολόνια για τη Διασφάλιση της Ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση διασταυρώνονται με τις πολιτικές διεθνοποίησης των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

ΚΑΦΑΛΑΙΟ 1^ο : ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

1.1. ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Οι πολιτικές σχετικά με την «ποιότητα» στην εκπαίδευση είναι στο προσκήνιο πολλών χωρών από την δεκαετία του 1980 μετά τον επαναπροσδιορισμό του ρόλου της εκπαίδευσης η οποία καλείται να εξυπηρετήσει τις ανάγκες της οικονομίας και της αγοράς σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο. Το ενδιαφέρον για την Ποιότητα και τη Διασφάλιση της Ποιότητας της ανώτατης εκπαίδευσης προβάλλεται από τις ευρωπαϊκές πολιτικές πρωτοβουλίες για τον εκσυγχρονισμό, την εναρμόνιση και την αξιολόγηση των εκπαιδευτικών συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης στο σύγχρονο ανταγωνιστικό και παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον των Κοινωνιών και Οικονομιών της Γνώσης.

Η κατανόηση και η ερμηνεία του όρου «εκπαιδευτική ποιότητα» συνδέεται με ένα πολυδιάστατο προβληματισμό και την θεμελιώδη παραδοχή ότι η ποιότητα αποτελεί πολύσημη και πολυαξιακή έννοια (Harvey, & Green, 1993, Kemenade, Pupius, Hardjono, 2008,). Σύμφωνα με τον Woodhouse (1999) η έννοια της ποιότητας είναι εξελισσόμενη. Στην βιβλιογραφία θεωρείται ως « όρος χαμαιλέων» (Vidovich, 2001). Ως «λόγος» συνδέεται με τη «Διασφάλιση της Ποιότητας» ενώ ως «πρακτική» συνδέεται με τις διαδικασίες «Αξιολόγηση της Ποιότητας». Επίσης «Οι έννοιες όπως η «ποιότητα» ή η «αξιολόγηση», λαμβάνουν το δικό τους νόημα όταν εφαρμόζονται ως μέτρα της ανώτατης εκπαίδευσης» (Saarinen, 2005:193).

Η αξιολόγηση και η πιστοποίηση της ποιότητας των πανεπιστημίων αποτελεί κέντρο συζητήσεων και ανησυχιών στον τομέα της ανώτατης εκπαίδευσης. Οι εξελίξεις και οι αλλαγές στην ανώτατη εκπαίδευση έχουν οδηγήσει στην αύξηση των θεμάτων ποιότητας τα οποία πλαισιώνονται στο γενικότερο κλίμα της «κοινωνίας ελέγχου» που χαρακτηρίζει τις σύγχρονες κοινωνίες και οικονομίες της γνώσης που λειτουργούν σε ένα ανταγωνιστικό και παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον. Πολλές

κυβερνήσεις πιστεύουν ότι το υψηλό ποσοστό μορφωμένων πολιτών είναι απαραίτητο για την ευημερία της κοινωνίας και για αυτό το λόγο αυξάνουν τις δημόσιες δαπάνες για τα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης προκειμένου να αυξάνουν τις θέσεις για πτυχία και φοιτητές. Απόρροια αυτής της αύξησης των κονδυλίων είναι η εντατικοποίηση από την πλευρά των κυβερνήσεων των ελέγχων αναφορικά με την καταλληλότητα των στόχων των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης, την αποτελεσματική οικονομική διαχείριση των δημόσιων πόρων καθώς και με την αποτελεσματική τους λειτουργία, αν δηλαδή παράγουν τους επιθυμητούς αποφοίτους. (OECD1999:29, Federkeil, 2008 Woodhouse, 1999). Επίσης το αίτημα των Ιδρυμάτων για περισσότερη αυτονομία συνοδεύτηκε από την εισαγωγή συστημάτων καθοδήγησης και ελέγχου από το κράτος, ενώ η έννοια της «λογοδοσίας» των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης προς την κοινωνία ενέταξε τους κοινωνικούς εταίρους και άλλους ενδιαφερόμενους φορείς στις διαδικασίες αξιολόγησης. Περιγράφοντας αυτή την μεταρρυθμιστική περίοδο, ορισμένοι μελετητές μίλησαν για την μεταμόρφωση του «παρεμβατικού» κράτους σε κράτος «διευκόλυνσης, το οποίο «καθοδηγεί από απόσταση» αλλά ταυτόχρονα ενθαρρύνει τη δραστηριοποίηση των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης προς στην αγορά (Asderaki, 2009:105-106, Hartmann, 2017)

Το ενδιαφέρον για την μέτρηση της ποιότητας των ιδρυμάτων είχε ως αποτέλεσμα και την μεγάλη αύξηση των δραστηριοτήτων εξωτερικού ελέγχου των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης, την «εξωτερική επιθεώρηση ποιότητας» (external quality review - EQR), καθώς και στην ίδρυση αντίστοιχων οργανισμών εξωτερικής αξιολόγησης (EQR). Τα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης με την εξωτερική διαδικασία αξιολόγησης λογοδοτούν για του πόρους που λαμβάνουν, και οι οργανισμοί (EQR) παρέχουν ανεξάρτητη επιβεβαίωση της ποιότητας που επιτυγχάνουν τα ιδρύματα και τα βοηθούν να βελτιώσουν την ποιότητά τους. (Woodhouse, 1999 :29). Τα συστήματα αξιολόγησης και πιστοποίησης έχουν πολλαπλή αποστολή και αποδέκτες. Αφενός συνδέονται με την εσωτερική λειτουργία και αποστολή της Ανώτατης Εκπαίδευσης στο εθνικό επίπεδο και αφετέρου διαμορφώνουν την εικόνα των εθνικών συστημάτων και των ιδρυμάτων στο εξωτερικό με τους πίνακες κατάταξης (Randall, 2008).

Τα κράτη μέλη της Ε.Ε επενδύουν σε εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις για τον εκσυγχρονισμό και την εναρμόνιση των εκπαιδευτικών συστημάτων και των προγραμμάτων σπουδών, ώστε να ανταποκρίνονται στις «νέες απαιτήσεις της διεθνούς

κινητικότητας και της απασχολησιμότητας, της διαφάνειας και της λογοδοσίας και της ενίσχυσης της Ευρώπης στην ανταγωνιστική παγκόσμια τάξη». Η «Ποιότητα» και η «Διασφάλιση της Ποιότητας» (QA) στην ανώτατη εκπαίδευση αποτελούν σημαντικά θέματα της ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής γύρω από τα οποία έχουν αναπαραχθεί «λόγοι» και «πολιτικές» οι οποίοι δικαιολογούνται τόσο από την ίδια την αξιακή προσέγγιση των εννοιών όσο και από το γεγονός ότι πρόκειται για θέματα που προσεγγίζονται και με άλλους παράγοντες όπως με τις διαδικασίες της «διεθνοποίησης» και της «παγκοσμιοποίησης» και τις διαδικασίες της επαγγελματικής και ακαδημαϊκής αναγνώρισης των τίτλων σπουδών της ανώτατης εκπαίδευσης σε όλη την Ευρώπη (Enders and Westerheijden, 2014: 168).

Η Ευρώπη διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην *Διασφάλιση της Ποιότητας* στην ανώτατη εκπαίδευση, αναπτύσσοντας το γρήγορα υπό την ένταση της διαδικασίας της Μπολόνια (Bologna Process). Μέσα από την Διαδικασία της Μπολόνια, ως μια μορφή διακρατικής διακυβέρνησης των εκπαιδευτικών συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης, ενισχύθηκαν οι διεθνείς οργανισμοί παρακολούθησης και διασφάλισης της ποιότητας και η ευρωπαϊκή διάσταση της Διασφάλισης της Ποιότητας αναπτύχθηκε μέσω ενός ευρωπαϊκού πλαισίου διασφάλισης ποιότητας και από την ανάπτυξη πολλών ευρωπαϊκών μηχανισμών αξιολόγησης. (Enders and Westerheijden, 2014, Asderaki, 2009, ESG, 2015, Sursock, 2012).

Η ανάπτυξη και η υλοποίηση μιας «Ευρώπης της Γνώσης» καθώς και του «Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης» (EXAE) με σκοπό την εξισορρόπηση της ευρωπαϊκής συνεργασίας και του παγκόσμιου ανταγωνισμού οδήγησε σε ένα κύμα ή «*τσουνάμι*» μεταρρυθμίσεων σε πολιτικό, στρατηγικό και νομικό πλαίσιο τόσο σε εθνικό, θεσμικό αλλά και σε ευρωπαϊκό επίπεδο (Smidt, 2015)

Η Διαδικασία της Μπολόνια είναι ένα κολοσσιαίο πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων για την αναμόρφωση των ευρωπαϊκών συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης, είναι μια διακρατική ευρωπαϊκή διαδικασία μεταρρύθμισης που έχει ως κεντρικό στόχο τη δημιουργία του *Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης (European Higher Education Area)*. Ο EXAE, εκτιμάται ότι μπορεί να διασφαλίσει τη διεθνή ανταγωνιστικότητα της Ευρωπαϊκής ανώτατης εκπαίδευσης στο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον της οικονομίας και της κοινωνία της γνώσης καθώς και την αποτελεσματική σύνδεση της ανώτατης εκπαίδευσης με τις ανάγκες της κοινωνίας

αλλά και της αγοράς εργασίας στην Ευρώπη. (Διακήρυξη της Μπολόνια , 1999). Η διαδικασία της Μπολόνια, η οποία έχει καταρτιστεί εκτός του πεδίου αρμοδιοτήτων της Ε.Ε., αντλεί την εξουσία της από την εθελοντική συμμετοχή των υπογραφόντων κρατών ωστόσο, μπορεί να είναι εκτός πλαισίου της Ε.Ε., αλλά όχι χωρίς αυτήν (Smidt, 2015).

Είναι κοινώς αποδεκτό ότι η διαδικασία της Μπολόνια πυροδότησε τις διαδικασίες ανάπτυξης συστημάτων διασφάλισης ποιότητας στα πανεπιστήμια καθώς και πολιτικές εναρμόνισης αυτών των συστημάτων σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Ο όρος «Διασφάλιση της ποιότητας» στη Διακήρυξη της Μπολόνια (1999) αποτελεί ένα από τους βασικούς πυλώνες της Διαδικασίας και εγκαινιάζει τη συζήτηση για την προώθηση της Ευρωπαϊκής συνεργασίας σε θέματα διασφάλισης της ποιότητας, με στόχο την ανάπτυξη συγκρίσιμων κριτηρίων και μεθοδολογιών χωρίς όμως να διευκρινίζει περαιτέρω ποια είναι η έννοια της «ποιότητας» σε επίπεδο εκπαίδευσης. Το κίνητρο πίσω από πολιτικές για την «ποιότητα» στα πλαίσια της Διαδικασίας της Μπολόνια είναι να διευκολυνθεί η αναγνωσιμότητα και οι συγκρισιμότητα των πτυχίων και των συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης. Η διεθνοποίηση και ο «εξευρωπαϊσμός» της εκπαίδευσης έγιναν βασικοί στόχοι της Ευρώπης. Η Διαδικασία της Μπολόνια παρουσιάζει ένα ενδιαφέρον σημείο καμπής προς τη διεθνοποίηση και ειδικότερα προς «πολιτικές ποιότητας» της ευρωπαϊκής ανώτατης εκπαίδευσης. Στα πλαίσια της Διαδικασίας της Μπολόνια παρουσιάζονται πολιτικές προσπάθειες σύγκλισης των ευρωπαϊκών εκπαιδευτικών συστημάτων οι οποίες ήταν αδιανόητες πριν από την Διακήρυξη της Μπολόνια. Η έμφαση στην «ποιότητα» είναι ένας τρόπος προκειμένου να πραγματοποιηθεί Ευρωπαϊκή Εναρμόνιση. Στα πλαίσια της Διαδικασίας της Μπολόνια αναπτύχθηκαν διαδικασίες διασφάλισης της ποιότητας με συγκρίσιμα κριτήρια αξιολόγησης της ποιότητας των εκπαιδευτικών συστημάτων με βασικό στόχο την ανάπτυξη του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος της ευρωπαϊκής ανώτατης εκπαίδευσης (Saarinen, 2003). Σύμφωνα με το ανακοινωθέν του Βερολίνου, από την αρχή της Διαδικασίας της Μπολόνια, υπήρξε η συμφωνία ότι τα ευρωπαϊκά ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης είναι υπεύθυνα για την ποιότητα της ευρωπαϊκής ανώτατης εκπαίδευσης (Smidt, 2015, Hopbach, 2012).

Η Διακήρυξη της Μπολόνια εισάγει μια «ευρωπαϊκή διάσταση στη Διασφάλιση της Ποιότητας», αναδιαμορφώνοντας τις νεοφιλελεύθερες αντιλήψεις και τις δυνάμεις της

παγκόσμιας αγοράς στο πεδίο της εκπαίδευσης, καθιστώντας έτσι το στοιχείο αυτό σημαντικό κίνητρο για τη μελέτη αυτή.

Η εργασία αυτή έχει στόχο να διερευνήσει την εμφάνιση, την ανάπτυξη και τον δυνάμει πολύσημο χαρακτήρα της Διασφάλισης της Ποιότητας στο χώρο της Ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής ως αναπόσπαστο κομμάτι της Διαδικασίας της Μπολόνια. Υπάρχουν πολλές μελέτες- έρευνες που έχουν ασχοληθεί με τη Διασφάλιση της Ποιότητας υπό το πρίσμα της Διαδικασίας της Μπολόνια αλλά οι περισσότερες έχουν επικεντρωθεί στην έναρξη της Διαδικασίας και έχουν περιορίσει χρονολογικά το ενδιαφέρον και την ανάλυση των επιπτώσεων των «λόγων» και των «πρακτικών» για θέματα ποιότητας.

Με την παρούσα μελέτη, γίνεται μια προσπάθεια να συνδεθεί ιστορικά η πορεία που έλαβε η Ευρωπαϊκή Διασφάλιση της Ποιότητας, κατά τις δύο δεκαετίες ύπαρξης της Διαδικασίας της Μπολόνια. Μέσα από συγκριτική προσέγγιση των μηχανισμών αξιολόγησης της ποιότητας που αναπτύχθηκαν κατά τις προγραμματισμένες συναντήσεις (συνόδους) των Υπουργών ανά διετία, θα προσπαθήσουμε να αποτυπώσουμε τις αλλαγές και του μετασχηματισμούς της Διασφάλισης της ποιότητας τόσο σε εννοιολογικό πλαίσιο όσο σε πλαίσιο πολιτικής διαδικασίας, πολύ-επίπεδης Διακυβέρνησης και πολλαπλών φορέων. Θα διερευνήσουμε την πορεία ανάπτυξης ενός αρκετά μεγάλου δικτύου φορέων και μελών (stakeholders) τα συμφέροντα των οποίων συμπεριλήφθηκαν στην μεταρρυθμιστική ατζέντα της διασφάλισης της ποιότητας στα ευρωπαϊκά συστήματα ανώτατης εκπαίδευσης και επηρέαζαν την παραγωγή πολιτικών.

Σκοπός της μελέτης είναι η αποσαφηνιστεί η πολυδιάστατη, πολυαξιακή και πολυεπίπεδη έννοια της «Διασφάλιση της Ποιότητας» στην Ανώτατη εκπαίδευση και ειδικότερα να διερευνηθεί η εμφάνιση, η ανάπτυξη και η πολυσημία του όρου στον χώρο της ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής υπό το πρίσμα της Διαδικασίας της Μπολόνια. Η μελέτη αρχικά θα εστιάσει στην εννοιολογική προσέγγιση της «Ποιότητας» και της «Διασφάλιση της Ποιότητας» στην ανώτατη εκπαίδευση και εν συνεχεία θα προσεγγίζει την πολιτική τους διάσταση σε ευρωπαϊκό επίπεδο και κυρίως στους «λόγους» και στις «πολιτικές» που αναπτύχθηκαν στα πλαίσια της Διαδικασίας της Μπολόνια (Bologna Process). « *Η διαδικασία της Μπολόνια αποτελεί μια*

ενδιαφέρουσα ευκαιρία για την οικοδόμηση της Ευρωπαϊκής διάστασης των «πολιτικών ποιότητας» για την ανώτατη εκπαίδευση» (Saarinen, 2003: 191).

1.2. ΣΤΟΧΟΙ-ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Στόχοι

Προκειμένου να μελετήσουμε αναλυτικά τις έννοιες της «Ποιότητας» και της «Διασφάλισης της Ποιότητας» στην ανώτατη εκπαίδευση και να ανακαλύψουμε πώς αλληλοσυνδέονται και διαμορφώνονται μέσα από τη Διαδικασία της Μπολόνια,

Οι στόχοι της διπλωματικής εργασίας είναι:

1. Να προσεγγίσουμε εννοιολογικά τις έννοιες «Ποιότητα» και «Διασφάλιση της Ποιότητας» στη Ανώτατη εκπαίδευση
2. Να γίνει μια σύντομη περιήγηση στις τελευταίες δεκαετίες στις ευρωπαϊκές πρακτικές σχετικά με την ανώτατη εκπαίδευση και να εντοπιστούν πολιτικές πανεπιστημιακής διακυβέρνησης σε θέματα διασφάλισης της ποιότητας μέχρι την υπογραφή της Διακήρυξης της Μπολόνια.
3. Να αναδειχθεί χρονολογικά πως η Διαδικασία της Μπολόνια πυροδότησε διαδικασίες και μηχανισμούς Διασφάλισης της ποιότητας καθώς και πως από την έναρξη της Διαδικασίας μέχρι σήμερα η ποιότητα της εκπαίδευσης μεταμορφώθηκε εννοιολογικά, αντανakλώντας τις απαιτήσεις του εξελισσόμενου χαρακτήρα της ατζέντας της πολιτικής του EXAE σε επίπεδο λήψης αποφάσεων καθώς και σε επίπεδο πολιτικών οδηγιών συμμόρφωσης σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο.
4. Να ερευνηθεί εάν οι αποφάσεις και οι πρακτικές για θέματα ποιότητας της εκπαίδευσης στα πλαίσια της Μπολόνια σε βάθος χρόνου συμπορεύονται με τους στόχους της Ευρωπαϊκής ένωσης.
5. Να γίνει μια επισκόπηση των βασικών στόχων των μηχανισμών της Ευρωπαϊκής Διασφάλισης της Ποιότητας που αναπτύχθηκαν στα πλαίσια της Διαδικασίας της Μπολόνια.

6. Να γίνει μια συγκριτική αξιολόγηση των πρακτικών και των πολιτικών διασφάλισης της Ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση έτσι όπως υιοθετήθηκαν μέσα από τις προτροπές των ανακοινωθέντων της Μπολόνια.

Ερευνητικά ερωτήματα της μελέτης :

Τα βασικά ερευνητικά ερωτήματα στο πλαίσιο της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι τα εξής:

1. Πώς διαμορφώθηκαν και πώς εξελίχθηκαν σε βάθος χρόνου οι έννοιες της «Ποιότητας» κα της «Διασφάλισης της Ποιότητας» στην ανώτατη εκπαίδευση;
2. Ποιοι είναι οι επικρατέστεροι μηχανισμοί διασφάλισης και βελτίωσης της Ποιότητας;
3. Ποιοι είναι οι κυριότεροι οργανισμοί της Ευρωπαϊκής Διασφάλισης της Ποιότητας;
4. Πώς διαμορφώνεται και εξελίσσεται η αποστολή της ανώτατης εκπαίδευσης στην «Ευρώπη της Γνώσης»;
5. Ποιες τάσεις επικρατούσαν σε ευρωπαϊκό και παγκόσμιο επίπεδο σχετικά με τα θέματα της Διασφάλισης της Ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση πριν τη διαμόρφωση πρακτικών ποιότητας υπό το πρίσμα της Διαδικασίας της Μπολόνια;
6. Ποιες ήταν οι πρακτικές και πολιτικές διασφάλισης της ποιότητας σε επίπεδο ευρωπαϊκής ένωσης;
7. Ποια τα βασικά στάδια ανάπτυξης της Διαδικασίας της Μπολόνια και πώς αναπτύχθηκαν και εξελίχθηκαν οι στόχοι και οι βασικές αρχές της μέχρι σήμερα;
8. Ποιες προκλήσεις αντιμετώπισε η Διαδικασία της Μπολόνια για την Ευρωπαϊκή Διασφάλισης της Ποιότητας;
9. Ποιοι είναι οι βασικοί σκοποί των μηχανισμών διασφάλισης ποιότητας οι οποίοι αναπτύχθηκαν κατά τη διαδικασία της Μπολόνια;
10. Πώς αναπτύσσονται και πώς εξελίσσονται μέχρι σήμερα οι διαδικασίες και οι πρακτικές για τη Διασφάλιση της Ποιότητας στα ανώτατα ιδρύματα μέσα από τη διαδικασία της Μπολόνια;

11. Ποια η εμπλοκή της Ευρωπαϊκής ένωσης στις πρωτοβουλίες της Διαδικασίας της Μπολόνια για την Διασφάλιση της Ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση;
12. Ποιες μεταρρυθμίσεις αποσκοπούσαν στην προώθηση της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση;
13. Πώς οι δράσεις της Διαδικασίας της Μπολόνια για τη διεθνοποίηση της ευρωπαϊκής ανώτατης εκπαίδευσης συγκλίνουν με δράσεις για την ευρωπαϊκή διάσταση της Διασφάλισης της ποιότητας;

1.3. ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια μεταστροφή του πολιτικού ενδιαφέροντος προς την εκπαίδευση, η οποία καλείται να εξυπηρετήσει τις ανάγκες της οικονομίας και της αγοράς σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο, έτσι όπως αυτές οι ανάγκες ορίζονται από τους ιδεότυπους της Παγκοσμιοποίησης και της Κοινωνίας της Γνώσης. Οι πολιτικές σχετικά με την «ποιότητα» στην εκπαίδευση είναι στο προσκήνιο πολλών χωρών από την δεκαετία του 1980 με αποτέλεσμα η «Ποιότητα» και η «Διασφάλιση της Ποιότητας» στην Ανώτατη Εκπαίδευση να αποτελούν αντικείμενο έντονου ερευνητικού ενδιαφέροντος για επιστήμονες, μελετητές, ακαδημαϊκούς των κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών επιστημών.

Οι μελέτες/έρευνες αυτές στα πλαίσια του ερευνητικού ενδιαφέροντος της παρούσας έρευνας ταξινομήθηκαν σε κατηγορίες ανάλογα με την προσέγγιση που έχουν ως προς την Διασφάλιση της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση.

Σε μία **πρώτη κατηγορία** κατατάσσονται οι έρευνες που μελετούν το δύσκολο έργο του εννοιολογικού προσδιορισμού της έννοιας της «Ποιότητας» και της «Διασφάλισης της Ποιότητας» στο Χώρο της Εκπαίδευσης. Αρκετές έρευνες και μελέτες προβαίνουν στο συμπέρασμα ότι παρόλο που η «ποιότητα» διαδραματίζει καίριο ρόλο στον τομέα της ανώτατης εκπαίδευσης, δεν υπάρχει ένας καθολικά έγκυρος και γενικά αποδεκτός ορισμός για αυτήν. (Kemenade, E., Pupius, M., Hardjono, 2008, Harvey and Green, 1993, Harvey, 2004-2019, Vlăsceanu et al., 2007, Garvin 1984, όπ. αναφ. στο Kemenade, et al., 2008: 176, Filippakou, 2011, Vidovich, 2001). Επίσης, σύμφωνα με τους Curaj et al., (2012) η αντίληψη της διασφάλισης της ποιότητας είναι πολύ πολυδιάστατη και συμφραζόμενη και είναι αξιοσημείωτο να επισημανθεί ότι εμφανίζονται διαφορές στην προσέγγιση αυτών των εννοιών μεταξύ των οργανισμών

της διασφάλισης της ποιότητας και του ακαδημαϊκού προσωπικού και των σπουδαστών.

Η δεύτερη κατηγορία αποτελείται από τους ερευνητές οι οποίοι εφαρμόζοντας μια ιστορική προσέγγιση κυρίως, προσπαθούν να αναλύσουν την εμφάνιση, την ανάπτυξη και την πορεία της Διασφάλισης της Ποιότητας ως ένα ‘κομβικό σημείον’ στους λόγους και τις πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή/και άλλων Διεθνών Οργανισμών (όπως η UNESCO και ο ΟΟΣΑ), καθώς και στις πολιτικές στρατηγικές των κρατών (Corbett, 2003, Asderaki 2006a, σε Asderaki 2009, Enders, and Westerheijden, 2014, Woodhouse, 1999, Hartmann, 2017, Reinalda, 2008, Saarinen, 2005, Ewell, 2007).

Η τρίτη κατηγορία επικεντρώνεται σε μελέτες που στοχεύουν να ερευνήσουν τους σκοπούς των μηχανισμών διασφάλισης της ποιότητας στην εκπαίδευση: [βελτίωση (improvement), λογοδοσία (accountability), συμμόρφωση (compliance), έλεγχος (control), καθώς και τους τύπους και τις μεθόδους αποτίμησης της ποιότητας: [αξιολόγηση (evaluation), η πιστοποίηση (accreditation), η επιθεώρηση (audit) και η αξιολόγηση μέσω δεικτών (benchmarking)] (Harvey & Knight, 1996, Harvey, 2004, OECD, 2008, Woodhouse, 1999, Perellon, 2007, Harvey & Newton, 2007, Asderaki, 2009, ESG, 2015).

Σε αυτή την κατηγορία θα συμπεριλάβουμε και μια σειρά ερευνών και μελετών που ασχολούνται με την ποικιλομορφία των μηχανισμών και των πρακτικών αξιολόγησης και Διασφάλισης της Ποιότητας στα Ευρωπαϊκά Εκπαιδευτικά Συστήματα Ανώτατης Εκπαίδευσης.

Στο βιβλίο των Curaj et al. (2012) δημοσιεύθηκαν μια σειρά μελετών οι οποίες μέσα από τη συγκριτική αξιολόγηση των πολιτικών και των πρακτικών Διασφάλισης της Ποιότητας στις ευρωπαϊκές χώρες επισημαίνουν την ύπαρξη σημαντικής ποικιλομορφίας στη εφαρμογή της διασφάλισης της ποιότητας στην Ευρώπη.

Σύμφωνα με τους Sursock and Smidt (2010) στην έκθεση «*Trends 2010: A decade of change in European higher education*», έρευνες και μελέτες έχουν δείξει ότι οι προσαρμογές στις πολιτικές και στις πρακτικές διασφάλισης της ποιότητας σε εθνικό και θεσμικό επίπεδο έχουν οδηγήσει τόσο σε σύγκλιση όσο και σε αυξημένη ποικιλομορφία, καθώς η ανώτατη εκπαίδευση συνδέεται στενά με τις εθνικές κουλτούρες. Επίσης σύμφωνα με τη Loukkolla (2012), οι κυβερνήσεις και τα

ευρωπαϊκά ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης έχουν παγιδευτεί στο δίλλημα μεταξύ της προσαρμογής στις κοινές ευρωπαϊκές πολιτικές και στη διατήρηση της εθνικής / θεσμικής και πολιτιστικής τους μοναδικότητας.

Επίσης, σύμφωνα με τους Smidt (2012), Curaj et al. (2012) επισημαίνεται ότι σε επίπεδο Ιδρύματος/Πανεπιστημίου, η διασφάλιση της ποιότητας συχνά αναφέρεται σε πρακτικές εσωτερικής Διασφάλισης της Ποιότητας και δεν αντιλαμβάνονται όλοι οι ενδιαφερόμενοι τη σαφή διαφορά μεταξύ της εξωτερικής και της εσωτερικής διασφάλισης της ποιότητας.

Μία τέταρτη κατηγορία περιλαμβάνει τους ερευνητές οι οποίοι μελετούν τη Διασφάλιση της Ποιότητας στα πλαίσια της Διαδικασίας της Μπολόνια. Διερωτώμενοι, πως μια εθελοντική συμμετοχή κρατών μελών για την αρχιτεκτονική ενός Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης κατέληξε σε ελέγχους εφαρμογής πολιτικών, επιστρατεύοντας δίκτυα ενδιαφερομένων για την καθιέρωση κοινών πρότυπων και κατευθυντήριων γραμμών για την Αξιολόγηση, την Πιστοποίηση και την Διασφάλιση της ποιότητας στα Ευρωπαϊκά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα. (Reinalda, 2008, Asderaki, 2009, Enders and Westerheijden, 2014, Saarinen, 2005, Vögtle & Martens, 2014, Vögtle, 2019, Πασιάς, 2015, Croché, 2009, Kehm, 2010

Οι Kehm et al. (2009) θεωρούν η διαδικασία της Μπολόνια έχει δημιουργήσει μια δυναμική αλλαγής που υποστηρίζεται από νέα δίκτυα, δρώντες και ενδιαφερόμενες ομάδες, οι οποίοι έχουν καθιερωθεί κάτω από την ομπρέλα της Μπολόνια και έχουν δημιουργήσει ένα νέο χώρο χάραξης πολιτικής για την ανώτατη εκπαίδευση. Επίσης επισημαίνουν ότι η μεταρρυθμιστική ατζέντα της Μπολόνια προβάλλεται ως ένας «μεταβαλλόμενος στόχος», επειδή σε κάθε σύνοδο οι υπουργοί προσέθεταν νέα σημεία και διευρύναν το πλαίσιο αναφοράς με αποτέλεσμα σταδιακά οι στόχοι των μεταρρυθμίσεων να μετατοπιστούν από την αρχιτεκτονική του EXAE προς στη διαμόρφωση πλαισίων προσόντων, στην αξιολόγηση της ποιότητας και τη συγκρότηση μηχανισμών παρακολούθησης και ελέγχου της διαδικασίας σε διεθνές επίπεδο.

Επίσης σύμφωνα με τους Saarinen (2003) και Loukkolla (2012), η διασφάλιση της ποιότητας είναι ένας τομέας πολιτικής που έχει αναδειχθεί ως ένας από τους ακρογωνιαίους λίθους της αρχιτεκτονικής της Μπολόνια. Για τη διασφάλιση της ποιότητας, η «Διαδικασία της Μπολόνια» σήμαινε ένα νέο πλαίσιο και μια σημαντική ευκαιρία για την επιτάχυνση των εξελίξεων.

Η έκθεση EUA Trends 2010 που παρακολούθησε την πρώτη δεκαετία υλοποίησης του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης έδειξε ότι τα ευρωπαϊκά ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης θεωρούν τη διασφάλιση της ποιότητας μία από τις σημαντικότερες μεταρρυθμίσεις.

Τέλος ενδιαφέρον προκάλεσαν μελέτες που παραλλήλizzαν τις τάσεις της Ε.Ε. για την διεθνοποίηση της ευρωπαϊκής ανώτατης εκπαίδευσης με τις διαδικασίες Διασφάλισης της Ποιότητας.

Σύμφωνα με τους Kälvermark and van der Wende, 1997, van der Wende 1999, Don F. Westerheijden et al., 2007 και Mariam Amashukeli 2018:, Η ποιότητα και η διεθνοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης είναι δύο έννοιες στενά συνδεδεμένες μεταξύ τους. Η διεθνοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης προκαλεί σύγχρονα συστήματα και πρακτικές διασφάλισης της ποιότητας. Έτσι, η διεθνοποίηση πρέπει να θεωρηθεί ως μέσο για την ενίσχυση της ποιότητας της ανώτατης εκπαίδευσης. Οι εθνικές και θεσμικές πολιτικές για τη διεθνοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης στοχεύουν επίσης στην ποιότητα και από την άλλη η διασφάλιση της ποιότητας εντοπίζεται στις πρακτικές για την διεθνοποίησης της εκπαίδευσης.

1.4. ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η μελέτη αυτή, προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι της έρευνας, χωρίζεται σε δύο μέρη, έξι κεφάλαια. και τα Συμπεράσματα Το πρώτο μέρος αφορά στην θεωρητική προσέγγιση της μελέτης και το δεύτερο μέρος εστιάζει στις πρακτικές και στις πολιτικές Διασφάλισης της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση.

Στην Εισαγωγή εκφράζεται η πρόθεση της διερεύνησης των εννοιών της ποιότητας και της Διασφάλισης της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση έτσι ώστε να αναγνωριστούν οι προοπτικές τους, μέσα από την ανάπτυξη πρωτοβουλιών εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων στα πλαίσια ανάπτυξης της Διαδικασίας της Μπολόνια στα 20 χρόνια λειτουργίας της.

Αναλυτικότερα το πρώτος μέρος αποτελείται από τρία κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο αποτελείται από πέντε ενότητες και περιγράφει και αναλύει τη θεωρητική θεμελίωση της διπλωματικής (αναγκαιότητα, σκοπός, ερευνητικά ερωτήματα, επισκόπηση της βιβλιογραφίας δομή της μελέτης και μεθοδολογική προσέγγιση).

Το δεύτερο κεφάλαιο απαρτίζεται από δύο ενότητες και προσεγγίζει την εννοιολογική αποσαφήνιση των κεντρικών σημαινόντων της μελέτης ήτοι η Ποιότητα και η Διασφάλιση της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση, προκειμένου στο επόμενο κεφαλαίο να εστιαστούν οι διαδικασίες που αναπτύσσονται ώστε να εξυπηρετηθούν οι έννοιες αυτές μέσα από πολιτικές πρακτικές.

Το τρίτο κεφάλαιο χωρίζεται σε τρεις ενότητες και σε αυτό περιγράφονται οι διαδικασίες που αναπτύσσονται και οι επικρατέστεροι μέθοδοι διασφάλισης της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση. Επίσης γίνονται αναφορές στις δομές (ENQA, & ENQAR) που δημιουργήθηκαν με πρωτοβουλία της Ε.Ε. και με αρωγούς τους διεθνείς οργανισμούς και ενώσεις σχετικές με την ανώτατη εκπαίδευση, προκειμένου να διευκολύνονται τα κράτη μέλη της Διαδικασίας της Μπολόνια στη διαμόρφωση των ευρωπαϊκών πολιτικών για τη Διασφάλιση της Ποιότητας των ανώτατων εκπαιδευτικών συστημάτων και ιδρυμάτων. Τέλος γίνεται αναφορά στα συστήματα παγκόσμιας κατάταξης (Ranking) των πανεπιστημίων τα οποία αφομοιώνουν τα αποτελέσματα της αξιολόγησης και της πιστοποίησης των ιδρυμάτων και τα ταξινομούν σε "σειρά κατάταξης". Σκοπός τους είναι να παρέχουν πληροφορίες στους ενδιαφερομένους, τους καταναλωτές και τους υπεύθυνους για τη χάραξη πολιτικής, σχετικά με τις μετρήσιμες διαφορές στην ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών από αρκετούς παρόμοιους παρόχους.

Το δεύτερος της διπλωματικής εργασίας αποτελείται από τρία κεφάλαια και εστιάζει στη λεπτομερή περιγραφή των πρακτικών και των πολιτικών που αναπτύσσονται για την διασφάλιση της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση μέσα από τη Διαδικασία της Μπολόνια.

Το πρώτο κεφάλαιο δομείται σε τρεις ενότητες μέσα από τις οποίες εξετάζονται οι τάσεις που επικρατούν σε παγκόσμιο και ευρωπαϊκό πλαίσιο γύρω από την εισαγωγή των εννοιών της ποιότητας και της διασφάλισης της ποιότητας στο πεδίο της εκπαίδευσης και ειδικότερα στην ανώτατη εκπαίδευση. Γίνεται αναλυτική διερεύνηση του ιδεότυπου της «Ευρώπης της Γνώσης», μέσω του οποίου νομιμοποιούνται οι νέοι ρόλοι της γνώσης και της ανώτατης εκπαίδευσης για την ενίσχυση του ανταγωνιστικού πλεονεκτήματος της Ευρώπης στην Παγκόσμια οικονομία. Επίσης προσεγγίζονται οι λόγοι και οι πολιτικές πρακτικές που αναπτύσσονται με πρωτοβουλίες της Ε. Ε. για

την μεταρρύθμιση και τον εκσυγχρονισμό των ευρωπαϊκών συστημάτων εκπαίδευσης και η εισαγωγή σε αυτά, διαδικασιών Διασφάλισης της Ποιότητας. Η προσέγγιση αυτή θεωρείται σημαντική, γιατί εξακολουθεί να είναι ένας αποτελεσματικός τρόπος να εξετάσουμε τις πολιτικές εξελίξεις στην εκπαίδευση και ιδιαίτερα στην πολιτική της ανώτατης εκπαίδευσης μέχρι σήμερα.

Το δεύτερο κεφάλαιο αποτελείται από πέντε ενότητες. Σε αυτό κεφάλαιο γίνεται μια ιστορική επισκόπηση της Διαδικασίας της Μπολόνια. Σκιαγραφείται η εξέλιξή της τόσο ως προς το μέγεθος αλλά και ως προς τους στόχους και τις κατευθυντήριες γραμμές υλοποίησης των αποφάσεων που λαμβάνονται στις τακτικές συναντήσεις των κρατών μελών της. Αυτό κρίνεται απαραίτητο διότι η Μπολόνια είναι η βασική δομή που παρέχει την απαραίτητη νομιμοποίηση στην ανάπτυξη πρωτοβουλιών για την εδραίωση μηχανισμών αξιολόγησης και πιστοποίησης στις δομές των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Και τέλος στην τελευταία ενότητα του κεφαλαίου αυτού μελετάται ο ρόλος της Ε.Ε. στην διαμόρφωση των αρχών και των στόχων της Μπολόνια και εξετάζεται πώς οι στόχοι των δυο αυτών διαφορετικών δομών συμπορεύονται.

Το τρίτο κεφάλαιο, του δεύτερου μέρους τη διπλωματικής, αποτελείται από δύο ενότητες. Στην πρώτη ενότητα γίνεται εισαγωγή για τις πολιτικές διασφάλισης της ποιότητας στα πλαίσια της διαδικασίας της Μπολόνια και στη συνέχεια αποτυπώνονται οι εξελίξεις σε πολιτικούς λόγους και πρακτικές μέσα από την παρακολούθηση των ανακοινωθέντων της Διαδικασίας. Τέλος, γίνεται μια συνολική επισκόπηση των βασικότερων στόχων των μηχανισμών διασφάλισης της ποιότητας που αναπτύχθηκαν στη Διαδικασία της Μπολόνια. Στη δεύτερη ενότητα μελετάται η Διεθνοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης, η οποία μαζί με τη Διασφάλιση της ποιότητας αποτελούν τους βασικότερες γραμμές δράσεις της Μπολόνια. Στην ενότητα αυτή διερευνάται πώς οι δύο αυτές πολιτικές αλληλοσυνδέονται και πώς οι πολιτικές για την Διασφάλιση της Ποιότητας στα ιδρύματα διασταυρώνονται με τις πολιτικές της διεθνοποίησης των ευρωπαϊκών εκπαιδευτικών συστημάτων και ιδρυμάτων

Η εργασία ολοκληρώνεται με την καταγραφή των Συμπερασμάτων όπως προκύπτουν από ανάλυση των πρωτογενών και δευτερογενών πηγών.

1.5. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Ο όρος μεθοδολογία κατά κυριολεξία σημαίνει «το λέγειν, το στοχάζεσθαι περί των μεθόδων». Στο πυρήνα της έννοιας της μεθόδου βρίσκεται ο σκοπός να «φτάσουμε κάπου», αλλά και το ερώτημα «ποια διαδικασία ακολουθούμε για να «φθάσουμε κάπου;». Κάθε επιστήμη έχει ως σκοπό την αναζήτηση της αλήθειας και ο κάθε επιστήμονας ακολουθεί μια πορεία εφαρμογής επιστημονικών μεθόδων προκειμένου να οδηγηθεί σε συστηματικές, ακριβείς, έγκυρες και επαληθεύσιμες απαντήσεις, επομένως η μεθοδολογία είναι η επιστήμη που συζητεί και στοχάζεται για τις ερευνητικές μεθόδους. (Λαμπίρη – Δημάκη, 1990: 25-26).

Στην παρούσα διπλωματική εργασία, προκειμένου να δοθούν απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα, χρησιμοποιείται ένας συνδυασμός μεθοδολογικών προσεγγίσεων, η βιβλιογραφική επισκόπηση (literature review) και η ποιοτική ανάλυση περιεχομένου (content analysis). Πρόκειται για μια ποιοτική έρευνα καθώς τα ερευνητικά ερωτήματα στα οποία στόχος είναι η αποσαφήνιση των εννοιών και των διαδικασιών της «Ποιότητας» και της «Διασφάλισης της Ποιότητας» στην ανώτατη εκπαίδευση καθώς και αυτά που στόχος είναι η αποτύπωση και η διαμόρφωση ιστορικά των εννοιών αυτών στα πλαίσια της Διαδικασίας της Μπόλντια τεκμηριώνονται με δεδομένα που στηρίζονται στην ποιοτική μέθοδο ανάλυσης.

Το κύριο χαρακτηριστικό της ποιοτικής έρευνας είναι ότι βασίζεται σε συγκριτικά μικρότερο αριθμό περιπτώσεων με στόχο όχι την ανακάλυψη γενικών τάσεων (που αναγκαστικά προϋποθέτει πολλές περιπτώσεις) αλλά τη διαμόρφωση ολικής εικόνας για κάθε περίπτωση και την ανεύρεση των κοινών τους στοιχείων. Καθώς η μελέτη βάθους που συνεπάγεται η ποιοτική έρευνα οδηγεί στη συγκέντρωση λεπτομερών στοιχείων για πολλαπλές πτυχές των υπό έρευνα περιπτώσεων, διευκολύνεται η διαδικασία ανάπτυξης και αποσαφήνισης εννοιολογικών κατηγοριών (Κυριαζή, 2011:52). Επιπλέον, η ποιοτική έρευνα τονίζει από τη φύση της, τη σημασία που έχει το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο για την ερμηνεία που αποδίδουν τα υποκείμενα στη συμπεριφορά τους και στη συμπεριφορά των άλλων. Στοιχείο της ποιοτικής έρευνας αποτελεί επίσης η έμφαση στην εξέλιξη των κοινωνικών φαινομένων, δηλαδή στις διαδικασίες μέσα από τις οποίες διαμορφώνονται

συγκεκριμένες κοινωνικές καταστάσεις, σε αντίθεση με τη στατική προσέγγιση που χαρακτηρίζει την ποσοτική έρευνα (Κυριαζή, 2011:52-53).

Στόχος αυτής της διπλωματικής εργασίας, είναι να διαμορφωθεί μια ευρεία εικόνα των εννοιών της ποιότητας και της Διασφάλισης της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση και ειδικότερα των διαδικασιών για τη Διασφάλιση της Ποιότητας των συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης και των παροχών τους μέσα από τη Διαδικασία της Μπολόνια λαμβάνοντας υπόψη και το γενικότερο πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό, πολιτιστικό και ιδεολογικό συγκείμενο της εποχής.

Αρχικά μέσα από τη συστηματική επισκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας, γίνεται μία σε βάθος έρευνα για την υφιστάμενη γνώση αναφορικά την «ποιότητα» και τις διαδικασίες «Διασφάλισης της Ποιότητας» στην ανώτατη εκπαίδευση. Σε ένα επόμενο στάδιο θα στηριχτούμε και πάλι στην βιβλιογραφική επισκόπηση, προκειμένου να απαντηθούν τα ερευνητικά ερωτήματα αναφορικά με την εννοιολογική αποσαφήνιση των εννοιών της ποιότητας και της διασφάλισης της ποιότητας. Στη συνέχεια, με την μέθοδο της «*ανάλυσης περιεχομένου*» πρωτογενών και δευτερογενών πηγών, θα συνθέσουμε την εικόνα των διαδικασιών που αναπτύχθηκαν για τις έννοιες αυτές τόσο σε ευρωπαϊκό και διεθνές πλαίσιο αλλά και μέσα από την Διαδικασία της Μπολόνια. Με βάση την ανάλυση περιεχομένου των τρεχουσών πολιτικών μελετών, όπως οι εκθέσεις προόδου της Μπολόνια, η μελέτη εξετάζει όχι μόνο θέματα τα οποία θεωρούνται ιδιαίτερα συναφή με τις διαδικασίες της διασφάλισης της ποιότητας (π.χ. εξέλιξη των διαδικασιών ή συμμετοχή των ενδιαφερομένων μερών) αλλά και στρατηγικές και στόχους της Μπολόνια οι οποίες κατά την εξέλιξή της στο χρόνο διασταυρώνονται με τις πολιτικές της ποιότητας ήτοι οι πολιτικές της διεθνοποίησης των ευρωπαϊκών εκπαιδευτικών συστημάτων και ιδρυμάτων.

1.5.1. Η «ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ»

Η βιβλιογραφική επισκόπηση είναι μια μορφή ποιοτικής έρευνας, η οποία είναι καθιερωμένη σε πολλούς ακαδημαϊκούς κλάδους και βασικό της χαρακτηριστικό είναι ότι χρησιμοποιεί την υπάρχουσα βιβλιογραφία προκειμένου να δημιουργήσει νέα αποτελέσματα, νέες θεωρίες και αντιλήψεις για το υπό διερεύνηση θέμα και επίσης να

δημιουργήσει τις κατευθύνσεις για μελλοντική έρευνα. Κατά τη διάρκεια της έρευνας της αντιπροσωπευτικής βιβλιογραφίας πρωτογενών κα δευτερογενών πηγών, εξετάζει, επικρίνει και τέλος συνθέτει με ολοκληρωμένο τρόπο νέα πλαίσια και προοπτικές για το θέμα (Bolderston, 2008:86, Torraco, 2016).

Στην παρούσα διπλωματική εργασία, θα χρησιμοποιήσουμε την βιβλιογραφική επισκόπηση τόσο ως μέθοδο έρευνας αλλά και ως το βασικό εργαλείο για την θεμελίωση της αναγκαιότητας και της σκοπιμότητας της έρευνας καθώς και στη διατύπωση των στοχοθετημένων ερευνητικών ερωτημάτων, δεδομένου ότι οι βιβλιογραφικές επισκοπήσεις θεωρούνται από τους επιστήμονες και την ακαδημαϊκή κοινότητα «... το πρώτο ιδανικό βήμα στο κόσμο των εκδόσεων» (Bolderston, 2008:86, Schryen et al., 2015:2,).

Η χρήση της βιβλιογραφικής επισκόπησης ως μεθόδου «εισαγωγής» του ερευνητή στο θέμα που τον ενδιαφέρει να ερευνήσει, παίζει καθοριστικό παράγοντα για την εξέλιξη της ερευνας καθώς διευκολύνει την μέγιστη και βέλτιστη κατανόηση του θέματος, καθορίζει εξ αρχής το ερευνητικό πλαίσιο και δημιουργεί τις προϋποθέσεις έτσι ώστε ο συγγραφέας να διαμορφώσει τη συζήτηση για τα αποτελέσματα της έρευνας. Επιπλέον μπορεί να πείσει τον αναγνώστη ότι ο ερευνητής έχει εξετάσει το προηγούμενο δημοσιευμένο έργο σχετικό με την ερευνά του και ότι η νέα έρευνα θα είναι σημαντική καθώς θα προσθέσει νέες γνώσεις σε αυτό το πεδίο (Bolderston, 2008:86, Schryen et al., 2015:2).

Η προσέγγιση της επισκόπησης της βιβλιογραφίας σε αυτή τη διπλωματική εργασία, ως «μεθόδου έρευνας που βασίζεται στην ανάλυση δευτερογενών δεδομένων», χρησιμοποιείται κάνοντας χρήση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας προκειμένου να δημιουργήσει, νέες θεωρίες και αντιλήψεις για το υπό διερεύνηση θέμα καθώς και να δοθούν περιεκτικές και αξιόπιστες απαντήσεις σε εκείνα τα ερευνητικά ερωτήματα, που στόχο έχουν τη δημιουργία το θεωρητικού πλαισίου του υπό διερεύνηση θέματος, ήτοι η ποιότητα και η Διασφάλιση της Ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση. Η θεωρητική και εννοιολογική θεμελίωση των εννοιών που διακυβεύονται σε αυτή την εργασία κρίνεται απαραίτητη, προκειμένου να γίνουν ευκολότερα κατανοητοί στο δεύτερο μέρος της διπλωματικής, όπου αντιμετωπίζονται ως οι «πολιτικοί λόγοι» και οι «πρακτικές» που αναπτύχθηκαν πριν και μετά την Διαδικασία της Μπόλντια σε

ευρωπαϊκό επίπεδο για τα θέματα της ποιότητας και της Διασφάλισης της Ποιότητας, πάντα σε επίπεδο ανώτατης εκπαίδευσης και επιπλέον που παράγουν κανονιστικές και ιδεολογικές δεσμεύσεις στους ενδιαφερομένους.

Η προσέγγιση της επισκόπησης της βιβλιογραφίας ως μιας ερευνητικής μεθόδου που «*βασίζεται στην ανάλυση δευτερογενών δεδομένων (Secondary Data Analysis Projects)*», θεωρείται «*ότι αφορά ένα ερευνητικό έργο από μόνο του και επομένως πρέπει να διεξάγεται με την απαιτούμενη αυστηρότητα*». και επίσης «*μια καλή επισκόπηση κρίνεται από τις προσπάθειες του συγγραφέα να αξιολογήσει και να αναλύσει κριτικά το υπάρχον έργο γύρω από το ερευνητικό πεδίο Πάνω απ' όλα, ο συγγραφέας θα πρέπει να παρέχει στους αναγνώστες μια σαφή εικόνα του θέματος και του σχετικού φάσματος προοπτικών και αντίθετων απόψεων*» (Bolderston, 2008:86, 87)

Σύμφωνα με τον Steward, (2004) όπ. αναφέρεται στο Bolderston, 2008:87) τα χαρακτηριστικά μία καλής επισκόπησης πρέπει να είναι τα εξής :

- *Περιεκτική: αποδεικτικά στοιχεία πρέπει να συλλέγονται από όλες τις σχετικές πηγές.*
- *Πλήρης αναφορά: επιτρέποντας σε άλλους να ακολουθήσουν την πορεία του συγγραφέα στο συμπέρασμα της έρευνας.*
- *Επιλεκτική: χρησιμοποιώντας κατάλληλες στρατηγικές αναζήτησης για να εντοπιστούν τα βασικά στοιχεία.*
- *Σχετική: εστίαση σε σχετικά δεδομένα.*
- *Μια σύνθεση βασικών θεμάτων και ιδεών.*
- *Ισορροπημένη: μεταξύ διαφορετικών ιδεών και απόψεων.*
- *Κριτική: στην εκτίμηση της βιβλιογραφίας*
- *Αναλυτική: ανάπτυξη νέων ιδεών και κατανοήσεων από τα δεδομένα.*

Η δευτερεύουσα επισκόπηση δεδομένων (Secondary Data Analysis Projects) μπορεί να πραγματοποιηθεί είτε γιατί υπάρχουν λίγες πληροφορίες για ένα θέμα είτε υπάρχει μια πληθώρα διαθέσιμων πληροφοριών. Σε αυτή τη μέθοδο ο ερευνητής πρέπει να ξεκινήσει με τη σαφή δήλωση σκοπιμότητας ή την ερευνητική ερώτηση (Steward, 2004, όπ. Αναφ. στο Bolderston, 2008:87) και η οργάνωση και η ανάλυση των

δεδομένων είναι ποιοτικής φύσης και το διαθέσιμο υλικό ταξινομείται ανά θέμα (Bolderston, 2008: 87).

Τα βασικά βήματα που ακολουθεί ένας ερευνητής όταν προσεγγίζει την ερευνά του με τη βιβλιογραφική επισκόπηση είναι *αρχικά*, μια προκαταρκτική και επιφανειακή αναζήτηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας σχετική με το υπό διερεύνηση θέμα, προκειμένου να διαπιστώσει αν υπάρχει ήδη αρκετή βιβλιογραφία για να στηρίξει την ερευνά του. *Δεύτερο βήμα*, αποτελεί ο προσδιορισμός της εστίασης της έρευνας σε ένα κεντρικό σημαίνον γύρω από το οποίο θα στηριχθούν τα κριτήρια και η στρατηγική αναζήτησης της βιβλιογραφίας. Η αναζήτηση στηρίζεται σε λέξεις –κλειδιά οι οποίες αποτελούν την βάση για την αναζήτηση χρήσιμου υλικού και οι οποίες περιλαμβάνουν όλες τις πιθανές λέξεις που μπορεί να σχετίζονται με το θέμα ήτοι συνώνυμα και εναλλακτικοί όροι. (Bolderston, 2008). «Οι λέξεις-κλειδιά που επιλέγονται για την αναζήτηση είναι σημαντικές, καθώς αποτελούν τον ακρογωνιαίο λίθο μιας αποτελεσματικής αναζήτησης» (Timmins, F., & McCabe, C. 2005, όπ. Αναφ. στο Bolderston, 2008:88). *Επόμενο βήμα* της έρευνας αποτελεί η αναζήτηση της βιβλιογραφίας η οποία πρέπει να είναι αυστηρή, ρητή, περιεκτική και αξιόπιστη, να στηρίζεται σε όσο το δυνατόν σε πιο πρόσφατες δημοσιεύσεις και να αποτελεί επιστημονικό τομέα σχετικό με τη θέμα της έρευνας. *Τέταρτο βήμα* αποτελεί η εκτίμηση της βιβλιογραφίας. Κατά τη βιβλιογραφική επισκόπηση είναι σημαντικό να στηρίζουμε την έρευνα σε πρωτογενή δεδομένα παρά σε στοιχεία από δευτερογενείς πηγές, διότι με τα πρωτογενή δεδομένα εξασφαλίζεται η αξιοπιστία της έρευνας «και εξαλείφονται πιθανές προκαταλήψεις και ανακρίβειες από δεύτερες αναφορές για τη δουλειά άλλων ανθρώπων» (Holmes, 1996, όπ. αναφ.στο Bolderston, 2008:88). Η εκτίμηση της βιβλιογραφίας είναι πολύ σημαντική και πρέπει ο ερευνητής να έχει την διορατικότητα να επιλέγει άρθρα και έρευνες οι οποίες σχετίζονται με τα ερευνητικά του ερωτήματα, παρέχουν την απαιτούμενη πληρότητα για το θέμα που ερευνάται και επίσης είναι αντικειμενικές και αξιόπιστες και τα συμπεράσματα τους βασίζονται σε έγκυρα στα δεδομένα και στην ανάλυση αυτών. (Bolderston. 2008). *Το τελικό στάδιο* της βιβλιογραφικής επισκόπησης είναι η σύνθεση της έρευνας, «η οποία αποτελεί μια δημιουργική δραστηριότητα όπου ο ερευνητής ενσωματώνει τις υπάρχουσες ιδέες με νέες ιδέες για να δημιουργήσει μια νέα διατύπωση του θέματος. Η ικανότητα σύνθεσης εξαρτάται από τη βαθιά κατανόηση του ερευνητή για το θέμα και τη βιβλιογραφία του»

(Torraco. 2016:7). «Χρησιμοποιώντας τις γνώσεις που αποκτήθηκαν από μια προσεκτική και κριτική ανάλυση της βιβλιογραφίας, ο συντάκτης ανασυντάσσει, συνδυάζει, αναδιοργανώνει και ενσωματώνει έννοιες και προοπτικές στο θέμα για να δημιουργήσει νέες θεωρητικές διατυπώσεις και τρόπους σκέψης για το θέμα». (Torraco. 2016:17). Εν κατακλείδι σύμφωνα με τον Bolderston (2008:91) «Μια ανασκόπηση της βιβλιογραφίας μπορεί να προσφέρει στον αρχάριο ερευνητή ή συγγραφέα το πρώτο βήμα στον κόσμο των εκδόσεων»

Σε αυτή τη διπλωματική εργασία γίνεται μια κριτική ανασκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας σχετικής με το υπό διερεύνηση θέμα. Η έρευνα για την εύρεση και τη συλλογή των κατάλληλων πηγών/άρθρων/μελετών ξεκίνησε με τη σαφή δήλωση σκοπιμότητας και την διατύπωση των ερευνητικών ερωτημάτων. Η μέθοδος αναζήτησης στηρίζεται σε λέξεις –κλειδιά οι οποίες μετά από τον έλεγχο καταλληλότητας και περιεκτικότητας αποτελούν την βάση για την αναζήτηση του χρήσιμου υλικού. Η οργάνωση και η ανάλυση των δεδομένων είναι ποιοτικής φύσης και το διαθέσιμο υλικό ταξινομείται ανά θέμα. Ακολούθησε η κατηγοριοποίηση των επιμέρους εννοιών, η αξιολόγηση και η ανάλυση των κειμένων. Σκοπός μας είναι να αποσαφηνίσουμε τα κύρια σημαίνοντα της εργασίας δηλαδή την έννοια και της διαστάσεις της Ποιότητας και της Διασφάλισης της Ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση προκειμένου εν συνεχεία να εμβαθύνουμε στις πολιτικές και στις διαδικασίες που αναπτύσσονται στα πλαίσια των μεταρρυθμιστικών πρωτοβουλιών της «Διαδικασίας της Μπολόνια» και τέλος μέσα από τη σύνθεση των δεδομένων και των απόψεων, να καταλήξουμε σε συμπεράσματα τα οποία μπορούν να προσφερθούν στη μελλοντική έρευνα.

1.5.2. Η «ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ»

Στις περιπτώσεις των ερευνών όπου τα τεκμήρια στα οποία στηρίζεται ο ερευνητής για την κατανόηση, την ερμηνεία, την ανάλυση και τη διεξαγωγή συμπερασμάτων είναι γραπτά κείμενα, ο ερευνητής πρέπει να τα αναλύσει με επιστημονικό τρόπο δηλ. να μην αρκестεί στην πρώτη απλή εντύπωση του περιεχομένου του υλικού αλλά να το ταξινομήσει σε κατηγορίες και να το κωδικοποιήσει με σκοπό να δημιουργηθεί ένα εννοιολογικό σύστημα το οποίο θα

οδηγήσει τον ερευνητή σε έγκυρα συμπεράσματα. Αυτή η μέθοδος είναι γνωστή ως ανάλυση περιεχομένου, σκοπός της οποίας είναι η αντικατάσταση της υποκειμενικής εκτίμησης με την αντικειμενική ανάλυση και ποσοτικοποίηση. Η ανάλυση περιεχομένου θεωρείται ως μία από τις καλύτερες τεχνικές έρευνας στους κόλπους των κοινωνικών επιστημών και των επιστημών του ανθρώπου, διότι έχει ως αντικείμενο την αντικειμενική, συστηματική και ποσοτική περιγραφή του φανερού περιεχομένου της επικοινωνίας γραπτού ή προφορικού λόγου, με τελική επιδίωξη την ερμηνεία (Berelson, 1952 στον Krippendorff, 2004)

Ο όρος ανάλυση περιεχομένου είναι περίπου 75ετών και το Webster's Dictionary of the English Language χρησιμοποίησε τον όρο στην έκδοσή του 1961, ορίζοντάς τον ως *«ανάλυση του φανερού και του λανθάνοντος περιεχομένου ενός επικοινωνιακού υλικού (βιβλίο ή ταινία) μέσω της ταξινόμησης, της κωδικοποίησης και της αξιολόγησης των βασικών συμβόλων του και θεμάτων του με σκοπό να εξακριβωθεί το νόημά του και το πιθανό αποτέλεσμα»* (Krippendorff, 2004, Prasad, 2008:174).

Σχεδόν όλοι οι κλάδοι σε όλο το φάσμα των ανθρωπιστικών επιστημών και των κοινωνικών επιστημών, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που επιδιώκουν να βελτιώσουν τις πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες της ζωής, ασχολούνται με τις λειτουργίες και τα αποτελέσματα των συμβόλων, των σημασιών και των μηνυμάτων. Τα τελευταία χρόνια, η εμφάνιση της κοινωνίας της πληροφορίας έχει μεταφέρει τις λεπτομέρειες της επικοινωνίας-κειμένων, πλαισίων, εικόνων, διασυνδέσεων και, πάνω απ' όλα, της πληροφορίας - στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος των ερευνητών. (Krippendorff, 2004)

Η σύγχρονη ανάλυση περιεχομένου έχει τρία διακριτικά χαρακτηριστικά: πρώτον, η ανάλυση περιεχομένου είναι μια εμπειρικά θεμελιωμένη μέθοδος, μια διερευνητική διαδικασία, και προγνωστική ή επαγωγική συμπερασματική πρόθεση. Η επιστήμη που εξερευνά παρά δηλώνει είναι ένα σχετικά πρόσφατο επίτευγμα. Με νέες αντιλήψεις και εμπειρικό προσανατολισμό, οι σύγχρονοι αναλυτές περιεχομένου ενώνουν τις δυνάμεις τους με άλλους ερευνητές αναζητώντας την έγκυρη γνώση ή την πρακτική υποστήριξη για δράσεις και κριτική. Οι αναλυτές περιεχομένου, εξετάζουν δεδομένα, έντυπα, εικόνες ή ήχους-κείμενα, προκειμένου να κατανοήσουν τι σημαίνουν για τους ανθρώπους, τι επιτρέπουν ή αποτρέπουν, και τι κάνουν οι πληροφορίες που μεταφέρουν. (Krippendorff, 2004). Δεύτερον, η σύγχρονη ανάλυση περιεχομένου

υπερβαίνει τις παραδοσιακές έννοιες των συμβόλων, του περιεχομένου και των προθέσεων. Αυτό μπορεί να φανεί στην εξέλιξη της έννοιας της επικοινωνίας, στον τρόπο με τον οποίο η ανάπτυξη των τεχνολογιών των μέσων ενημέρωσης έχει διαμορφώσει την προσοχή μας στην *επικοινωνία*, και στο ρόλο του πολιτισμού στο να αποδίδει σημασία σε αυτό που αναλύεται. Τρίτον, η σύγχρονη ανάλυση περιεχομένου έχει αναπτύξει μια δική της μεθοδολογία, που επιτρέπει στους ερευνητές να σχεδιάζουν, να εκτελούν, να επικοινωνούν, να αναπαράγουν και να αξιολογούν κριτικά τις αναλύσεις τους ανεξάρτητα από τα συγκεκριμένα αποτελέσματα

1.5.2.1 Ορισμός της Ανάλυσης Περιεχομένου

Σύμφωνα με τον Prasad (2008) το περιεχόμενο (content) δηλώνει «*τι περιέχεται*» και η ανάλυση περιεχομένου δηλώνει την «*ανάλυση του τι περιέχεται*» σε ένα μήνυμα, δηλαδή η ανάλυση περιεχομένου, είναι μια μέθοδος όπου το περιεχόμενο του μηνύματος αποτελεί τη βάση για την εξαγωγή συμπερασμάτων για το περιεχόμενο και επιπλέον βασίζεται στην αλληλεπίδραση της παρατήρησης και της ανάλυσης των εγγράφων (document). Ορίζεται ως μία διακριτική, μη αντιδραστική μέθοδος κοινωνικής έρευνας, ως μια μέθοδος παρατήρησης, με την έννοια ότι αντί να ζητά από τους ανθρώπους να απαντήσουν σε ερωτήσεις, χρησιμοποιεί τα «*μηνύματα*» που οι άνθρωποι έχουν δημιουργήσει και τίθενται τα ερωτήματα σε αυτά τα μηνύματα.

Υπάρχουν διάφοροι ορισμοί της ανάλυσης περιεχομένου. Σύμφωνα με τον Berelson (1952:18) «*η ανάλυση περιεχομένου είναι μια ερευνητική τεχνική για την «αντικειμενική», «συστηματική» και «ποσοτική» περιγραφή του πρόδηλου περιεχομένου της επικοινωνίας*» (ιδιωτικές ή δημόσιες -μαζικές επικοινωνίες). Ο Weber (1985 όπ. αναφ. στο Prasad, 2008:175), ορίζει την ανάλυση περιεχομένου «*ως μια ερευνητική μέθοδο η οποία χρησιμοποιεί ένα σύνολο διαδικασιών για την εξαγωγή έγκυρων συμπερασμάτων από τα «κείμενα» (text). Αυτά τα συμπεράσματα αφορούν τον αποστολέα του μηνύματος, το ίδιο το μήνυμα ή τον παραλήπτη του μηνύματος*». Ο Krippendorff (2004:18) θεωρεί την ανάλυση περιεχομένου «*ως μια ερευνητική τεχνική για την πραγματοποίηση επαληθεύσιμων και έγκυρων συμπερασμάτων από κείμενα (ή άλλο σημαντικό υλικό) και αφορούν το συγκεκριμένο (context) μέσα στο οποίο χρησιμοποιούνται*».

Σύμφωνα με τους ανωτέρω ορισμούς η ανάλυση περιεχομένου είναι ένα επιστημονικό εργαλείο που βασίζεται σε τεχνικές αξιοπιστίας (reliability), εγκυρότητας (validity) αντικειμενικότητας (objectivity), συστηματικότητας (systematic) και γενικευσιμότητας (generalizability), με σκοπό η έρευνα να πραγματοποιείται βάσει ρητών κανόνων και τα συμπεράσματα και τα πορίσματά της που αντλούνται από το περιεχόμενο των μηνυμάτων να μπορούν να επαληθευτούν και να ελεγχθούν από άλλους ερευνητές σε διαφορετικές στιγμές (Krippendorff, 2004:18, Prasad, 2008:175-176).

1.5.2.2. Τα βασικά χαρακτηριστικά της Ανάλυσης Περιεχομένου

Η ανάλυση περιεχομένου είναι μια μέθοδος ανάλυσης γραπτών, λεκτικών ή οπτικών μηνυμάτων επικοινωνίας, γνωστή ως μέθοδος ανάλυσης εγγράφων και σε αντίθεση με την απλή ανάγνωση του κειμένου επιτρέπει στον ερευνητή τη συστηματική διερεύνηση του κειμένου. (Cole, 1988:53, Elo, and Kyngäs, 2007, Κυριαζή, 2011:282). Σύμφωνα με τον Cavanagh (1997) «είναι πολύ περισσότερο από μια αφελής τεχνική που οδηγεί σε μια απλοϊκή περιγραφή των δεδομένων καθώς επιτρέπει στον ερευνητή να δοκιμάσει θεωρητικά ζητήματα για να βελτιώσει την κατανόηση των δεδομένων». Ως ερευνητική τεχνική, η ανάλυση περιεχομένου παρέχει νέες γνώσεις και ενισχύει την κατανόηση του ερευνητή για συγκεκριμένα φαινόμενα.

Η ανάλυση περιεχομένου χρησιμοποιείται κυρίως σε κοινωνιολογικές και ανθρωπιστικές επιστήμες. Για την εξαγωγή έγκυρων συμπερασμάτων οι έρευνες που εφαρμόζουν την ανάλυση του περιεχομένου συνήθως επικεντρώνονται στα βασικά θέματα που καλύπτει το κείμενο, στη συγκριτική τους σημασία, στο χώρο ή στο χρόνο που αφιερώνεται σε αυτά καθώς και σε άλλα στοιχεία του περιεχομένου, το οποία επιτρέπουν στον ερευνητή να περιγράψει τη μήνυμα σε σχέση με τις κατηγορίες που τον ενδιαφέρουν. (Κυριαζή, 2011:282). Επίσης η ανάλυση περιεχομένου δίνει τη δυνατότητα στους ερευνητές «να γνωρίσουν: τους πρωταγωνιστές σε ένα κείμενο, ποιοι είναι οι στόχοι τους (φανεροί και άρρητοι), ποιοι παράγοντες επηρεάζουν την δράση τους και την συμπεριφορά τους και γιατί και ποιες τάσεις δημιουργούνται και ποιο είναι το αποτέλεσμα» (Αθανασίου, 2007:244)

Προκειμένου να προσδιορίσουμε τα όρια εφαρμογής της μεθόδου και την πρωτοτυπία της, θα διαπιστώσουμε ότι η μέθοδος δεν εφαρμόζεται για την ανάλυση όλων των τεκμηρίων. Τα τεκμήρια διακρίνονται σε εκείνα τα οποία αναφέρονται σε γεγονότα και σ' εκείνα τα οποία είναι αυτά καθ' εαυτά γεγονότα. Η ανάλυση περιεχομένου εφαρμόζεται στα δεύτερα. Η παρατήρηση των κοινωνικών φαινομένων μπορεί να διαιρεθεί σε άμεση παρατήρηση (πχ. Συνεντεύξεις, επιτόπια παρατήρηση) και σε έμμεση παρατήρηση μέσω της μελέτης διαφόρων γραπτών τεκμηρίων στα οποία έχουν *«αποτυπωθεί τα ίχνη των κοινωνικών φαινομένων»*. Η ανάλυση περιεχομένου είναι μία μέθοδος έμμεσης παρατήρησης (Λαμπίρη – Δημάκη Ι., 1990: 75)

Σύμφωνα με τον ορισμό του Berelson η ανάλυση περιεχομένου στηρίζεται στην περιγραφή του φανερού – πρόδηλου (manifest) περιεχομένου, θεωρώντας το περιεχόμενο εγγενές στο κείμενο χωρίς να απαιτείται ερμηνεία από τον αναγνώστη, τον δημιουργό, τον ερευνητή (Berelson, 1952). Ο Βάμβουκας, θεωρεί το φυσικό περιεχόμενο της επικοινωνίας ότι διακρίνεται σε φανερό και άδηλο και λανθάνον και μέσω της ανάλυσής του «μελετώνται όλα τα στοιχεία κάθε μορφής επικοινωνίας» (Βάμβουκας, 2002, Κιμουρτζής, 2016:7).

Κατά τη διαδικασία της ανάλυσης των δεδομένων ο ερευνητής προσπαθεί να εμβυθίσει στα δεδομένα διαβάζοντας το υλικό του αρκετές φορές. *«Καμία γνώση ή θεωρία δεν μπορεί να προέλθει από τα δεδομένα εάν ο ερευνητής δεν έχει εξοικειωθεί πλήρως με αυτά»* (Polit & Back, 2004 όπ. αναφ. στο Elo, et al., 2007:109) . Κατά την ανάγνωση των δεδομένων τα ερωτήματα που τίθενται είναι : *« ποιος μιλά; (έρευνα του πομπού), για να πει τι; (μήνυμα) που συμβαίνει αυτό; πότε συνέβη; (τρόποι, δομή) σε ποιόν; (έρευνα του αποδέκτη) τι συμβαίνει, γιατί; (η επίδραση του μηνύματος στον αποδέκτη»* (Dey, 1993 όπ. Αναφ. στο Elo, et al., 2007:109, Λαμπίρη – Δημάκη, 1990: 77).

Τα κείμενα που αναλύονται, αποκτούν νόημα μέσα σε συγκεκριμένο συγκεκριμένο (context) , λόγο (discourse) ή προθέσεις και τα μηνύματα λαμβάνουν χώρα σε συγκεκριμένες συνθήκες. Πιο συγκεκριμένα, τα κείμενα αποκωδικοποιούνται υπό το πρίσμα συγκεκριμένων προθέσεων και τα δεδομένα παρέχουν πληροφορίες που ανταποκρίνονται σε συγκεκριμένα προβλήματα. Ένας ψυχοθεραπευτής για παράδειγμα και ένας ερευνητής του ίδιου διαλόγου «βλέπουν» τον διάλογο διαφορετικά. Οι διαφοροποιήσεις αυτές ερμηνεύονται βάσει του συγκεκριμένου που

επιλέγει ο ερευνητής για να «ακούσει» ένα διάλογο, ένα κείμενο, τα δεδομένα. Κάθε ανάλυση περιεχομένου αποκτά ένα *συγκείμενο* μέσα στο οποίο τα κείμενα εξετάζονται. Επομένως, ο ερευνητής, ανάμεσα στα άλλα, καλείται να κατασκευάσει ένα κόσμο-συγκείμενο μέσα στο οποίο το κείμενο αποκτά νόημα και απαντά στα ερωτήματα/υποθέσεις. (Κιμουρτζής, 2016:7)

Η ανάλυση περιεχομένου είναι μια μέθοδος που μπορεί να χρησιμοποιηθεί είτε με ποιοτικά είτε με ποσοτικά δεδομένα. Η διάκριση μεταξύ ποσοτικής και ποιοτικής ανάλυσης εξαρτάται από τα ερευνητικά ερωτήματα της έρευνας και την προσπάθεια συλλογής πληροφοριών σχετικά με αυτά από τα διαθέσιμα επικοινωνιακής μορφής στοιχεία. Ο Krippendorff (2004) αμφισβητεί την εγκυρότητα και την χρησιμότητα της διάκρισης μεταξύ ποσοτικών και ποιοτικών αναλύσεων περιεχομένου διότι θεωρεί ότι η κάθε ανάγνωση κειμένων είναι ποιοτική, ακόμα και όταν ορισμένα χαρακτηριστικά ενός κειμένου μετατρέπονται αργότερα σε αριθμούς. Επιπλέον, στην ανάλυση μπορεί να χρησιμοποιηθεί *επαγωγική (inductive)* ή *παραγωγική (deductive)* προσέγγιση. Ποια από αυτά θα χρησιμοποιηθούν, καθορίζεται από το σκοπό της έρευνας. Αν δεν υπάρχουν αρκετές προηγούμενες γνώσεις σχετικά με το φαινόμενο ή εάν η γνώση αυτή είναι κατακερματισμένη και επίσης όταν ο ερευνητής ξεκινά την έρευνά του βασιζόμενος σε γενικές ιδέες και διαμορφώνει τις εννοιολογικές κατηγορίες μέσα από το υλικό της έρευνάς του, εφαρμόζει την *επαγωγική προσέγγιση (inductive approach)* και η διαδικασία της ανάλυσης περιεχομένου μετατρέπεται σε ποιοτική και οι *κατηγορίες ανάλυσης* προέρχονται από τα δεδομένα. (Elo, et al., 2007:109, Κυριαζή, 2011:287).

1.5.2.3. Διαδικασία της Ποιοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου

Οι ερευνητές που βασίζουν την ανάλυσή των δεδομένων τους στη μέθοδο της «Ποιοτικής Ανάλυσης Περιεχομένου» ακολουθούν ένα προσεκτικό σχεδιασμό και οργάνωση έτσι ώστε τα δεδομένα που θα συλλέξουν να είναι έγκυρα και τα συμπεράσματά τους να έχουν την απαραίτητη τεκμηρίωση. Τα βασικά βήματα είναι τα εξής:

1. Ο προσδιορισμός με σαφήνεια του θέματος ή του προβλήματος.

2. Η διατύπωση είτε των ερευνητικών υποθέσεων είτε των ερευνητικών ερωτημάτων.
3. Η επιλογή των πηγών από τις οποίες θα συλλεχθούν οι πληροφορίες (δεδομένα) για την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων
4. Ο προσδιορισμός των μονάδων (ή αλλιώς ενοτήτων) ανάλυσης (λέξη, φράση, παράγραφος κλπ.)
5. Ο προσδιορισμός των κατηγοριών και των υποκατηγοριών ανάλυσης.
6. Η κωδικοποίηση και ανάλυση των δεδομένων (Αθανασίου, 2007, Νόβα-Καλτσούνη, 2006: 271-276).

Στόχος της ανάλυσης του περιεχομένου είναι να επιτευχθεί μια συνοπτική και ευρεία περιγραφή του φαινομένου και το αποτέλεσμα της ανάλυσης είναι *έννοιες ή κατηγορίες* που περιγράφουν το φαινόμενο. Συνήθως ο σκοπός αυτών των εννοιών ή κατηγοριών είναι να δημιουργήσουν ένα μοντέλο, ένα εννοιολογικό σύστημα, ένα εννοιολογικό χάρτη ή κατηγορίες με τελικό σκοπό την εξαγωγή ειδικών και εγκύρων συμπερασμάτων. Η ανάλυση του περιεχομένου μπορεί να επιτύχει την «*αναδιοργάνωση των πληροφοριακών στοιχείων, που εμπεριέχουν τα τεκμήρια*» ώστε να επιτευχθεί ο παραπάνω σκοπός (Elo, et al., 2007:108, Βάμβουκας, 2002, Τζάνη, 2005),.

Με τον όρο αναδιοργάνωση των πληροφοριακών στοιχείων, δηλαδή του υλικού της ανάλυσης, περιλαμβάνεται μία σειρά ενεργειών, οι οποίες διακρίνονται στις εξής φάσεις: α) ορισμός και επιλογή της ενότητας ανάλυσης, β) ορισμός και επιλογή μονάδας μέτρησης και γ) η δημιουργία ενός συστήματος κατηγοριών (Βάμβουκας, 2002, Τζάνη, 2005),

Οι μονάδες (ενότητες) καταγραφής και οι μονάδες δειγματοληψίας

Στην ανάλυση του Περιεχομένου δεν υπάρχουν συστηματικοί κανόνες για την ανάλυση των δεδομένων. Το βασικό χαρακτηριστικό της ανάλυσης περιεχομένου είναι ότι πολλές λέξεις του κειμένου ταξινομούνται σε πολύ μικρότερες κατηγορίες περιεχομένου. Η φάση προετοιμασίας ξεκινά με την επιλογή της *μονάδας ανάλυσης*, και ανάλογα με το ερευνητικό ερώτημα, η μονάδα ανάλυσης μπορεί να είναι ένα

γράμμα, μια λέξη, μια πρόταση, ένα μέρος σελίδων ή λέξεων, ο αριθμός των συμμετεχόντων στη συζήτηση ή ο χρόνος που χρησιμοποιείται για συζήτηση (Elo, et al., 2007:108).

Μετά τη διατύπωση των ερευνητικών υποθέσεων ή των ερευνητικών ερωτημάτων μίας έρευνας και μετά την επιλογή των πηγών από τις οποίες θα συλλεχθούν τα δεδομένα, ορίζονται οι *μονάδες /ενότητες ανάλυσης*. Ως μονάδες ανάλυσης ορίζονται οι *μονάδες δειγματοληψίας* και οι *μονάδες καταγραφής*.

Οι μονάδες δειγματοληψίας είναι οι μονάδες από τις οποίες θα δημιουργηθεί το δείγμα της έρευνας (Νόβα- Καλτσούνη, 2006: 272). Όπως και σε όλα τα είδη των ερευνών έτσι και στην ανάλυση περιεχομένου, ο ερευνητής οφείλει να επιλέξει το δείγμα έτσι ώστε να έχει άμεση σχέση με το θέμα που διερευνάται και τους στόχους της ανάλυσης. Αν, για παράδειγμα, «ο ερευνητής θέλει να μελετήσει μια συγκεκριμένη περίοδο, θα πρέπει να χρησιμοποιήσει ως δείγμα, κείμενα που ανήκουν σε αυτή την περίοδο και όχι μεταγενέστερα ή προγενέστερα» (Αθανασίου, 2007:248) Οι κατηγορίες των τεκμηρίων που μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενα μελέτης της ανάλυσης περιεχομένου είναι όλα τα γραπτά κείμενα δηλ. βιβλία, εφημερίδες, περιοδικά, κοινοβουλευτικοί λόγοι, κηρύγματα, διακοινώσεις κλπ. Εάν το μέγεθος και ο όγκος των προς μελέτη τεκμηρίων είναι μεγάλος επιβάλλεται η δειγματοληψία όπου στην περίπτωση της ανάλυσης του περιεχομένου δεν μπορεί να είναι τυχαία (Τζάνη, 2005: 9).

Οι μονάδες καταγραφής, στηρίζουν την ανάλυση διότι προσδιορίζουν το τμήμα του κειμένου το οποίο θα αποτελεί τη βάση για την κατηγοριοποίηση. Μονάδα καταγραφής μπορεί να είναι μία λέξη, πρόταση, παράγραφος, θέμα, πρόσωπο ή το συνολικό κείμενο (το άρθρο, το βιβλίο, η ταινία, η προσωπική συνέντευξη κλπ). Στις περιπτώσεις που η μικρότερη μονάδα καταγραφής δεν μπορεί να ερμηνευτεί αυτούσια αλλά μόνο σε σχέση με τα συμφραζόμενα δηλ. ολόκληρη την πρόταση τότε το μεγαλύτερο τμήμα του περιεχομένου που συντελεί στην πιο έγκυρη κωδικοποίηση της μονάδας καταγραφής ονομάζεται **μονάδα συμφραζόμενων** (Νόβα- Καλτσούνη, 2006, Κυριαζή, 2011).

Μονάδα καταγραφής αποτελεί επίσης και μια *ολόκληρη πρόταση* αλλά και μια *παράγραφος*. Στις περιπτώσεις αυτές η διαδικασία της κατηγοριοποίησης δυσχεραίνεται διότι οι προτάσεις ή οι παράγραφοι περιέχουν πολλαπλές ιδέες οι οποίες

δύσκολα κατατάσσονται με σαφήνεια σε συγκεκριμένες κατηγορίες. Επίσης μονάδα καταγραφής μπορεί να αποτελέσει ένα *συνολικό κείμενο*, το *γενικό θέμα* που αναπτύσσεται στην πρόταση, στην παράγραφο ή σε όλο το κείμενο ή και ένα πρόσωπο η επιλογή των οποίων εξαρτάται από τον επιδιωκόμενο σκοπό της έρευνας και τα συμπεράσματα που θέλει να καταλήξει ο ερευνητής (Βαμβουκάς, 1991, Κυριαζή, 2011).

Ορισμός και επιλογή της μονάδας μέτρησης

Ενώ η ενότητα ανάλυσης αναφέρεται στα σημασιολογικά στοιχεία του περιεχομένου, η μονάδα μέτρησης αφορά τον τρόπο μέτρησης αυτών. Η μονάδα μέτρησης καθορίζεται επακριβώς και σχετίζεται με τον επιλεγέντα τύπο (ποιοτικό ή ποσοτικό) της αναλύσεως περιεχομένου. Στις ποιοτικές έρευνες το ενδιαφέρον στρέφεται περισσότερο στο καινούριο, το ενδιαφέρον και στην αξία που παρουσιάζει η ενότητα ανάλυσης ως προς το σκοπό της έρευνας, ανεξαρτήτως της συχνότητας εμφάνισης κάθε στοιχείου (ακόμη και τα στοιχεία που εμφανίζονται σπανιότατα μπορεί να έχουν μεγάλη αξία σε αντίθεση με την ανάλυση περιεχομένου ποσοτικού τύπου, στην οποία κυρίως η συχνότητα εμφάνισης έχει αξία, και οι πληροφορίες χαμηλής συχνότητας εμφάνισης ταξινομούνται σε ειδική κατηγορία, «λοιπά» ή «διάφορα» (Βάμβουκας, 1991:273)

Ο καθορισμός ενός συστήματος κατηγοριών ανάλυσης

Η φάση του καθορισμού των κατηγοριών ανάλυσης ακολουθεί την φάση καθορισμού της ενότητας ανάλυσης και είναι αναγκαία για την συστηματική παρατήρηση του περιεχομένου και του υλικού της επικοινωνίας και την ποσοτικοποίησή του. Με τον όρο «*κατηγορία*» νοείται η ομάδα αντικειμένων, πραγμάτων, καταστάσεων, που έχουν έναν ορισμένο αριθμό κοινών χαρακτηριστικών ή ιδιοτήτων τα οποία την διαφοροποιούν από τις άλλες ομάδες. Η έννοια της «κατηγορίας» είναι διαφορετική από εκείνη της «τάξης» διότι συγκροτείται με κριτήρια ποιοτικά, ενώ η «τάξη» συγκροτείται με ποσοτικά κριτήρια. Η διαδικασία

καθορισμού των κατηγοριών ανάλυσης είναι το σημαντικότερο στάδιο και το πιο ουσιώδες σημείο της διαδικασίας. *«Το ενδιαφέρον, η ποιότητα και η αποτελεσματικότητα της ανάλυσης του περιεχομένου εξαρτάται από το σύστημα των κατηγοριών που χρησιμοποιούνται για την ταξινόμηση του υλικού της Επικοινωνίας...Οι κατηγορίες ταξινόμησης κάνουν διακριτική την ανάλυση και προσδίδουν εγκυρότητα στην έρευνα»*. (Βάμβουκας, 1991:274). Σύμφωνα με τον Berelson (1952:147) *«η επιτυχία ή αποτυχία της ανάλυσης περιεχομένου εξαρτάται από τις κατηγορίες. Συγκεκριμένες μελέτες υπήρξαν αποτελεσματικές στο βαθμό που οι κατηγορίες διατυπώθηκαν με σαφήνεια και ήταν κατάλληλες για το συγκεκριμένο πρόβλημα και περιεχόμενο»*. Η διατύπωση και ο ορισμός των κατάλληλων κατηγοριών έχουν κεντρική σημασία σε μία έρευνα διότι οι κατηγορίες αποτελούν την ουσία της έρευνας και η ποιότητα της ανάλυσης αξιολογείται με βάση το σύστημα των κατηγοριών της (Berelson, 1952:147).

Η διατύπωση των κατηγοριών ανάλυσης απαιτεί κάποιες προκαταρκτικές εργασίες. Η κατηγοριοποίηση σημαίνει *«συστηματοποίηση»* και επειδή στο πεδίο των ανθρωπιστικών επιστημών η συστηματοποίηση δεν έχει αναπτυχθεί αρκετά η κατηγοριοποίηση γίνεται *«εμπειρικά»*. Στην ποιοτική ανάλυση περιεχομένου μετά τον προσδιορισμό των υποθέσεων ή των ερευνητικών ερωτημάτων, ορίζεται αρχικά ένα προσωρινό σύστημα κατηγοριών και εν συνεχεία, κατά το πλαίσιο της διαδικασίας της ανάλυσης μερικών τεκμηρίων, ελέγχεται η καταλληλότητά του και τελικά οι κατηγορίες αυτές *τροποποιούνται, εμπλουτίζονται και οριστικοποιούνται*. Επίσης, για την αρχική διαμόρφωση των κατηγοριών, σημαντικό ρόλο παίζουν οι γνώσεις του ερευνητή για το θέμα που ερευνά και η οριστικοποίησή τους εξαρτάται από την δυναμική αλληλεπίδραση της θεωρίας και των δεδομένων (Νόβα- Καλτσούνη, 2006: 273, Κυριαζή, 1998: 292, Βάμβουκας, 1991:276). Στις περιπτώσεις ερευνών που οι ερευνητικές υποθέσεις/ ερωτήματα είναι σαφώς διατυπωμένες/να, οι κατηγορίες ανάλυσης αποτελούν ένα *«κώδικα»* και το αναλυτέο υλικό *«ερωτάται»* και οι απαντήσεις καταγράφονται σε διάφορες κατηγορίες (Βάμβουκας, 1991:276).

Κωδικοποίηση των στοιχείων και η ανάλυσή τους

Η κωδικοποίηση μιας μονάδας ανάλυσης σε μια κατηγορία έννοιας ονομάζεται κωδικοποίηση. Μετά την ολοκλήρωση της κωδικοποίησης των δεδομένων ακολουθείται η ανάλυση αυτών. Τα δεδομένα που προκύπτουν από την ανάλυση ενός περιεχομένου μπορεί να είναι ποσοτικά, ποιοτικά ή και τα δύο. Στα ποιοτικά δεδομένα μπορεί να γίνει λεκτική επεξεργασία, μπορούν όμως να χρησιμοποιηθούν και μη παραμετρικές στατιστικές τεχνικές (Αθανασίου, 2007:249).

Η διαδικασία της ανάλυσης και τα δεδομένα πρέπει να περιγράφονται αναλυτικά έτσι ώστε οι αναγνώστες να κατανοούν με σαφήνεια τον τρόπο που έγινε η ανάλυση και να εξασφαλίζεται η εγκυρότητα των αποτελεσμάτων. Επίσης είναι σημαντικό να υπάρχουν αξιόπιστα συμπεράσματα και ο ερευνητής θα πρέπει να στηρίζει την ανάλυση σε λεπτομερή περιγραφή των αποτελεσμάτων της έρευνας τα οποία θα πρέπει να βασίζονται σε έγκυρα και αξιόπιστα δεδομένα (Elo, et al., 2007:112).

Στην παρούσα διπλωματική εργασία η ανάλυση περιεχομένου θα στηριχθεί σε πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές σχετικές με το υπό διερεύνηση θέμα δηλαδή τις έννοιες της ποιότητας και της Διασφάλισης της ποιότητας καθώς και την εξέλιξή τους μέσα από πολιτικούς λόγους και πρακτικές στα πλαίσια της ανάπτυξης της Διαδικασίας της Μπόλνια.

Η προσέγγιση της μελέτης ξεκίνησε με τον προσδιορισμό του θέματος και εν συνεχεία ακολούθησε η εξερεύνηση των εννοιών της ποιότητας και της Διασφάλισης της Ποιότητας σε ένα εν γένει ποιοτικό τομέα, την ανώτατη Εκπαίδευση. Στη συνέχεια διαμορφώθηκε ένα εννοιολογικό πλαίσιο γύρω από τις έννοιες και τις διαδικασίες που αναπτύσσονται για τη διασφάλιση της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση με στόχο να παρακολουθήσουμε την πορεία αυτών μέσα στο διεθνές και ευρωπαϊκό συγκείμενο. Παρατηρούμε ότι η ποιότητα και η διασφάλιση της ποιότητας αποτελούν «τάση» και «αναγκαιότητα» στην σύγχρονη πραγματικότητα η οποία αντιμετωπίζει την γνώση και την ανώτατη εκπαίδευση ως σημαντικούς παράγοντες για την εύρεση λύσεων και σε άλλους τομείς πολιτικής πέραν της εκπαίδευσης (οικονομικούς). Η τάση αυτή πήρε επίσημη μορφή μέσω των πολιτικών μεταρρυθμίσεων της ανώτατης εκπαίδευσης κατά

τη Διαδικασία της Μπολόνια η οποία αποτελεί και το κυρίαρχο σημαίνον της εργασίας. Στη βάση αυτής της υπόθεσης διατυπώθηκαν τα ερευνητικά ερωτήματα της έρευνας.

Με γνώμονα τα σαφώς διατυπωμένα ερωτήματα, διαμορφώσαμε ένα προσωρινό σύστημα κατηγοριών ανάλυσης, οποίες αποτέλεσαν τον κώδικα για τον προσδιορισμό των πηγών και τον περιορισμό τους σε συγκεκριμένα χρονικά όρια και ορίσαμε της μονάδες ανάλυσης. Στο πλαίσιο της διαδικασίας της ανάλυσης μερικών πηγών, οι κατηγορίες αυτές οριστικοποιήθηκαν και τελικά η ανάλυσή μας θα στηριχθεί σε τρεις κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία επικεντρώνεται στην ανώτατη εκπαίδευση της «Ευρώπη της γνώσης». Η δεύτερη αφορά τις τάσεις που διαμορφώνουν της έννοιες της ποιότητας και της διασφάλισης της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση σε διεθνές και ευρωπαϊκό πλαίσιο. Και η τρίτη που είναι και η μεγαλύτερη κατηγορία επικεντρώνεται στην ποιότητα και στη διασφάλιση της ποιότητας μέσα από τις πρωτοβουλίες εκσυγχρονισμού των συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης, της Διαδικασίας της Μπολόνια.

Μονάδες ανάλυσης της μελέτης, θα αποτελούν πρωτογενείς και δευτερογενείς πηγές σχετικές με τους στόχους και τα ερωτήματα της μελέτης. Επειδή το μέγεθος και ο όγκος των σχετικών πηγών ήταν μεγάλος η επιλογή έγινε με σκόπιμη δειγματοληψία. Η μονάδα δειγματοληψίας περιλαμβάνει τα επίσημα θεσμικά κείμενα της Ευρωπαϊκής ένωσης, τις επιστήμες δηλώσεις και ανακοινώσεις της διαδικασίας της Μπολόνια, τις σημαντικότερες εκθέσεις-αναφορές της διαδικασίας (π.χ. The Trends I-III The lourtie report) καθώς και έγκυρα άρθρα και μελέτες. Οι πηγές περιορίστηκαν χρονικά μεταξύ 1997 μέχρι 2018, καλύπτοντας μια περίοδο λίγο πριν την έναρξη της Διαδικασίας της Μπολόνια δηλ. τη υπογραφή της Συνθήκης του Μάαστριχτ, η οποία αποτελεί ορόσημο για την ευρωπαϊκή εκπαιδευτική πολιτική σε θέματα ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση, μέχρι το Ανακοινωθέν του Παρισιού το 2018 που είναι και το τελευταίο ανακοινωθέν της Μπολόνια.

Τέλος ορίσαμε τις μονάδες καταγραφής οι οποίες θα στηρίξουν την ανάλυση των πηγών προσδιορίζοντας το τμήμα του κειμένου το οποίο θα αποτελεί τη βάση για την κατηγοριοποίηση. Μονάδες καταγραφής είναι η «λέξη» καθώς και «ολόκληρη πρόταση» ως μονάδα συμφραζόμενων.

Μετά την ολοκλήρωση της κωδικοποίησης των δεδομένων, έγινε ανάλυση των στοιχείων, η οποία βοήθησε στην κατανόηση των στόχων των διαδικασιών της Διασφάλισης της Ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση και οδήγησε στην ολοκλήρωση της μελέτης με την διατύπωση των συμπερασμάτων.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΩΝ ΑΝΑΛΥΣΗΣ			
	ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ		
	Η Ανώτατη Εκπαίδευση στην "Ευρώπη της Γνώσης"	Τάσεις Διασφάλισης της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση σε Διεθνές και Ευρωπαϊκό Επίπεδο	Ποιότητα και Διασφάλιση της Ποιότητας στη Διαδικασία της Μπολόνια
ΜΟΝΑΔΕΣ ΑΝΑΛΥΣΗΣ/ ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ/ΟΛΟΚΛΗΡΗ ΠΡΟΤΑΣΗ ΩΣ ΜΟΝΑΔΑ "ΣΥΜΦΡΑΖΟΜΕΝΩΝ"	Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση	Διακυβέρνηση	Διακρατική Διακυβέρνηση
	Η "Ευρώπη της Γνώσης"	Ποιοτική Εκπαίδευση	Μεταρρύθμιση Ευρωπαϊκών Συστημάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης
	Ανταγωνισμός	Αξιολόγηση	Εκσυγχρονισμός
	Διακυβέρνηση	Πιστοποίηση	Σύγκλιση εκπαιδευτικών Συστημάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης
	Στρατηγική	Πρότυπα	Αναγνωσιμότητα και συγκρισιμότητα των πτυχίων
	Εκσυγχρονισμός και εναρμόνιση των εκπαιδευτικών συστημάτων	Διαφάνεια	Διεθνής Ανταγωνιστικότητα
	Κινητικότητα	Λογοδοσία	Κινητικότητα
	Απασχολησιμότητα	Αναγνώριση Επαγγελματικών προσόντων	Διασφάλιση της Ποιότητας
	Διεθνοποίηση	Κινητικότητα φοιτητών	Ανάπτυξη Εθνικών Συστημάτων Διασφάλισης της Ποιότητας
	Παγκοσμιοποίηση	Αναγνώριση τίτλων σπουδών	Εναρμόνιση των Ευρωπαϊκών Συστημάτων Διασφάλισης της Ποιότητας
	Αναγνώριση τίτλων σπουδών	Διασυνοριακή Εκπαίδευση	Συγκρίσιμα Κριτήρια και Μεθοδολογίες
	Ελκυστικότητα	Εξωτερική Διασφάλιση της Ποιότητας	Απασχολησιμότητα
		Οργανισμοί Αξιολόγησης	Πλαίσια Προσόντων
		Συστήματα Αξιολόγησης και Πιστοποίησης	Αναγνώριση
		Πίνακες κατάταξης (Rankings)	Αμοιβαία Εμπιστοσύνη
			Διαφάνεια
			Λογοδοσία
			Ελκυστικότητα του ΕΧΑΕ
			Ευρωπαϊκή Διάσταση των "Πολιτικών Ποιότητας"
			Ενδιαφερόμενοι Φορείς (Stakeholders)
			ESG
			Πιστοποίηση
			Αξιολόγηση
			Διεθνοποίηση
			Διεθνής κατάταξη

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: «Ποιότητα» και «Διασφάλιση της Ποιότητας» στην Ανώτατη Εκπαίδευση: Εννοιολογική προσέγγιση τω όρων.

2.1.«Ποιότητα»

Παρόλο που η «ποιότητα» διαδραματίζει καίριο ρόλο στον τομέα της ανώτατης εκπαίδευσης, δεν υπάρχει ένας καθολικά έγκυρος και γενικά αποδεκτός ορισμός για αυτήν. Στην βιβλιογραφία η έννοια «ποιότητα στην εκπαίδευση» αφορά κυρίως τον ποιοτικό έλεγχο, τη διασφάλιση, τη διαχείριση, τον έλεγχο, την αξιολόγηση, την πολιτική και τη χρηματοδότηση (Harvey and Green, 1993:10). Η «ποιότητα», όπως η «ελευθερία» (liberty-freedom), η «ισότητα» και η «δικαιοσύνη», είναι έννοια για την οποία έχουμε όλοι μια διαισθητική κατανόηση του περιεχομένου της, αλλά είναι δύσκολο να την οριοθετήσουμε εννοιολογικά. (Kemenade, Pupius, Hardjono, 2008, Harvey and Green, 1993).

Η ποιότητα στην ανώτατη εκπαίδευση είναι μια έννοια πολυδιάστατη, πολυεπίπεδη και δυναμική, έχει διαφορετική σημασία για διαφορετικές ομάδες ενδιαφερομένων και σχετίζεται με τις διαφορές στις πολιτικές, οικονομικές και ιδεολογικές πεποιθήσεις μεταξύ των ενδιαφερομένων για τη βελτίωση της ποιότητας της διδασκαλίας και της μάθησης καθώς και της κατάρτισης στο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον της σύγχρονης κοινωνίας της γνώσης (Harvey 2004:19, Vlăsceanu et al., 2007).

Οι Harvey & Green, στο άρθρο τους «Defining Quality» κάνουν μία ολιστική προσέγγιση του όρου «ποιότητα» στην ανώτατη εκπαίδευση. Θεωρούν την ποιότητα ως μία «σχετική» έννοια και διακρίνουν δύο εννοιολογικές προσεγγίσεις σύμφωνα με τις οποίες η ποιότητα είναι σχετική. Πρώτον, η ποιότητα σχετίζεται με το χρήστη του όρου και τις συνθήκες υπό τις οποίες επικαλείται. «Η «ποιότητα σημαίνει διαφορετικά πράγματα σε διαφορετικούς ανθρώπους. Υπάρχει μια ποικιλία «ενδιαφερόμενων» στην ανώτατη εκπαίδευση, όπως οι φοιτητές, οι εργοδότες, το διδακτικό και μη διδακτικό προσωπικό, η κυβέρνηση και οι οργανισμοί χρηματοδότησής της, οι διαπιστευτές, οι ελεγκτές και οι αξιολογητές» (Burrows & Harvey, 1992 όπ. Αναφ. στο Harvey & Green, 1993:10). Κάθε ένας από αυτούς έχει διαφορετική αντίληψη για την ποιότητα. Αυτό δεν σημαίνει μια διαφορετική αντίληψη για το ίδιο πράγμα, αλλά διαφορετικές αντιλήψεις για διαφορετικά πράγματα οι οποίες νοηματοδοτούνται με την ίδια «ετικέτα» - ονομασία την «ποιότητα». Η δεύτερη προσέγγιση αναφέρεται στον «συγκριτικό»

σχετικισμό της ποιότητας σε αντίθεση με άλλες απόψεις που υποστηρίζουν τον απόλυτο χαρακτήρα της ποιότητας. Η ποιότητα είναι σχετική με τις «διαδικασίες» οι οποίες οδηγούν στα επιθυμητά «αποτελέσματα». (Harvey & Green, 1993)

Οι Harvey & Green (1993:11) δηλώνουν ότι η «*ποιότητα είναι ένας όρος με αξία: συνδέεται υποκειμενικά με αυτό που είναι καλό και χρήσιμο*». Κατά τη χρήση του όρου «ποιότητα» υπάρχουν πολλές διαφορετικές εννοιολογικές προσεγγίσεις. Ο Garvin (1984) διακρίνει πέντε προσεγγίσεις για την ποιότητα: *την μετασχηματιστική προσέγγιση, την προσέγγιση προσανατολισμένη στο προϊόν, την προσέγγιση που βασίζεται στον πελάτη, την προσέγγιση που βασίζεται στην κατασκευή και την προσέγγιση «κόστους-ωφέλειας»*. Η προσέγγιση του Garvin είναι δύσκολο να μεταφραστεί στην εκπαίδευση. Εγείρονται τα ερωτήματα : Ποιο είναι το προϊόν, ποιος είναι ο πελάτης και ποια η διαδικασία κατασκευής σε ένα πανεπιστήμιο; (Garvin, 1984 όπ. Αναφ. στο Kemenade, et al., 2008: 176).

Οι Harvey & Green (1993:11) διέκριναν πέντε ξεχωριστές, αλλά και αλληλοσυνδεόμενες, προσεγγίσεις για την ποιότητα: *ως «εξαιρετική» (exceptional), ως τελειότητα (perfection), ως «καταλληλότητα για τον σκοπό» (fitness for purpose), ως «αποδοτική επένδυση» (value for money) και ως «μετασχηματιστική» (transformative)*.

2.1.1 Ποιότητα ως εξαιρετική (Exceptional)

Η έννοια της ποιότητας ως εξαιρετική έχει ως αξίωμα ότι η ποιότητα είναι κάτι το ιδιαίτερο. Υπάρχουν τρεις παραλλαγές αυτού του είδους. Πρώτον, η παραδοσιακή έννοια της ποιότητας ως διακριτικού χαρακτήρα, δεύτερον, μια άποψη της ποιότητας που ενσωματώνεται στην αριστεία (δηλαδή υπερβαίνει το πολύ υψηλά πρότυπα) και, τρίτον, μια πιο αδύναμη έννοια εξαιρετικής ποιότητας, καθώς περνάει ένα σύνολο απαιτήσεων (ελάχιστα) πρότυπα. (Harvey & Green, 1993:11)

Η παραδοσιακή έννοια της ποιότητας δεν προσφέρει «σημείο αναφοράς» (Benchmark), σύμφωνα με το οποίο να μπορούμε να μετρήσουμε την ποιότητα. Δεν προσπαθεί να ορίσει την ποιότητα, τη θεωρεί αυταπόδεικτη και την αναγνωρίζει δι' ενστίκτου (Harvey & Green, 1993). Η παραδοσιακή έννοια της ποιότητας είναι άχρηστη όταν πρόκειται να αξιολογήσει την ποιότητα της ανώτερης εκπαίδευσης, διότι δεν παρέχει καθορισμένα μέσα προσδιορισμού της ποιότητας.

Η *αριστεία (excellence)* συχνά χρησιμοποιείται εναλλακτικά με την ποιότητα (Ball, 1985^a όπ. αναφ. στο Harcey & Green, 1993). Υπάρχουν δύο έννοιες αριστείας σε σχέση με την ποιότητα, *την αριστεία σε σχέση με τα πρότυπα (standards)* και -την αριστεία ως «μηδενικά ελαττώματα» (*zero defects*)

Η ποιότητα ως εξαιρετική μπορεί να εννοηθεί ως «*το να πράττεις τα σωστά πράγματα καλά*». Αυτό προϋποθέτει ότι η ποιότητα των εκροών είναι συνάρτηση της ποιότητας των εισροών. Η εξαιρετικότητα, με την έμφασή της στο «επίπεδο» των εισροών και εκροών, αποτελεί ένα απόλυτο μέτρο της ποιότητας. Η τελική έννοια της ποιότητας ως εξαιρετική απομακρύνει την έννοια της αριστείας. Ένα «ποιοτικό» προϊόν από αυτή την άποψη είναι προϊόν που έχει περάσει από ένα σύνολο ποιοτικών ελέγχων. Οι έλεγχοι βασίζονται σε επιτεύξιμα κριτήρια που έχουν σχεδιαστεί για να απορρίψουν «ελαττωματικά» αντικείμενα (Harvey & Green, 1993:12).

Η ποιότητα επίσης χρειάζεται πρότυπα. Η Αμερικανική Εταιρεία για την Ποιότητα (2007) όρισε τα πρότυπα ως εξής: «*Το δείγμα μετρικών χαρακτηριστικών, μετρήσεων, δηλώσεων, κατηγοριών, τομέων, ομαδοποίησης, συμπεριφοράς, γεγονότων ή φυσικών προϊόντων*» έναντι των οποίων συγκρίνονται οι εκροές μιας διεργασίας και κηρύσσονται αποδεκτά ή απορριπτέα. Ποια χαρακτηριστικά θα πρέπει να ληφθούν υπόψη και ποια πρότυπα πρέπει να χρησιμοποιηθούν για να κρίνουμε την ποιότητά στην εκπαίδευση (Kemenade et al., 2008: 177);

Η έννοια της ποιότητας ως ελέγχου προτύπων, σύμφωνα με τους Harvey & Green, αμβλύνει την έννοια της εξαιρετικότητας. «*Έτσι, σ' αυτή την περίπτωση προϊόν ποιότητας θεωρείται εκείνο που έχει υποστεί ένα σύνολο ποιοτικών ελέγχων*». Οι έλεγχοι βασίζονται σε προσιτά κριτήρια, τα οποία έχουν σχεδιαστεί για να απορρίπτουν τα «ελαττωματικά» προϊόντα. Η ποιότητα, έτσι, αποδίδεται σε όλα εκείνα τα προϊόντα που ικανοποιούν κατά το «ελάχιστο» τα πρότυπα που έχουν τεθεί από τον κατασκευαστή. Έτσι, η ποιότητα είναι το αποτέλεσμα «επιστημονικού ποιοτικού ελέγχου», είναι η προσαρμογή στα πρότυπα. Σε οποιαδήποτε δεδομένη στιγμή θα υπάρχει ένα «απόλυτο» σημείο με βάση το οποίο το προϊόν θα ελέγχεται και αυτά τα προϊόντα που θα ικανοποιούν τα λειτουργικά κριτήρια θα κρίνονται ποιοτικά (Harvey & Green, 1993: 12). Οι προσεγγίσεις εξαιρετικότητας και προτύπων θεωρούν την ποιότητα και τα πρότυπα ως αδιάρρηκτα συνδεδεμένα. Αυτή η προσέγγιση για την ποιότητα, όπως υποστηρίζει ο Walsh, (1991) όπ. Αναφ. στο Harvey & Green, 1993:13).

«βασίζεται στην παραδοχή ότι τα «πρότυπα» είναι «αντικειμενικά» και στατικά». Παρ' όλα αυτά, τα πρότυπα είναι εξελίξιμα, διαπραγματεύσιμα, και υπόκεινται σε συνεχείς αναπροσαρμογές υπό το φως των μεταβαλλόμενων συνθηκών.

Στην ανώτατη εκπαίδευση, υπάρχει πρακτικό ζήτημα μέτρησης της ποιότητας κατά την εφαρμογή της προσέγγισης της ποιότητας ως «εξαιρετικής» και έχει αποτελέσει αντικείμενο έντονων συζητήσεων. Η «παραδοσιακή έννοια» για την ποιότητα δεν προσφέρει την βάση για τη μέτρηση ή την αξιολόγηση της ποιότητας. Τόσο η αριστεία όσο και η συμμόρφωση με τα πρότυπα υποδηλώνουν ότι η ποιότητα μιας υπηρεσίας μπορεί να οριστεί με βάση πρότυπα (είτε υψηλά είτε ελάχιστα) τα οποία είναι εύκολα μετρήσιμα και ποσοτικοποιήσιμα. Ωστόσο, αυτό δεν μπορεί να αποδειχθεί ως μια εφικτή πρακτική στην περίπτωση της ανώτατης εκπαίδευσης (Harvey & Green, 1993: 15).

2.1.2 Η ποιότητα ως τελειότητα ή συνέπεια (perfection)

Μία άλλη προσέγγιση της ποιότητας αντιλαμβάνεται την ποιότητα με όρους συνέπειας. Αυτή η προσέγγιση εστιάζει την προσοχή της στην «διαδικασία» (process) και καθορίζει τις προδιαγραφές στις οποίες στοχεύει να ανταποκριθεί κατά εξαιρετικό τρόπο. Η έμφαση στο να κάνεις «τα σωστά πράγματα καλά» μπορεί να μετατοπιστεί από τις εισροές και τις εκροές στη «διαδικασία». Η ποιότητα ως τελειότητα ή συνέπεια δεν εμπεριέχει το στοιχείο της αποκλειστικότητας και μετατρέπει την παραδοσιακή έννοια της ποιότητας σε κάτι που μπορεί ο καθένας να έχει. Η εξαιρετικότητα της προηγούμενης κατηγορίας μπορεί να επαναπροσδιορισθεί με όρους που δηλώνουν προσαρμογή σε προδιαγραφές, παρά υπέρβαση υψηλών προτύπων (Harvey & Green, 1993: 15).

Η ποιότητα ως τελειότητα δεν είναι μόνο συμμόρφωση σε προδιαγραφές, εμπεριέχει κυρίως μία φιλοσοφία πρόληψης παρά ενός απολογιστικού (expost) ελέγχου. Η προσοχή εστιάζεται στην εξασφάλιση μη ύπαρξης λαθών σε κάθε φάση της παραγωγικής διαδικασίας, και όχι στον τελικό αυστηρό έλεγχο ανακάλυψης ελαττωμάτων. Η προσέγγιση της ανυπαρξίας ατελειών (zero defects and getting things

right first time) είναι εσωτερικά συνδεδεμένη με την έννοια της «ποιοτικής κουλτούρας» (Harvey & Green, 1993: 15).

2.1.3..Η ποιότητα ως οικονομικά συμφέρουσα (Quality as Value for Money)

Μία εκλαϊκευμένη έννοια της ποιότητας την εξισώνει με την «αξία» (value) (Ball, 1985, όπ. Αναφ. στο Harvey & Green, 1993: 21), και ειδικότερα με κάτι που έχει έντονο το στοιχείο του οικονομικού συμφέροντος δηλαδή της οικονομικής ευκαιρίας. Σύμφωνα με τους Schrock & Lefevre (1988) όπ. Αναφ. στο Harvey & Green, (1993:21), η έκφραση «ποιότητα σε τιμή που μπορείς να πληρώσεις» σημαίνει ένα υψηλό επίπεδο ποιοτικών προδιαγραφών σε μειωμένη τιμή.

Ο Garvin, όπως και οι Harvey & Green, χρησιμοποίησαν την «αξία σε σχέση με το κόστος» (value for money) ως προδιαγραφή στη σειρά των ορισμών τους για την ποιότητα. *«Η ποιότητα είναι ο βαθμός αριστείας σε αποδεκτή τιμή και ο έλεγχος της μεταβλητότητας με αποδεκτό κόστος Αυτό οδηγεί στην επόμενη ερώτηση: ποιος λέει ποια είναι η αξία για τα χρήματα και ποιος ορίζει τα πρότυπα; (Kemenade et al., 2008, :177).*

2.1.4. Η ποιότητα ως μετασχηματισμός (Quality as Transformation)

«Η μετασχηματιστική αντίληψη της ποιότητας βασίζεται στην έννοια της «ποιοτικής αλλαγής» (qualitative change), μιας θεμελιώδους αλλαγής της μορφής» (Harvey & Green, 1993:24). Η σύλληψη της ποιότητας ως δύναμη αλλαγής ενυπάρχει σε όλες τις διαστάσεις της, ωστόσο στη συγκεκριμένη προσέγγιση η «αλλαγή» νοείται ως «ποιοτική» και η ανώτατη εκπαίδευση συνιστά μία προστιθέμενη αξία που συνεπάγεται την ενδυνάμωση (empowerment) και την ενίσχυση των σπουδαστών. Είναι μια προσέγγιση, η οποία είναι έντονα επικεντρωμένη στους σπουδαστές. Θεωρεί την ποιότητα ως μια διαδικασία αλλαγής η οποία προσθέτει αξία στους σπουδαστές μέσω της διαδικασία εκμάθησης. Η εκπαίδευση δεν είναι μια υπηρεσία για έναν πελάτη αλλά μια συνεχιζόμενη διαδικασία μετασχηματισμού του συμμετέχοντος. Αυτό οδηγεί σε δύο έννοιες μετασχηματιστικής ποιότητας στην εκπαίδευση: ενίσχυση του καταναλωτή και ενδυνάμωση του καταναλωτή.(Harvey L. And Stensaker B., 2008:433, Vlăsceanu et al., 2007:71-72, Kemenade et al., 2008:176)

2.1.5. Η ποιότητα ως ανταπόκριση στο σκοπό (Quality as Fitness for Purpose)

Αυτή η προσέγγιση υποδηλώνει ότι η ποιότητα έχει μόνο νόημα σε σχέση με το σκοπό του προϊόντος ή της υπηρεσίας. Επομένως, η ποιότητα κρίνεται όσον αφορά το βαθμό στον οποίο το προϊόν ή η υπηρεσία ταιριάζει με τον σκοπό του. Με βάση την προσέγγιση αυτή, φαίνεται ότι το απώτατο μέτρο της τελειότητας, «η ανυπαρξία ατελειών», μπορεί να δηλώνει το άριστο όσον αφορά τον ορισμό της ποιότητας, αλλά διατρέχει τον κίνδυνο σοβαρής έλλειψης χρησιμότητας. Αν το προϊόν δεν είναι κατάλληλο για το σκοπό που κατασκευάστηκε, τότε η τελειότητά του αυτή δε σχετίζεται με την ποιότητα (Harvey & Green, 1993: 17). Ακόμα κι αν επιλέξουμε έναν ορισμό της ποιότητας, η «άριστη σχέση σκοπού –αποτελέσματος», τα συμπεράσματα που φτάνουμε κατά την ερμηνεία αυτής της έννοιας για την ανώτατη εκπαίδευση θα εξαρτηθούν από τις αξίες και τις προτεραιότητές μας. Τα αποτελέσματα μπορεί να είναι πολύ διαφορετικά, ανάλογα με το ποιος ορίζει τον σκοπό. (Green 1994)

Η προσέγγιση της έννοιας της ποιότητας ως «άριστης σχέσης σκοπού – αποτελέσματος» (fitness for purpose) θέτει τα ερωτήματα «τίνοος σκοπού»; και «πώς εκτιμάται το αποτέλεσμα»; Η ποιότητα, ανταποκρινόμενη στο σκοπό, προσφέρει δύο εναλλακτικές προτεραιότητες για να προσδιορίσει το σκοπό. Η πρώτη επικεντρώνεται στον αποδέκτη (καταναλωτή) της υπηρεσίας και η δεύτερη σ' αυτόν που την παρέχει (παραγωγό). Αυτό εγείρει θεμελιώδη ερωτήματα σχετικά με τον ορισμό της καταλληλότητας για το σκοπό της ποιότητας ως η «ικανοποίηση των απαιτήσεων των πελατών». (Harvey & Green, 1993)

Ο Garvin (1984), όπ. αναφ. στο Kemenade et al., 2008:175, μιλά για την προσέγγιση βασισμένη στον πελάτη. Η έννοια του «πελάτη» είναι μια δύσκολη, μάλιστα αμφιλεγόμενη έννοια στην ανώτατη εκπαίδευση καθώς προκύπτει η ανάγκη να ορίσουμε τον «πελάτη». Δηλαδή πελάτης θεωρείται ο χρήστης της υπηρεσίας (οι φοιτητές) ή εκείνοι που πληρώνουν για την υπηρεσία (η κυβέρνηση, οι εργοδότες); Επίσης μπορούν θεωρηθούν ως πελάτες οι άλλοι ενδιαφερόμενοι, όπως το ακαδημαϊκό προσωπικό; «Επίσης μέσα από την πελατοκεντρική προσέγγιση τίθεται το ερώτημα εάν ο σπουδαστής είναι ο «πελάτης», το «προϊόν», ή και τα δύο». Για την ανώτατη εκπαίδευση είναι προτιμότερο να μιλάμε για τους φοιτητές ως «καταναλωτές» των

εκπαιδευτικών υπηρεσιών. Οι φοιτητές μπορούν να θεωρηθούν ότι περνούν από το σύστημα, καταναλώνουν αυτό που προσφέρεται και αναδύονται ως «μορφωμένοι». Ωστόσο, είναι λάθος να θεωρούνται οι σπουδαστές ως οι μόνοι άμεσοι καταναλωτές της ανώτατης εκπαίδευσης. Οι Εργοδότες, (κεντρική και τοπική αυτοδιοίκηση, μεγάλες και μικρές επιχειρήσεις) είναι επίσης «καταναλωτές» του προϊόντος της εκπαίδευσης, είτε αυτό το προϊόν είναι οι απόφοιτοι που προσλαμβάνουν ή τα μαθήματα κατάρτισης στα οποία στέλνουν προσωπικό, ή η έρευνα την οποία αναθέτουν ή συνεργάζονται σε αυτή. (Kemenade et al., 2008:178), Harvey & Green, 1993:18). Τέλος, ο καθορισμός της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση ως ικανοποίηση των αναγκών των πελατών αφήνει ανοιχτό το ερώτημα για το ποιος πρέπει καθορίσει την ποιότητα στην ανώτατη εκπαίδευση και πώς θα πρέπει να αξιολογηθεί (Kemenade et al., 2008)

Σύμφωνα με τον Garvin (1984), όπ. Αναφ. στο Kemenade et al., 2008: 177, στην εκπαίδευση μιλάμε μάλλον για τους «ενδιαφερόμενους» και όχι για τους «πελάτες». Γίνεται μια διάκριση μεταξύ εξωτερικών και εσωτερικών ενδιαφερομένων. Ως εξωτερικοί ενδιαφερόμενοι μπορεί να θεωρηθούν: οι εργοδότες, ως ένας εξωτερικός παράγοντας αφού απασχολεί τους αποφοίτους των πανεπιστημίων, την κυβέρνηση, τα σχολεία εφοδιασμού (δευτεροβάθμια εκπαίδευση) και τους συνεργάτες με τους οποίους το πανεπιστήμιο συνεργάζεται ως φορείς. Ως εσωτερικούς ενδιαφερόμενους θεωρούμε: *τους ακαδημαϊκούς, τους φοιτητές, τους υπάλληλους και τη διοίκηση*. Για να καθοριστεί η έννοια της «ποιότητας» στην ανώτατη εκπαίδευση κάτω από αυτή την προσέγγιση είναι και πάλι δύσκολη διότι οι στόχοι καθενός από αυτούς τους ενδιαφερόμενους μπορούν να διαφέρουν, έτσι θα πρέπει να καθοριστούν όσο το δυνατόν σαφέστερα τα κριτήρια που κάθε ενδιαφερόμενος χρησιμοποιεί όταν κρίνει την ποιότητα καθώς και να λαμβάνονται υπόψη τα ανταγωνιστικά συστήματα αξιών κατά την εκτίμηση της ποιότητας». «Οι αξίες είναι η κινητήρια δύναμη της συμπεριφοράς μας. Αυτό ισχύει, όχι μόνο για εμάς, αλλά και για τις επιχειρήσεις, τις οργανώσεις και το έθνος του οποίου είμαστε μέρος. Οι αξίες είναι: «ο τρόπος που γίνονται τα πράγματα εδώ». Η ποιοτική εκπαίδευση ταιριάζει στις αξίες μας. (Kemenade et al., 2008: 177). Οι Kemenade et al. (2008: 178) μετασχηματίζουν τα τέσσερα συστήματα αξιών που προέρχονται από τους Beck και Cowan (1996) σε τέσσερα

συστήματα αξίας για την ποιότητα και την διασφάλιση της ποιότητας : έλεγχος, συνεχής βελτίωση, δέσμευση και επιτεύγματα.

Εικόνα 1. Ποιότητα ως δίκτυο συζητήσεων: μια αναπαράσταση

Πηγή: Filippakou Ourania, (2011)

Η ποιότητα στην ανώτατη εκπαίδευση μπορεί να οριστεί επίσης ως προς την εκπλήρωση της αποστολής του θεσμικού οργάνου. Η ποιότητα ως «άριστη σχέση σκοπού- αποτελέσματος» είναι η αποτελεσματικότητα και η απόδοση του Πανεπιστημιακού Ιδρύματος στην αγορά. Η ποιότητα σε αυτή την περίπτωση αξιολογείται και εδώ εισάγουμε την έννοια της «Διασφάλισης της Ποιότητας» (QA). (Harvey & Green, 1993: 17).

2.2.«Διασφάλιση της Ποιότητας» (Quality Assurance- QA)

Η Διασφάλιση της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση «έχει γίνει ένας γενικός όρος που χρησιμοποιείται ως συντομογραφία για όλες τις μορφές «εξωτερικής αξιολόγησης» (external evaluation), «παρακολούθησης» (monitoring) ή «επιθεώρησης (review)» της Ποιότητας» (Harvey, 2004-2019) Η διασφάλιση της ποιότητας δεν αφορά τον προσδιορισμό των προτύπων ή τις προδιαγραφές για την μέτρηση ή τον έλεγχο της ποιότητας. Η «διασφάλιση ποιότητας» αναφέρεται σε όλες τις πολιτικές, τις στάσεις, τις ενέργειες και τις διαδικασίες που απαιτούνται για να διασφαλιστεί ότι η «ποιότητα» διατηρείται και ενισχύεται. Μπορεί να περιλαμβάνει μία ή περισσότερες προσεγγίσεις ... [έλεγχος, αξιολόγηση, διαπίστευση]. Η Διασφάλιση της Ποιότητας χρησιμοποιείται μερικές φορές με μια πιο περιορισμένη έννοια, είτε για να υποδηλώσει την επίτευξη ενός ελάχιστου προτύπου είτε για να αναφερθεί στην εξασφάλιση στους ενδιαφερόμενους ότι

επιτυγχάνεται η ποιότητα (δηλ. Λογοδοσία). (Woodhouse, 1999:30) Σύμφωνα με αυτόν τον ορισμό, η διασφάλιση ποιότητας συνεπάγεται το σχεδιασμό και την εφαρμογή διαδικασιών αξιολόγησης και πιστοποίησης και μπορεί να είναι εσωτερική αλλά και εξωτερική διαδικασία (Harvey & Green, 1993). Ο Harvey στο αναλυτικό του γλωσσάριο για την ποιότητα (2004-19) χρησιμοποιεί τον ορισμό QEPSE-Leonardo (2011) και τονίζει ότι:

«Η Διασφάλιση της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση είναι η διαδικασία της εγκαθίδρυσης της εμπιστοσύνης των ενδιαφερόμενων ως προς το ότι η παροχή (εισροές, διαδικασίες, εκροές) ικανοποιεί τις προσδοκίες τους και πληροί το όριο των ελάχιστων τους απαιτήσεων»

Η αξιολόγηση και η πιστοποίηση της ποιότητας των πανεπιστημίων έχει γίνει το κέντρο συζητήσεων και ανησυχιών στον τομέα της ανώτατης εκπαίδευσης. Οι εξελίξεις και οι αλλαγές στην ανώτατη εκπαίδευση έχουν οδηγήσει στην αύξηση των θεμάτων ποιότητας τα οποία πλαισιώνονται στο γενικότερο κλίμα της «κοινωνίας ελέγχου» που χαρακτηρίζει τις σύγχρονες κοινωνίες και οικονομίες της γνώσης που λειτουργούν σε ένα ανταγωνιστικό και παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον. Στις μέρες μας πολλές κυβερνήσεις πιστεύουν ότι το υψηλό ποσοστό μορφωμένων πολιτών είναι απαραίτητο για την ευημερία της κοινωνίας και για αυτό το λόγο αυξάνουν τις δημόσιες δαπάνες για τα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης προκειμένου να αυξάνουν τις θέσεις για πτυχία και φοιτητές. Απόρροια αυτής της αύξησης των κονδυλίων είναι η εντατικοποίηση από την πλευρά των κυβερνήσεων των ελέγχων αναφορικά με την καταλληλότητα των στόχων των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης, την αποτελεσματική οικονομική διαχείριση των δημόσιων πόρων καθώς και με την αποτελεσματική τους λειτουργία αν δηλαδή παράγουν τους επιθυμητούς αποφοίτους. (Woodhouse, 1999, OECD, 1999:29, Federkeil, 2008)

Σύμφωνα με τον Woodhouse (1999) η έννοια της ποιότητας είναι εξελισσόμενη. Στην βιβλιογραφία θεωρείται ως « όρος χαμαιλέων» (Vidovich, 2001). Η παραδοσιακή προσέγγιση της «ποιότητας» συνδεόταν με τις ιδέες της αριστείας ή των εξαιρετικών επιδόσεων. Η ανώτατη εκπαίδευση και η επιστήμη γενικότερα έχουν μια εγγενή σχέση με την ποιότητα και την αριστεία. Σήμερα που επικρατεί η ανησυχία για τον έλεγχο της αποτελεσματικής και αποδοτικής λειτουργίας των πανεπιστημίων ο πλέον κοινώς αποδεκτός ορισμός της ποιότητας είναι αυτός που προσεγγίζει την

άριστη σχέση σκοπού – αποτελέσματος(fitness for purpose). Αυτή η προσέγγιση επιτρέπει στα ιδρύματα να καθορίζουν τον σκοπό τους στην αποστολή και τους στόχους τους, έτσι με την επίτευξη αυτών των στόχων αποδεικνύεται η «ποιότητα». Η ποιότητα καθορίζει τους επιδιωκόμενους στόχους, χρησιμοποιεί εργαλεία και μέσα αξιολόγησης και ασκείται από συγκεκριμένους φορείς. (Woodhouse, 1999, OECD1999:29, Federkeil, 2008)

Σήμερα μιλάμε για «ποιότητα» και για «διασφάλιση της ποιότητας»». Το ενδιαφέρον για την μέτρηση της ποιότητας των ιδρυμάτων είχε ως αποτέλεσμα και την μεγάλη αύξηση των δραστηριοτήτων εξωτερικού ελέγχου των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης, την εξωτερική επιθεώρηση ποιότητας (external quality review - EQR), καθώς και στην ίδρυση αντίστοιχων οργανισμών εξωτερικής αξιολόγησης (EQR). Τα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης με την εξωτερική διαδικασία αξιολόγησης λογοδοτούν για του πόρους που λαμβάνουν, και οι οργανισμοί (EQR) παρέχουν ανεξάρτητη επιβεβαίωση της ποιότητας που επιτυγχάνουν τα ιδρύματα και τα βοηθούν να βελτιώσουν την ποιότητά τους. (Woodhouse, 1999 :29). Τα συστήματα αξιολόγησης και πιστοποίησης έχουν πολλαπλή αποστολή και αποδέκτες. Αφενός συνδέονται με την εσωτερική λειτουργία και αποστολή της Ανώτατης Εκπαίδευσης στο εθνικό επίπεδο αφετέρου διαμορφώνουν την εικόνα των εθνικών συστημάτων και των ιδρυμάτων στο εξωτερικό με τους πίνακες κατάταξης (Randall, 2008)

Ως βασικοί σκοποί της Διασφάλισης της Ποιότητας θεωρούνται η *βελτίωση (improvement)* των παρεχόμενων υπηρεσιών από τα ιδρύματα και η *λογοδοσία (accountability)* των ιδρυμάτων απέναντι στους εκάστοτε ενδιαφερόμενους για την ανώτατη εκπαίδευση, όπως οι κυβερνήσεις, τα νοικοκυριά και οι φοιτητές. Οι δύο αυτοί στόχοι από κοινού, εξασφαλίζουν την «εμπιστοσύνη» στις επιδόσεις του ιδρύματος ανώτατης εκπαίδευσης. «Ένα επιτυχώς εφαρμοζόμενο σύστημα διασφάλισης της ποιότητας θα παρέχει πληροφορίες που θα διασφαλίζουν στο ίδρυμα ανώτατης εκπαίδευσης και στους ενδιαφερόμενους την ποιότητα των δραστηριοτήτων του ιδρύματος (λογοδοσία) καθώς και θα παρέχουν συμβουλές και συστάσεις για το πώς μπορεί να βελτιώσει αυτό που κάνει (βελτίωση). Επομένως, η διασφάλιση της ποιότητας και η βελτίωση της ποιότητας συνδέονται μεταξύ τους και μπορούν να εξασφαλίσουν την ανάπτυξη μιας «ποιοτικής κουλτούρας» που αγκαλιάζεται από όλους: από τους φοιτητές και το ακαδημαϊκό προσωπικό έως και τη διοίκηση των ιδρυμάτων» (ESG, 2015:7).

Ο σκοπός της βελτίωσης υλοποιείται καλύτερα μέσα από τα συστήματα επιθεώρησης-ελέγχου (audit-review) ενώ αυτός της λογοδοσίας εξυπηρετείται από τα συστήματα πιστοποίησης (accreditation) της ποιότητας. (OECD, 2008:266). Επίσης η Διασφάλιση της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση πολλές φορές χρησιμοποιείται με την μορφή της «λογοδοσίας», δηλαδή, είτε για να υποδηλώσει την επίτευξη ενός ελάχιστου προτύπου είτε για να εξασφαλίσει στους ενδιαφερόμενους ότι επιτυγχάνεται η ποιότητα. Τα εξωτερικά συστήματα αξιολόγησης των ιδρυμάτων καθώς και οι σκοποί τους σχετίζεται με τις εκάστοτε εθνικές ανάγκες με αποτέλεσμα και τα πρότυπα που ορίζονται να αντανακλούν διαφορετικές αξίες και λογικές. (Woodhouse, 1999 :29, Williams, 2016).

Η Διασφάλιση της Ποιότητας (QA) εισήλθε στην ημερήσια διάταξη της ανώτατης εκπαίδευσης των διαφόρων ευρωπαϊκών χωρών κατά τη δεκαετία της δεκαετίας του 1980 και του 1990, ως ένας συνδυασμός διαφόρων παραγόντων όπως ο διευρυμένος ρόλος και η αυξανόμενη ποικιλία των λειτουργιών της ανώτατης εκπαίδευσης στις αναδυόμενες οικονομίες της γνώσης, η «μαζικοποίησης» της ανώτατης εκπαίδευσης, η διεθνοποίησή της, η εμφάνιση νέων παρόχων και νέων μεθόδων για την παροχή της ανώτατης εκπαίδευσης και η ανάγκη αξιολόγησης της ποιότητας τους, η «παγκοσμιοποίηση» και οι διαδικασίες της επαγγελματικής και ακαδημαϊκής αναγνώρισης των πτυχίων της ανώτατης εκπαίδευσης σε όλη την Ευρώπη. Το αυξανόμενο ενδιαφέρον για τον νέο ρόλο της ανώτατης εκπαίδευσης διαφαίνεται μέσα από τους λόγους που παράγουν οι διεθνείς διακρατικοί οργανισμοί. Συγκεκριμένα ο ΟΟΣΑ αντιμετωπίζει την ανώτατη εκπαίδευση ως βασικό μηχανισμό της οικονομικής ανάπτυξης : *«Με την πορεία προς τις οικονομίες και τις κοινωνίες που βασίζονται στη γνώση, η εκπαίδευση ποτέ δεν ήταν πιο σημαντική για τις μελλοντικές οικονομικές επιδόσεις και τη σχετική οικονομική θέση των χωρών, αλλά και για να επιτρέψει στα άτομα να δρουν και να συμμετέχουν πλήρως στην οικονομία και την κοινωνία»* (OECD 2007:36). Στόχος των κρατών μελών της Ε.Ε είναι ο εκσυγχρονισμός και η εναρμόνιση των παρόχων της εκπαίδευσης και των προγραμμάτων σπουδών ώστε να ανταποκρίνονται στις *«νέες απαιτήσεις της διεθνούς κινητικότητας και της απασχολησιμότητας, της διαφάνειας και της λογοδοσίας και της ενίσχυσης της Ευρώπης στην ανταγωνιστική παγκόσμια τάξη»*. Η Ευρώπη διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην Διασφάλιση της Ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση,

αναπτύσσοντας το γρήγορα υπό την ένταση της διαδικασίας της Μπολόνια (Bologna Process). Μέσα από την Διαδικασία της Μπολόνια, ως μια μορφή διακρατικής διακυβέρνησης των εκπαιδευτικών συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης, ενισχύθηκαν οι διεθνείς οργανισμοί παρακολούθησης και διασφάλισης της ποιότητας (Asderaki F., 2009, Enders, & Westerheijden, 2014, ESG, 2015).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΕΣ ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΗΣ ΤΗΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ

3.1. Μέθοδοι Διασφάλισης της Ποιότητας

Προσεγγίζοντας τις μεθόδους της Διασφάλισης της Ποιότητας, μπορούμε να διακρίνουμε τρεις γενικές προσεγγίσεις, σύμφωνα με την τυπολογία του Woodhouse (Woodhouse, 1999, OECD, 2008:11,12): τον έλεγχο-επιθεώρηση (audit-review), την αποτίμηση (assessment) και την πιστοποίηση (accreditation). Κριτήριο για τη διαφοροποίηση τους αποτελούν πρωτίστως τα διαφορετικά αποτελέσματα-εκροές της κάθε μεθόδου.

Σύμφωνα με τον Woodhouse η επιθεώρηση (audit-review), είναι ένας έλεγχος των ρητών ή σιωπηρών ισχυρισμών ενός οργανισμού για τον εαυτό του. Κάθε Ίδρυμα διακρίνεται για τους ρητούς ή άρρητους σκοπούς του και η επιθεώρηση ουσιαστικά ελέγχει αν τα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης υλοποιούν τους στόχους που τα ίδια έχουν θέσει. Το ερώτημα που ουσιαστικά τίθεται στα ιδρύματα μέσα απ' τη διαδικασία της επιθεώρησης είναι το εξής: *«Είναι οι διαδικασίες σου αποτελεσματικές (στο να επιτύχεις τους στόχους σου); Το αποτέλεσμα είναι μια περιγραφή του κατά πόσο οι ισχυρισμοί των ιδρυμάτων για την υλοποίηση των σκοπών τους είναι ορθοί. Πρόκειται δηλαδή για ένα περιγραφικό αποτέλεσμα χωρίς βαθμολόγηση»* (Woodhouse, 1999:30,31).

Η αποτίμηση (assessment) είναι μια αξιολόγηση που καταλήγει σε ένα βαθμό είτε αριθμητικό (π.χ. κλίμακα 1-4) είτε με χρήση γραμμάτων της αλφαβήτου (π.χ. από το Α έως το F) είτε περιγραφικό (πχ άριστα, καλά, ικανοποιητικά, μη ικανοποιητικά). Στη κλίμακα βαθμολόγησης μπορεί και να υπάρχει ένα όριο επιτυχίας/αποτυχίας (pass/fail). *Η ερώτηση που τίθεται εδώ είναι «πόσο καλά είναι τα αποτελέσματά σου;»* (Woodhouse, 1999:32).

Η πιστοποίηση (accreditation) αξιολογεί αν ένα Ίδρυμα (ή τμήμα ή πρόγραμμα σπουδών) πληροί ένα συγκεκριμένο όριο απαιτήσεων και εάν διαθέτει τις προϋποθέσεις για να του αποδοθεί ένα συγκεκριμένο καθεστώς καταλληλότητας. Η απόκτηση ή μη της πιστοποίησης μπορεί να έχει επιπτώσεις για ίδιο το Ίδρυμα, όπως

π.χ. η χορήγηση ή μη άδειας λειτουργίας του ή η πρόσβαση του σε δημόσιους πόρους. Η ερώτηση που τίθεται εδώ είναι: «είσαι αρκετά καλός για να εγκριθείς;». Το αποτέλεσμα είναι μια απόφαση του στυλ «ναι/όχι» ή «επιτυχία/αποτυχία», αλλά δεν αποκλείεται και η χρήση διαβάθμισης, συνήθως σε μια λογική «μετάβασης προς» ή «απομάκρυνσης» από το όριο της επιτυχίας (Woodhouse, 1999:32).

Επομένως και η αποτίμηση (assessment) και η πιστοποίηση (accreditation) μπορούν να καταλήγουν ως αποτέλεσμα σε διαβαθμισμένη κλίμακα (Woodhouse, 1999:32,33). Είναι εμφανές ότι η πιστοποίηση συνδέεται άμεσα με την επιβίωση ενός ιδρύματος ή ενός προγράμματος σπουδών. Πολλές φορές τα όρια ανάμεσα στην επιθεώρηση, την αποτίμηση και την πιστοποίηση δεν είναι τόσο διακριτά ενώ όπως ισχυρίζεται και ο Woodhouse (1999:34), οποιαδήποτε προσπάθεια για να ορίσουμε επακριβώς τις τρεις αυτές μεθόδους-προσεγγίσεις διασφάλισης της ποιότητας υπονομεύεται ακόμη περισσότερο από το γεγονός ότι οι περισσότεροι από αυτούς τους όρους (επιθεώρηση-έλεγχος, αποτίμηση, πιστοποίηση) χρησιμοποιούνται γενικά για να αναφερθούν σε οποιαδήποτε διαδικασία αξιολόγησης.

Ο διπλός σκοπός της Διασφάλισης της ποιότητας, η λογοδοσία (accountability) και η βελτίωση (improvement) μπορεί να κριθεί σύμφωνα με τις παραπάνω τρεις κύριες προσεγγίσεις, δηλαδή τη διαπίστευση, την αξιολόγηση και τον έλεγχο. Ο Πίνακας 1 συνοψίζει τα βασικά χαρακτηριστικά κάθε προσέγγισης όσον αφορά την ερώτηση στο εκπαιδευτικό ίδρυμα, την έμφαση στην έρευνα ποιότητας και τον τύπο των αποτελεσμάτων που παράγει. (OECD, 2008:266)

Πίνακας 1

Typology of quality assurance approaches

Δραστηριότητα	Ερώτηση	Έμφαση	Αποτέλεσμα
Πιστοποίηση (Accreditation)	είσαι αρκετά καλός για να εγκριθείς	Αποστολή, πόροι, διαδικασίες	Ναι/Όχι Επιτυχία/ Αποτυχία
Αποτίμηση (Assessment)	πόσο καλά είναι τα αποτελέσματά σου	Αποτελέσματα	Βαθμός (συμπεριλαμβανομένης Επιτυχία/Αποτυχίας)
Επιθεώρηση (Audit)	-Επιτυγχάνεις τους στόχους σου Είναι οι διαδικασίες σου αποτελεσματικές	Διαδικασίες	Ποιοτικά

Πηγή: OECD, 2008:266 (βασισμένο σε Woodhouse 1999).

Ο ΟΟΣΑ (OECD, 2008:14) σε μια συγκριτική προσέγγιση μεταξύ των μεθόδων Διασφάλισης της Ποιότητας κάνει ένα διαχωρισμό αναφορικά με τον σκοπό που εξυπηρετούν. Θεωρεί τους μηχανισμούς πιστοποίησης (accreditation mechanisms) ότι εξυπηρετούν καλύτερα το σκοπό της «λογοδοσίας» (accountability) εξαιτίας του εξωτερικού ελέγχου που προωθούν, των διαβαθμισμένων κρίσεων που παράγουν και της δυνατότητας που παρέχουν να τεθεί ένας βαθμός επιτυχίας (pass mark) που να αντικατοπτρίζει τα ελάχιστα κριτήρια που πρέπει να επιτευχθούν. Από τη άλλη, οι διαδικασίες επιθεώρησης (audit procedure) είναι μια ποιοτική προσέγγιση που σχετίζεται περισσότερο με τους σκοπούς της βελτίωσης (improvement) καθώς η έμφασή τους είναι περισσότερο στις διαδικασίες και στον εσωτερικό έλεγχο παρά στα αποτελέσματα. Οι μηχανισμοί αποτίμησης (Assessment mechanisms) βρίσκονται ανάμεσα στις δύο αυτές προσεγγίσεις, αφήνοντας περιθώρια τόσο για την εξυπηρέτηση του σκοπού της λογοδοσίας όσο και για την υλοποίηση του σκοπού της βελτίωσης (OECD, 2008:266)

Τέλος, σύμφωνα με έκθεση της Ευρωπαϊκής Ένωσης Φορέων Διασφάλισης της Ποιότητας (ENQA 2003) στην Ευρώπη από το 1998 μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 2000- 2010 υπάρχει ένα πολυποίκιλο τοπίο Διασφάλισης της Ποιότητας, στο οποίο συνυπάρχουν διάφοροι τύποι και μέθοδοι αποτίμησης της ποιότητας, όπως η αξιολόγηση (evaluation), η πιστοποίηση (accreditation), η επιθεώρηση (audit) και η αξιολόγηση μέσω δεικτών (benchmarking), οι οποίοι είτε επικεντρώνονται στο επιστημονικό πεδίο (subject), είτε στο πρόγραμμα σπουδών είτε στο Ίδρυμα.

3.2. Όργανα αξιολόγησης της Ποιότητας

3.2.1.Ευρωπαϊκή Ένωση για τη Διασφάλιση της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση

(European Association for Quality Assurance in Higher Education- ENQA)

Το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Διασφάλισης της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση (European Network for Quality Assurance-ENQA) ιδρύθηκε το 2000 ως παρότρυνση αλλά και ως αναγκαιότητα για την αποτελεσματική λειτουργία των διαδικασιών Διασφάλισης της Ποιότητας στην Ευρώπη. Σημαντικό ρόλο για την σύστασή του έπαιξαν η σύσταση του Συμβουλίου (98/561 / ΕΚ της 24ης Σεπτεμβρίου 1998) για την ευρωπαϊκή συνεργασία για τη διασφάλιση της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση και οι Διακηρύξεις της Σορβόνης (Sorbonne1998) και της Μπολόνια (Bologna 1999) οι οποίες στόχευαν μεταξύ άλλων στην αρχιτεκτονική ενός Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης και στη θεσμοθέτηση μηχανισμών διασφάλισης της ποιότητας για την ανώτατη εκπαίδευση. Το ENQA ως δίκτυο αρχικά λειτουργούσε με τα χαρακτηριστικά ενός «ήπιου» δικτύου, υπεύθυνου για την ανταλλαγή πληροφοριών και εμπειριών για θέματα Διασφάλισης της Ποιότητας μεταξύ των μελών του, αλλά σύντομα απέκτησε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των ευρωπαϊκών πολιτικών για τη Διασφάλιση της Ποιότητας (Ε.Ε.Κ.,2004, ENQA, 2010). Στα πλαίσια αυτά το ENQA διεξάγει έρευνες σχετικά με τα συστήματα και τις μεθόδους Διασφάλισης της Ποιότητας στον ευρωπαϊκό χώρο, και προβαίνει σε διαδικασίες κατηγοριοποίησης της εξωτερικής αξιολόγησης (8 τύποι σύμφωνα με την χρησιμοποίηση της από τους

εθνικούς φορείς διασφάλισης της ποιότητας) και παρέχει ορισμούς των διαφορετικών τρόπων αξιολόγησης με στόχο την επίτευξη της ευρωπαϊκής συνεργασίας για τη διασφάλιση της ποιότητας.

Το 2004 με απόφαση της γενικής του συνέλευσης, το δίκτυο μετονομάστηκε σε «Ευρωπαϊκή Ένωση για τη Διασφάλιση της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση» (European Association for Quality Assurance in Higher Education- ENQA) κρατώντας όμως τα ίδια αρκτικόλεξα. *«Η ENQA σήμερα λειτουργεί ως διαμορφωτής της πολιτικής σε ευρωπαϊκό επίπεδο και ως «σφραγίδα ποιότητας» των ευρωπαϊκών οργανισμών διασφάλισης της ποιότητας»* (ENQA, 2010:14).

Το ENQA απαρτίζεται από ανεξάρτητα όργανα και οργανισμούς Διασφάλισης της Ποιότητας που αναγνωρίζονται από τις αρμόδιες δημόσιες αρχές των κρατών μελών της Ε.Ε., τις χώρες ΕΟΠ / ΕΖΕΣ (EEA/EFTA) και τις χώρες που συμμετέχουν σε προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης της Ε.Ε.. Σήμερα, η Ευρωπαϊκή Ένωση για τη Διασφάλιση της Ποιότητας είναι ανοικτή σε οργανισμούς διασφάλισης της ποιότητας που προέρχονται από τα κράτη μέλη της Διαδικασίας της Μπολόνια (Asderaki, F., 2009).

3.2.2 Ευρωπαϊκό Μητρώο Διασφάλισης της Ποιότητας για την Ανώτατη Εκπαίδευση

(European Quality Assurance Register for Higher Education -EQAR)

Το Ευρωπαϊκό Μητρώο Διασφάλισης Ποιότητας για την Ανώτατη Εκπαίδευση (EQAR) δημιουργήθηκε το 2007, στην υπουργική συνάντηση του Λονδίνου στα πλαίσια της Διαδικασίας της Μπολόνια. Το καθήκον του EQAR είναι να δημοσιεύει και να διαχειρίζεται ένα μητρώο οργανισμών διασφάλισης της ποιότητας που συμμορφώνονται ουσιαστικά με τα Ευρωπαϊκά Πρότυπα και Κατευθυντήριες Γραμμές για τη Διασφάλιση της Ποιότητας (ESG). Σκοπός του είναι η παροχή σαφών και αξιόπιστων πληροφοριών στους κοινωνικούς εταίρους σχετικά με τους οργανισμούς διασφάλισης της ποιότητας που λειτουργούν στην Ευρώπη. (London Communiqué, 2007)

Το EQAR απαρτίζεται από τα ιδρυτικά μέλη της λεγόμενης ομάδας «Ε4»:

(1) ENQA: Ευρωπαϊκή Ένωση για τη διασφάλιση της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση (2)

(2) ESU: ένωση ευρωπαίων φοιτητών (3)

(3) EUA: Ένωση ευρωπαϊκών πανεπιστημίων

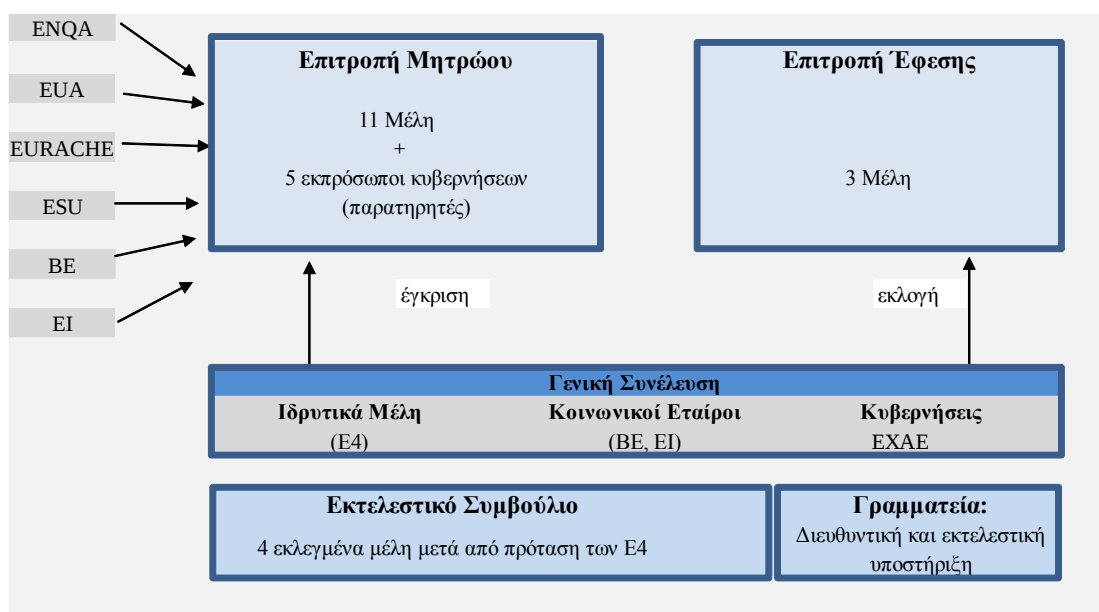
(4) EURASHE: Ευρωπαϊκή ένωση ιδρυμάτων στην ανώτατη εκπαίδευση,

καθώς επίσης από τις κυβερνήσεις των κρατών που επιθυμούν να συμμετέχουν και τους κοινωνικούς εταίρους, όπως εκπρόσωποι των εργοδοτών και βιομηχάνων (UNICE-Business Europe) και τους εκπρόσωπους εκπαιδευτικών λειτουργών (EQAR, 2009).

Η οργανωτική δομή του μητρώου είναι η εξής: *Γενική συνέλευση του Μητρώου* (General Assembly) που εγκρίνει τα μέλη της *Επιτροπής Μητρώου*, εκλέγει τα μέλη της *Επιτροπής Έφεσης* και εγκρίνει το συνολικό προϋπολογισμό του Μητρώου. Επίσης υπάρχει το *Εκτελεστικό Συμβούλιο* που είναι υπεύθυνο για τη διοικητική διαχείριση του Μητρώου και η *Γραμματεία* για τη διοικητική του υποστήριξη. Βασικό όργανο είναι η ***Επιτροπή Μητρώου (Register Committee)*** που αποφασίζει ποιος φορέας θα γίνει μέλος του Μητρώου. Τέλος σημαντικό όργανο είναι και η *Επιτροπή Έφεσης* (Appeals Committee) η οποία εξετάζει, χωρίς δικαίωμα αλλαγής, αλλά με την δυνατότητα επανεξέτασης, τις αρνητικές αποφάσεις της Επιτροπής Μητρώου (**Διάγραμμα 1**) (EQAR, 2009).

Το Μητρώο είναι προαιρετικό, ανεξάρτητο, διαφανές και αυτοχρηματοδοτούμενο. Οι μετέχοντες εισέρχονται εθελοντικά, οι αιτήσεις εγγραφής στο μητρώο αξιολογούνται βάσει της ουσιαστικής συμμόρφωσης με τα κριτήρια ESG (Περιβαλλοντικών (Environmental), Κοινωνικών (Social) και Εταιρικής Διακυβέρνησης (Governance)). Τέλος το μητρώο αξιολογείται εξωτερικά, λαμβάνοντας υπόψη τις απόψεις όλων των ενδιαφερομένων (London Communiqué, 2007).

Διάγραμμα 1: Δομή του Ευρωπαϊκού Μητρώου των Αρχών Διασφάλισης της Ποιότητας (EQAR)

Πηγή: πρώτη ετήσια έκθεση του Ευρωπαϊκού Μητρώου των Αρχών Διασφάλισης της Ποιότητας (EQAR, 2009:29)

3.3. Συστήματα Παγκόσμιας Κατάταξης (rankings)

Οι κατατάξεις (rankings) των πανεπιστημίων αποτελούν ένα διαδεδομένο φαινόμενο στον ανταγωνιστικό κόσμο της ανώτατης εκπαίδευσης και δημοσιεύονται σε πολλές χώρες σε όλο τον κόσμο. Σκοπός τους είναι να παρέχουν πληροφορίες στους ενδιαφερομένους, τους καταναλωτές και τους υπεύθυνους για τη χάραξη πολιτικής, σχετικά με τις μετρήσιμες διαφορές στην ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών από αρκετούς παρόμοιους παρόχους. Στην ουσία εξυπηρετούν την λογοδοσία. Η λογοδοσία είναι συχνά, εάν όχι πάντα, συνδεδεμένη με τη δημόσια πληροφόρηση, τη διαφάνεια και με κριτικές που αφορούν στην καταλληλότητα, στην ορθότητα ή το επίπεδο της ικανοποίησης που επιτεύχθηκε (Vlăsceanu, et al., 2004)

Οι πίνακες κατάταξης δημοσιεύονται γενικά σε δημοφιλείς Εφημερίδες και περιοδικά, σε ειδικευμένα περιοδικά ή / και στο Διαδίκτυο. Η διαδικασία κατάταξης ξεκινά με τη συλλογή δεδομένων από υπάρχουσες βάσεις δεδομένων, επισκέψεις σε τοποθεσίες, μελέτες και στη θεσμική έρευνα. Μέσα από μια διαδικασία όπου οι δείκτες τυποποιούνται και σταθμίζονται από επιλεγμένες μεταβλητές, διεξάγονται οι υπολογισμοί και τέλος γίνονται συγκρίσεις βάση των οποίων τα ιδρύματα ταξινομούνται σε "σειρά κατάταξης". Οι πίνακες κατάταξης χρησιμοποιούν, κατά τη διαδικασία αξιολόγησης ιδρυμάτων ή προγραμμάτων, μια σειρά διαφορετικών δεικτών (Vlăsceanu, et al., 2004).

Οι κατατάξεις (rankings) διαφέρουν από την αξιολόγηση της ποιότητας αναφορικά με τους στόχους, τους σκοπούς και της ομάδες στις οποίες απευθύνονται (target groups). Οι κατατάξεις είναι μια μορφή εξωτερικής αξιολόγησης της απόδοσης των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης και ένα μέσο για τη δημιουργία διαφάνειας σε αυτό που αποκαλείται σήμερα «πανεπιστημιακή ζούγκλα» (*university jungle*). Οι κατατάξεις ακολουθούν τους κανόνες της αγοράς και είναι ένας τρόπος συγκέντρωσης πληροφοριών αναφορικά με την αξιολόγηση των πανεπιστημίων, τα προγράμματα σπουδών, την έρευνα και των διδακτικών δραστηριοτήτων τους, προκειμένου να παρέχουν προσανατολισμό σε συγκεκριμένες ομάδες στόχους ή παράγοντες της αγοράς π.χ. σπουδαστές που θέλουν να επιλέξουν ή να αλλάξουν πανεπιστήμιο, ακαδημαϊκούς ή διαχειριστές που θέλουν να αξιολογήσουν τα πλεονεκτήματα ή τις αδυναμίες του ιδρύματος προκειμένου να παραμείνουν ανταγωνιστικά (Federkeil G., 2008).

Οι κατατάξεις συμβάλουν με έμμεσο τρόπο, στη Διασφάλιση της Ποιότητας της ανώτατης εκπαίδευσης, είναι ταυτόχρονα το μέσο και αποτέλεσμα του ανταγωνισμού, αποτελούν επιτακτική ανάγκη της κοινωνίας της γνώσης και επιπλέον αναπαράγουν τις ανταγωνιστικές δομές που «μετρούν» (measure) διότι κατασκευάζουν σε δημόσια προβολή τις ιεραρχίες των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης (π.χ. οι αριθμοί αιτήσεων σε ένα εκπαιδευτικό ίδρυμα ακολουθούνται από την σειρά κατάταξης του). Ωστόσο, το σύνολο των δεικτών τους δημιουργεί ένα σιωπηρό μοντέλο ποιότητας ή αριστείας των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης (Federkeil, 2008:223).

Δύο σημαντικές διεθνείς κατατάξεις (rankings) είναι η κατάταξη των Πανεπιστημίων Παγκόσμιας Κλάσης (World Class Universities) από το πανεπιστήμιο Jiaotong της Σαγκάης και η Παγκόσμια Κατάταξη «The Times Higher Education Supplement World Rankings, 2004 (THES)» η οποία καταρτίστηκε από το βρετανικό περιοδικό ανώτατη εκπαίδευσης.

Παρόλο που οι κατατάξεις των πανεπιστημίων έχουν εμφανιστεί σε πολλές χώρες από το 1983 (πρώτη κατάταξη από την US News & World Report), εξακολουθούν να είναι αμφιλεγόμενες στα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης. Επίσης δεν υπάρχει μια ενιαία έννοια για τις κατατάξεις και τους πίνακες κατάταξης. Οι βαθμολογίες ποικίλουν ανάλογα με τους στόχους, τις ομάδες στόχους καθώς και με τι μετράνε και τον τρόπο που δηλώνουν την εννοούμενη «ποιότητα». Δεν πρέπει να αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι τα διαφορετικά συστήματα κατάταξης χρησιμοποιούν πολύ διαφορετικούς δείκτες για να αποκτήσουν μια εικόνα της «ποιότητας». Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι διαφορές αυτές οφείλονται σαφώς σε διαφορετικά εθνικά πρότυπα ή πρακτικές καθώς και στον τρόπο συλλογής ή αναφοράς δεδομένων. Σε ορισμένες περιπτώσεις, οι διαφορές στους δείκτες αντικατοπτρίζουν πραγματικές διαφορές στον ορισμό της "ποιότητας", για παράδειγμα, η κατάταξη της Σαγκάης αναφέρεται αποκλειστικά στην έρευνα. Εξήντα τις εκατό της συνολικής βαθμολογίας εξαρτάται από τις δημοσιεύσεις και τις αναφορές, ενώ το τριάντα της εκατό στους βραβευμένους με το βραβείο Νόμπελ και το Field Medal (μαθηματικά). Αντιθέτως, στην κατάταξη της «THES», η ποιότητα προσδιορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τη φήμη μεταξύ ακαδημαϊκών και εργοδοτών. Επίσης ορισμένα συστήματα κατάταξης εστιάζουν αποκλειστικά σε δείκτες διδασκαλίας και μάθησης ενώ άλλοι μετρούν την ερευνητική δραστηριότητα ενός ιδρύματος. Γενικότερα στις κατατάξεις εξέχοντα ρόλο έχουν τα μέτρα εισροών. «Ένας από τους κορυφαίους καθοριστικούς παράγοντες ενός καλού πανεπιστημίου είναι η ποιότητα των εισερχομένων σπουδαστών του, άλλοι παράγοντες επίσης είναι τα προσόντα των καθηγητών, η δυνατότητα προσέλκυσης ερευνητικών επιχορηγήσεων, τα ποσοστά αποφοίτησης καθώς και τα ποσοστά απασχόλησης των μεταπτυχιακών φοιτητών» (Dill & Soo, (2005), όπ. Αναφ. στι Federkeil, 2008:224).

Τέλος, οι πίνακες κατάταξης των πανεπιστημίων, αν και είναι κάπως αμφιλεγόμενοι, ειδικά όσον αφορά τις μεθοδολογικές τους πτυχές, είναι αρκετά

δημοφιλείς στις μέρες μας και θεωρούνται χρήσιμο μέσο για την ενημέρωση του κοινού, παρέχοντας επιπλέον ένα κίνητρο προς τα Ιδρύματα για την βελτίωση της ποιότητάς τους.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ: Πρακτικές και Πολιτικές Διασφάλισης της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο : Τάσεις προς τη Διασφάλιση της Ποιότητας . Οι ευρωπαϊκές εκπαιδευτικές πολιτικές και η Διασφάλιση της Ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση μέχρι την έναρξη της Διαδικασίας της Μπολόνια

1.1.Η Αποστολή της Ανώτατης Εκπαίδευσης στην «Ευρώπη της Γνώσης»

Το πανεπιστήμιο είναι ένας από τους πιο ανθεκτικούς κοινωνικούς θεσμούς στην Ευρώπη, υπάρχει πάνω από 900 έτη σε μορφές που είναι αναγνωρίσιμες μέχρι σήμερα και με λίγο πολύ τις ίδιες λειτουργίες (Kerr, (1966) όπ. Αναφ. στο Maasen, & Stensaker, 2010:757). Τα Ευρωπαϊκά Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης έχουν αναπτύξει τη διακριτή αποστολή τους από τις αρχές του Μεσαίωνα. Τα πρώτα 20 χρόνια μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο αντιπροσωπεύουν μια σταθερή περίοδο στη σχέση μεταξύ του ευρωπαϊκού πανεπιστημίου και της κοινωνίας. Αυτή η σχέση μπορεί να θεωρηθεί ως «σύμφωνο» (pact) που ήταν αποδεκτό από όλους τους σημαντικούς εμπλεκόμενους και ενδιαφερόμενους.(Gornitzka, et al., 2007). Από εθνική σκοπιά, το «σύμφωνο» αυτό τηρήθηκε στην βάση των γενικότερων προσδοκιών σχετικά με τις κύριες λειτουργίες του πανεπιστημίου, δηλ. ο *σχηματισμός και η διάδοση ενός κυρίαρχου συστήματος πεποιθήσεων*, η *επιλογή της ελίτ*, η *δημιουργία νέων γνώσεων* και η *κατάρτιση της γραφειοκρατίας* (Castells, 2001, όπ. Αναφ. στο Maasen, & Stensaker, 2010:758). Οι λειτουργίες αυτές ήταν σχετικά αδιαμφισβήτητες κατά την περίοδο της ταχείας οικονομικής ανάπτυξης στη δεκαετία του 1950 και στις αρχές της δεκαετίας του 1960 (Maasen, & Stensaker, 2010). Ωστόσο, η μεταπολεμική περίοδος ήταν μια παγκόσμια περίοδος οικονομικής και κοινωνικής *ανοικοδόμησης*. Στην Ευρώπη η ζήτηση για την ανώτατη εκπαίδευση αντικατόπτριζε τις απαιτήσεις για ειδικευμένο εργατικό δυναμικό αλλά και την «*κοινωνική απαίτηση*» για τη μεταστροφή από ένα προνόμιο των ελίτ σε θεμελιώδες δικαίωμα για όλους. Επιπλέον το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα χαρακτηρίζεται ως μία αισιόδοξη για τα πανεπιστήμια περίοδος - η «*χρυσή εποχή της ανώτατης εκπαίδευσης*»- », όπου οι νέες πολιτικές τροφοδοτούνται από το «*πνεύμα του Μαΐου του 1968*» και την προσδοκία ότι η ανώτατη εκπαίδευση θα συμβάλει στη δημοκρατία και στην ειρηνική διεθνή συνεργασία. Η προσέγγιση

αυτή οδήγησε στην αύξηση των δημοσίων δαπανών και στη «μαζικοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης». Η στάση αυτή βλέπουμε να αλλάζει, μετά την οικονομική ύφεση που δημιουργήθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1970. Η νέα ατζέντα των μεταρρυθμίσεων της ανώτατης εκπαίδευσης αντανakλά τις απαιτήσεις για μικτά συστήματα χρηματοδότησης και για την άσκηση πίεσης προς τα πανεπιστήμια «να κάνουν περισσότερα με λιγότερα». Επιπλέον η προσέγγιση των πανεπιστημίων ως διαμεσολαβητή για την οικονομική καινοτομία και την παραγωγικότητα έχει καταστεί κυρίαρχη παραμελώντας την παραδοσιακή, «ήπια» αποστολή αναφορικά με την προσωπική ανάπτυξη και τη δημιουργία ενεργών πολιτών στις δημοκρατικές κοινωνίες. Είναι προφανές και ξεκάθαρο ότι οι μεταρρυθμίσεις του δεύτερου μισού του 20^{ου} αιώνα έφεραν ριζική και θεμελιώδη αλλαγή στη παραδοσιακή δομή, την κοινωνική αντίληψη και στην αποστολή της ανώτατης εκπαίδευσης. (Zgaga, et al. 2015:14). Από τη δεκαετία του 1980 και μετά, τα ρεύματα της μεταρρύθμισης αφορούσαν κυρίως θέματα διακυβέρνησης και διαχείρισης της ανώτατης εκπαίδευσης. Η τάση μεταρρύθμισης μετατοπίστηκε από το εθνικό στο «υπερεθνικό επίπεδο και ένας από τους στόχους της διακρατικής πολιτικής είναι η δημιουργία διακρατικών περιοχών γνώσης». Επίσης, το ενδιαφέρον μετατοπίστηκε προς τα ζητήματα της αποτελεσματικότητας και της λογοδοσίας, ως μια σαφή επιρροή από την εισαγωγή του NPM (New Public Management) στο τρόπο διαχείρισης της ανώτατης εκπαίδευσης. (Zgaga, et al. 2015:14).

Στην θεσμική προσέγγιση του πανεπιστημίου δημιουργούνται ερωτήματα σχετικά «με το βαθμό που το Πανεπιστήμιο είναι ένας ισχυρό θεσμός, καλά εδραιωμένος στη σύγχρονη κοινωνία; Τι είδους θεσμός, βασισμένος σε τι είδους αρχές, είναι το Πανεπιστήμιο; Οι μεταρρυθμιστές προσπαθούν να διατηρήσουν τα υπάρχοντα χαρακτηριστικά- ή προσπαθούν να επιβάλουν εναλλακτικές αξίες και αρχές στο Πανεπιστήμιο» (Olsen, 2007:27).

Ο θεσμός της ευρωπαϊκής ανώτατης εκπαίδευσης αν και είναι παραδοσιακά αφιερωμένος στη διάδοση και στη δημιουργία γνώσεων, τις τελευταίες δεκαετίες επηρεάζεται ολόένα και περισσότερο από τον αντίκτυπο της «παγκοσμιοποίησης» (globalisation), της «διεθνοποίησης» (internationalization) και την διευρυμένη εμπορευματοποίηση και ιδιωτικοποίηση του θεσμού. Η ανάπτυξη και η διαφοροποίηση των πανεπιστημιακών συστημάτων, η μαζικοποίηση της ανώτατης

εκπαίδευσης και η επανάσταση των τεχνολογιών των πληροφοριών και των επικοινωνιών, υποσκάπτουν την υπεροχή και την προφανή ύπαρξη των παραδοσιακών λειτουργιών των πανεπιστημίων δημιουργώντας ένα νέο σύστημα πεποιθήσεων σε σχέση με το ρόλο του πανεπιστημίου στο κοινωνικοοικονομικό και πολιτικό γίγνεσθαι. Οι υπεύθυνοι χάραξης της εκπαιδευτικής πολιτικής απορρόφησαν αυτές τις πιέσεις και ενεργοποίησαν μηχανισμούς με σκοπό την προσαρμογή των εκπαιδευτικών πολιτικών στις νέες οικονομικές και κοινωνικές απαιτήσεις. Αυτές οι πιέσεις είναι εμφανείς σε διάφορα έγγραφα πολιτικής καθώς και σε διαρθρωτικούς και ιδεολογικούς μετασχηματισμούς σχετικά με την ανώτατη εκπαίδευση. (Lambert Review of Business – University Collaboration 2003, Nedeva & Boden, 2006, Maasen, & Stensaker, 2010, Zgaga, et al. 2015). Παρατηρούμε λοιπόν, σε ευρωπαϊκό επίπεδο μια ιδιαίτερη δυναμική, οι τάσεις της εμπορευματοποίησης και της διεθνοποίησης να συμπίπτουν και να ευθυγραμμίζονται με τις πολιτικές που σχετίζονται με την ανώτατη εκπαίδευση, οι οποίες, ωστόσο, δεν επιδιώκονται ανοιχτά μέσω της νομοθεσίας στο πλαίσιο της υπερεθνικής μεθόδου της ΕΕ. (Maasen, & Stensaker, 2010:758,).

Σε ολόκληρο τον κόσμο η ανάπτυξη δημόσιας πολιτικής χαρακτηρίζεται από τον πολύπλευρο χαρακτήρα της, και ειδικότερα οι πολιτικές ανώτατης εκπαίδευσης χαρακτηρίζονται από δράσεις πολλών επιπέδων, πολλών παραγόντων και πολλαπλών ζητημάτων ('multi-s') (Chou, et al., 2017:1). «Η χάραξη σημαντικών πολιτικών γίνεται υπόθεση αυτού που ο Castells (2004) όπ. Αναφ. στο Moutsios, 2010:126, καλεί «κράτος δικτύου» (αποτελούμενο από κυβερνήσεις, διακρατικές οντότητες, διεθνής οργανισμούς και ΜΚΟ), των οποίων η λειτουργία είναι ασύμμετρη όσον αφορά την κατανομή ισχύος, και κυριαρχείται από τις παγκόσμιες αγορές (Moutsios, 2010:126). Η παγκόσμια στροφή προς τις οικονομίες και τις κοινωνίες που βασίζονται στη γνώση έχει θέσει τη «γνώση» στον πυρήνα της σύγχρονης δημόσιας πολιτικής και της χάραξης πολιτικής. Η ανώτατη εκπαίδευση άρχισε σταδιακά να σχετίζεται και με άλλους τομείς πολιτικής. Για παράδειγμα, καθώς οι κοινωνίες αντιμετωπίζουν μεγάλες προκλήσεις, όπως η κλιματική αλλαγή, η γήρανση και η επισιτιστική ασφάλεια, οι υπεύθυνοι χάραξης πολιτικής προβλέπουν και θέλουν τα συστήματα ανώτατης εκπαίδευσης και έρευνας να παρέχουν (κάποια μορφή) πολιτικών λύσεων. Πράγματι, οι τομείς της ανώτατης εκπαίδευσης σε όλο τον κόσμο πιέζονται όλο και περισσότερο να «εξάγουν» πολιτικές λύσεις και σε άλλους τομείς πολιτικής

(Gornitzka & Maassen, (2014) όπ., αναφ., στο Chou, et al. 2017:3). Αυτή η στροφή στη «γνώση» για λύσεις πολιτικής αυξάνεται και μπορεί να θεωρηθεί ως αναπόσπαστο μέρος της σύγχρονης χάραξης πολιτικής. Επιπλέον, η πορεία προς τις οικονομίες και τις κοινωνίες της γνώσης ενίσχυσε περισσότερο τον ρόλο της ανώτατης εκπαίδευσης, της έρευνας και της καινοτομίας, στην ανάπτυξη των εθνικών οικονομιών (Maassen & Stensaker, 2011:760). Αυτό σημαίνει ότι η ανώτατη εκπαίδευση έχει ενσωματωθεί σε συζητήσεις και σε άλλους τομείς πολιτικής, συμπεριλαμβανομένων των μεταρρυθμίσεων που εισήχθησαν από τη Νέα Δημόσια Διοίκηση (NPM), και στις συζητήσεις για αποτελεσματικούς δημόσιους τομείς και ενεργά κράτη πρόνοιας (Chou, et al. 2017:3-4, Moutsios, 2010)

Τις τελευταίες δεκαετίες, η γνώση, η τεχνολογία και η καινοτομία αποτελούν βασικά θέματα πολιτικής που σχετίζονται με το πανεπιστήμιο, φαλκιδεύοντας την παραδοσιακή προτεραιότητα θεμάτων που συνδέονται με την ιδέα του πανεπιστημίου ως κοινωνικού θεσμού. Τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια θεωρούνται από την πολιτεία ως βασικοί θεσμοί γνώσης και επιπλέον υπογραμμίζεται η αναγκαιότητα δραστικών μεταρρυθμίσεων εάν θέλουν να ανταποκριθούν στις δυνατότητές τους. (Maassen, P., Stensaker, 2011:758). *Το πανεπιστήμιο σήμερα, βρίσκεται σε μια μεταβατική φάση στην οποία η αξιοπιστία της αποστολής του, η οργάνωση, η λειτουργία, η ηθική του θεμελίωση, οι τρόποι σκέψης και οι πόροι αμφισβητούνται και δοκιμάζονται* » (Olsen 2004a, (2006), όπ. αναφ. σε Olsen 2007:28). Οι αλλαγές που γίνονται στο θεσμό του ευρωπαϊκού πανεπιστημίου εξαρτώνται τόσο από εσωτερικές όσο και από εξωτερικές πιέσεις στα πλαίσια του οικονομικού και πολιτικού μετασχηματισμού της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Εσωτερικές και εξωτερικές πιέσεις, χαρακτηρίζουμε το ευρύτερο θεσμικό, πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό συγκείμενο της κοινότητας που πλαισιώνει το θεσμό της ανώτατης εκπαίδευσης, η αναγνώριση του ανταγωνισμού, οι ιδεότυποι της παγκοσμιοποίησης, της οικονομίας και της κοινωνίας της γνώσης, η τεχνοκρατία και εκφράζουν ουσιαστικά τις υφιστάμενες σχέσεις εξουσίας-γνώσης. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, ο θεσμικός λόγος της ΕΚ/ΕΕ καθορίστηκε από τα σημαίνοντα της «παγκοσμιοποίησης», της «πολιτικοποίησης» και της «ενοποίησης» και του «εξευρωπαϊσμού». Η εκπαιδευτική πολιτική της Κοινότητας συνδέεται με τις διαδικασίες της «αγοριοποίησης» της Κοινότητας. Η «αγορά» με πολυδιάστατο αναφορικό περιεχόμενο (παγκοσμιοποίηση, Οικονομική και Νομισματική ένωση, ενιαία

αγορά, ανταγωνισμός, νεοφιλελευθερισμός) ασκεί αξιοσημείωτες επιδράσεις στη διαμόρφωση των «λόγων» και των «πρακτικών» των ευρωπαϊκών εκπαιδευτικών πολιτικών (Πασιάς 2006α:18-19, COM (97) 2000: 8). Η Ευρώπη ωθούμενη από τη δυναμική της διεύρυνσης καλείται να αντιμετωπίσει αποτελεσματικά τις μελλοντικές προκλήσεις βάζοντας στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της τη «γνώση» (COM (97) 2000: 8).

Ο σύγχρονος ιδεότυπος της «Ευρώπη της γνώσης» έχει πολυεπίπεδη και πολυσημειακή διάσταση, διατυπώνεται ως συμβολικός στόχος, ως επιστημονικό πεδίο, ως πολιτικό διακύβευμα, ως κοινωνική αναπαράσταση. Ως εκπαιδευτικό «παράδειγμα» δημιουργεί ένα διάγραμμα σχέσεων που αναφέρονται τόσο στο πραγματικό επίπεδο (παραγωγή πολιτικών) όσο και στο συμβολικό-φαντασιακό (παραγωγή σημασιών). Οι πολιτικές της ΕΕ για την «Ευρώπη της Γνώσης» συγκροτούνται αλλά και ελέγχονται από 'λόγους' (discourses/policy talk) αλλά και 'πρακτικές' (policy practices) που αναδύονται μέσα από συγκεκριμένες αιτιάσεις του ευρωπαϊκού και διεθνούς συγκειμένου και εκφράζουν συγκεκριμένες ιδεολογικοπολιτικές προθέσεις και δράσεις για αλλαγές στα εθνικά συστήματα εκπαίδευσης. Οι 'λόγοι' και οι 'πρακτικές' καθορίζονται από 'καθεστώτα αλήθειας' και υποδεικνύουν 'συστήματα γνώσης' που χρησιμοποιούνται για τη νομιμοποίηση των 'πολιτικών της γνώσης' και των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων στο εθνικό επίπεδο με σκοπό τη διαμόρφωση του ενιαίου ευρωπαϊκού εκπαιδευτικού χώρου. (Πασιάς 2019:7). Τα «καθεστώτα αλήθειας» συνδέονται με τις επιρροές που ασκούν στην διαμόρφωση των «λόγων» της εκπαιδευτικής πολιτικής (discourses /politics) και τα «συστήματα τη γνώσης» συνδέονται με τις επιρροές που ασκούν στις «πρακτικές» των λόγων που θα πρέπει να εφαρμοστούν (policies) (Πασιάς, 2006 α:80). Η «Ευρώπη της Γνώσης» αποτελεί την εκπαιδευτική διάσταση του διακυβέυματος της Ευρώπης η οποία ελέγχεται από οικονομικούς και πολιτικούς παραμέτρους. (Πασιάς, Γ, 2006 β:363).

Η σημαντικότερη διάσταση του εκπαιδευτικού θεσμού κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 είναι ο διαμεσολαβητικός ρόλος της εκπαίδευσης για την αποτελεσματική μετάβαση των νέων στην αγορά εργασίας, την ενίσχυση της απασχόλησης και την καταπολέμηση της ανεργίας και του αποκλεισμού καθώς και η επιτυχής μετάβαση προς τις κοινωνίες του 21^{ου} αιώνα. (Πασιάς 2006α). Η Ευρωπαϊκή Ένωση ευελπιστεί ότι τα πανεπιστημιακά τμήματα θα ανταποκριθούν στις απαιτήσεις

της οικονομικής παγκοσμιοποίησης και της ανάπτυξης των τεχνολογιών πληροφόρησης και επικοινωνιών. Η στροφή προς τις «πολιτικές της γνώσης» (έρευνα, εκπαίδευση, κατάρτιση) είναι η απάντηση της Επιτροπής στις προκλήσεις της παγκοσμιοποίησης, της οικονομίας και της κοινωνίας της γνώσης και της πληροφορίας, οι οποίες αποκτούν καθοριστική σημασία για το μέλλον της Ευρώπης. *Η έρευνα, η εκπαίδευση και η κατάρτιση αποτελούν ουσιαστικές άυλες επενδύσεις.* (COM (97) 2000: 13). Με την ανακοίνωσή της η Επιτροπή των ΕΚ (COM(97) 563:3) υπογραμμίζει ότι *«Πρέπει λοιπόν να οικοδομήσουμε μια πραγματική "Ευρώπη της γνώσης". Ο πραγματικός πλούτος στην «Ευρώπη της Γνώσης» συνδέεται με την παραγωγή και τη διάδοση της γνώσης, και εξαρτάται κυρίως από τις προσπάθειες στους τομείς της έρευνας, της εκπαίδευσης και της κατάρτισης, και από την ικανότητα να προωθηθεί η καινοτομία (καινοτομία, έρευνα, εκπαίδευση και κατάρτιση) (COM(97) 563:3).* Η ένωση, σύμφωνα με την ανακοίνωση της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων *«Πρόγραμμα Δράσης 2000»*, οφείλει να προσαρμοστεί στη συνεχή διαδικασία παγκοσμιοποίησης και στην εμφάνιση ενός *«κόσμου πολλαπλών πόλων»* (COM (97) 2000: 8). Επίσης, στοχεύει να εισέλθει στον 21 αιώνα πιο ισχυρή, απομειώνοντας τις πιέσεις που δέχεται όπως τα υψηλά επίπεδα ανεργίας, ο αποκλεισμός, οι απειλές στο φυσικό περιβάλλον, οι μεταναστευτικές πιέσεις. *«Η ανταγωνιστικότητάς της εξαρτάται από τις ικανότητες και τις γνώσεις του λαού της»* (COM (97) 2000: 11). Σύμφωνα με την ανωτέρω ανακοίνωση, σημαντικός παράγοντας για την οικονομική ανάπτυξη είναι η στροφή προς την παγκοσμιοποίηση και τις τεχνολογίες της πληροφόρησης και της επικοινωνίας. Οι τεχνολογίες καθορίζουν την ανταγωνιστικότητα των οικονομικών τομέων και ευνοούν την εμφάνιση των νέων άυλων αγαθών τα οποία παίζουν καθοριστικό ρόλο στην οικονομική μεγέθυνση, στην ανταγωνιστικότητα και στην απασχόληση, για το λόγο αυτό, θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερο βάρος στην ανάπτυξη, στην κυκλοφορία και στη χρησιμοποίησή τους (COM (97) 2000: 13). *Η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας μαζί με την απασχόληση, αλλά και η προσωπική ολοκλήρωση των ευρωπαίων πολιτών, δεν εξαρτώνται ούτε και πρόκειται πλέον να εξαρτώνται κατά κύριο λόγο από την παραγωγή υλικών αγαθών* (COM(97) 563:3). Η κοινότητα θα πρέπει να στρέψει το ενδιαφέρον της στην τεχνολογική έρευνα και την ανάπτυξη, με στόχο να μετατρέψει τα επιστημονικά και τεχνολογικά επιτεύγματα σε βιομηχανικές και εμπορικές επιτυχίες (Maassen, & Stensaker, 2011: 758). Τα

πανεπιστήμια διαδραματίζουν νέο ρόλο ως «επωαστές» νέων εμπορικών δραστηριοτήτων βασιζόμενα στην επιστήμη ή στην τεχνολογία και αναλαμβάνουν ενεργό ρόλο στην εκμετάλλευση της γνώσης που δημιουργούν. Στο νέο αυτό πλαίσιο, «ο ρόλος και η συμβολή του εκπαιδευτικού θεσμού αποκτούν ξεχωριστό ενδιαφέρον στη διαμόρφωση της ιστορικής προοπτικής της «Ευρώπης της Γνώσης», καθώς επίσης και στην επιτυχή έκβαση του εγχειρήματος της ευρωπαϊκής ενοποίησης» (Πασιάς, 2006α:83-84).

Από τέλος της δεκαετίας του 1990, η παραγωγή γνώσης, η μετάδοση και η πιστοποίηση δεν αφορούν πλέον αποκλειστικά θέματα των ευρωπαϊκών εθνικών κρατών, αλλά εμπίπτουν στα θέματα ενός κοινού προγράμματος μεταρρυθμίσεων που διαμορφώνεται από, μέσω και εντός της ΕΕ. Το ποσοστό των μεταρρυθμίσεων για το μετασχηματισμό του Ευρωπαϊκού Πανεπιστημίου ως εκπαιδευτικού θεσμού, έχει επιταχυνθεί σημαντικά και αφορούν απόρροια δύο πολύ σημαντικών ευρωπαϊκών συνεργατικών προσπαθειών για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Συγκεκριμένα τη «Διαδικασία της Μπολόνια» (1999) που αφορά αποκλειστικά στην ανώτατη εκπαίδευση και έχει ως στόχο τη δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης έως το 2010, και τη γενική στρατηγική της Λισσαβόνας το 2000, η οποία είχε ως στόχο να καταστήσει την Ευρώπη την πιο ανταγωνιστική και δυναμική οικονομία της γνώσης στον κόσμο έως το 2010 (Maassen, & Stensaker, 2011:759). Στο πλαίσιο των παραπάνω συνεργατικών πρακτικών, επαναπροσδιορίζεται ο ρόλος της εκπαίδευσης ως απαραίτητη επένδυση σε ανθρώπινο κεφάλαιο και ως βασικό στοιχείο της κοινωνικής συνοχής και επαναβεβαιώνεται ο ρόλος της έρευνας και της ανάπτυξης για την οικονομική ανταγωνιστικότητα και την ανάπτυξη της Ε.Ε.. Τόσο ως «λόγος» όσο και ως «πρακτική» η εκπαίδευση και η έρευνα καθορίζονται και πλαισιώνονται γύρω από πολιτικές συζητήσεις για την «Οικονομία της Γνώσης» οι οποίες όπως θα δούμε και παρακάτω διαμορφώνονται και επαναπροσδιορίζονται συνεχώς. Ένα νέο πλαίσιο λόγων και πρακτικών αναπτύσσεται γύρω από έννοιες κλειδιά όπως κινητικότητα, αναγνωσιμότητα και συγκρισιμότητα των πτυχίων, ενίσχυση παγκόσμιας ανταγωνιστικότητας της Ευρωπαϊκής Ανώτατης Εκπαίδευσης, Διασφάλιση της Ποιότητας, ανάπτυξη Ευρωπαϊκών Συστημάτων Διασφάλισης της Ποιότητας (Maassen, & Stensaker, 2011:762).

1.2. Τάσεις προς τη Διασφάλιση της Ποιότητας

Η διασφάλιση της ποιότητας (QA) εισήλθε στην ημερήσια διάταξη της ανώτατης εκπαίδευσης των διαφόρων ευρωπαϊκών χωρών κατά τη δεκαετία του 1980 και 1990, λόγω ενός συνδυασμού παραγόντων: όπως οι πολιτικές αποφάσεις για τον περιορισμό των δημοσιονομικών δαπανών σε μια περίοδο ύφεσης οι οποίες και εν συνεχεία παρεμπόδιζαν την περαιτέρω ανάπτυξη των προϋπολογισμών της ανώτατης εκπαίδευσης, το διευρυνόμενο ρόλο της ανώτατης εκπαίδευσης με μια αυξανόμενη ποικιλία λειτουργιών στις αναδυόμενες οικονομίες της γνώσης και της επακόλουθης «μαζικοποίησης» της ανώτατης εκπαίδευσης. Οι παραπάνω λόγοι ώθησαν τις εθνικές κυβερνήσεις να αυξήσουν τους ελέγχους και τις ρυθμίσεις ώστε να μπορέσουν οι εκπαιδευτικοί θεσμοί να λειτουργήσουν στο νέο πολύπλοκο περιβάλλον, δημιουργώντας έτσι το «αξιολογικό κράτος» και μια ποικιλία μεταρρυθμίσεων βασισμένες στο νέο μοντέλο της δημόσιας διοίκησης που στηρίζεται στις αρχές του «Νέου Δημόσιου Μάνατζμεντ» (NPM) (Enders, & Westerheijden, 2014: 168). Επίσης το αίτημα των Ιδρυμάτων για περισσότερη αυτονομία συνοδεύτηκε από την εισαγωγή συστημάτων καθοδήγησης και ελέγχου από το κράτος, ενώ η έννοια της «λογοδοσίας» των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης προς την κοινωνία ενέταξε τους κοινωνικούς εταίρους και άλλους ενδιαφερόμενους φορείς στις διαδικασίες αξιολόγησης. Περιγράφοντας αυτή την μεταρρυθμιστική περίοδο, ορισμένοι μελετητές μίλησαν για την μεταμόρφωση του «παρεμβατικού» κράτους σε κράτος «διευκόλυνσης, το οποίο «καθοδηγεί από απόσταση» αλλά ταυτόχρονα ενθαρρύνει την δραστηριοποίηση των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης προς στην αγορά (Asderaki, 2009:105-106, Hartmann, 2017).

Επιπλέον, η διεθνοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης, η εμφάνιση νέων παρόχων και νέων μεθόδων, η διεθνική ή διασυνοριακή εκπαίδευση (transnational/cross-border education) και η ανάγκη αξιολόγησης της ποιότητας τους, η ένταξη της εκπαίδευσης στις δώδεκα μορφές εμπορίας υπηρεσιών στη Γενική Συμφωνία Εμπορίας Υπηρεσιών (GATS) από τον ΠΟΕ και η ανάπτυξη της εθνικής, της διεθνούς και της διαπανεπιστημιακής συνεργασίας, δημιούργησαν την ανάγκη θέσπισης προτύπων και κριτηρίων αξιολόγησης σε διεθνές επίπεδο. Ως εκ τούτου, η

διασφάλιση της ποιότητας που συνδέεται με την κινητικότητα των φοιτητών και την αναγνώριση των τίτλων σπουδών αποτέλεσε ένα σημαντικό ζήτημα στα πλαίσια των διεθνών οργανισμών, όπως το Συμβούλιο της Ευρώπης, τον ΟΟΣΑ και την UNESCO.(Asderaki, 2009, Hartmann, 2017).

Ο «Κώδικας Καλής Πρακτικής στην παροχή διεθνικής εκπαίδευσης» (Code of good Practice in the provision of transnational education) των UNESCO / Συμβουλίου της Ευρώπης, η πρωτοβουλία της UNESCO / ΟΟΣΑ για την ανάπτυξη «Κατευθυντήριων Γραμμών για την Ποιότητα στη Διασυνοριακή Παροχή Ανώτατης Εκπαίδευσης (Guidelines for quality provision in cross -border higher education), η δήλωση για «τη Διανομή της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση Πέρα από τα Σύνορα» από τη Διεθνή Ένωση Πανεπιστημίων (IAU), τον Σύνδεσμο των Πανεπιστημίων και Κολλεγίων του Καναδά (AUCC) , το Αμερικανικό Συμβούλιο για την Εκπαίδευση (ACE) και το Συμβούλιο για τη Πιστοποίηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης (CHEA) καθώς και οι Κατευθυντήριες Γραμμές Καλής Πρακτικής για τη Διασφάλιση της Ποιότητας» που εκδίδονται από το Διεθνές Δίκτυο Υπηρεσιών Διασφάλισης Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση, είναι οι σημαντικότερες διεθνείς προσπάθειες για την αντιμετώπιση της ανάγκης για συναίνεση σχετικά με την ανάπτυξη διατάξεων περί ποιότητας της ανώτατης εκπαίδευσης μεταξύ των χωρών, των διεθνών φορέων, των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης και των ενδιαφερομένων (Rauhvargers, (2005), όπ. αναφ. στο Asderaki 2009: 106)

1.3. Οι πρωτοβουλίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η «Ποιότητα» και η «Διασφάλιση της Ποιότητας» (QA) στην ανώτατη εκπαίδευση αποτελούν σημαντικά θέματα της ευρωπαϊκής εκπαιδευτικής πολιτικής γύρω από τα οποία έχουν αναπαραχθεί «λόγοι» και «πολιτικές» οι οποίοι δικαιολογούνται τόσο από την ίδια την αξιακή προσέγγιση των εννοιών όσο και από το γεγονός ότι πρόκειται για θέματα που προσεγγίζονται και με άλλους παράγοντες όπως με τις διαδικασίες της «διεθνοποίησης» και της «παγκοσμιοποίησης» και τις διαδικασίες της επαγγελματικής και ακαδημαϊκής αναγνώρισης των τίτλων σπουδών της ανώτατης εκπαίδευσης σε όλη την Ευρώπη (Enders &Westerheijden, 2014: 168).

Στην Ευρώπη οι πολιτικές που αφορούν στην ανώτατη εκπαίδευση υπήρξαν και εξακολουθούν να είναι ένας χώρος όπου δημιουργούνται αμφισβητήσεις σχετικά με την εξουσία των εθνικών πολιτικών, των διακυβερνητικών πολιτικών και των υπερεθνικών ευρωπαϊκών πολιτικών καθώς και με τις βασικές αρχές βάση των οποίων καθοδηγείται η δράση αυτών των πολιτικών. Η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΥ) και, προγενέστερα, η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα μετά τη Συνθήκη της Ρώμης του 1957 έδειξε ενδιαφέρον για την εμφάνιση μιας «ευρωπαϊκής αγοράς εργασίας» και θεωρούσε την «εκπαίδευση» ως την επαγγελματική κατάρτιση του μελλοντικού εργατικού δυναμικού. Από την άλλη πλευρά, τα εθνικά κράτη στην Ευρώπη υπερασπίστηκαν την «εκπαίδευση» ως ένα τομέα πολιτικής που ανήκει στο πλαίσιο της δικής τους κυριαρχίας, υποστηρίζοντας ότι ήταν το κύριο μέσο μεταφοράς των εθνικών αξιών και του εθνικού τους πολιτισμού. Αυτός ο ανταγωνισμός μεταξύ Ευρώπης και εθνικών κρατών αναφορικά με την διαχείριση δυνάμεων εξουσίας σε θέματα εκπαίδευσης έχει απασχολήσει την πολιτική σκηνή της ευρωπαϊκής ένωσης σε διαφορετικές χρονικές στιγμές, ενώ εξακολουθεί να είναι ένας αποτελεσματικός τρόπος να εξετάσουμε τις εξελίξεις στην εκπαίδευση και ιδιαίτερα στην πολιτική της ανώτατης εκπαίδευσης μέχρι σήμερα (Enders and all.,2014).

Στην πολιτική σκηνή της ανώτατης εκπαίδευσης σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν επίσης και οι διάφορες οργανώσεις ενδιαφερόμενων φορέων (stakeholder organizations), που προέκυψαν ως επί το πλείστον με την ανάπτυξη της Ε.Ε, σε συνδυασμό με άλλους διεθνείς οργανισμούς όπως το Συμβούλιο της Ευρώπης, ο ΟΟΣΑ και η UNESCO. «Η Ευρώπη διαμορφώνεται έτσι σε μια αρένα στην οποία πολλοί παράγοντες, με αρχές σε πολλαπλά επίπεδα, αλληλεπιδρούν για να επηρεάσουν το δρόμο που θα ακολουθήσει η ανώτατη εκπαίδευση στο μέλλον» (Enders, and al.,2014: 168).

Το 1992, με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ, η Ευρωπαϊκή Ένωση άρχισε να επεκτείνει το ενδιαφέρον της για την ανώτατη εκπαίδευση πέραν της διευκόλυνσης της κινητικότητας και του ανοίγματος των ευρωπαϊκών αγορών εργασίας. Στη Συνθήκη του Μάαστριχτ του 1992 επισημάνθηκε ότι σύμφωνα με την αρχή της Επικουρικότητας η λήψη αποφάσεων για τις πολιτικές εκπαίδευσης και κατάρτισης εναπόκειται σε κάθε κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) και η Ε.Ε. θα διαδραματίζει έναν υποστηρικτικό ρόλο. Η Ε.Ε. δήλωσε ότι «θα συμβάλει στην ανάπτυξη «ποιοτικής

εκπαίδευσης» ενθαρρύνοντας τη συνεργασία μεταξύ των κρατών μελών και, εάν είναι αναγκαίο, υποστηρίζοντας και συμπληρώνοντας τη δράση τους, σεβόμενη παράλληλα πλήρως την ευθύνη των κρατών μελών για το περιεχόμενο της διδασκαλίας και την οργάνωση των εκπαιδευτικών συστημάτων και την πολιτιστική και γλωσσική ποικιλομορφία τους» (Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, άρθρο 126 όπως αναφέρεται σε Reinalda, B., 2008: 466) . Από τότε, η Ευρώπη διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην διασφάλιση της ποιότητας για την ανώτατη εκπαίδευση, και κατάφερε να τον αναπτύξει μέσα από την δυναμική παρουσία της Διαδικασίας της Μπολόνια. (Enders et al. 2014: 168).

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (European Commission) ήταν από την αρχή ένας πολύ σημαντικός υποστηρικτής ενός εξωτερικού συστήματος Διασφάλισης της Ποιότητας. Οι ελάχιστες αρμοδιότητες που παραχώρησε η Συνθήκη του Μάαστριχτ στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 1992 στον τομέα της γενικής εκπαίδευσης συνδέονταν στενά με την ανάπτυξη ποιοτικής εκπαίδευσης (Συνθήκη του Μάαστριχτ 1992 , άρθρο 149). Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή χρησιμοποίησε αυτή την εντολή για την προώθηση της εξωτερικής διασφάλισης της ποιότητας και χρηματοδότησε μια σειρά από μελέτες σχετικά με τις μεθόδους και τις διαδικασίες για την εξωτερική διασφάλιση της ποιότητας. Οι δραστηριότητες της Ε.Ε. αναπτύσσονταν σε στενή συνεργασία με την Ένωση Ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων (CRE, αργότερα EUA). Η υποστήριξη της CRE / EUA ήταν σημαντική καθώς προσέφερε επιστημονική «νομιμοποίηση» στην προσπάθεια της Επιτροπής, υποδεικνύοντας τις πολιτικές για την διασφάλιση της ποιότητας ως συμφέρουσες για τα πανεπιστήμια. (Hartman 2017: 316).

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο η Ευρωπαϊκή Επιτροπή καθιέρωσε διάφορα επιδοτούμενα προγράμματα στον τομέα της επαγγελματικής κατάρτισης όπως το πρόγραμμα *Erasmus* που σχετίζονταν με την κινητικότητα των φοιτητών (1987-1994). Το 1995 σχεδιάστηκε το πρόγραμμα *Socrates* με στόχο να ενθαρρύνει την καινοτομία και να βελτιώσει την ποιότητα της εκπαίδευσης μέσω της στενότερης συνεργασίας μεταξύ των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων της Ε.Ε. και του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου (ο οποίος περιλαμβάνει την ΕΕ και τρία κράτη μέλη της *Ευρωπαϊκής Ζώνης Ελεύθερων Συναλλαγών* (EFTA), αλλά όχι την Ελβετία). Το πρόγραμμα *Socrates* συνδύασε διάφορες νέες και παλαιότερες πρωτοβουλίες, μεταξύ των οποίων και το πρόγραμμα *Erasmus* για την κινητικότητα των φοιτητών (Reinalda, 2008).

Επίσης το σχέδιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ίδρυση ενός Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης επιδιώκει να μετατρέψει τα πανεπιστήμια από πανεπιστήμια στην Ευρώπη σε πανεπιστήμια της Ευρώπης (Barblan, (2011) όπ. Αναφ. στο Hartmann, 2017). Η διασυνοριακή κινητικότητα των φοιτητών, των ερευνητών και των εργαζομένων με ακαδημαϊκά προσόντα, δηλαδή των «διανοούμενων» στην ορολογία του Gramsci, έχει γίνει ο βασικός τρόπος για την ίδρυση του ευρωπαϊκού χώρου ανώτατης εκπαίδευσης (Hartmann, 2017).

Η κινητικότητα αυτή απαιτεί τα πτυχία που χορηγούνται στις χώρες καταγωγής να αναγνωρίζονται στις χώρες υποδοχής. Ο τρόπος με τον οποίο η Ε.Ε. επιδιώκει να διευκολύνει αυτή την αναγνώριση βασίζεται στην προσέγγιση της αμοιβαίας αναγνώρισης, η οποία χαρακτηρίζεται από το *laissez-régler*, που αναπτύχθηκε μετά την απόφαση Cassis-de-Dijon το 1979 (Ευρωπαϊκό Δικαστήριο 120/78). Αυτή η απόφαση καθιέρωσε την αρχή της αμοιβαίας αναγνώρισης, σύμφωνα με την οποία κάθε προϊόν που παράγεται νομίμως και διατίθεται στο εμπόριο σε ένα κράτος μέλος της ΕΕ μετράει αυτομάτως ως νόμιμα παραγόμενο και εμπορεύσιμο σε όλα τα άλλα κράτη μέλη της Ε.Ε. Αυτή η αρχή, που αναπτύχθηκε αρχικά για αγαθά, έχει πλέον γίνει μια γενική αρχή της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και επηρεάζει το γενικό σύστημα αναγνώρισης ακαδημαϊκών τίτλων της ΕΕ, το οποίο θεσπίστηκε για πρώτη φορά το 1989 με την οδηγία 89/48 / ΕΟΚ (τώρα οδηγία 2005/36 / ΕΚ) Η ίδια αρχή αναγνώρισης (*laissez-régler*) επηρεάζει και τη Σύμβαση για την Αναγνώριση των Προσόντων σχετικά με την Ανώτατη Εκπαίδευση στην Ευρωπαϊκή Περιφέρεια, η οποία αποτελεί κοινή σύμβαση της UNESCO και του Συμβουλίου της Ευρώπης και υπογράφηκε το 1997 στη Λισαβόνα (Σύμβαση της Λισαβόνας για την αναγνώριση του 1997 -Lisbon Recognition Convention) (Hartmann, 2017:3013,314).

1.3.1. Σύμβαση της Λισαβόνας για την αναγνώριση (Lisbon Recognition Convention)

Η σύνταξη της Σύμβασης της Λισαβόνας για την Αναγνώριση των Προσόντων σχετικά με την Ανώτατη Εκπαίδευση στην Ευρωπαϊκή Περιφέρεια (Lisbon Recognition Convention) αποτελεί τη βασική πλατφόρμα για την επίτευξη

συναίνεσης σε ευρωπαϊκό επίπεδο σχετικά με τον εξωτερικό ποιοτικό έλεγχο των πανεπιστημίων. Η σύμβαση προέβλεπε ένα ισχυρό καθεστώς αναγνώρισης, το οποίο θέσπιζε μια υποχρέωση αμοιβαίας αναγνώρισης. Η σύνταξη της Σύμβασης της Λισαβόνα για την Αναγνώριση άρχισε λίγο μετά τη γενική συνέλευση της Γενικής Συνέλευσης της UNESCO το 1993 και υπογράφηκε από 44 κυβερνήσεις την 11η Απριλίου 1997. Ένα ευρύ φάσμα διαφορετικών φορέων συμμετείχαν στην τετραετή διαδικασία σύνταξης, η οποία συντονίστηκε από ad hoc ομάδα που διορίστηκε από την UNESCO και το Συμβούλιο της Ευρώπης. Η σύνθεση αυτής της ομάδας αντικατόπτριζε τη συμμαχία που δημιουργήθηκε για να προωθήσει τον εξωτερικό έλεγχο ως το νέο σχέδιο. Στην ομάδα συμμετείχαν εκπρόσωποι των τριών ισχυρότερων μελών της Ε.Ε., της Γαλλίας, της Γερμανίας και του Ηνωμένου Βασιλείου, τα οποία αργότερα πυροδότησαν τη διαδικασία της Μπολόνια διοργανώνοντας τη διάσκεψη των Παρισίων που τελείωσε με τη δήλωση της Σορβόνης. Μέρος αυτής της σημαντικής πλατφόρμας ήταν επίσης εκπρόσωποι των πανεπιστημίων, η UNESCO και τα δίκτυα των εθνικών φορέων της Ευρωπαϊκής Ένωσης που είναι υπεύθυνα για την αναγνώριση των τίτλων αλλοδαπής ανώτατης εκπαίδευσης, οι NARIC και ENIC. Το γεγονός ότι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή συμμετείχε επίσης στη διαδικασία σύνταξης μπορεί να αποτελέσει έκπληξη υπό το πρίσμα του διακυβερνητικού χαρακτήρα της Σύμβασης της Λισαβόνα για την αναγνώριση (Lisbon Recognition Convention) (Hartmann, 2017: 315).

Η σύνθεση της ομάδας ad hoc αντικατόπτριζε επίσης τη γεωπολιτική σημασία της προσπάθειας για την ίδρυση ενός «Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης» (EHEA), με βάση τον ευρύ ορισμό της UNESCO για την ευρωπαϊκή περιφέρεια, η οποία περιελάμβανε τις ΗΠΑ, τον Καναδά και τη Ρωσία. Μέλη της ομάδας ήταν εκπρόσωποι του Καναδά και της Ρωσικής Ομοσπονδίας καθώς επίσης ως τακτικοί παρατηρητές ήταν και εμπειρογνώμονες για την αναγνώριση από τις ΗΠΑ. Αυτό δείχνει σε ποιο βαθμό η σύμβαση UNESCO / Συμβούλιο της Ευρώπης θεωρήθηκε ως τμήμα της Ε.Ε. και σχετίζεται με την ελπίδα ότι θα συμβάλει στην ενίσχυση της διασυνοριακής κινητικότητας ειδικευμένου εργατικού δυναμικού, που διευκολύνεται από το γενικό σύστημα της Ε.Ε. για την αναγνώριση των επαγγελματικών προσόντων (Hartmann, 2017: 315).

Οι υποστηρικτές ενός εξωτερικού συστήματος Διασφάλισης της ποιότητας επιδίωξαν να του δώσουν εξέχουσα θέση στη Σύμβαση της Λισσαβόνας για την Αναγνώριση, συνδέοντάς την στενά με την υποχρέωση ενημέρωσης. Η σύμβαση απαιτεί από τη χώρα αποστολής να παράσχει τις απαραίτητες πληροφορίες, ως αντιστάθμισμα της υποχρέωσης αναγνώρισης της χώρας υποδοχής. Ως εκ τούτου, η χώρα υποδοχής πρέπει να βασίσει την «αξιολόγησή της» στις πληροφορίες που παρέχει η χώρα αποστολής προκειμένου να προσδιοριστεί η ισοδυναμία των τίτλων σπουδών. Οι υποστηρικτές του εξωτερικού συστήματος ήθελαν να δώσουν στους οργανισμούς Διασφάλισης της Ποιότητας έναν ζωτικό ρόλο σε αυτό το πλαίσιο. Οι χώρες αποστολής θα πρέπει να παρέχουν πληροφορίες και να ενημερώνουν τη χώρα υποδοχής για τα αποτελέσματα της «αξιολόγησης ποιότητας» του ιδρύματος και των προγραμμάτων σπουδών η οποία διενεργείται από «φορέα Διασφάλισης της Ποιότητας».

Η ανάθεση σε οργανισμούς Διασφάλισης της Ποιότητας της χώρας αποστολής να παράσχουν έγκυρες πληροφορίες σχετικά με τα ιδρύματα της Ανώτατης Εκπαίδευσης ήταν εξαιρετικά αμφιλεγόμενη την εποχή εκείνη. Είναι ενδιαφέρον ότι όχι μόνο οι χώρες με σύστημα ελέγχου της ηπειρωτικής Ευρώπης αλλά και το Ηνωμένο Βασίλειο είχαν σημαντικές επιφυλάξεις, αν και για διαφορετικούς λόγους η κάθε μία τους. Στο Ηνωμένο Βασίλειο, οι υπηρεσίες Διασφάλισης της Ποιότητας (QA) θεωρήθηκαν ότι θα έχουν αντίθετο αποτέλεσμα, μειώνοντας την αυτονομία των παραδοσιακά μάλλον ανεξάρτητων πανεπιστημίων. (Hartmann, 2017)

1.3.2 Η σύσταση του Συμβουλίου της 24ης Σεπτεμβρίου 1998 (98/561 / ΕΚ)

(Council's Recommendation of 24 September 1998)

Το 1998, ένα χρόνο μετά την υπογραφή της σύμβασης της Λισσαβόνας το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο ζήτησε την ενίσχυση της ευρωπαϊκής διάστασης της Διασφάλισης της Ποιότητας των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων μέσω μιας «σύστασης σχετικά με την ευρωπαϊκή συνεργασία στον τομέα της Διασφάλισης της Ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση (98/561/ΕΚ)» (Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, 1998).

Στις 24 Σεπτεμβρίου 1998 το Συμβούλιο υπουργών ενέκρινε τη «σύσταση για την ευρωπαϊκή συνεργασία με σκοπό τη διασφάλιση της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση». Η σύσταση καλεί τα κράτη μέλη να υποστηρίξουν και να δημιουργήσουν συστήματα διασφάλισης της ποιότητας καθώς και να ενθαρρύνουν τη συνεργασία και την ανταλλαγή εμπειριών μεταξύ των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης και των αρμόδιων αρχών. Καλεί επίσης την Επιτροπή να προωθήσει αυτού του είδους τη συνεργασία και να υποβάλλει εκθέσεις για την πρόοδο που σημειώνεται όσον αφορά την επίτευξη των στόχων της σύστασης σε ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο (Ε.Ε.Κ.2004:1).

Η σύσταση αυτή αντικατοπτρίζει το πόσο πολιτικά ευαίσθητο εξακολουθεί να είναι το ζήτημα της Διασφάλισης της Ποιότητας, ιδίως υπό το πρίσμα της περιορισμένης αρμοδιότητας της Ε.Ε. στον τομέα της εκπαίδευσης. (Hartmann , 2017). *Η σύσταση του Συμβουλίου της 24ης Σεπτεμβρίου 1998 ενθάρρυνε τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης να θεσπίσουν εθνικά συστήματα διασφάλισης της ποιότητας για την ανώτατη εκπαίδευση με βάση το μοντέλο τεσσάρων σταδίων (ENQA,2003:8). Αυτό περιλάμβανε τη σύσταση ενός ανεξάρτητου οργανισμού, εσωτερικές και εξωτερικές διαδικασίες θεσμικής αξιολόγησης, τη συμμετοχή διαφόρων φορέων και τη δημοσίευση των αποτελεσμάτων. Με τη σύσταση ουσιαστικά τέθηκαν τα θεμέλια για τη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Δικτύου για τη Διασφάλιση της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση (ENQA- ίδρυση 2000) και για τη συνεχή αύξηση των μελών του. Το ENQA στη συνέχεια θα συνεργαστεί στενά με τα δίκτυα αξιολόγησης των προσόντων ENIC και NARIC με σκοπό την καλύτερη ενημέρωση αναφορικά με τον ρόλο της «ποιότητας» στην επιτάχυνση της αναγνώρισης των τίτλων και των περιόδων σπουδών στα πλαίσια της διακρατικής εκπαίδευσης. Το ENQA επίσης μέσω των μελών του θα διευκολύνει τις διακρατικές αξιολογήσεις, που αφορούν τα από κοινού χορηγηθέντα πτυχία (Ε.Ε.Κ.:2004:5).*

1.3.3. Η Διακήρυξη της Σορβόνης

Στη *Διακήρυξη της Σορβόνης* (Sorbonne Declaration), η οποία ήταν αποτέλεσμα της συνάντησης των υπουργών Παιδείας για την επέτειο του πανεπιστημίου του Παρισιού (Σορβόνη) το 1998 και υπογράφηκε από τους υπουργούς

Παιδείας της Γαλλίας, της Ιταλίας, της Μεγάλης Βρετανίας και της Γερμανίας, η «ποιότητα» δεν αναφέρθηκε ως στόχος των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων. Στη Διακήρυξη τονίστηκε η ανάγκη της δημιουργίας του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης (ΕΧΑΕ) ως βασικού μέσου για την προώθηση της κινητικότητας και της απασχολησιμότητας των πολιτών και τη συνολική ανάπτυξη της ηπείρου. Δόθηκε έμφαση στη διαρθρωτική μεταρρύθμιση προς ένα σύστημα ανώτατης εκπαίδευσης δύο κύκλων: βραχύτερα προγράμματα σπουδών, που επιτρέπουν στους σπουδαστές να φτάνουν ταχύτερα στην αγορά εργασίας, με δυνατότητες να συνεχίσουν τις σπουδές σε δεύτερο κύκλο για μεταπτυχιακό ή / και διδακτορικό βαθμό («Y-model» που επικρατούσε στη Γαλλία και στο Ηνωμένο Βασίλειο). Η προτεραιότητα ήταν να καταστούν οι εθνικές οικονομίες πιο ανθεκτικές και δυναμικές στον *παγκόσμιο ανταγωνισμό*, καθιστώντας ταυτόχρονα ευκολότερη την πολυπόθητη πανευρωπαϊκή και παγκόσμια *κινητικότητα* μέσα από την εναρμόνιση των δομών και τίτλων σπουδών της ανώτατης εκπαίδευσης. Στα πλαίσια της Διακήρυξης της Σορβόνης έγιναν αναφορές στην «*Ευρώπη της Γνώσης*» και στο *ελκυστικό δυναμικό* των ευρωπαϊκών συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης και πίσω από τους λόγους που αναπτύχθηκαν ήταν προφανείς οι ανάγκες για (οικονομικό και εργασιακό) ανταγωνισμό οι οποίες υποστηρίχθηκαν από μεταφορές ανοιχτότητας (*ανοιχτή Ευρώπη*). Πίσω από αυτή την οπτική, η ανώτατη εκπαίδευση έπρεπε να προσφέρει περισσότερους και καλύτερους αποφοίτους και η Διασφάλιση της Ποιότητας ήταν το προφανές εργαλείο για την εκ νέου εστίαση και τον εκσυγχρονισμό των προγραμμάτων σπουδών της ανώτατης εκπαίδευσης για τις νέες απαιτήσεις της «Ευρώπης της Γνώσης». (Enders & Westerheijden, 2014, Saarinen, 2005).

Οι τρεις χώρες της ηπειρωτικής Ευρώπης που συμμετείχαν στη Διακήρυξη της Σορβόνης θεώρησαν επείγουσα ανάγκη την εθνική μεταρρύθμιση της ανώτατης εκπαίδευσης, δέχθηκαν το Ηνωμένο Βασίλειο να είναι ένα πιθανό πρότυπο για τις μεταρρυθμιστικές πρωτοβουλίες και επέλεξαν να υπογράψουν μια *διακυβερνητική δήλωση* και να μην εμπλέξουν την Ε.Ε. σε αυτή τη διαδικασία μεταρρύθμισης της Ανώτατης Εκπαίδευσης. Οι λόγοι που επιλέχθηκε η Ε.Ε. να μείνει αμέτοχη σε αυτή την διακυβερνητική συμφωνία για την ανώτατη εκπαίδευση αφορούσαν πρώτον θέματα «αρχής» εφόσον η Ε.Ε. δεν είχε επίσημη αρμοδιότητα στην εκπαίδευση και το πεδίο δράσης της περιοριζόταν σε μεγάλο βαθμό με τη διατύπωση της *αρχής της*

επικουρικότητας και δεύτερον θεώρησαν την διακυβερνητική προσέγγιση ως «παράθυρο ευκαιρίας» προκειμένου να επιτύχουν με γρήγορους ρυθμούς την μεταρρύθμιση των εθνικών τους συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης, οι οποίες μέσα από την διαδρομή των διαδικασιών της Ε.Ε. θα σήμαινε μεγάλη καθυστέρηση (διαβουλεύσεις με όλα τα κράτη μέλη, συμβούλια και επιτροπές χωρίς αποτελεσματικότητα) (Enders & Westerheijden, 2014).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: Η Διαδικασία της Μπολόνια: Αρχές και Στόχοι και η εξέλιξη της Διαδικασίας στα 20 χρόνια ύπαρξής της.

2.1. Καταγωγή της Διαδικασίας της Μπολόνια (Bologna Process)

Όπως έχει ήδη αναλυτικά αναφερθεί, τις τελευταίες δεκαετίες η ευρωπαϊκή ένωση έχει στρέψει το ενδιαφέρον της στην Εκπαίδευση. Τα κράτη μέλη πιστεύουν ότι η καινοτομία βασισμένη στην επιστήμη θα αποτελέσει κινητήρια δύναμη για την οικονομική ανάπτυξη της Ευρώπης με βασικούς συντελεστές τα Ιδρύματα Ανώτατης Εκπαίδευσης. Τα πανεπιστήμια καλούνται να παίξουν βασικό ρόλο στην μετάβαση σε μία *Ευρωπαϊκή Κοινωνία και Οικονομία βασισμένη στην Γνώση* με άμεσες επιρροές και στα πεδία της κοινωνικής πολιτικής, της αγοράς εργασίας και της συνολικής οικονομικής πολιτικής. Σύμφωνα με τον Corbett (2003:328), η ανώτατη εκπαίδευση αποτελούσε «*ζήτημα έντονου ενδιαφέροντος για τους υπεύθυνους λήψης αποφάσεων της Ευρωπαϊκής Κοινότητας από την πρώτη ημέρα της ιστορίας της Κοινότητας*»

Κατά τη δεκαετία του 1960, η Επιτροπή έστρεψε το ενδιαφέρον της προς τις προοπτικές *σύγκλισης* των Ευρωπαϊκών συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης (Reinalda, 2008, Croché, 2009). Η εκπαίδευση στην Ευρωπαϊκή Ένωση αφορούσε κυρίως εθνική μέριμνα με την Ε.Ε. να περιορίσει το ρόλο της στην προώθηση της έννοιας της επαγγελματικής κατάρτισης σε σχέση με την ανάπτυξη της κινητικότητας των εργαζομένων. Το 1986 εκφράστηκε ως πολιτική βούληση, η συνεργασία μεταξύ των κρατών μελών (Single European Act of 1986) και υπογραμμίστηκε η ανάγκη για μια «Ευρωπαϊκή διάσταση στην Εκπαίδευση» (Reinalda, 2008). Το 1988 τα ευρωπαϊκά ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης δέχθηκαν την πρόκληση και ανέλαβαν βασικό ρόλο στην οικοδόμηση του Ευρωπαϊκού Χώρου ανώτατης εκπαίδευσης με οδηγό τις θεμελιώδεις αρχές που καθορίστηκαν στο Bologna Magna Charta Universitatum (Bologna Declaration 1999). Η Συνθήκη του Μάαστριχτ του 1992 επισήμανε ότι η λήψη αποφάσεων για τις πολιτικές εκπαίδευσης και κατάρτισης εναπόκειται σε κάθε κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) και η ΕΕ θα διαδραματίζει έναν υποστηρικτικό ρόλο (αρχή της επικουρικότητας). (Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, άρθρο 126 όπ. αναφ. στο Reinalda, (2008:466).

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο η Ευρωπαϊκή Επιτροπή καθιέρωσε διάφορα επιδοτούμενα προγράμματα όπως το πρόγραμμα *Erasmus* που σχετίζονταν με την κινητικότητα των φοιτητών (1987-1994) και το πρόγραμμα *Socrates* με στόχο να ενθαρρύνει την καινοτομία και να βελτιώσει την ποιότητα της εκπαίδευσης μέσω στενότερης συνεργασίας μεταξύ των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων της ΕΕ και του Ευρωπαϊκού Οικονομικού Χώρου. Το 1990 εγκαινιάστηκε από την Επιτροπή το πρόγραμμα *Jean Monnet*, το οποίο, αποσκοπούσε στην εμβάθυνση της διδασκαλίας σε τομείς σπουδών που είναι συναφείς με την *Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση*. «Τα προγράμματα κινητικότητας οδήγησαν στη συνεργασία μεταξύ πανεπιστημίων στην Ευρώπη στους τομείς των ανταλλαγών των σπουδαστών και των εκπαιδευτικών. (De Wit 2002, όπ. Αναφ. στο Reinalda, B., 2008:466). Σε σύγκριση με τους βασικούς πυλώνες της πολιτικής της Διαδικασίας της Μπολόνια καταλήγουμε ότι το σχέδιο της Μπολόνια αποτελεί τη συνέχεια αυτών των ενεργειών.

Με την καθιέρωση της πανευρωπαϊκής διαδικασίας της Μπολόνια το 1999 αυξήθηκε η δέσμευση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον τομέα της εκπαίδευσης. Η διαδικασία της Μπολόνια αν και είναι αυτοτελές όργανο, δεν μπορεί να γίνει κατανοητή χωρίς την προσέγγισή της σε σχέση με τις πολιτικές πρωτοβουλίες της ΕΕ (ΕΥ) και τη σχέση μεταξύ του διακυβερνητισμού και του υπερεθνικισμού. Η δημιουργία του EXAE αποτελεί απάντηση στις προκλήσεις του διεθνούς περιβάλλοντος στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης, των οικονομιών της γνώσης, της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και των πολιτικών για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της Ε.Ε. στον κόσμο. Κατά την έναρξη της Διαδικασίας της Μπολόνια, οι Υπουργοί Παιδείας επωφελήθηκαν από την εμπειρία της Επιτροπής στο πλαίσιο προγραμμάτων όπως τα προγράμματα *Erasmus* και *Socrates* και τη δράση *Jean Monnet*. (Reinalda, 2008:467). Η νέα δέσμευση που προέκυπτε από τη διαδικασία, έγινε δεκτή από τα κράτη μέλη της ΕΕ επειδή δεν χρησιμοποιήθηκε αυστηρό δίκαιο αλλά ένας μηχανισμός «ενός χαλαρού, μη δεσμευτικού, νομικού πλαισίου», βασισμένο στα πλαίσια εφαρμογής της *Ανοικτής Μεθόδου Συντονισμού*. Η προώθηση αυτής της μεθόδου συντονισμού των μεταρρυθμιστικών πολιτικών από την ΕΕ μέχρι το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Λισσαβόνας το 2000 επηρέασε και την Διαδικασία της Μπολόνια. Η Διαδικασία της Μπολόνια χρησιμοποίησε αυτή τη μέθοδο και κατά τη διάρκεια της ανάπτυξής της διευρύνθηκαν οι δραστηριότητες της *Ευρωπαϊκής*

Επιτροπής και της Γενικής Διεύθυνσης Εκπαίδευσης και Πολιτισμού στην ανώτατη εκπαίδευση. Στην έκθεση του 2003 η Επιτροπή υπογραμμίζει τον ρόλο των πανεπιστημίων στην «Ευρώπη της Γνώσης» και διευκρινίζει την ανάγκη ενίσχυσης της σύγκλισης των συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης, σύμφωνα με την Διαδικασία της Μπολόνια. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή είχε επισημάνει ότι η ανώτατη εκπαίδευση στην Ευρώπη χαρακτηριζόταν από ποικιλομορφία η οποία γινόταν αντιληπτή σε πολλά επίπεδα, π.χ. οργάνωσης, διοίκησης, σχέσης κράτους- εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, ιδεολογίας και είχε τονίσει την ανάγκη της σύγκλισης των ευρωπαϊκών εκπαιδευτικών συστημάτων με στόχο να ενισχυθεί η παγκόσμια ανταγωνιστικότητα της Ευρωπαϊκής ανώτατης εκπαίδευσης και να γίνει η Ευρώπη πόλος έλξης διεθνών φοιτητών. Από το σημείο αυτό γίνεται σαφές ότι δεν υπάρχει διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στις δραστηριότητες Ευρωπαϊκής Επιτροπής στα πλαίσια της Ε.Ε. σε σχέση με τις δραστηριότητές της Διαδικασία της Μπολόνια [Reinalda, 2008, Πασιάς, 2011 στο Πρόκου (επιμ.), Maassen, p., Stensaker, B., 2011:762].

2.2 Η Διαδικασία της Μπολόνια (1999)

Η Διακήρυξη της Μπολόνια υπογράφηκε στις 19 Ιουνίου 1999, στην Μπολόνια της Ιταλίας, από τους υπουργούς Παιδείας 29 ευρωπαϊκών χωρών. Η Διαδικασία της Μπολόνια (1999) (Bologna process) αποτελεί τη μεγαλύτερη πρωτοβουλία μεταρρυθμίσεων στην Ανώτατη Εκπαίδευση στην Ευρώπη στην οποία σήμερα συμμετέχουν 48 ευρωπαϊκές χώρες. Ο κεντρικός στόχος της διαδικασίας είναι η δημιουργία του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης (EHEA) μέχρι το 2010, η ενίσχυση της συγκρισιμότητας και της συμβατότητας των δομών και των πτυχίων της ανώτατης εκπαίδευσης σε ολόκληρη την Ευρώπη, καθώς και η θεσμοθέτηση μηχανισμών διασφάλισης της ποιότητας (Vögtle & Martens, 2014, Vögtle, 2019).

Η κοινωνικοοικονομική παγκοσμιοποίηση του εικοστού πρώτου αιώνα απαιτούσε από τα πανεπιστήμια να παραγάγουν γενιές πτυχιούχων ικανών να λειτουργήσουν σε ένα ανταγωνιστικό παγκόσμιο περιβάλλον. Αυτές οι παγκόσμιες προκλήσεις δημιούργησαν μια νέα ατζέντα για την Ανώτατη Εκπαίδευση η οποία θεωρείται ως βασικό εργαλείο για την οικονομική εξέλιξη και ανάπτυξη. Αυτή η στάση οδήγησε σε σημαντικές μεταβολές στον ακαδημαϊκό χώρο και τους θεσμούς του,

καθώς και σε αλλαγές στον τρόπο της ακαδημαϊκής διακυβέρνησης (Leuven/Louvain-la-Neuve Communiqué.2009, Zahavi & Friedman, 2019:34). Η φιλοδοξία να δημιουργηθεί ένας *κοσμοπολίτης ευρωπαίος πολίτης* που κινείται ελεύθερα στην ήπειρο, καθώς και ο στόχος της Ευρώπης να γίνει η πιο ανταγωνιστική *οικονομία της γνώσης* στον κόσμο, παραμένουν στην κορυφή των προτεραιοτήτων της Ε.Ε. Αυτές οι φιλοδοξίες και οι επιθυμίες αντιμετώπιζαν σοβαρά εμπόδια τόσο γραφειοκρατικά όσο και τεχνικά που κυρίως οφείλονταν στην ποικιλομορφία που χαρακτηρίζουν τη μορφή και τη δομή των εθνικών συστημάτων της Ανώτατης Εκπαίδευσης. Η συνειδητοποίηση ότι αυτά τα προβλήματα θα μπορούσαν να λυθούν με τη δημιουργία ενός πλαισίου για διεθνή συνεργασία ήταν η σπίθα που προκάλεσε την ίδρυση του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης (EXAE) και την έναρξη της Διαδικασίας της Μπολόνια (Zahavi & Friedman, 2019:33). Η διαδικασία της Μπολόνια μπορεί να θεωρηθεί ως μια πρωτοβουλία κοινωνικοοικονομικής μεταρρύθμισης βασισμένη στην Οικονομία της Γνώσης. Τα κράτη που έχουν υπογράψει τη διακήρυξη ακολουθούν την διαδικασία μιας κοινής προσπάθειας, προκειμένου να επιλύσουν τα προβλήματα που σχετίζονται με τον αντίκτυπο της παγκοσμιοποίησης, την υποτονική ανάπτυξη και τις δημογραφικές αλλαγές (Vögtle, 2019).

2.2.1. Βασικοί Στόχοι της Διαδικασίας της Μπολόνια

Τα θεμέλια για την «Διακήρυξη της Μπολόνια» τέθηκαν το 1998 όταν οι Υπουργοί Παιδείας της Γαλλίας, της Ιταλίας, της Μεγάλης Βρετανίας και της Γερμανίας υπέγραψαν Διακήρυξη της Σορβόνης (25 Μαΐου 1998), με στόχο να *εναρμονίσουν* την αρχιτεκτονική του Ευρωπαϊκού συστήματος ανώτατης εκπαίδευσης (de Wit, 2007, Vögtle, 2019). Η διακήρυξη της Σορβόνης μίλησε για ένα «*ανοικτό Ευρωπαϊκό Χώρο για την Ανώτατη Εκπαίδευση*» που απαιτεί «*συνεχείς προσπάθειες για την άρση των φραγμών και την ανάπτυξη ενός πλαισίου για τη διδασκαλία και τη μάθηση, η οποία θα ενίσχυε την κινητικότητα και μια πιο στενή συνεργασία*». (Sorbonne Declaration, May 25, 1998, Reinalda, 2008:464). Ένα χρόνο αργότερα τον Ιούνιο του 1999 στη σύνοδο στη Μπολόνια της Ιταλίας (1-6-1999) 29 ευρωπαίοι Υπουργοί παιδείας (15 κράτη μέλη της Ε.Ε. 3 χώρες ΕΖΕΣ και 11 υποψήφιος για ένταξη στη ΕΕ χώρες) υπέγραψαν τη Διακήρυξη της Μπολόνια (Bologna declaration 1999, Πασιάς, Γ., 2019: 284) η οποία αποτελούσε τη συνέχεια

των προσπαθειών της Σορβόνης για την άρση των φραγμών και την δημιουργία ενός κοινού πλαισίου διαμόρφωσης του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης (EXAE). Η ευρεία υποστήριξη της «Διακήρυξη της Μπολόνια» είναι μοναδική, ξεπερνά τα όρια των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και έχει προσελκύσει το ενδιαφέρον διεθνώς. Στη δήλωση οι υπουργοί σκιαγραφούν τις προθέσεις τους να επιτύχουν τους ακόλουθους έξι βασικούς στόχους:

1. Υιοθέτηση ενός συστήματος τίτλων σπουδών που θα είναι ευκόλως αναγνώσιμοι και συγκρίσιμοι.
2. Υιοθέτηση ενός συστήματος σπουδών που θα στηρίζεται βασικά σε δύο κύριους κύκλους σπουδών, ένα προπτυχιακό και ένα μεταπτυχιακό.
3. Καθιέρωση ενός συστήματος διδακτικών μονάδων – ανάλογου με το εφαρμοζόμενο σήμερα Ευρωπαϊκό Σύστημα Μεταφοράς Διδακτικών Μονάδων (ECTS = European Credit Transfer System).
4. Προώθηση της κινητικότητας φοιτητών και μελών Δ.Ε.Π, με ξεπέρασμα των εμποδίων που δυσχεραίνουν και καθιστούν αναποτελεσματική την ελεύθερη κίνηση.
5. Προώθηση της Ευρωπαϊκής συνεργασίας στη διασφάλιση της ποιότητας, με στόχο την ανάπτυξη συγκρίσιμων κριτηρίων και μεθοδολογιών.
6. Προώθηση των απαραίτητων Ευρωπαϊκών διαστάσεων στην ανώτατη εκπαίδευση, κατά κύριο λόγο σε σχέση με τα προγράμματα σπουδών, τη συνεργασία μεταξύ των ιδρυμάτων, τα σχήματα κινητικότητας, και τα ολοκληρωμένα προγράμματα σπουδών και άσκησης, κατάρτισης – επιμόρφωσης και έρευνας (Bologna Declaration 1999, de Wit, 2007, Πασιάς, 2019: 284-285).

Στη Διακήρυξη της Μπολόνια σε αντίθεση με τη Σορβόνη οι Υπουργοί Παιδείας δεν μιλούν για «αρμονία», μέσα από την οποία φαίνεται να απειλείται η εθνική τους κυριαρχία, αλλά για τη δημιουργία ενός «Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης» (EXAE). Ο EXAE είναι ένα έργο που λαμβάνει υπόψη του τις διαφορές κάθε έθνους και οικοδομείται μέσα από ένα τρόπο συνεργασίας που διατηρεί την ανώτατη εκπαίδευση ως αποκλειστική ευθύνη των κρατών αφήνοντας έξω από τη διαδικασία τα θεσμικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Croche, 2009).

Για να επιτύχουν τους στόχους που έθεσαν μέσω της «Διακήρυξης της Μπολόνια», την αποκαλούμενη στη συνέχεια «Διαδικασία της Μπολόνια», τα συμβαλλόμενα μέλη κράτη δήλωσαν πως θα στηριχτούν στην διακυβερνητική συνεργασία, έχοντας

αρωγούς τους αρμόδιους φορείς σε θέματα ανώτατης εκπαίδευσης, τους μη κυβερνητικούς ευρωπαϊκούς οργανισμούς και επιπλέον κάλεσαν τα πανεπιστημιακά ιδρύματα να συμμετάσχουν σε αυτή τη συνεργασία και από την πλευρά τους να συμβάλουν ενεργά στην επιτυχία της προσπάθειάς αυτής (Bologna Declaration, 1999).

Η Διαδικασία της Μπολόνια βασίζεται στην εθελοντική συμφωνία, οι συμμετέχουσες χώρες δεν είναι μέλη του ίδιου θεσμικού πλαισίου, δεν υπάρχουν νομικές δεσμεύσεις που να υποχρεώνουν τα υπογράφοντα κράτη να εφαρμόσουν τις μεταρρυθμίσεις και επίσης δεν υπάρχει κεντρική αρχή καθοδήγησης (Vögtle et al. 2011:78). Η διαδικασία ξεκίνησε να λειτουργεί στα πλαίσια της παραδοσιακής διακυβερνητικής πολιτικής, οι υπουργοί αποφάσισαν να καθιερώσουν προγραμματισμένες συναντήσεις (συνόδους) των Υπουργών ανά διετία ως ένα τρόπο καθοδήγησης της διαδικασίας μέσω των οποίων θα αξιολογείται η πρόοδος που έχει επιτευχθεί και θα αποφασίζονται τα νέα μέτρα που πρέπει να ληφθούν (Vögtle et al. 2011, Πασιάς, 2015).

«..η δημιουργία του ευρωπαϊκού χώρου ανώτατης εκπαίδευσης απαιτεί συνεχή στήριξη, εποπτεία και προσαρμογή στις συνεχώς εξελισσόμενες ανάγκες, αποφασίζουμε να συναντηθούμε ξανά εντός δύο ετών για να αξιολογήσουμε την επιτευχθείσα πρόοδο και τα νέα βήματα που πρέπει να γίνουν» (Bologna Declaration, 1999).

Στις καθιερωμένες αυτές συναντήσεις, η Διαδικασία της Μπολόνια ως μια πολιτική διαδικασία, βασίζεται σε συμφωνίες μεταξύ υπουργών που είναι υπεύθυνοι για την ανώτατη εκπαίδευση οι οποίες επικυρώνονταν με την υπογραφή κοινών δηλώσεων /ανακοινωθέντα. Αυτά τα έγγραφα είναι το αποτέλεσμα των εργασιών των διακυβερνητικών δομών μεταξύ των διετών συνόδων κορυφής σε υπουργικό επίπεδο και οι οποίες περιλαμβάνουν συντονισμό, διαπραγματεύσεις, σεμινάρια και άλλες μορφές πολιτικής δραστηριότητας. Ο συνεχής συντονισμός αφορούσε κυρίως δημόσιους υπαλλήλους από τα υπουργεία και όχι μόνο. Στη διαδικασία της Μπολόνια ενεργό ρόλο ασκούσαν εκτός από τους εκπρόσωπους των υπουργείων και τα μέλη των διεθνών οργανισμών, οι εμπειρογνώμονες, οι ακαδημαϊκοί, οι φοιτητές και οι εργοδότες. Η διαδικασία της Μπολόνια μπορεί να χαρακτηριστεί μια μοναδική διεθνή διαδικασία εξαιρετικής σημασίας λόγω της πολύ ισχυρής συμμετοχής σε αυτήν διακυβερνητικών οργανισμών όπως το Συμβούλιο της Ευρώπης (CoE), υπερεθνικών

οργάνων όπως η Ευρωπαϊκή Επιτροπή και οργανώσεων ενδιαφερομένων φορέων, όπως οι φοιτητικές οργανώσεις (ESIB) και η Ευρωπαϊκή Ένωση Πανεπιστημίων (EUA) (Zgaga, 2003:7-15)

2.3. Η εξέλιξη της Διαδικασίας της Μπολόνια

Η Διαδικασία της Μπολόνια λειτουργεί στα πλαίσια συσκέψεων κορυφής των κρατών μελών της σε διετή βάση και αντανακλώντας τον ορισμό της Ευρώπης όπως αναπτύχθηκε από του Συμβούλιο της Ευρώπης (CoE) δεν περιορίστηκε σε χώρες μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κατά τη διάρκεια αυτών των τακτικών συσκέψεων αύξησε τα συμβαλλόμενα μέλη της καθώς επίσης καθορίστηκαν και νέες «γραμμές δράσης» (Reinalda, 2008, Vögtle et al. 2011). Την εξέλιξη και την ανάπτυξη της διαδικασίας μπορούμε να την παρακολουθήσουμε καλύτερα αναλύοντας την πορεία της σε τρεις περιόδους- σταθμούς, στους οποίους αναδεικνύουμε καλύτερα τις εκάστοτε προτεραιότητες και στόχους, οι οποίοι μεταφραστήκαν από τα μέλη της με πρωτοβουλίες πολιτικών μεταρρυθμίσεων στα συστήματα της ανώτατης εκπαίδευσης.

2.3.1. 1^η Περίοδος –Σταθμός της Διαδικασίας της Μπολόνια: Παραγωγή Πολιτικής (Μπολόνια 1999- Βερολίνο 2003)

Από την αρχή της διαδικασίας της Μπολόνια αποφασίστηκε ως βασικός στόχος των μεταρρυθμιστικών πολιτικών, η δημιουργία του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης (EHEA) με ένα εκπαιδευτικό σύστημα με εύκολα αναγνωρίσιμους και συγκρίσιμους τίτλους σπουδών. Οι έξι γραμμές δράσεις όπως διατυπώθηκαν στην έναρξη της διαδικασίας κατά την Διακήρυξη της Μπολόνια συμπληρώθηκαν στα ακόλουθα Ανακοινωθέντα της Πράγας (2001) και του Βερολίνου (2003) καθορίζοντας έτσι το κοινό πλαίσιο πολιτικών στις δέκα αποκαλούμενες «γραμμές δράσης» της διαδικασίας της Μπολόνια (Reinalda, 2008).

Ανακοινωθέν της Πράγας (2001): 1. Δια βίου μάθηση, 2. Συμμετοχή των φοιτητών και 3. Προώθηση της ελκυστικότητας και της ανταγωνιστικότητας του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης σε άλλα μέρη του κόσμου.

Ανακοινωθέν του Βερολίνου (2003): Διδακτορικές σπουδές και η συνέργεια μεταξύ του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης (EXAE) και του Ευρωπαϊκού Χώρου Έρευνας (EXE) (Reinalda, 2008, p. 464).

Δύο χρόνια μετά την υπογραφή της Διακήρυξης της Μπολόνια και τρία χρόνια μετά τη δήλωση της Σορβόνης, οι ευρωπαίοι υπουργοί ανώτατης εκπαίδευσης, που εκπροσωπούν 32 υπογράφουσες χώρες, συναντήθηκαν στην Πράγα, επιβεβαίωσαν τη δέσμευσή τους για τον στόχο της ίδρυσης του Ευρωπαϊκού Χώρου για την Ανώτατη Εκπαίδευση μέχρι το 2010, υπογράμμισαν την θέλησή τους να συμμετάσχει όλη η Ευρώπη στη διαδικασία ενόψει της διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Με το Ανακοινωθέν της Πράγας και την σαφή δήλωσή των υπουργών για την διεθνοποίηση των στόχων της διαδικασίας αναγνωρίζουμε μια σαφή στροφή προς μια εξωτερική διάσταση της διαδικασίας (Πασιάς, 2015, Prague Communiqué 2001).

Ο στόχος της πολιτικής για την «Προώθηση της Διαδικασίας της Μπολόνια» διαπιστώθηκε ότι είχε ευρεία αποδοχή από τους περισσότερους υπογράφοντες όπως και από πανεπιστήμια και άλλα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης. Η συνάντηση κορυφής στην Πράγα το 2001 αποτελεί σημείο αναφοράς για τη Διαδικασία της Μπολόνια, καθώς ενσωμάτωσε υπερεθνικούς καθώς και μη κυβερνητικούς φορείς. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (ΕΕ) συμπεριλήφθηκε ως πλήρες μέλος της διαδικασίας καθώς και αρκετές μη κυβερνητικές οργανώσεις (ΜΚΟ) που συμμετείχαν στη διαδικασία ως συμβουλευτικά ιδρύματα, όπως η Ευρωπαϊκή Ένωση Πανεπιστημίων (ΕΥΑ), η Ευρωπαϊκή Ένωση Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης (ΕΥΡΑΣΗΕ) και οι Εθνικές Ενώσεις Φοιτητών στην Ευρώπη (ΕΣΙΒ) (ΕΣΙΒ, τώρα Ευρωπαϊκή Ένωση Φοιτητών, ΕΣΥ) (Vögtle et al. 2011, Vögtle, 2019, Prague Communiqué 2001).

Από την πρώτη συνάντηση παρακολούθησης της διαδικασίας στην Πράγα το 2001 και μέσα από τις επακόλουθες πολυμερείς διασκέψεις αναγνωρίζουμε την πολιτική διάσταση της διαδικασίας καθώς οι Υπουργοί αποφασίζουν για την παραγωγή πολιτικών (policy practices- policies) προκειμένου να επιτευχθούν οι καθορισμένοι στόχοι. Οι Υπουργοί στο Ανακοινωθέν της Πράγας αποφάσισαν περαιτέρω δράσεις για

τους αρχικούς έξι στόχους της διαδικασίας έτσι όπως είχαν προσδιοριστεί στην Μπολόνια το 1999. Επιβεβαίωσαν ότι πρέπει να συνεχιστούν οι προσπάθειες των κρατών για την προώθηση της κινητικότητας και της οικοδόμησης του Ευρωπαϊκού Χώρου της Ανώτατης Εκπαίδευσης. Ο EXAE αποτελεί προϋπόθεση για την ενίσχυση της ελκυστικότητας και της ανταγωνιστικότητας των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης στην Ευρώπη. Υποστήριζαν την ιδέα ότι η ανώτατη εκπαίδευση πρέπει να θεωρείται δημόσιο αγαθό και είναι και θα παραμείνει μια δημόσια ευθύνη και ότι οι σπουδαστές είναι πλήρη μέλη της κοινότητας ανώτατης εκπαίδευσης (Prague Communiqué, 2001).

Επίσης επισημάνθηκε η ανάγκη για την καθιέρωση ενός συστήματος κοινών αναγνώσιμων και συγκρίσιμων πτυχίων και την εφαρμογή πολιτικών που θα στήριζαν τη ακαδημαϊκή και επαγγελματική αναγνώριση πιστωτικών μονάδων (ECTS), των πτυχίων και άλλων τίτλων σπουδών, έτσι ώστε οι πολίτες να μπορούν να χρησιμοποιούν αποτελεσματικά τα προσόντα, τις ικανότητες και τις δεξιότητές τους σε ολόκληρο τον ευρωπαϊκό χώρο ανώτατης εκπαίδευσης. Στη διάσκεψη της Πράγας οι αρμόδιοι υπουργοί ζήτησαν από τους υφιστάμενους οργανισμούς και δίκτυα όπως το NARIC και το ENIC να προωθήσουν, σε θεσμικό, εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, απλή, αποτελεσματική και δίκαιη αναγνώριση που αντικατοπτρίζει την υποκείμενη ποικιλία προσόντων (Prague Communiqué 2001).

Στα πλαίσια της προώθησης της ελκυστικότητας του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης (EXAE) οι Υπουργοί συμφώνησαν για τη αναγνωσιμότητα και τη συγκρισιμότητα των Ευρωπαϊκών τίτλων ανώτατης εκπαίδευσης παγκοσμίως μέσω της ενίσχυσης και ανάπτυξης ενός κοινού πλαισίου προσόντων, καθώς και με τη διασφάλιση της ποιότητας με μηχανισμούς διαπίστευσης / πιστοποίησης.

Αναφορικά με τη διασφάλιση της ποιότητας οι υπουργοί κάλεσαν πανεπιστήμια και άλλα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης, εθνικούς οργανισμούς και το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Διασφάλισης της Ποιότητας στη ανώτατη εκπαίδευση (ENQA) να συνεργαστούν για τη θέσπιση ενός κοινού πλαισίου αναφοράς.

Η δια βίου μάθηση καθιερώθηκε ως νέος στόχος της διαδικασίας προκειμένου η μελλοντική Ευρώπη, βασισμένη στην κοινωνία και στην οικονομία της γνώσης να μπορεί να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις της ανταγωνιστικότητας και της χρήσης των νέων τεχνολογιών. Επιπλέον οι πολιτικές δια βίου μάθησης κρίνονται απαραίτητες για

τη βελτίωση της κοινωνικής συνοχής, των ίσων ευκαιριών και της ποιότητας της ζωής (Prague Communiqué 2001).

Η *συμμετοχή των φοιτητών* στην οργάνωση και στο περιεχόμενο της εκπαίδευσης σε πανεπιστήμια και άλλα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης καθώς και η κοινωνική διάσταση της ανώτατης εκπαίδευσης βρίσκεται στην ημερήσια διάταξη της διαδικασίας της Μπολόνια από το 2001 (Vögtle, 2019).

Στο Ανακοινωθέν της Πάργας, οι Υπουργοί όρισαν η νέα συνεδρίαση παρακολούθησης να λάβει χώρα στο Βερολίνο το 2003 προκειμένου να γίνει ανασκόπηση της προόδου και να τεθούν οι νέες προτεραιότητες για τον EXAE.

Στα πλαίσια της σωστής οικοδόμησης της αρχιτεκτονικής του EXAE κρίθηκε αναγκαίο οι προσπάθειες των πολιτικών πρωτοβουλιών της Διαδικασίας να στηριχτούν από μια νέα διοικητική δομή που θα αποτελείται από την *ομάδα παρακολούθησης* και την *προπαρασκευαστική ομάδα* (BFUG). Για την προώθηση και τη διερεύνηση των στόχων της διαδικασίας, η *ομάδα παρακολούθησης* καλείται να διοργανώσει σεμινάρια *διακυβερνητικής συνεργασίας* στα πλαίσια της διασφάλισης της ποιότητας, της αναγνώρισης και χρήσης ακαδημαϊκών μονάδων, της ανάπτυξης κοινών πτυχίων, της διεύρυνσης της κοινωνικής διάστασης, της άρσης των εμποδίων για την κινητικότητα, της διεύρυνσης των πολιτικών για τη διά βίου μάθηση και της ενεργούς συμμετοχής των σπουδαστών στην διαδικασία (Prague Communiqué 2001).

Στο Ανακοινωθέν του Βερολίνου στις 19 Σεπτεμβρίου 2003, οι αρμόδιοι Υπουργοί Παιδείας από 33 ευρωπαϊκές χώρες (*αυξήθηκαν τα μέλη των ευρωπαϊκών χώρων της διαδικασίας και στο τέλος της συνόδου αριθμούσαν στα 40.*) προσδιόρισαν τις προτεραιότητες και τους βασικούς πυλώνες για τα επόμενα έτη με σκοπό την επιτάχυνση της υλοποίησης του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης.

Η συνάντηση κορυφής στο Βερολίνο αποτελεί σημείο καμπής για την *Διαδικασία της Μπολόνια* στα πλαίσια της οποίας προσδιορίστηκαν οι πολιτικές που θα στήριζαν τους δύο από του τρεις βασικούς πυλώνες του εγχειρήματος. Πρώτον την σύνδεση του EXAE με την Έρευνα (EXE) άρα και την ενίσχυση του ρόλου της *Ευρωπαϊκής Επιτροπής* (ΕΕ) στη διαδικασία. Εκφράστηκε σαφής πολιτική βούληση της Ε.Ε. να συνδεθεί η διαδικασία με τους στόχους της στρατηγικής της Λισαβόνα. Και δεύτερον ο προσδιορισμός των κριτηρίων για τα εθνικά συστήματα διασφάλισης της ποιότητας.

Μεταξύ των βασικών αρχών και προτεραιοτήτων που αποφασίστηκαν ήταν:

- Η κοινωνική διάσταση της διαδικασίας της Μπολόνια. Κρίθηκε αναγκαίο να υπάρχει ισορροπία μεταξύ της ανταγωνιστικότητας και της κοινωνικής συνοχής με πολιτικές που στοχεύουν στην μείωση των κοινωνικών και ανισοτήτων μεταξύ των φύλων τόσο σε εθνικό όσο και σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Στο πλαίσιο αυτό, οι Υπουργοί επαναβεβαίωσαν ότι στο πλαίσιο της διεθνούς ακαδημαϊκής συνεργασίας και των ανταλλαγών, πρέπει να επικρατήσουν οι ακαδημαϊκές αξίες και ότι η ανώτατη εκπαίδευση παραμένει δημόσιο αγαθό και δημόσια ευθύνη (Berlin Communiqué, 2003).
- Η στενότερη συνεργασία της Διαδικασίας της Μπολόνια (EXAE) με τις πολιτικές πρωτοβουλίες που προκύπτουν από τις αποφάσεις των Ευρωπαϊκών Συμβουλίων της Λισσαβόνας (2000) και της Βαρκελώνης (2002) (EXE) στα πλαίσια των οποίων τέθηκε ως βασικός στόχος να καταστεί η Ευρώπη «η ανταγωνιστικότερη και δυναμικότερη οικονομία της γνώσης ανά την υφήλιο, ικανή για βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη με περισσότερες και καλύτερες θέσεις εργασίας και μεγαλύτερη κοινωνική συνοχή». Ο αναδυόμενος Ευρωπαϊκός χώρος Ανώτατης Εκπαίδευσης (EXAE) θα επωφεληθεί από τις συνέργειες με το Ευρωπαϊκό Χώρο Έρευνας (EXE), ενισχύοντας έτσι τη βάση της Ευρώπης της Γνώσης. Στα πλαίσια της στενότερης συνεργασίας της Διαδικασίας με τη στρατηγική της Λισσαβόνας (EXAE και EXE οι δύο Πυλώνες της κοινωνίας της Γνώσης) οι υπουργοί αποφάσισαν πέραν των δύο κύκλων σπουδών της ανώτατης εκπαίδευσης ότι πρέπει να συμπεριληφθεί το διδακτορικό ως ο τρίτος κύκλος σπουδών και τα ιδρύματα σε επίπεδο διδακτορικού επιπέδου θα πρέπει να υποστηριχθούν για να τονώσουν την ανάπτυξη της *αριστείας* η οποία θα αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης (Berlin Communiqué, 2003).
- Η προώθηση αποτελεσματικών συστημάτων διασφάλισης της ποιότητας (Quality Assurance). «Έως το 2005 τα εθνικά συστήματα διασφάλισης της ποιότητας πρέπει να περιλαμβάνουν: Καθορισμό των αρμοδιοτήτων των εμπλεκόμενων φορέων και φορέων, Αξιολόγηση των προγραμμάτων ή των ιδρυμάτων, συμπεριλαμβανομένης της εσωτερικής αξιολόγησης και της εξωτερικής επιθεώρησης, Την συμμετοχή των φοιτητών και της δημοσίευσης των

αποτελεσμάτων, ένα σύστημα διαπίστευσης, πιστοποίησης ή ανάλογων διαδικασιών, Διεθνής συμμετοχή, συνεργασία και δικτύωση.» Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, οι Υπουργοί ζήτησαν από το ευρωπαϊκό δίκτυο για τη διασφάλιση της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση(ENQA) μέσω των μελών του και σε συνεργασία με τα EUA, EURASHE και ESIB, «να αναπτύξουν μια κοινή δέσμη προτύπων, διαδικασιών και κατευθυντήριων γραμμών για τη διασφάλιση της ποιότητας, να διερευνήσουν τρόπους εξασφάλισης ικανοποιητικού συστήματος αξιολόγησης από ομότιμους ειδικούς για τους οργανισμούς διασφάλισης της ποιότητας και / ή πιστοποίησης και να υποβληθούν εκθέσεις μέσω της ομάδας παρακολούθησης στους υπουργούς το 2005 (Πασιάς, 2015:289, Berlin Communiqué 2003).

- Η αποτελεσματική χρήση του εκπαιδευτικού συστήματος στη βάση των δύο κύκλων σπουδών και η βελτίωση του συστήματος αναγνώρισης βαθμών και περιόδων σπουδών. Το ECTS μετατράπηκε σε σύστημα μεταφοράς και συσσώρευσης.
- Η καθιέρωση του *Παραρτήματος Διπλώματος*, ως αποτέλεσμα της Σύμβασης της Λισαβόνα για την Αναγνώριση. Αποτελεί μία δομή που εξυπηρετεί τη αναγνώσιμη αναλυτική βαθμολογία ακαδημαϊκών μονάδων από τα μαθήματα που έχουν ολοκληρωθεί και από τις βαθμολογίες που έχουν επιτευχθεί. Θα έχει μια πρότυπη μορφή που να επιτρέπει τη σύγκριση μεταξύ των εθνικών προσόντων. Συμφωνήθηκε ότι όλοι οι φοιτητές που αποφοιτούν από το 2005, θα πρέπει να λάβουν το *Παράρτημα Διπλώματος*, αυτομάτως και δωρεάν, το οποίο πρέπει να εκδίδεται σε μια ευρέως ομιλούμενη ευρωπαϊκή γλώσσα. Στόχος είναι με το *Παράρτημα Διπλώματος* να βελτιωθεί η διαφάνεια και η ευελιξία των συστημάτων σπουδών ανώτατης εκπαίδευσης, να διευκολυνθεί η προώθηση της απασχολησιμότητας καθώς επίσης και η ακαδημαϊκή αναγνώριση για περαιτέρω σπουδές (Berlin Communiqué, 2003., Vögtle, 2019, p. 9).
- Να εδραιωθεί η «εξωτερική διάσταση» της διαδικασίας και μέσω της ενίσχυσης της ελκυστικότητας και το άνοιγμα της ευρωπαϊκής ανώτατης εκπαίδευσης προς τον κόσμο, προωθώντας αυτόν τον στόχο με την ανάπτυξη περισσότερων προγραμμάτων υποτροφιών προς φοιτητές από

τρίτες χώρες και ενθαρρύνοντας τη συνεργασία με περιφέρειες σε άλλα μέρη του κόσμου, ανοίγοντας σεμινάρια και συνέδρια της Μπολόνια σε εκπροσώπους αυτών των περιοχών (Berlin Communiqué, 2003).

Με το ανακοινωθέν του Βερολίνου η διαδικασία αποκτά μία *τεχνοκρατική διάσταση διακυβερνητικής πολιτικής* καθώς αναγνωρίζεται η ανάγκη παρακολούθησης της Διαδικασίας από εξειδικευμένες ομάδες και καθιερώνεται το «*Διοικητικό Συμβούλιο*» και η «*Γραμματεία*». Το συμβούλιο προεδρεύεται από την Προεδρία της Ε.Ε. και σκοπός του είναι να εποπτεύει το έργο των ενδιάμεσων συναντήσεων της ομάδας παρακολούθησης (BFUG). Το συνολικό έργο παρακολούθησης υποστηρίζεται από μία *Γραμματεία* την οποία παρέχει η χώρα που θα φιλοξενεί την επόμενη υπουργική διάσκεψη. Επίσης καθιερώνεται η ανάγκη ενδιάμεσων εκθέσεων απογραφής-παρακολούθησης (Stocktaking Reports) από την Ομάδα Παρακολούθησης (BFUG). Με τις εκθέσεις αυτές ελέγχεται η πρόοδος της εφαρμογής των συμφωνηθέντων μέτρων μέχρι την επόμενη διάσκεψη. Επιπλέον στο Ανακοινωθέν του Βερολίνου καθιερώνονται τα βασικά κριτήρια βάση των οποίων θα εντάσσονται τα νέα μέλη στη διαδικασία (Vögtle, 2019:11, Berlin Communiqué, 2003).

2.3.2. 2^η Περίοδος -Σταθμός της Διαδικασίας της Μπολόνια : Εφαρμογή και υλοποίηση των δεσμεύσεων της Διαδικασίας (Μπέργκεν 2005 - Λουβαίν 2009)

Η έμφαση στον τεχνοκρατικό χαρακτήρα της *Διαδικασίας* μέσω των διαδικασιών διακυβέρνησης, αξιολόγησης και ελέγχου της εφαρμογής των πολιτικών σε εθνικό επίπεδο μπορεί να αποτελέσει κριτήριο ομαδοποίησης των Ανακοινωθέντων από το Μπέργκεν έως τη Λουβαίν. Σε αυτή την περίοδο δίνεται επίσης έμφαση από την *Διαδικασία* σε πολιτικές που αφορούν στον συντονισμό μεταξύ κέντρου (ευρωπαϊκοί φορείς) και περιφέρειας (εθνικά κράτη μέλη) καθώς και σε πολιτικές σχετικές με την διασφάλιση της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση (Πασιάς, 2015).

Στη σύνοδο του Μπέργκεν έγινε μια μεσοπρόθεσμη αξιολόγηση της προόδου της διαδικασίας. Οι 45 χώρες που συμμετείχαν στη *Διαδικασία της Μπολόνια* αποτελούσαν και μέλη της Ομάδας Παρακολούθησης (BFUG). Η προετοιμασία της αξιολόγησης της Διαδικασίας έγινε από μια ομάδα παρακολούθησης, αποτελούμενη από εκπροσώπους όλων των μελών της Διαδικασίας της Μπολόνια και της Ευρωπαϊκής Επιτροπής σε

συνεργασία με το Συμβούλιο της Ευρώπης, την Ευρωπαϊκή Ένωση Πανεπιστημίων, την Ευρωπαϊκή Ένωση Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης (EURASHE), τις Εθνικές Ενώσεις Φοιτητών στην Ευρώπη (ESIB) και το Ευρωπαϊκό Κέντρο Ανώτατης Εκπαίδευσης της UNESCO (UNESCO-CEPES) και παρουσιάστηκαν κατά τη σύνοδο τα συγκρίσιμα δεδομένα αναφορικά με την κινητικότητα του προσωπικού και των φοιτητών, καθώς και στοιχεία σχετικά με την κοινωνική και οικονομική κατάσταση των φοιτητών στις συμμετέχουσες χώρες. Για πρώτη φορά αξιολογήθηκε η πρόοδος που σημειώθηκε από τα κράτη που υπέγραψαν τη σύμβαση της διασφάλισης της ποιότητας, το σύστημα δύο κύκλων σπουδών και την αναγνώριση βαθμών και περιόδων φοίτησης. Καθιερώθηκε επίσης ένα γενικό πλαίσιο για τα προσόντα στον ΕΧΑΕ, το οποίο περιλαμβάνει τρεις κύκλους με συγκεκριμένες ακαδημαϊκές μονάδες στον πρώτο και τον δεύτερο κύκλο (Bergen Communiqué, 2005, Vögtle, 2019).

Με το συνέδριο στο Μπέργκεν το 2005, τα επιχειρηματικά συμφέροντα ενσωματώθηκαν στη Διαδικασία για πρώτη φορά καθώς η Ένωση Συνομοσπονδιών Βιομηχανίας και Εργοδοτών της Ευρώπης (UNICE τώρα BUSINESSEUROPE) προστέθηκε ως νέο μέλος στην Ομάδα Παρακολούθησης (BFUG) μαζί με άλλα νέα μέλη δηλ. τη Διεθνή Εκπαίδευση (EI) και την Ευρωπαϊκή Ένωση για τη διασφάλιση της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση (ENQA). Επιπλέον υιοθετήθηκαν πρότυπα και κατευθυντήριες (ESG) για την διασφάλιση της ποιότητας στον ΕΧΑΕ έτσι όπως αυτά προτείνονται από στην Ευρωπαϊκή Ένωση για τη Διασφάλιση της Ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση (ENQA) και επιπρόσθετα θεσπίστηκε ένα Ευρωπαϊκό Μητρώο Οργανισμών Διασφάλισης της Ποιότητας και δόθηκε η αρμοδιότητα στην ENQA, σε συνεργασία με τις EUA, EURASHE και ESIB (the E4 Group), να αναπτύξουν τις απαραίτητες διαδικασίες της εφαρμογής όπως επίσης να συντάξουν μια έκθεση προς τη διαδικασία μέσω της ομάδας παρακολούθησης (Bergen Communiqué, 2005, Πασιάς, 2015, Vögtle, 2019: 2).

Στην Συνάντηση κορυφής στο Λονδίνο τα 2007 οι υπεύθυνοι Υπουργοί Παιδείας αξιολόγησαν τα αποτελέσματα των εργασιών του πρώτου Ευρωπαϊκού Φόρουμ Διασφάλισης Ποιότητας, το οποίο διοργανώθηκε από κοινού από τις EUA, ENQA, EURASHE και ESIB (the E4 Group) το 2006, ενθάρρυνε τη συνέχιση της λειτουργίας του στη προοπτική της διευκόλυνσης της ανταλλαγής «καλών πρακτικών» και της εξασφάλισης της βελτίωσης των βασικών αρχών της «ποιότητας» στον ΕΧΕΑ.

Αξιολόγηση μνεία χρήζει η καθιέρωση του *Ευρωπαϊκού Μητρώου Διασφάλισης της Ποιότητας* (EQAR) από την ομάδα E4. (London Communiqué, 2007).

Με το Ανακοινωθέν του Λονδίνου το 2007 οι υπουργοί αναφέρθηκαν στην πρόοδο που έχει σημειωθεί σχετικά με την εφαρμογή εθνικών πλαισίων προσόντων και υπογράμμισαν την προοπτική μεγαλύτερης προόδου σε αυτό το έργο, μέσω του οποίου θα επιτύγχαναν, μεγαλύτερη κινητικότητα σπουδαστών και εκπαιδευτικών καθώς και βελτίωση της απασχολησιμότητας, ζητώντας από το Συμβούλιο να υποστηρίξει την ανταλλαγή εμπειριών των μελών έτσι ώστε να θεσμοθετηθούν τα *εθνικά πλαίσια επαγγελματικών προσόντων*. Αναγνωρίστηκε επίσης η ανάγκη να βελτιώσουν τη διαθεσιμότητα δεδομένων τόσο για την κινητικότητα όσο και για την κοινωνική διάσταση σε όλες τις χώρες που συμμετέχουν στη διαδικασία της Μπολόνια. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή με τη Eurostat, σε συνεργασία με την EUROSTUDENT και την Ευρυδίκη (Eurydice), ζήτησε να αναπτυχθούν *συγκρίσιμοι και αξιόπιστοι δείκτες* και *δεδομένα* για τη μέτρηση της προόδου προς το γενικό στόχο για την κοινωνική διάσταση και την κινητικότητα των σπουδαστών και του προσωπικού όλων των χωρών της Μπολόνια. Τέλος στα πλαίσια της βελτίωσης της πληροφόρησης και της προώθησης της ελκυστικότητας και της ανταγωνιστικότητας του EXAE στο Ανακοινωθέν του Λονδίνου προωθούνται οι συνεργασίες με τον ΟΟΣΑ / UNESCO (London Communiqué, 2007, Vögtle, 2019:12).

Στο Ανακοινωθέν της Λουβαίν/ Louvain-la-Neuve (2009) οι υπουργοί 46 χωρών-μελών προβαίνουν στον απολογισμό των επιτευγμάτων της Διαδικασίας της Μπολόνια και καθορίζουν τις προτεραιότητες για τον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης (EXAE) για την επόμενη δεκαετία. Στα πλαίσια της επισκόπησης τις διαδικασίας κατά την πρώτη δεκαετία της εφαρμογής της, παρατηρήθηκαν ότι δεν έχουν ολοκληρωθεί όλες οι διεργασίες σύγκλισης των εκπαιδευτικών συστημάτων της ανώτατης εκπαίδευσης έτσι ώστε να επιτευχθούν οι προκαθορισμένοι στόχοι της διαδικασίας. Επίσης, επισημάνθηκε ότι υπάρχουν ανισορροπίες αναφορικά με την κινητικότητα των σπουδαστών και αποφασίστηκε ως στόχος της Διαδικασίας η «*ισορροπημένη κινητικότητα*». Οι υπουργοί ζήτησαν από τα Πανεπιστήμια να δώσουν ιδιαίτερη προσοχή στη βελτίωση της ποιότητας της διδασκαλίας, στα προγράμματα σπουδών σε όλα τα επίπεδα ως βασική προτεραιότητα για την περαιτέρω εξέλιξη της εφαρμογής των ευρωπαϊκών προτύπων και κατευθυντήριων γραμμών για τη διασφάλιση της

ποιότητας. Τονίστηκε ο ρόλος των ευέλικτων διαδρομών μάθησης και η αναγνώριση της προηγούμενης μάθησης με βάση τα μαθησιακά αποτελέσματα «*Ανεξάρτητα εάν οι γνώσεις, οι δεξιότητες και οι ικανότητες αποκτήθηκαν μέσω τυπικών, μη τυπικών, ή άτυπων μαθησιακών διαδρομών, για τη δια βίου μάθηση*». Με το ανακοινωθέν της Λουβαίν καθιερώνεται στον ΕΧΑΕ η έννοια της μάθησης επικεντρωμένη στους φοιτητές (Leuven/Louvain-la-Neuve Communiqué. 2009, Vögtle, 2019: 9-10).

Στα πλαίσια του ίδιου Ανακοινωθέντος αναγνωρίζεται ο ρόλος της ανώτατης εκπαίδευσης και ειδικότερα των πανεπιστημίων προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι προκλήσεις των σύγχρονων κοινωνιών όπως η γήρανση του πληθυσμού, η παγκόσμια κοινωνικοοικονομική κρίση, η παγκοσμιοποίηση και η επιτάχυνση των τεχνολογικών εξελίξεων. Οι δημόσιες επενδύσεις στην ανώτατη εκπαίδευση πρέπει να αυξηθούν όπως επίσης να ενισχυθεί με νέους παρόχους, νέους μαθητές και νέους τύπους μάθησης.

Κατά τη συνάντηση στη Λουβαίν/ Louvain-la-Neuve (2009), οι χώρες μέλη της διαδικασίας και ο αριθμός των διοικητικών οργάνων καθώς οι ΜΚΟ και οι διακυβερνητικοί οργανισμοί (ΜΟΔ) που συμμετέχουν στη διαδικασία παραμένουν σταθεροί. Δεδομένου ότι δεν έχουν επιτευχθεί πλήρως όλοι οι στόχοι σε ευρωπαϊκό, εθνικό και θεσμικό επίπεδο απαιτείται αυξημένη δυναμική και δέσμευση πέραν του 2010 με τη δημιουργία ενός δικτύου, με την αξιοποίηση των υφιστάμενων δομών και προώθηση της διαδικασίας της Μπολόνια εκτός του ΕΧΑΕ (EHEA) (Leuven/Louvain-la-Neuve Communiqué. 2009, Vögtle, 2019).

Στη Σύνοδος της Λουβαίν (2009) ορίστηκαν οι βασικές προτεραιότητες/στόχοι του ΕΧΑΕ για τη δεκαετία 2010-2020 ως εξής:

- *Προώθηση της κοινωνικής διάστασης και παροχή ίσων ευκαιριών σε εκπαίδευση ποιότητας (Social dimension)*
- *Αύξηση της συμμετοχής στη δια βίου μάθηση (Lifelong learning)*
- *Προώθηση και ενίσχυση της απασχολησιμότητας (Employability)*
- *Ανάπτυξη μαθησιακών αποτελεσμάτων και διδασκαλίας με επίκεντρο τον φοιτητή (Student-centred learning)*
- *Αλληλοσύνδεση και ενίσχυση των σχέσεων μεταξύ εκπαίδευσης, έρευνας και καινοτομίας (Education, research and innovation)*

- *Άνοιγμα των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης σε διεθνή πλαίσια (Internationalization)*
- *Αύξηση των ευκαιριών για κινητικότητα και ποιότητα της κινητικότητας (Mobility)*
- *Βελτίωση των διαδικασιών συλλογής δεδομένων (Data collection)*
- *Ανάπτυξη πολυδιάστατων μέσων/ εργαλείων για τη διαφάνεια (Multidimensional transparency tools)*
- *Ενίσχυση της χρηματοδότησης της ανώτατης εκπαίδευσης (Funding)*
(Πασιάς, ,2015, p. 290).

2.3.3 3^η Περίοδος –Σταθμός Διαδικασίας της Μπολόνια: Διεθνοποίηση και ολοκλήρωση του εγχειρήματος «Bologna 2020» (Λουβαίν 2009 +)

Με το Ανακοινωθέν της Λουβαίν (2009) και την απόφαση των υπουργών να συνεχιστεί το εγχείρημα του EXAE με τον σαφή προσδιορισμό των βασικών προτεραιοτήτων της διαδικασίας για την επόμενη δεκαετία μέχρι το 2020, εγκαινιάζεται μία νέα περίοδος για τη διαδικασία που φτάνει μέχρι τις μέρες μας και επίσης ξεκινάει ένας νέος κύκλος *πολιτικών λόγων και πρακτικών* για τη *Διαδικασία της Μπολόνια*. Η πολιτική βούληση είναι ξεκάθαρη και συνδέεται με την «*διεθνοποίηση του εγχειρήματος, την προώθηση της «κινητικότητας» και την ολοκλήρωση και την ισχυροποίηση του EXAE στο διεθνή χώρο μέχρι το 2020» (Μπολόνια 2020)* (Πασιάς, 2015:288, Vögtle, 2019).

Με πλήρη σεβασμό στις αρχές της ακαδημαϊκής ελευθερίας και της θεσμικής αυτονομίας τα *Ιδρύματα της ανώτατης εκπαίδευσης*, με επίκεντρο τον φοιτητή, *διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην προώθηση των ειρηνικών δημοκρατικών κοινωνιών, στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και στην κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη και την καινοτομία σε έναν σύγχρονο κόσμο βασισμένο στην κοινωνία της γνώσης. Προωθείται η συνέχιση των συνεργειών του EXAE με τον EXE έτσι ώστε η Ευρώπη να μπορέσει να αντιμετωπίσει με επιτυχία τις προκλήσεις της επόμενης δεκαετίας* (Budapest-Vienna Communiqué 2010).

Στο ανακοινωθέν της Βουδαπέστης –Βιέννης (2010) αναγνωρίζεται ο ρόλος της Ομάδας Παρακολούθησης (BFUG), μέσω των δικτύων των διεθνών οργανισμών και των εκπροσώπων των πανεπιστημίων και των φοιτητών, στην *σύγκλιση των*

πολιτικών της Μπολόνια σε ολόκληρο τον ευρωπαϊκό χώρο της ανώτατης εκπαίδευσης (Budapest-Vienna Communiqué 2010).

Στη σύνοδο του Βουκουρεστίου το 2012, η αξιολόγηση του επιπέδου εφαρμογής των μεταρρυθμίσεων της Μπολόνια και η προώθηση των *καλών πρακτικών* προτάθηκε να γίνεται μέσα από το σύστημα *εκπαίδευσης από τους ομότιμους (peer learning)*. Στα ίδια πλαίσια σχετικά με την εφαρμογή της διαδικασίας κινήθηκε και το *ανακοινωθέν του Ερεβάν το 2015* όπου αναφέρετε η υποστήριξη από την *BFUG* των κρατών μελών που αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην υλοποίηση των συμφωνημένων στόχων, υποβάλλοντας προτάσεις για την αντιμετώπιση του θέματος της μη εφαρμογής των βασικών δεσμεύσεων.

Με το ανακοινωθέν του Παρισιού το 2018 εγκρίθηκε μια νέα δομή υποστήριξης από *ομότιμους (peer learning)*, «*η ομάδα συντονισμού εφαρμογής της Μπολόνια (BICG)*» η οποία θα συσταθεί από την ομάδα παρακολούθησης (BFUG), με βασικό ρόλο στην προώθηση της εφαρμογής των συμφωνημένων δεσμεύσεων της διαδικασίας της περιόδου 2015-18 σε εθνικό και θεσμικό επίπεδο (Vögtle, 2019: 12).

Η κινητικότητα των σπουδαστών αποτελεί έναν από τους βασικούς πυλώνες αυτής της περιόδου της διαδικασίας. Το 2012 στο Βουκουρέστι εγκρίθηκε η στρατηγική για την κινητικότητα των σπουδαστών, των εκπαιδευτικών και του διοικητικού προσωπικού των πανεπιστημίων και το 2015 στη σύνοδο του Ερεβάν δόθηκε προτεραιότητα στον τομέα της διεθνούς κινητικότητας με ιδιαίτερη έμφαση από την ομάδα εργασίας (BFUG-Working group 2018) στη στήριξη των μειονεκτουσών ομάδων στη διεθνή φοιτητική κινητικότητα (Vögtle, 2019).

Με το ανακοινωθέν Βουδαπέστης-Βιέννης (Budapest-Vienna 2010) αναγνωρίζεται ότι ο *ΕΧΑΕ* προκαλεί το ενδιαφέρον και σε άλλα μέρη του κόσμου και ότι αυτό το ενδιαφέρον θα πρέπει να παραμείνει ισχυρό. Το 2018, οι υπουργοί εξουσιοδότησαν τη *BFUG* να ξεκινήσει έναν παγκόσμιο διάλογο πολιτικής για τη βελτίωση της τακτικής συνεργασίας με άλλες περιοχές και διεθνείς οργανισμούς. Το ανακοινωθέν του Παρισιού υπογραμμίζει θέματα προβολής της διαδικασίας της Μπολόνια τόσο σε θεματικό όσο και σε γεωγραφικό επίπεδο και την καθιέρωση μιας σταθερής συνεργασίας με τον Ευρωπαϊκό Χώρο Έρευνας και Καινοτομίας (ERAC) μέχρι το 2020. Στόχος είναι να αναπτυχθούν και να καθιερωθούν οι συνέργειες

μεταξύ του Ε.Χ.Α.Ε. και του Ε.Χ.Ε (ERAC) (Paris Communiqué 2018 , Vögtle, 2019. p. 12).

Τα κίνητρα πίσω από τη διεθνοποίηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης ως μέρος της *Διαδικασίας της Μπολόνια* μπορούν να αποδοθούν σε τρεις τομείς:

Πολιτιστικό, με στόχο να διευκολυνθεί η οικοδόμηση μιας ξεχωριστής ευρωπαϊκής ταυτότητας στο πλαίσιο των προσπαθειών της Ευρώπης να οριστεί ο «ευρωπαίος πολίτης».

Οικονομικό, για να καταστεί η Ευρώπη πιο ελκυστική στο διεθνή ανταγωνισμό μέσα από Ανώτατη Εκπαίδευση, ολοκληρώνοντας την μετάβασή της σε μια οικονομία βασισμένη στη γνώση

και πολιτικό, ως εργαλείο ενίσχυσης των προσπαθειών της ΕΕ για συγκέντρωση της περιφερειακής και διεθνούς εξουσίας (Robertson, 2006), όπ. Αναφ. στο Zahavi, et al. 2019:28).

2.4. Η πολύ-επίπεδη Διακυβέρνηση της Διαδικασίας μέσω των Δικτύων των κρατών μελών και των ενδιαφερόμενων Φορέων (Stakeholders)

Η Διαδικασία της Μπολόνια αποτελεί μια διακυβερνητική πρωτοβουλία, ένα πολιτικό φαινόμενο, το οποίο μέσω των τακτικών πολυμερών διασκέψεων στις οποίες συμμετέχουν σχεδόν όλες οι ευρωπαϊκές χώρες, στοχεύει στην σύγκλιση των πολικών που σχετίζονται με μεταρρυθμίσεις στη δομή και τη διάρθρωση των πανεπιστημίων έτσι ώστε να οδηγηθούν στον ΕΧΑΕ ανατακτώντας τις πιέσεις των σύγχρονων ιδεοτύπων της «Παγκοσμιοποίησης» και της «οικονομίας και της κοινωνίας της γνώσης» (Reinalda, 2008).

Τα Ευρωπαϊκά πανεπιστήμια στη βάση του ΕΧΑΕ θα μπορούν να ανταγωνίζονται στην «Παγκόσμια Οικονομία της Γνώσης» τα πανεπιστήμια των ΗΠΑ. Η *Διαδικασία της Μπολόνια* αποτελεί απάντηση σε αυτήν πίεση για ένα «Παγκοσμιοποιημένο Εκπαιδευτικό Περιβάλλον» δημιουργώντας έτσι τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την εμφάνιση στην Ευρώπη ενός νέου κοινωνικοπολιτικού χώρου ανώτατης εκπαίδευσης. Ο χώρος αυτός εξυπηρετείται μέσα από τα δίκτυα των κρατών μελών, των φορέων-οργανισμών και πολιτικών ροών που διαχέονται ως καλές πρακτικές για την εναρμόνιση των μεταρρυθμιστικών πρωτοβουλιών όπως αυτές

προσδιορίζονται και αναπτύσσονται καθ' όλη τη διάρκεια λειτουργίας της Διαδικασίας της Μπολόνια (eduscapes, policyscapes). (Vogle et al. 2001, Croche, 2009)

Η διαδικασία της Μπολόνια αποτέλεσε πόλο έλξης για όλα τα κράτη μέλη της Ε.Ε. αλλά και για μη μέλη της Ε.Ε. καθώς για διεθνείς οργανισμούς και φορείς που ασχολούνται με την εκπαίδευση. Ο αριθμός των ευρωπαϊκών κρατών που έγιναν συμβαλλόμενα μέρη στη *Διακήρυξη της Μπολόνια* αυξήθηκε από 29 το 1999 σε 33 πριν από τη συνεδρίαση του Βερολίνου. Οι Υπουργοί του Βερολίνου δέχθηκαν άλλες επτά χώρες, οι οποίες έφτασαν συνολικά τα 40 μέλη, στο Bergen (Νορβηγία) ο αριθμός αυξήθηκε σε 45 χώρες που υπέγραψαν τη σύμβαση, στο Λονδίνο χαιρέτισε τον αριθμό 46 με το Μαυροβούνιο και στην Βουδαπέστη –Βιέννη 47 με το Καζακστάν και το 2015 στο Ερεβάν ο αριθμός των μελών κρατών οριστικοποιήθηκε στα 48. Αυτό σημαίνει ότι μέχρι τώρα σχεδόν όλα τα ευρωπαϊκά κράτη αποτελούν μέλη της διαδικασίας (Reinalda, 2008: 464).

Οι συμμετέχουσες χώρες αποτελούν τα δίκτυα διαδικασίας της Μπολόνια στην νέα Κοινωνικοπολιτική Περιοχή της Ανώτατης Εκπαίδευσης, που εμπλέκονται τόσο στη χάραξη της πολιτικής καθώς και στις δράσεις που αναλαμβάνονται για την εφαρμογή της *Διαδικασίας της Μπολόνια*. Η δημιουργία του *EXAE*, από τον Μάιο του 2001 κατά τη σύνοδο κορυφής της Πράγας, έπαψε να παραμένει υπό τον έλεγχο μόνο των κρατών, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή προστέθηκε ως πλήρες μέλος. Η διαδικασία μετά το 2001 στα πλαίσια μιας πολιτικής διαδικασίας πολύ-επίπεδης Διακυβέρνησης και πολλαπλών φορέων ανέπτυξε ένα ευρύ δίκτυο φορέων και μελών (stekeholders) τα συμφέροντα των οποίων συμπεριλήφθηκαν στην μεταρρυθμιστική ατζέντα και επηρέαζαν την παραγωγή πολιτικών που αντανάκλα την ανάπτυξη πρόσθετων δεικτών για τις εθνικές εκθέσεις και τις πρακτικές αξιολόγησης και απογραφής (ΜΚΟ, ΟΟΣΑ benchmarking, standards, peer review, best practices) (Πασιάς, 2015: 289, Kehm., 2010).

Οι υπεύθυνοι για την παιδεία Υπουργοί που συμμετέχουν στην διαδικασία έκριναν απαραίτητο να δημιουργηθεί μια αυτόνομη δομή, η ομάδα παρακολούθησης της διαδικασίας (*BFUG*) με βασικό ρόλο την αξιολόγηση των επιτυχιών των στόχων που αποφασίζονταν κατά της τακτικές συναντήσεις κορυφής. Η ομάδα παρακολούθησης συγκροτήθηκε από τους εκπροσώπους των κρατών, την Ευρωπαϊκή

Επιτροπή, το Συμβούλιο της Ευρώπης και από υπερεθνικούς και διεθνείς οργανισμούς που σχετίζονται με την ανώτατη εκπαίδευσης δηλ., η EUA (Ευρωπαϊκή Ένωση Πανεπιστημίων), η EURASHE (Ευρωπαϊκή Ένωση Ιδρυμάτων Ανώτατης Εκπαίδευσης), οι ESIB (Εθνικές Ενώσεις Φοιτητών στην Ευρώπη, ESU-Ευρωπαϊκή Ένωση Φοιτητών από το 2007). *Η Ομάδα Παρακολούθησης της Μπολόνια μπορεί να θεωρηθεί ως ένα είδος «παγκόσμιου δικτύου δημόσιας πολιτικής» με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή σε ρόλο θεσμοθετημένου συνηγόρου, με εξουσιοδοτημένη εξουσία να συμμετέχει άμεσα στην κατανομή των πόρων και στην παράδοση των πολιτικών (Vögtle, 2014, Vögtle, 2019: 15).*

Στη Σύνοδο του Μπέργκεν το 2005 επιβεβαιώθηκε η εξέλιξη της διαδικασίας σε μια πιο εκτεταμένη μορφή με τεχνοκρατικά και επιχειρηματικά χαρακτηριστικά καθώς στις ομάδες δράσεις ενσωματώθηκε η *Διεθνής Εκπαίδευση - Παγκόσμια Ένωση που εκπροσωπεί εργαζόμενους στον τομέα της εκπαίδευσης παγκοσμίως (EI), η Ευρωπαϊκή Ένωση για τη διασφάλιση της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση (ENQA) και η Ένωση Συνομοσπονδιών Βιομηχάνων και Εργοδοτών Ευρώπης (UNICE- Business Europe από το 2007) (Croché, 2009).*

Η επίτευξη των στόχων της διαδικασίας συμφωνήθηκε να προωθείται και να ελέγχεται μέσω μιας θεσμοθετημένης επικοινωνίας, με μέτρα συγκριτικής αξιολόγησης (benchmarking measures) και μέσω της ανταλλαγής πληροφοριών στο πλαίσιο των «διακρατικών δικτύων πολιτικής» συμπεριλαμβανομένων των τακτικών υπουργικών συνεδριάσεων, των ομάδων παρακολούθησης, των εθνικών επιτροπών και εθνικών ομάδων υποστήριξης των αρμόδιων υπουργών της Μπολόνια (Vögtle, 2019:20).

Η διαδικασία της Μπολόνια είναι ένας ιδανικός χώρος για τους επιχειρηματίες της πολιτικής (policy entrepreneurs) οι οποίοι λειτουργούν στα πλαίσια πολυμερών δικτύων, τα οποία έχουν την δυνατότητα να καθιερώνουν μια *διεθνή πολιτική κουλτούρα* για τις πολιτικές σύγκλισης της ανώτατης εκπαίδευσης μέσα από μηχανισμούς διακυβέρνησης που προκύπτουν από τις εντατικές συζητήσεις μεταξύ των εμπειρογνομόνων οι οποίοι βρίσκονται στο ίδιο επαγγελματικό υπόβαθρο, ασπάζονται τις ίδιες αντιλήψεις για θέματα παιδείας και προωθούν δράσεις ίδιων πολιτικών αποφάσεων (Kehm, 2010, Vögtle 2019).

Οι φορείς που εμπλέκονται στις αποφάσεις, στο σχεδιασμό και στην αξιολόγηση της διαδικασίας έγιναν γρήγορα *πλατφόρμες διαλόγων και δημοσίων συζητήσεων* μεταξύ των εκπροσώπων των συλλογικών φορέων. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την δημιουργία *πρωτότυπων συννομοσίων (original connivances)* οι οποίες μας κάνουν να αναρωτηθούμε για τις συνέπειες του *εξευρωπαϊσμού* στην ανακατανομή της εξουσίας μεταξύ των εθνικών εταίρων στην ανώτατη εκπαίδευση. Ο ρόλος των εθνικών δημόσιων αρχών φαίνεται μειωμένος σε σχέση με την *τεχνογνωσία* των εκπροσώπων των πανεπιστημίων, των φοιτητών και των εργοδοτών, η οποία τους επιτρέπει να συμφωνούν με τον προσανατολισμό των μεταρρυθμίσεων που προωθούνται μέσω των «*κόμβων*» των οποίων είναι μέλη και λειτουργούν στα *δίκτυα* παραγωγής και διάχυσης πολιτικής της *Διαδικασίας της Μπολόνια*. Οι Υπουργοί Παιδείας που καλούνται κάθε δύο χρόνια να αποφασίσουν στις συνόδους κορυφής δεν συμμετέχουν στις ομάδες παρακολούθησης και αντί αυτών παραβρίσκονται οι ειδικοί (experts) της ανώτατης εκπαίδευσης οι οποίοι βάσει της πολύχρονης επαφής τους με την Διαδικασία αποκτούν ενισχυμένη επιρροή προς τις αποφάσεις των εθνικών τους αρχών (Croché, 2009).

Η διαδικασία δημιούργησε μια παρεκβατική αίσθηση *χώρου*. Αυτός ο χώρος είναι *φαινομενικά ανοιχτός* γιατί ουσιαστικά παραμένει *ερμητικά σφραγισμένος* για όσους δεν έχουν συμμετάσχει στη διαδικασία και δεν μοιράζονται την ίδια κουλτούρα η οποία αποτελεί απόκτημα των συζητήσεων που διεξάγονται από τους μόνιμους εκπροσώπους της διαδικασίας. Η κυριαρχία της διαδικασίας από μια περιορισμένη ομάδα εμπειρογνομόνων έχει αρχικά θετική συνέπεια διότι έτσι επιτυγχάνονται εύκολα και με επιστημονικό τρόπο οι έγκυρες «*λύσεις*» σε συγκεκριμένα «*προβλήματα*», από την άλλη μπορεί να έχει αρνητικό αντίκτυπο στην εθνική κυριαρχία των μελών της γιατί κατά τη λήψη αποφάσεων στα πλαίσια της διαδικασίας οι απόψεις των εμπειρογνομόνων αντανakλούν όλο και λιγότερο τις απόψεις των εντολέων τους (Hall, 1986, όπ. Αναφ. στο Croché, 2009).

Σύμφωνα με την Reinalda, B. (2008) η διαδικασία της Μπολόνια μέσα από τις τακτικές πολυμερείς διασκέψεις και τον βασικό της στόχο την ίδρυση του EXAE τείνει να γίνει ένας Διακυβερνητικός Οργανισμός (IGO) που συμμετέχει στις διαδικασίες της παγκόσμιας διακυβέρνησης στο χώρο της εκπαίδευσης. Μετά το 1999 η διαδικασία παρουσιάζει διαδοχικούς γύρους λήψης αποφάσεων (ανακοινωθέντα) και

εκκολαπτόμενη θεσμοθέτηση. Το 2004 καθιερώνονται οι τυπικές απαιτήσεις και διαδικασίες προκειμένου να ενταχθούν στην διαδικασία ευρωπαϊκές χώρες που δεν είχαν ακόμη ενταχθεί. Επιπλέον τον ίδιο χρόνο η διαδικασία έλαβε τη μορφή μίας διεθνούς σύμβασης όπου τα κράτη είναι συμβαλλόμενα μέρη και η διακυβέρνηση της διαδικασίας λειτουργούσε μέσα από ένα σταθερό συνδυασμό, των υπουργικών συνόδων, την ομάδα παρακολούθησης της Μπολόνια (BFUG), του Συμβουλίου και της Γραμματείας. Η διαδικασία παρακολουθεί τακτικά την εφαρμογή των αποφάσεών της, η έκθεση απολογισμού του 2005 υπογράμμισε την συνέχιση της αξιολόγησης καθώς και την παροχή κατάλληλων πόρων με αποτέλεσμα να αυξάνει την τεχνογνωσία προς την εναρμόνιση των ευρωπαϊκών συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης. Το 2009, στη Σύνοδο των Υπουργών στη Λουβαίν αποφασίστηκαν ομόφωνα οι δέκα προτεραιότητες για την ΑΕ για τη δεκαετία 2010-2020. Σύμφωνα με όλα τα παραπάνω η Διαδικασία της Μπολόνια ασκεί και προωθεί τη διακυβέρνηση στον ευρωπαϊκό και διεθνή χώρο της ανώτατης εκπαίδευσης. Συντονίζει και παρέχει τα απαραίτητα μέσα για την οργάνωση και τη διαχείριση της νέας ατζέντας για την εκπαίδευση. Παράγει «λόγους», «οράματα» και «αξίες» προκειμένου να επηρεάσει και να πείσει για εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις και επιπλέον αναπτύσσει πρότυπα αξιολόγησης και προωθεί διαδικασίες αμοιβαίου ελέγχου και διάχυσης καλών πρακτικών μεταξύ των κρατών μελών. Τέλος η διαδικασία δημιουργεί άτυπες δεσμεύσεις στα κράτη μέλη σχετικά με την εφαρμογή των συμφωνηθέντων αρχών στα πλαίσια της διαδικασίας οι οποίες στην ουσία οργανώνουν και περιορίζουν τη συμπεριφορά των κρατών μελών. Εάν η Διαδικασία της Μπολόνια κατορθώσει να επιτύχει τους στόχους μεταρρύθμισης και εναρμόνισης, τα μέλη της θα διατηρήσουν την συνεργασία τους και έτσι θα λάβει τη μορφή ενός πιο επίσημου θεσμικού οργάνου δηλ. ενός Πανευρωπαϊκού Διακυβερνητικού Οργανισμού (Reinalda, 2008, Πασιάς, 2015).

2.5. «Η Μπολόνια συναντιέται με τη Λισαβόνα»

Οι κυριότερες πολιτικές σχετικές με την τριτοβάθμια εκπαίδευση στην Ε.Ε. ήταν θέμα διακυβερνητισμού, οι αρχηγοί των κρατών και των κυβερνήσεων που συνθέτουν το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και οι υπουργοί που μετέχουν στις συνεδριάσεις του Συμβουλίου είναι υπεύθυνοι για τον σχεδιασμό και την παραγωγή πολιτικών στα

πλαίσια του εξευρωπαϊσμού της ανώτατης Εκπαίδευσης. Ένα χρόνο μετά την Διακήρυξη της Μπολόνια, το Μάρτιο του 2000 στη Λισαβόνα, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο έθεσε ένα φιλόδοξο και στρατηγικό στόχο για την ΕΕ για την επόμενη δεκαετία. «Μέχρι το 2010, η ΕΕ επρόκειτο να καταστεί η πιο ανταγωνιστική και δυναμική οικονομία στον κόσμο βασισμένη στη γνώση, ικανή για βιώσιμη οικονομική ανάπτυξη». (Reinalda, 2008: 467) Το Δεκεμβρίου του ίδιου χρόνου, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο βάζει στόχο να αυξήσει και να βελτιώσει τις συνθήκες για την κινητικότητα και στη συνέχεια στη Βαρκελώνη τον Μάρτιο του 2002, προσθέτει, να καταστούν τα ευρωπαϊκά συστήματα εκπαίδευσης και κατάρτισης "ένας κόσμος ποιοτικής αναφοράς έως το 2010 ». Σε αυτό τη σημείο η Διαδικασία της Μπολόνια συναντήθηκε με τη Στρατηγική της Λισαβόνα. Σε παράλληλο δρόμο με την ολοκλήρωση της αρχιτεκτονικής του EXAE τοποθετείται η Στρατηγική της Λισσαβόνας, η δημιουργία ενός «Ευρωπαϊκού Χώρου Έρευνας και Καινοτομίας» (ERAC), της «εκπαίδευσης και κατάρτισης πολιτών που ζουν και εργάζονται στην κοινωνία της γνώσης». Μαζί, οι δύο διαδικασίες θα προσπαθήσουν να δημιουργήσουν έναν Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης, Έρευνας και Καινοτομίας (de Wit, 2007:478, Reinalda, 2008: 468).

Η Ε.Ε. έχει ως σκεπτικό ότι η Διαδικασία της Μπολόνια πρέπει να ενταχθεί στην «ευρύτερη ατζέντα που καθορίστηκε στη Λισαβόνα το Μάρτιο του 2000» (Reinalda, 2008:468). Από τη Διακήρυξη της Μπολόνια του 1999 μέχρι και το ανακοινωθέν της Πράγας του 2001, παρουσιάζεται η ξεκάθαρη φιλοδοξία των Υπουργών Παιδείας της Ε.Ε. για τη σύγκλιση των διαφορετικών συστημάτων εκπαίδευσης και κατάρτισης στην Ευρώπη με στόχο των εξευρωπαϊσμό τους και την προώθηση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. (Reinalda, 2008: 467).

Η στρατηγική της Λισσαβόνας έχει συνδεθεί με την αντιμετώπιση των προκλήσεων που δέχεται η Ε.Ε. στο πλαίσιο της παγκόσμιας οικονομίας της γνώσης. Μέσα από το όραμα «Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2010» έφερε την έρευνα και τις πολιτικές που σχετίζονται με την ανώτατη εκπαίδευση στο επίκεντρο του σχεδίου της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και προώθησε μια δυναμική αλλαγής στη διακυβέρνηση της «Ευρώπης της Γνώσης». Ο τομέας της γνώσης και των δεξιοτήτων ορίστηκε ως απαραίτητο στοιχείο για την οικονομική και κοινωνική μεταρρύθμιση της Ευρώπης. Το πρόγραμμα «Εκπαίδευση και Κατάρτιση 2010» (E&T) απευθύνει στο ευρωπαϊκό εκπαιδευτικό σύστημα την ανάγκη για την αύξηση των επενδύσεων σε ανθρώπινο

δυναμικό, τη βελτίωση του μορφωτικού επιπέδου, την ανάπτυξη των βασικών δεξιοτήτων και ικανοτήτων στο εργατικό της δυναμικό και στην επίτευξη μια μεγαλύτερης ενδοευρωπαϊκής κινητικότητας. Αυτό το δεκαετές πρόγραμμα εργασίας της Ε.Ε. που καθόριζε τη συνεργασία στον τομέα της εκπαιδευτικής πολιτικής με στόχο τον εκσυγχρονισμό των ευρωπαϊκών εκπαιδευτικών συστημάτων βρίσκει τα κράτη μέλη σχεδόν έτοιμα μέσα από τις πιο πρόσφατες εμπειρίες των ίδιων υπουργών στο πλαίσιο της διαδικασίας της Μπολόνια (Gornitzka, 2010).

Οι ευρωπαίοι Υπουργοί Παιδείας συνδέουν ρητά τη *Διαδικασία της Μπολόνια* με τη στρατηγική της Λισσαβόνας προκειμένου να ενισχυθεί η βάση της «Ευρώπης της Γνώσης». Στόχος είναι η ένταξη της *Διαδικασίας της Μπολόνια* στην όραμα της στρατηγικής της Λισσαβόνας, να μετατρέψει την Ευρώπη παγκοσμίως «*την πιο ανταγωνιστική και δυναμική οικονομία βασισμένη στη γνώση*» μέχρι το 2010 άρα και η αμφίδρομη ενσωμάτωση των δύο προοπτικών (Damro and Friedman, 2018, Vögtle, 2019). Με αυτόν τον τρόπο ανταποκρίθηκαν στο αίτημα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου να βελτιώσουν την ποιότητα της ευρωπαϊκής εκπαίδευσης και τα συστήματα κατάρτισης έτσι ώστε να αποτελούν «παγκόσμια αναφορά ποιότητας μέχρι το 2010» (Hartmann, 2008). Στην συνάντηση κορυφής στο Βερολίνο προσδιορίστηκαν οι πολιτικές που θα στήριζαν την σύνδεση του ΕΧΑΕ με την Έρευνα (ΕΧΕ) άρα και την ενίσχυση του ρόλου της *Ευρωπαϊκής Επιτροπής* (ΕΕ) στη διαδικασία. Εκφράστηκε η σαφής πολιτική βούληση της ΕΕ να συνδεθεί η διαδικασία της Μπολόνια με τους στόχους της *Στρατηγικής της Λισσαβόνας* και στο εξής τα επακόλουθα ανακοινωθέντα της διαδικασίας τα χαρακτηρίζουν «*λόγοι*» και «*πρακτικές*» που παράγουν ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο πολιτικής της Ε.Ε για την εκπαίδευση και την κατάρτιση καθώς και τη σύνδεση των πανεπιστημίων με την αγορά εργασίας μέσω της συνεργασίας τους με ιδιωτικούς φορείς στα πλαίσια της έρευνας και της καινοτομίας και δικαιολογούν τον χαρακτηρισμό της από πολλούς μελετητές ως μια στροφή προς τη «*Λισαβονοποίηση*» της Διαδικασίας (Berlin Communiqué 2003, Hartmann, 2008, Vögtle, 2019:13, Πασιάς, 2015). Η διαρκής σύνδεση της Λισσαβόνας (Ευρώπη 2020) με την Μπολόνια αποκαλύπτει τη μετατόπιση της Διαδικασίας της Μπολόνια, από μια κοινωνική και πνευματική διαδικασία όπως εκδηλώνεται τόσο στη Διακήρυξη της Σορβόνης όσο και στη Διακήρυξη της Μπολόνια, σε μια διαδικασία που βασίζεται στην οικονομία και στις πιέσεις της αγοράς (Damro & Friedman, 2018:10). Εν

κατακλείδι, η διαδικασία της Μπολόνια και η Στρατηγική της Λισσαβόνας συνδέουν τη μεταρρύθμιση της ανώτατης εκπαίδευσης με μια κοινή προσπάθεια για τη βελτίωση της έρευνας και της ανάπτυξης, μια διαδικασία απαραίτητη και αναπόφευκτη για την προετοιμασία της ευρωπαϊκής ανώτατης εκπαίδευσης για μελλοντικό ανταγωνισμό και συνεργασία, τόσο στον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης όσο και με τον υπόλοιπο κόσμο (de Wit, 2007).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ : Πολιτικές Διασφάλισης της Ποιότητας στη Διαδικασία της Μπολόνια: Ιστορική και Συγκριτική προσέγγιση εξελίξεων και αλληλεπιδράσεων

3.1. Πολιτικές Διασφάλισης της Ποιότητας στη Διαδικασία της Μπολόνια

Κατά τη διάρκεια των τελευταίων τριών δεκαετιών, ο τομέας της ανώτατης εκπαίδευσης συμπεριλήφθηκε στους μετασχηματισμούς των πολιτικών συστημάτων στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη και στη συνέχεια εντάχθηκε στα μεταρρυθμιστικά κινήματα του ευρωπαϊκού δημόσιου τομέα που επηρεάζουν και την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Επίσης με τον αναδυόμενο παγκόσμιο διάλογο γύρω από την *παγκοσμιοποίηση*, την *οικονομία της γνώσης* και τον *διεθνή ανταγωνισμό*, δόθηκε ιδιαίτερη σημασία στην οργάνωση της ανώτατης εκπαίδευσης και αναδύθηκε η ανάγκη για *Διασφάλιση της Ποιότητας* στην ευρωπαϊκή ανώτατη εκπαίδευση. Η «*Διασφάλιση της Ποιότητας*» ήταν το προφανές εργαλείο για τον επαναπροσδιορισμό, τον εκσυγχρονισμό και την εναρμόνιση των παρόχων της εκπαίδευσης και των προγραμμάτων σπουδών για τις νέες απαιτήσεις της διεθνούς κινητικότητας και της απασχολησιμότητας, της διαφάνειας και της λογοδοσίας και της ενίσχυσης της Ευρώπης στην ανταγωνιστική παγκόσμια τάξη (Enders and Westerheijden, 2014:174). Από τη δεκαετία του 1990, ο ρυθμός των αλλαγών έχει επιταχυνθεί σε πρωτοφανή επίπεδα, σε μεγάλο βαθμό στους ώμους δύο ευρωπαϊκών πολιτικών θεμάτων: τη Διαδικασία της Μπολόνια, οι στόχοι της οποίας είναι η δημιουργία ενός Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης και να καταστεί η ευρωπαϊκή ανώτατη εκπαίδευση περισσότερο ανταγωνιστική και ελκυστική σε έναν παγκοσμιοποιημένο κόσμο και τη στρατηγική της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ανάπτυξη και την καινοτομία (Στρατηγική της Λισσαβόνας), η οποία επιδιώκει τη μεταρρύθμιση των συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης και έρευνας της ηπείρου σε ένα πιο ισχυρό κινητήρα για την ευρωπαϊκή οικονομία της γνώσης. Η «Ατζέντα εκσυγχρονισμού» της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (EC) θα μπορούσε να προστεθεί ως η τρίτη βασική εξέλιξη που φέρει μαζί τις μεταρρυθμιστικές ατζέντες της διαδικασίας της Μπολόνια και της στρατηγικής της Λισσαβόνας συνδυάζοντάς τα με μια νέα ατζέντα εμπνευσμένη από τις αρχές του Νέου Δημόσιου Μάνατζμεντ (NPM) για τον εκσυγχρονισμό των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης. (Enders and Westerheijden, 2014)

Η Διαδικασία της Μπολόνια, η οποία προέκυψε από τη Διακήρυξη της Σορβόνης είναι ένα προφανές και σημαντικό ορόσημο για τις ευρωπαϊκές πολιτικές ανώτατης εκπαίδευσης. *«Η διαδικασία της Μπολόνια προσφέρει ένα ενδιαφέρον παράθυρο για την ευρωπαϊκή διάσταση της «πολιτικής για την ποιότητα» αφενός και αφετέρου των εθνικών απαντήσεων στην πολιτική αυτή»* (Saarinen, 2005:189). Σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες έχουν σημειωθεί σημαντικές αναδιοργανώσεις των εθνικών τους συστημάτων Πιστοποίησης και Διασφάλισης της Ποιότητας με κοινό στόχο αυξηθεί η διαφάνεια των πληροφοριών σχετικά με τη Διασφάλιση της Ποιότητας και να ενισχυθούν οι προσπάθειες ώστε οι πληροφορίες αυτές να διατίθενται εύκολα τόσο στους φοιτητές όσο και στο ευρύ κοινό. Η ανάπτυξη κοινών κριτηρίων και μεθοδολογιών αποτελεί μία τάση (trend) που δημιουργήθηκε από τη διαδικασία της Μπολόνια (European Commission/EACEA/Eurydice, 2013).

Κατά την προετοιμασία της Διακήρυξης της Μπολόνια, έγινε σαφές στη συντακτική ομάδα ότι η διεθνής συμβατότητα και η αναγνώριση θα απαιτούσαν μέτρα για να διασφαλιστεί ότι παρόμοιοι τίτλοι και δομές πτυχίων θα ήταν πράγματι συγκρίσιμα μεταξύ των χωρών. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η Διασφάλιση της Ποιότητας (QA) προέκυψε ως ζήτημα στη διαδικασία της Μπολόνια και αργότερα επισημοποιήθηκε σε μια «γραμμή δράσης».

Η Διακήρυξη της Μπολόνια όπως και η Διακήρυξη της Σορβόνης, πραγματοποιήθηκε εκτός των διαδικασιών της Ε.Ε. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι αυτό έγινε για τους ίδιους λόγους της ταχύτητας μεταρρύθμισης και της εθνικής κυριαρχίας που αναφέραμε παραπάνω, επίσης σημαντικό ρόλο σε αυτό έπαιξε το γεγονός ότι στη Διακήρυξη της Μπολόνια σχεδόν οι μισοί υπογράφωντες δεν ήταν μέλη της Ε.Ε. Τη Διακήρυξη της Μπολόνια υπέγραψαν 15 κράτη μέλη της Ε.Ε. 3 χώρες ΕΖΕΣ και 11 υποψήφια για ένταξη στη ΕΕ χώρες) (Bologna declaration 1999, Πασιάς, 2015: 284). Η Διαδικασία της Μπολόνια ως πολιτική διαδικασία οριζόντιας ολοκλήρωσης βασιζόταν σε «ήπια διακυβέρνηση» (soft governance), όπου οι εθνικές πολιτικές συντονίζονται σύμφωνα με το ευρωπαϊκό επίπεδο και οι εθνικές κυβερνήσεις προσπαθούν να διατηρήσουν τον πλήρη έλεγχο της διαδικασίας της λήψης των αποφάσεων, της μετατροπής και της εφαρμογής τους σε εθνικό πλαίσιο. Η συνεργασία των χωρών στα πλαίσια της διαδικασίας της Μπολόνια είναι εθελοντική, μη δεσμευτική και χωρίς τις νομικές συνέπειες των συμβατικών διαδικασιών της Ε.Ε. για

υπερεθνική καθοδήγηση και ιεραρχική κατεύθυνση. Ωστόσο, μέσα σε λίγα χρόνια, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (ΕC) έγινε επίσημο και μόνιμο μέλος του συντονιστικού μηχανισμού υλοποίησης της διαδικασίας της Μπολόνια και σήμερα συμπεριλαμβάνεται στην Ομάδα Παρακολούθησης της Μπολόνια. (BFUG). Επιπλέον η Ευρωπαϊκή Επιτροπή χρηματοδοτεί όλα τα διεθνή έργα που υλοποιούνται κατά τη Διαδικασία της Μπολόνια. Είναι αξιοσημείωτο επίσης να αναφερθεί ότι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή μέσα από την Διαδικασία της Μπολόνια στόχευε να εισαγάγει στοιχεία της κάθετης ολοκλήρωσης και να προχωρήσει σε μελλοντικές μεταρρυθμίσεις σχετικές με την ευρωπαϊκή ανώτατη εκπαίδευση (Enders & Westerheijden, 2014:169,170)

Ο κεντρικός στόχος της διαδικασίας είναι η δημιουργία του *Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης* (EHEA) μέχρι το 2010, η ενίσχυση της *συγκρισιμότητας* και της *συμβατότητας* των δομών και των πτυχίων της ανώτατης εκπαίδευσης σε ολόκληρη την Ευρώπη, καθώς και η θεσμοθέτηση μηχανισμών διασφάλισης της ποιότητας (Vögtle and Martens 2014, Vögtle, 2019). Η πραγματική ιδεολογική πρόθεση της Διαδικασίας ευθυγραμμίζεται με τη μεταρρύθμιση της ανώτατης εκπαίδευσης για την οικονομία της γνώσης, προκειμένου να καταστεί η Ευρώπη ανταγωνιστική στον κόσμο. Μαζί με τις γραμμές δράσης που επικεντρώνονται στη μεταρρύθμιση και στην αναγνώριση των πτυχίων μεταξύ των χωρών, η επίτευξη συνεργασίας και εναρμόνισης στη Διασφάλιση της Ποιότητας έχει προωθηθεί κατά προτεραιότητα και τροφοδότησε περαιτέρω προσπάθειες για τη θέσπιση και την τυποποίηση των ευρωπαϊκών συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης. Ως εκ τούτου, η διασφάλιση της ποιότητας στο πλαίσιο της Διαδικασίας της Μπολόνια, ανέπτυξε μια εντυπωσιακή οργανωτική αρχιτεκτονική και οργανωτικές δομές για την ευρωπαϊκή σύγκλιση.

Ωστόσο, η εφαρμογή και τα τεχνικά μέσα για τη διασφάλιση της ποιότητας στην τριτοβάθμια εκπαίδευση εμπίπτει στην αρμοδιότητα των εθνικών αρχών και των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. (Enders and Westerheijden, 2014). Ο σεβασμός και η αναγνώριση της αξίας της διαφορετικότητας έχουν γίνει κεντρικά χαρακτηριστικά του EXAE και σε ό,τι αφορά τη διασφάλιση ποιότητας, οδήγησε τις χώρες και τα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης να έχουν μια ποικιλία μεθόδων, και να υιοθετούν νέες πρακτικές, αλλά με διαφορετικούς ρυθμούς ανάλογα με τη χώρα (Loukkola, 2013).

3.1.2. Η πορεία εξέλιξης του πλαισίου της Διασφάλισης της Ποιότητας στη Διαδικασία της Μπολόνια.

Η διασφάλιση της ποιότητας (QA) τίθεται ως 5ος άξονας της Διακήρυξης της Μπολόνια (Bologna Declaration, 1999) και οι υπουργοί παιδείας που συμμετείχαν στην διάσκεψη συμφώνησαν να προωθήσουν την «ευρωπαϊκή συνεργασία στη διασφάλιση της ποιότητας με στόχο την ανάπτυξη συγκρίσιμων κριτηρίων και μεθοδολογιών». (Bologna Declaration, 1999, Hartmann, 2017). *Η διασφάλιση της ποιότητας (QA) βρίσκεται στο επίκεντρο της συνεργασίας για την «ποιότητα» στη Διαδικασία της Μπολόνια. Πίσω από αυτή την ανάγκη για τη διασφάλιση της ποιότητας είναι η συγκρισιμότητα των τίτλων σπουδών και η ανάγκη για πολιτικές σχετικές με την κινητικότητα και την απασχολησιμότητα. Η έμφαση στην ποιότητα κατά τη Διαδικασία της Μπολόνια ενίσχυσε τις απαιτήσεις για λογοδοσία σε ολόκληρη την Ευρώπη* (Saarinen, 2005, Sursock, 2012)

Κατά τη διάσκεψη παρακολούθησης της Μπολόνια στην Πράγα το 2001, η διασφάλιση της ποιότητας απασχόλησε τα συμμετέχοντα κράτη αρχικά μέσα από την έκθεση Λουρτιέ (Lourtie report, 2001). Η έκθεση κάνει μια ανασκόπηση των πεπραγμένων σε εθνικό επίπεδο σχετικά την Διασφάλιση της Ποιότητας. Αναγνωρίζεται ο σημαντικός ρόλος της διασφάλισης της ποιότητας για την επίτευξη των στόχων της Διακήρυξης της Μπολόνια. Επισημαίνεται η αναγκαιότητα της ύπαρξης συνάφειας των διαδικασιών Διασφάλισης Ποιότητας και Πιστοποίησης μεταξύ των κρατών μελών καθώς επίσης και η αναγκαιότητα της ανάπτυξης των εθνικών συστημάτων Διασφάλισης της Ποιότητας, μέσω των οποίων θα οικοδομείται η αμοιβαία εμπιστοσύνη στον ΕΧΑΕ. Σε εθνικό και διεθνές επίπεδο η Διασφάλιση της Ποιότητας ενισχύεται με τις περισσότερες χώρες να δημιουργούν νέα συστήματα και υπηρεσίες διασφάλισης της ποιότητας. Σε διεθνές επίπεδο, επιβεβαιώνεται η πρόοδος που έχει επιτευχθεί με τη δημιουργία του Ευρωπαϊκού Δικτύου για την Διασφάλιση της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση (European Network for Quality Assurance in Higher Education - ENQA). Το ENQA δημιουργήθηκε προκειμένου να προωθηθεί η συνεργασία στο επίπεδο της ποιότητας.

Επίσης μέσω της έκθεσης προτάθηκε, η συντονισμένη δράση για την Διασφάλιση της Ποιότητας να προωθηθεί μέσω της συνεργασίας μεταξύ δικτύων αναγνώρισης και διασφάλισης ποιότητας καθώς και με την σύνδεση του δικτύου

NARIC / ENIC με το ENQA. Επίσης με στόχο να προωθηθεί η αμοιβαία αποδοχή των αποφάσεων για τη διασφάλιση της ποιότητας στην Ευρώπη προτάθηκε η δημιουργία μιας ευρωπαϊκής πλατφόρμας μέσω της οποίας θα προωθείται η διάδοση «καλών πρακτικών» και θα παρέχονται συμβουλές σχετικά με τις κατάλληλες διαδικασίες για τη Διασφάλιση της Ποιότητας. Η έκθεση επίσης αναφέρεται και στην πρόοδο που έχει επιτευχθεί ως προς την καθιέρωση της εθνικής Πιστοποίησης των προγραμμάτων ή / και των ιδρυμάτων, όποια και αν είναι η έννοια που δίδεται στη λέξη «Πιστοποίηση». Επισημαίνεται επίσης ότι η Πιστοποίηση μπορεί να αποτελέσει ένα αποτελεσματικό μέρος της Διασφάλισης της Ποιότητας μόνο εάν εφαρμοστούν γενικά αποδεκτά πρότυπα ποιότητας. Τέλος η έκθεση Λουρτιέ (Lourtie report) κρίνει ως αναγκαία τη θέσπιση ενός συνόλου κοινών κριτηρίων και πλαισίων αναφοράς προκειμένου η Πιστοποίηση να γίνει ένα σημαντικό εργαλείο των προσπαθειών για τον έλεγχο των παρόχων της Διακρατικής εκπαίδευσης (Transnational Education). (Lourtie, 2001)

Με το ανακοινωθέν της Πράγας (2001) δόθηκε προτεραιότητα στην προώθηση της συνεργασίας για τη Διασφάλιση της Ποιότητας και οι υπουργοί ανέθεσαν στο ENQA, να αναπτύξει σε συνεργασία με τα πανεπιστήμια και τους εθνικούς οργανισμούς, ένα «κοινό πλαίσιο αναφοράς και τη διάδοση των βέλτιστων πρακτικών» (Prague Communiqué, 2001, Hartmann, 2017, Votle, 2019). Στο τέλος του εγγράφου γίνεται αναφορά στη «Πιστοποίηση» (Accreditation) αναφορικά μόνο σε σχέση με το πλαίσιο της συνεργασίας με την Διασφάλιση της Ποιότητας. Είναι πιθανό κατά τη σύνοδο της Πράγας το 2001, οι εθνικές κυβερνήσεις να μην ήταν προετοιμασμένες για μια ολοκληρωμένη συζήτηση σχετικά με τα συστήματα Πιστοποίησης. Η «ήπια» εισαγωγή της Πιστοποίησης έφερε την έννοια στο προσκήνιο και κατέστησε δυνατή την περαιτέρω εισαγωγή συναφών δράσεων στη σύμβαση του Βερολίνου του 2003 (Saarinen, 2005). Λίγο μετά τη συνάντηση της Πράγας οι, ENQA, ESIB (η τωρινή ESU) και η EUA σε συνεργασία με του εκπροσώπους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, άρχισαν πραγματοποιούν συναντήσεις με θέμα τη διασφάλιση της ποιότητας στα πλαίσια των οποίων απορρόφησαν και το EURASHE και έτσι στο τέλος δημιούργησαν αυτό που είναι γνωστό στη Διαδικασία της Μπολόνια ως E4 Group (Sursock, 2012).

Η ανακοίνωση του Βερολίνου το 2003 (Berlin Communiqué, 2003), αναγνώρισε τον πρωταρχικό ρόλο των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης στην παρακολούθηση της ποιότητας της ευρωπαϊκής ανώτατης εκπαίδευσης (αποτελεί την πρώτη επίσημη

αναγνώριση για τη Διασφάλιση της ποιότητας στην Διαδικασία της Μπολόνια) και διατύπωσε τη προσδοκία για την αποτελεσματικότητα των συστημάτων Διασφάλισης της Ποιότητας (QA). Για αυτό το λόγο προωθούνται ενέργειες ώστε να αναπτυχθούν συστήματα Διασφάλισης της Ποιότητας *σε επίπεδο ιδρύματος καθώς και σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο* (αλλά κυρίως σε επίπεδο ιδρύματος). Τα κριτήρια και οι μέθοδοι πρέπει να είναι κοινά. Το ανακοινωθέν του Βερολίνου καθορίζει μια ατζέντα για συγκρίσιμα και διαφανή συστήματα διασφάλισης της ποιότητας, τονίζοντας τον κυρίαρχο ρόλο των επιμέρους ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης. Αυτή η προσέγγιση όμως δημιουργεί πιθανότητες σύγκρουσης όταν πρόκειται να συγκριθούν διαφορετικά Ιδρύματα και διαφορετικές εθνικές μέθοδοι και διαφορετικά συστήματα Διασφάλισης της Ποιότητας. (Berlin Communiqué, 2003, Saarinen, 2005, Sursock, 2012). Επίσης κατά την υπουργική σύνοδο του Βερολίνου τέθηκε ένας μεσοπρόθεσμος στόχος σχετικά με τη διασφάλιση της ποιότητας και δόθηκε επιπλέον ώθηση στις χώρες που ήταν «πίσω» στο χρόνο σχετικά με την εφαρμογή.

Μέχρι το 2005 τα εθνικά συστήματα Διασφάλισης της Ποιότητας θα πρέπει να περιλαμβάνουν:

- *Ορισμό των αρμοδιοτήτων των εμπλεκόμενων φορέων και οργανισμών.*
- *Αξιολόγηση των προγραμμάτων ή των ιδρυμάτων, συμπεριλαμβανομένης της εσωτερικής αξιολόγησης, της εξωτερικής επιθεώρησης, της συμμετοχής των φοιτητών και της δημοσίευσης των αποτελεσμάτων.*
- *Ένα σύστημα Αξιολόγησης, πιστοποίησης ή ανάλογων διαδικασιών.*
- *Διεθνής συμμετοχή, συνεργασία και δικτύωση.*

Η ίδρυση των συστημάτων διασφάλισης της ποιότητας πρέπει να βασίζεται στο «μοντέλο των τεσσάρων σταδίων». (ENQA,2003:8). Ακόμη οι υπουργοί ζητούν από την ομάδα E4 (ENQA, EUA, EURASHE, ESU4) να αναπτύξει τα «Ευρωπαϊκά Πρότυπα και Κατευθυντήριες Γραμμές για τη Διασφάλιση της Ποιότητας στον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης» (συνήθως αναφέρονται ως Ευρωπαϊκά Πρότυπα και κατευθυντήριες γραμμές, ESG) και να διερευνήσει τρόπους εξασφάλισης ενός ικανοποιητικού συστήματος αξιολόγησης από ομότιμους, ειδικούς για τους οργανισμούς Διασφάλισης της Ποιότητας και / ή Πιστοποίησης και να υποβληθούν εκθέσεις μέσω της ομάδας παρακολούθησης (BFUG) στους υπουργούς στην επόμενη υπουργική συνάντηση το 2005 (Πασιάς, 2015:289, Berlin Communiqué 2003,

Asderaki, 2009:106). Τα ESG θα εγκριθούν κατά την υπουργική σύνοδο στο Μπέργκεν μετά από πρόταση της ομάδας E4 και θα αποτελέσουν στο εξής τον οδικό χάρτη για κάθε σύστημα Διασφάλισης της Ποιότητας στην Ευρώπη και στον EXAE (Bergen Communiqué, 2005).

Τα ESG θεμελιώνονται πάνω στα χαρακτηριστικά και τις αρχές που έχουν αποτελέσει τη βάση για τις εξελίξεις και τις συζητήσεις σχετικά με την ευρωπαϊκή Διασφάλιση της Ποιότητας δηλ. την αυτονομία των πανεπιστημίων, την ισχυρή συμμετοχή των ενδιαφερομένων φορέων (E4, ακαδημαϊκών, φοιτητών), την αποδοχή της ποικιλομορφίας των εθνικών (καθώς και των θεσμικών) διαδικασιών Διασφάλισης της Ποιότητας και την αυτονομία και τη ανεξαρτησία των οργανισμών Διασφάλισης της Ποιότητας. Επίσης ένα άλλο βασικό χαρακτηριστικό των ESG είναι ότι εστιάζουν στις Διαδικασίες της Διασφάλισης της Ποιότητας και όχι στην ίδια την ακαδημαϊκή ποιότητα. Βασικός σκοπός της υιοθέτησης των ESG είναι να παρέχουν ένα σύνολο αρχών που σχετίζονται με τον τρόπο οργάνωσης των διαδικασιών της Διασφάλισης της Ποιότητας καθώς και να καθορίζουν τους δείκτες σχετικά με τα χαρακτηριστικά ενός προγράμματος «καλής ποιότητας». Τα ESG δεν ορίζουν τα ακαδημαϊκά πρότυπα για την ανώτατη εκπαίδευση και εμπλέκονται με τη Διασφάλιση της Ποιότητας σε τρεις αλληλένδετους τομείς, την εσωτερική διασφάλιση τη ποιότητας που πραγματοποιείται από τα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης, την εξωτερική Διασφάλιση της ποιότητας των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης η οποία πραγματοποιούνται από οργανισμούς και την διασφάλιση της ποιότητας των ίδιων των οργανισμών διασφάλισης της ποιότητας (Loukkola, 2013).

Στη σύνοδο του Μπέργκεν (2005) συμμετείχαν στην Διαδικασία της Μπολόνια 45 χώρες οι οποίες αποτελούσαν και μέλη της Ομάδας Παρακολούθησης (BFUG). Από την Ομάδα Παρακολούθησης (BFUG) αξιολογήθηκε η πρόοδος που σημειώθηκε από τα κράτη που υπέγραψαν τη σύμβαση της Διασφάλισης της Ποιότητας. Επιπλέον υιοθετήθηκαν πρότυπα και κατευθυντήριες γραμμές για την διασφάλιση της ποιότητας στον EXAE έτσι όπως αυτά προτάθηκαν από την *Ευρωπαϊκή Ένωση για τη Διασφάλιση της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση (ENQA)* και επιπρόσθετα θεσπίστηκε ένα Ευρωπαϊκό Μητρώο Οργανισμών Διασφάλισης της Ποιότητας (EQAR). Αναφορικά με το EQAR, ανατέθηκε στην ENQA, σε συνεργασία με τις EUA, EURASHE και ESIB (E4 Group), να αναπτύξουν τις απαραίτητες διαδικασίες της εφαρμογής του

μητρώου όπως επίσης να συντάξουν μια έκθεση προς τη Διαδικασία της Μπολόνια μέσω της ομάδας παρακολούθησης (BFUG (Bergen Communiqué, 2005, Πασιάς, 2015, Vögtle, 2019: 2).

Η υιοθέτηση των ESG ήταν το αποτέλεσμα μιας σημαντικής δέσμευσης των χωρών της Μπολόνια για τη διασφάλιση της ποιότητας στην ευρωπαϊκή ανώτατη εκπαίδευση, επιπλέον αποτελούν τη βάση για τις περαιτέρω εξελίξεις και τις συζητήσεις για τη διασφάλιση της ποιότητας στον EXAE και ανοίγουν το δρόμο για τη δημιουργία του ευρωπαϊκού μητρώου διασφάλισης ποιότητας για την ανώτατη εκπαίδευση (EQAR) (Szabo, 2015).

Επιπλέον, το 2005 στο Μπέργεν εγκρίθηκε το Ευρωπαϊκό Πλαίσιο Προσόντων για την Ανώτατη Εκπαίδευση και η ανάπτυξη και η εφαρμογή των εθνικών πλαισίων προσόντων. Τα πλαίσια προσόντων θεωρούνται μέσα για την επίτευξη της συγκρισιμότητας και της διαφάνειας στην Ευρώπη διότι διευκολύνουν την κινητικότητα των φοιτητών, βοηθούν τα ιδρύματα να αναπτύξουν τμήματα και προγράμματα σπουδών που βασίζονται στα μαθησιακά αποτελέσματα και στις πιστωτικές μονάδες και τέλος αναγνωρίζουν διαφορετικούς τύπους μάθησης (τυπική, μη τυπική, βιωματική κ.λπ.). Η σχέση μεταξύ των πλαισίων των επαγγελματικών προσόντων και του ευρωπαϊκού πλαισίου διασφάλισης ποιότητας είναι ζωτικής σημασίας καθώς αποτελούν το πλαίσιο στο οποίο εφαρμόζεται η δομή τριών κύκλων σπουδών της Μπολόνια στα οποία απαιτείται η διασφάλιση της ποιότητας. (Sursock, 2012)

Στην Συνάντηση κορυφής στο Λονδίνο το 2007 οι υπεύθυνοι υπουργοί Παιδείας αξιολόγησαν τα αποτελέσματα των εργασιών του πρώτου Ευρωπαϊκού Φόρουμ Διασφάλισης Ποιότητας, το οποίο διοργανώθηκε από κοινού από τις EUA, ENQA, EURASHE και ESIB (E4 Group) το 2006, ενθάρρυναν τη συνέχιση της λειτουργίας του με την προοπτική ότι θα διευκόλυνε την ανταλλαγή «καλών πρακτικών» και την εξασφάλιση της βελτίωσης των βασικών αρχών της «ποιότητας» στο EXAE.

Κατά τη Διαδικασία της Μπολόνια, είναι αξιοσημείωτος ο σημαντικός ρόλος των Ευρωπαϊκών ενώσεων (ENQA, ESU, EUA και EURASHE) και των άλλων δικτύων της ανώτατης εκπαίδευσης, στην ανάπτυξη του Ευρωπαϊκού πλαισίου ποιότητας καθώς και στην ευαισθητοποίηση των μελών τους για την ανάπτυξη ισχυρών

και χρήσιμων εσωτερικών και εξωτερικών διαδικασιών διασφάλισης της ποιότητας κυρίως μέσω της καθιέρωσης του ετήσιου Ευρωπαϊκού Φόρου Διασφάλισης της Ποιότητας που οργάνωσε η Ε4 (Sursock, 2012).

Αξιολόγηση μνεία χρήζει επίσης η ίδρυση του *Ευρωπαϊκού Μητρώου Διασφάλισης της Ποιότητας* (EQAR) από την ομάδα Ε4. Η δημιουργία του Ευρωπαϊκού Μητρώου Διασφάλισης της Ποιότητας για την ανώτατη εκπαίδευση (EQAR) αποτελεί ένα σημαντικό βήμα για την καθιέρωση του ευρωπαϊκού πλαισίου διασφάλισης ποιότητας στον ΕΧΑΕ. Ο ρόλος του EQAR είναι να διαχειρίζεται μια διαδικτυακή λίστα "αξιόπιστων" οργανισμών Διασφάλισης της Ποιότητας οι οποίοι έχουν ελεγχθεί αναφορικά με τη συμφωνία τους με τα ESG. Το Μητρώο (EQAR) δομήθηκε στα πλαίσια εταιρικής σχέσης, με βάση το προτεινόμενο επιχειρησιακό μοντέλο της ομάδας Ε4, θα είναι προαιρετικό, αυτοχρηματοδοτούμενο, ανεξάρτητο και διαφανές. Οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις καλούνται να προσχωρήσουν ως μέλη του EQAR με συνδρομή. Οι μετέχοντες θα εισέρχονται εθελοντικά, οι αιτήσεις εγγραφής στο μητρώο θα πρέπει να αξιολογούνται βάσει της ουσιαστικής συμμόρφωσης με τα κριτήρια ESG (Περιβαλλοντικών (Environmental), Κοινωνικών (Social) και Εταιρικής Διακυβέρνησης (Governance)). Η αρμόδια επιτροπή σχετικά με την ένταξη των οργανισμών στη μητρώο αποτελείται από ανεξάρτητους εμπειρογνώμονες στη Διασφάλιση της Ποιότητας και ορίζονται από τα ενδιαφερόμενα μέρη (stakeholders) και το μητρώο θα αξιολογείται εξωτερικά, λαμβάνοντας υπόψη τις απόψεις όλων των ενδιαφερομένων (London Communiqué, 2007, Loukkola, 2013).

Με το ανακοινωθέν του Λονδίνου «*επιβεβαιώνεται η επικράτηση της τεχνοκρατικής διάστασης και της επιχειρηματικής λογικής που θα καθορίσουν το πλαίσιο, τους όρους και τις διαδικασίες υλοποίησης της διαδικασίας της Μπολόνια σε εθνικό επίπεδο. Η Διαδικασία στηρίζεται στις σύγχρονες αντιλήψεις για την διακυβέρνηση, την αξιολόγηση και τη λογοδοσία που προέρχονται από πρακτικές της Ε.Ε. και του ΟΟΣΑ (benchmarking, standards, peer review, best practices)* (Πασιάς, Γ., 2015:289).

Στο Ανακοινωθέν της Λουβαίν/ Louvain-la-Neuve (2009) οι υπουργοί 46 χωρών- μελών προβαίνουν στον απολογισμό των επιτευγμάτων της Διαδικασίας της

Μπολόνια και καθορίζουν τις προτεραιότητες για τον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης (ΕΧΑΕ) για την επόμενη δεκαετία.

Ζητείται από την ομάδα Ε4 να συνεχίσει τη συνεργασία της για την περαιτέρω ανάπτυξη της ευρωπαϊκής διάστασης της Διασφάλισης της Ποιότητας και ειδικότερα να διασφαλίσει την εξωτερική αξιολόγηση του Ευρωπαϊκού Μητρώου Διασφάλισης Ποιότητας (EQAR) λαμβάνοντας υπόψη τις απόψεις των ενδιαφερομένων (Leuven/Louvain-la-Neuve Communiqué, 2009:6). Επιπλέον, γίνεται σύνδεση των ESG με τις «κατευθυντήριες γραμμές για τη διασφάλιση της ποιότητας στη δια-συνοριακή ανώτατη εκπαίδευση» του ΟΟΣΑ και της ΟΥΝΕΣΚΟ (Guidelines for Quality Provision in Cross-Boarder Higher Education) (Leuven/Louvain-la-Neuve Communiqué, 2009, Vögtle, 2019, Asderaki, 2009:106)..

Επίσης, οι υπουργοί ζήτησαν από τα Ιδρύματα της ανώτατης εκπαίδευσης «να δώσουν ιδιαίτερη προσοχή στη βελτίωση της ποιότητας της διδασκαλίας και των προγραμμάτων σπουδών σε όλα τα επίπεδα» και επισήμαναν ότι «αυτό θα πρέπει να αποτελέσει προτεραιότητα για την περαιτέρω εξέλιξη της εφαρμογής των ευρωπαϊκών προτύπων και κατευθυντήριων γραμμών για τη διασφάλιση της ποιότητας» (Leuven/Louvain-la-Neuve Communiqué, 2009:4)

Επιπλέον με το ανακοινωθέν του Λουβαίν/ Louvain-la-Neuve, επιχειρείται η σύνδεση των μέσων διαφάνειας με τη διασφάλιση της ποιότητας και δημιουργούνται απαιτήσεις λογοδοσίας στα εκπαιδευτικά ιδρύματα.

«Σημειώνουμε ότι υπάρχουν πολλές τρέχουσες πρωτοβουλίες που έχουν σχεδιαστεί για την ανάπτυξη μηχανισμών παροχής λεπτομερών πληροφοριών σχετικά με τα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης σε ολόκληρο τον ΕΧΑΕ έτσι ώστε να καταστήσουν τη διαφορετικότητά τους πιο διαφανή. Πιστεύουμε ότι τέτοιοι μηχανισμοί, συμπεριλαμβανομένων και εκείνων που βοηθούν τα συστήματα ανώτατης εκπαίδευσης και τα ιδρύματα να εντοπίσουν και να συγκρίνουν τις αντίστοιχες δυνατότητές τους, θα πρέπει να αναπτυχθούν στο στενή διαβούλευση με τα βασικά ενδιαφερόμενα μέρη. Αυτά τα εργαλεία διαφάνειας πρέπει να σχετίζονται στενά με τις αρχές της διαδικασίας της Μπολόνια, ιδίως με τη διασφάλιση της ποιότητας και την αναγνώριση, η οποία θα παραμείνει η προτεραιότητά μας, και θα πρέπει να βασίζεται σε συγκρίσιμα δεδομένα και επαρκείς δείκτες για την περιγραφή των διαφορετικών προφίλ των ιδρυμάτων ανώτατης

εκπαίδευσης καθώς και των προγραμμάτων τους» (Leuven/Louvain-la-Neuve Communiqué, 2009:5)

Στη σύνοδο του Βουκουρεστίου το 2012 επισημάνθηκε ο ρόλος των συστημάτων Διασφάλιση της Ποιότητας στην οικοδόμηση της εμπιστοσύνης στο χώρο του EXAE. «Τα προσόντα της ανώτατης εκπαίδευσης είναι πλέον πιο αναγνωρίσιμα, τα σύνορα και η συμμετοχή στην τριτοβάθμια εκπαίδευση έχουν διευρυνθεί και οι φοιτητές επωφελούνται από μια μεγάλη ποικιλία εκπαιδευτικών ευκαιριών». Το όραμα ενός ολοκληρωμένου EXAE είναι εφικτό και προτάθηκε η αξιολόγηση του επιπέδου εφαρμογής των μεταρρυθμίσεων της Μπολόνια και η προώθηση των καλών πρακτικών να γίνεται μέσα από το σύστημα εκπαίδευσης από τους ομότιμους (peer learning). Η διασφάλιση ποιότητας είναι απαραίτητη για την οικοδόμηση εμπιστοσύνης και για την ενίσχυση της ελκυστικότητας του EXAE, η ευθύνη είναι κοινή για όλα τα συμμετέχοντα κράτη –μέλη με αρωγό την ενεργό συμμετοχή ενός ευρέος φάσματος ενδιαφερομένων. Επίσης στη σύνοδο του Βουκουρεστίου (2012) αποφασίστηκε η αναθεώρηση των Ευρωπαϊκών Προτύπων και των Κατευθυντήριων Γραμμών για τη Διασφάλιση της Ποιότητας (ESG) προκειμένου να βελτιωθεί η σαφήνεια, η δυνατότητα εφαρμογής και η χρησιμότητά τους καθώς επίσης και το πεδίο εφαρμογής τους. Η αναθεώρηση θα βασιστεί σε πρόταση που θα εκπονηθεί από την Ε4 σε συνεργασία με την Διεθνή Εκπαίδευση (Education International), την BUSINESSEUROPE και το Ευρωπαϊκό Μητρώο Διασφάλισης Ποιότητας (EQAR) και θα υποβληθεί στην Ομάδα Παρακολούθησης της Μπολόνια (BFUG) (Bucharest Communiqué 2012, Vögtle, 2019)

Η αναθεωρημένη έκδοση των Ευρωπαϊκών Προτύπων και των Κατευθυντήριων Γραμμών για τη Διασφάλιση της Ποιότητας (ESG) υποβλήθηκε από τις επτά οργανώσεις στην Ομάδα Παρακολούθησης της Μπολόνια (BFUG) μετά από αρκετούς γύρους διαβουλεύσεων στις οποίες συμμετείχαν τόσο οι βασικές οργανώσεις ενδιαφερομένων όσο και τα υπουργεία. Τα πολλά σχόλια, προτάσεις και συστάσεις που υποβλήθηκαν ήταν πολύ χρήσιμα και σημαντικά για τη διαδικασία αναθεώρησης. Επίσης, η αναθεωρημένη έκδοση καθιστά πιο σαφή τα ευρωπαϊκά πρότυπα και τις κατευθυντήριες γραμμές για τη διασφάλιση της ποιότητας (ESG), κυρίως όσον αφορά τη διάρθρωσή τους και την αποφυγή τυχόν σύγχυσης σχετικά με την ερμηνεία τους. Τα αναθεωρημένα ESG κάνουν επίσης πιο σαφή τη σύνδεση τους με τη διαδικασία της

μάθησης και της διδασκαλίας στο τομέα της εσωτερικής Διασφάλισης της Ποιότητας και καθορίζουν τη σχέση της Διασφάλισης της Ποιότητας με τις άλλες εξελίξεις της διαδικασίας της Μπολόνια που έχουν πραγματοποιηθεί από το 2005 (συμπεριλαμβανομένων εκείνων που σχετίζονται με τα πλαίσια προσόντων και τα μαθησιακά αποτελέσματα) .

Η αναθεωρημένη έκδοση των ESG εγκρίθηκε από την BFUG στις 19 Σεπτεμβρίου 2014 και στην υπουργική διάσκεψη που πραγματοποιήθηκε κατά την τακτική συνάντηση των κρατών-μελών στα πλαίσια της Διαδικασίας της Μπολόνια 14/15 Μαΐου 2015 στο Ερεβάν (Αρμενία).

Συγκεκριμένα στην συνάντηση στο Ερεβάν (Αρμενία) εγκρίθηκαν δύο μέτρα πολιτικής σχετικά με τη διασφάλιση της ποιότητας : α) τα αναθεωρημένα πρότυπα και κατευθυντήριες γραμμές για τη διασφάλιση της ποιότητας στην ευρωπαϊκή ανώτατη εκπαίδευση και β) η ευρωπαϊκή προσέγγιση για τη διασφάλιση της ποιότητας των κοινών προγραμμάτων (Yerevan Communiqué, 2015)

Στη σύνοδο του Παρισιού το 2018, όπως αναφέρεται στον ανακοινωθέν των υπουργών, είκοσι χρόνια μετά την υπογραφή της Διακήρυξης της Σορβόνης, έχει σημειωθεί μεγάλη πρόοδος σχετικά με την αρχιτεκτονική του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης και υπάρχει η δέσμευση για την περαιτέρω ανάπτυξή του.

Κάνοντας μια ανασκόπηση των αποτελεσμάτων της Διαδικασίας της Μπολόνια σημειώνουν ότι η διαδικασία έχει δημιουργήσει κάτι μοναδικό: «έναν Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης (EXEA) στον οποίο οι στόχοι και οι πολιτικές συμφωνούνται σε ευρωπαϊκό επίπεδο και στη συνέχεια εφαρμόζονται στα εθνικά εκπαιδευτικά συστήματα και στα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης. Οι κυβερνήσεις, τα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης και οι ενδιαφερόμενοι διαμορφώνουν από κοινού το τοπίο της ανώτατης εκπαίδευσης και αυτή κοινή προσέγγιση δείχνει τι μπορεί να επιτύχει η κοινή προσπάθεια και ο συνεχής διάλογος» (Paris Communiqué , 2018:1). Σύμφωνα με την ανασκόπηση αυτή επισημαίνεται η συμβολή του EXAE, στην αύξηση της κινητικότητας μεγάλου αριθμού φοιτητών, στη βελτίωση της συγκρισιμότητας και της διαφάνειας, της ποιότητας και της ελκυστικότητά των συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης. Ο EXAE έχει κατορθώσει να προωθήσει την αμοιβαία κατανόηση και εμπιστοσύνη και να ενισχύσει τη συνεργασία μεταξύ των συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης.

Όπως δείχνει η έκθεση εφαρμογής του 2018 για τη διαδικασία της Μπολόνια, έχει σημειωθεί πρόοδος ενώ η εφαρμογή παραμένει ανομοιογενής, τόσο μεταξύ των τομέων πολιτικής όσο και μεταξύ των χωρών.

Αναφορικά με τη Διασφάλιση της Ποιότητας, στην συνάντηση κορυφής στο Παρίσι, οι αρμόδιοι υπουργοί της ανώτατης εκπαίδευσης επιβεβαίωσαν, για ακόμη μια φορά, ότι αποτελεί μια διαδικασία καθοριστικής σημασίας, για την ανάπτυξη της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, για την αύξηση της κινητικότητας και της δίκαιης αναγνώρισης των προσόντων και των περιόδων σπουδών σε ολόκληρο τον ΕΧΑΕ. Επίσης αναγνώρισαν την πρόοδο που έχει σημειωθεί στις περισσότερες χώρες σχετικά με την εφαρμογή των *«Προτύπων και Κατευθυντήριων Γραμμών Διασφάλισης της Ποιότητας στον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης»* (ESG) σε εθνικό επίπεδο και σε επίπεδο ιδρυμάτων και δεσμεύτηκαν να ευνοήσουν την εφαρμογή τους στις εθνικές νομοθεσίες και κανονισμούς. Επιπλέον στην προοπτική να ενθαρρυνθεί η ανάπτυξη περισσότερων κοινών προγραμμάτων και κοινών πτυχίων, οι υπουργοί δεσμεύτηκαν να προωθήσουν τη χρήση της «ευρωπαϊκής προσέγγισης για τη διασφάλιση της ποιότητας των κοινών προγραμμάτων» στα συστήματα ανώτατης εκπαίδευσης.

Τέλος, με το ανακοινθέν του Παρισιού, αποφασίστηκε η ανάπτυξη μίας Βάσης Δεδομένων σχετικά με τα *Εξωτερικά Αποτελέσματα της Διασφάλισης της Ποιότητας* (DEQAR). (Paris Communiqué, 2018). Για την υποστήριξη των κρατών μελών σχετικά με την εφαρμογή των συμφωνημένων δεσμεύσεων της διαδικασίας σε εθνικό και θεσμικό επίπεδο για την περίοδο 2015-18 εγκρίθηκε μια νέα δομή από *ομότιμους* (peer learning). *Πρόκειται για την «η ομάδα συντονισμού εφαρμογής της Μπολόνια (BICG)»* η οποία θα συσταθεί από την ομάδα παρακολούθησης (BFUG), (Vögtle, 2019:12, Paris Communiqué, 2018).

Οι θεματικές ομάδες των ομότιμων θα επικεντρωθούν σε τρεις βασικές δεσμεύσεις ζωτικής σημασίας για την ενίσχυση και την υποστήριξη της ποιότητας και της συνεργασίας στο εσωτερικό του ΕΧΑΕ:

- ένα σύστημα τριών κύκλων συμβατό με το γενικό πλαίσιο προσόντων του ΕΧΑΕ και της κλίμακας βαθμολόγησης των πτυχίων του πρώτου και του δεύτερου κύκλου των σύμφωνα με τα ECTS
- την τήρηση της Σύμβασης της Λισσαβόνας για την αναγνώριση,

- και τη διασφάλιση ποιότητας σύμφωνα με τα πρότυπα και τις κατευθυντήριες γραμμές για τη διασφάλιση της ποιότητας στον ευρωπαϊκό χώρο ανώτατης εκπαίδευσης. (Paris Communiqué , 2018:2)

Στα πλαίσια της Διαδικασίας της Μπολόνια παράλληλα με δράσεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και Συμβουλίου έχει σημειωθεί μεγάλη πρόοδος στη θέσπιση ενός Ευρωπαϊκού Πλαισίου Διασφάλισης της Ποιότητας με την αρωγή των ενώσεων των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης, των φοιτητών και των οργανισμών διασφάλισης της ποιότητας. Το νέο Ευρωπαϊκό πλαίσιο διασφάλισης της ποιότητας αποτελεί μια νέα δομή η οποία θα εξασφαλίσει την ποιότητα των πτυχίων και θα σέβεται τις τέσσερις βασικές αρχές ήτοι την ποικιλομορφία των εθνικών διαδικασιών διασφάλισης της ποιότητας, την ανεξαρτησία των οργανισμών διασφάλισης της ποιότητας, τη συμμετοχή των φοιτητών στις εσωτερικές και εξωτερικές διαδικασίες και τον πρωταρχικό ρόλο των ιδρυμάτων στη διαχείριση και στην παρακολούθηση της ποιότητάς τους. Οι διαδικασίες εξωτερικής διασφάλισης της ποιότητας είναι καθιερωμένες σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, η οργάνωση εσωτερικής διασφάλισης της ποιότητας αποτελεί μία βασική διαδικασία σε πολλά ιδρύματα και επίσης έχει αναπτυχθεί ένα μεγάλο φάσμα ευρωπαϊκών διαδικασιών αξιολόγησης (Sursock, 2012).

Πίνακας 2. Διασφάλιση της ποιότητας κατά τη Διαδικασία της Μπολόνια (1998 – 2018).

Υπουργική Σύνοδος	Αποφάσεις για την Διασφάλιση της Ποιότητας
1998: Διακήρυξη της Σορβόνης	Αμοιβαία Αναγνώριση . Η ποιότητα δεν αναφέρεται ως στόχος. Η Διασφάλιση της Ποιότητας ήταν το προφανές εργαλείο
1999 Η Διακήρυξη της Μπολόνια	Προώθηση της Ευρωπαϊκής συνεργασίας στη Διασφάλιση της ποιότητας, με στόχο την ανάπτυξη συγκρίσιμων κριτηρίων και μεθοδολογιών
2001: Ανακοινωθέν της Πράγας	-συνεργασία μεταξύ δικτύων αναγνώρισης και διασφάλισης ποιότητας. -ευρωπαϊκής συνεργασίας και αμοιβαίας εμπιστοσύνης -διάδοση βέλτιστων πρακτικών -θέσπιση ενός κοινού πλαισίου αναφοράς
2003 :Ανακοινωθέν του Βερολίνου	-Έως το 2005 ίδρυση στις χώρες μέλη ενός συστήματος διασφάλισης της ποιότητας βασισμένο στο μοντέλο των 4 σταδίων - Τα συστήματα Διασφάλισης της ποιότητας πρέπει να αναπτυχθούν σε επίπεδο Ιδρύματος καθώς και σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο
2005: Ανακοινωθέν του Μπέργκεν	Εθνικά πρότυπα και κατευθυντήριες γραμμές(ESGs)
2007: Ανακοινωθέν του Λονδίνου	Εγκρίνεται η ίδρυση του Μητρώου των Ευρωπαϊκών Φορέων Διασφάλισης της Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση – EQAR (European Quality Assurance Registry),
2009 : Ανακοινωθέν Λουβαίν/ Louvain-la-Neuve	Ζητείται από την ομάδα E4 η αξιολόγηση του EQAR Η ποιότητα καθορίζεται ως πρωταρχική εστίαση για το EXAE

2012: Ανακοινωθέν του Βουκουρεστίου	Ζητείται από την ομάδα E4 η αναθεώρηση των ESG Εγκρίνεται η εξωτερική αξιολόγηση του EQAR - Επιτρέψτε στους οργανισμούς που έχουν εγγραφεί στο EQAR να εκτελούν τις δραστηριότητές τους σε ολόκληρο τον EXAE
2015: Ανακοινωθέν του Ερεβάν	Έγκριση αναθεωρημένου ESG ευρωπαϊκή προσέγγιση για την ποιότητα των κοινών προγραμμάτων
2018: ανακοινωθέν του Παρισιού	Αποφασίστηκε η προώθηση της ανάπτυξης της Βάσης δεδομένων εξωτερικής διασφάλισης ποιότητας Αποτελέσματα Database of External Quality Assurance Results (DEQAR)

Πηγή: *Sorbonne Declaration (1998), Bologna Process (1999- 2018) and Bologna Process Implementation Report (2018)*

3.1.3. Οι βασικοί στόχοι των μηχανισμών Διασφάλισης της Ποιότητας (QA) στη Διαδικασία της Μπολόνια

Η ποιότητα της ανώτατης εκπαίδευσης έχει αποδειχθεί ότι βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της διακυβερνητικής και εθελοντικής συνεργασίας των κρατών μελών για τον εκσυγχρονισμό των ευρωπαϊκών συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης. Τα Ευρωπαϊκά ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης στα πλαίσια της Διαδικασίας της Μπολόνια θεωρούνται ως υπεύθυνα για την ανάπτυξη διαδικασιών σχετικών με την ποιότητα της Ευρωπαϊκής ανώτατης εκπαίδευσης καθώς και για την παρακολούθηση αυτών (Berlin Communiqué, 2003).

Η διαδικασία της Μπολόνια ενσωμάτωσε στους στόχους της, τις εξωτερικές πιέσεις για την ανάπτυξη της διασφάλισης της ποιότητας ήτοι την μαζικοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης, τις αρχές διακυβέρνησης βασισμένες στη Νέα Δημόσια Διοίκηση, την ανάπτυξη των ιδιωτικών ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης καθώς και το αυξανόμενο ενδιαφέρον για τη δημιουργία ενός ανταγωνιστικού Ευρωπαϊκού συστήματος ανώτατης εκπαίδευσης. Η νέα ατζέντα εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων περιλαμβάνει τον εκσυγχρονισμό των εκπαιδευτικών συστημάτων με επίκεντρο τα ευρωπαϊκά ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης, τα οποία πρέπει στο εξής να κινούνται μεταξύ των παραδοσιακών λειτουργιών τους και των διαδικασιών ανανέωσης προκειμένου να ανταποκρίνονται στις αυξημένες απαιτήσεις για λογοδοσία και διαφάνεια σε ένα δύσκολο περιβάλλον χρηματοδότησης. Αυτές οι πιέσεις οδήγησαν στην ανάγκη της ανάπτυξης μια ποιοτικής κουλτούρας στο περιβάλλον της ανώτατης εκπαίδευσης η οποία αποτυπώνεται στην ανάπτυξη διαδικασιών εσωτερικής ποιότητας με στόχο τη βελτίωση της διδασκαλίας και της μάθησης (Sursock, Smidt, 2010)

Η έκθεση EUA, Trends 2010, που παρακολούθησε την πρώτη δεκαετία υλοποίησης του EXAE, έδειξε ότι τα ευρωπαϊκά ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης θεωρούν τη διασφάλιση της ποιότητας ως μία από τις σημαντικότερες εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ευρωπαϊκή Διάσταση των εκπαιδευτικών συστημάτων (Smidt, 2015).

Όταν υπογράφηκε η Διακήρυξη της Μπολόνια το 1999, τα συστήματα διασφάλισης ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση ήταν ανύπαρκτα στις περισσότερες

υπογράφουσες χώρες. Σήμερα, υπάρχει συναίνεση ότι η διασφάλιση ποιότητας είναι απαραίτητη για τη διασφάλιση της λογοδοσίας και της ενίσχυσης της βελτίωσης των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης. Η βελτίωση της ποιότητας και της συνάφειας της ανώτατης εκπαίδευσης και η καθιέρωση αξιόπιστων συστημάτων διασφάλισης ποιότητας αποτελούν υψηλές προτεραιότητες για τις περισσότερες χώρες. (European Commission/EACEA/Eurydice, 2018, Smidt, 2015).

Στα πλαίσια της Διαδικασίας της Μπολόνια πίσω από την ανάγκη για τη διασφάλιση της ποιότητας βρίσκεται η αναγκαιότητα για την ενδυνάμωση της συνεργασίας μεταξύ των ιδρυμάτων και γενικότερα η συγκρισιμότητα των τίτλων σπουδών, η διευκόλυνση των διαδικασιών αναγνώρισης σπουδών, η ανάγκη για πολιτικές σχετικές με την κινητικότητα και την απασχολησιμότητα καθώς και η σύγκλιση των δομών της ανώτατης εκπαίδευσης. Η «ποιότητα» δεν συναντάται τόσο συχνά στα κείμενα της Μπολόνια και κυρίως προβάλλεται μέσα από την εστίαση στην ανάπτυξη δεξιοτήτων και την απασχολησιμότητα στην «Ευρώπη της Γνώσης» η οποία προκαλεί συζητήσεις σχετικά με την ποιότητα και τη διασφάλιση της ποιότητας. (Huisman, Van Der Wende, 2004, Saarinen, 2005, Smidt, 2015). Στη Διαδικασία της Μπολόνια, σύμφωνα με την παραπάνω εστίαση, η ποιότητα προσεγγίζεται ως *«καταλληλότητα για τον σκοπό» (fitness for purpose)* καθώς και ως και ως *«μετασχηματιστική» (transformative)*

Οι απαιτήσεις για διεθνή συμβατότητα και για αναγνώριση των τίτλων σπουδών δημιούργησαν την ανάγκη για την ανάπτυξη μέτρων και διαδικασιών προκειμένου να διασφαλιστεί ότι παρόμοιοι τίτλοι και δομές πτυχίων μεταξύ των χωρών του EXAE, θα ήταν πράγματι συγκρίσιμα μεταξύ τους. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο η Διασφάλιση της Ποιότητας (QA) προέκυψε ως ζήτημα στη διαδικασία της Μπολόνια και αργότερα επισημοποιήθηκε σε μια «γραμμή δράσης».

Όσο όμως εξελίσσονται οι δράσεις της Διαδικασίας, εκτός από το βασικό στόχο, που είναι η βελτίωση της ποιότητας στο σύνολο των συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης στον EXAE, υπάρχει και ο λιγότερο ευδιάκριτος στόχος που συνδέεται με την αύξηση της ελκυστικότητάς του και την επακόλουθη επιθυμητή αύξηση του ποσοστού των διεθνών μετακινούμενων φοιτητών στον EXAE. Στόχος είναι, μέσω της ανάπτυξης διαδικασιών διασφάλισης της ποιότητας στα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης, η αύξηση της ελκυστικότητάς τους σε σχέση με τους διεθνείς

«ανταγωνιστές» και η καλύτερη αντιμετώπιση των αυξημένων προκλήσεων που προκύπτουν εξαιτίας του πολλαπλασιασμού των δυνατοτήτων παροχής εκπαίδευσης μέσω της διασυνοριακής εκπαίδευσης. Η αύξηση διεθνώς στη ζήτηση εκπαιδευτικών υπηρεσιών ανώτατης εκπαίδευσης έδωσε ώθηση στην ανάπτυξη ενός διεθνούς εμπορίου εκπαιδευτικών υπηρεσιών με κάποια κράτη να εξάγουν και κάποια να εισάγουν τέτοιες υπηρεσίες (Huisman, Van Der Wende, 2004). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, η διασφάλιση ποιότητας είναι απαραίτητη για την οικοδόμηση της εμπιστοσύνης και για την ενίσχυση της ελκυστικότητας στον EHEA (Bucharest Communiqué, 2012)

Επίσης σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, που συμμετέχουν στη μεταρρυθμιστική ατζέντα της Μπολόνια, έχουν σημειωθεί σημαντικές αναδιοργανώσεις των εθνικών τους συστημάτων Πιστοποίησης και Διασφάλισης της Ποιότητας με κοινό στόχο αυξηθεί η διαφάνεια των πληροφοριών σχετικά με τα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης καθώς και με τη διασφάλιση της ποιότητας προκειμένου να καταστήσουν την διαφορετικότητά τους πιο διαφανή και να ενισχυθούν οι προσπάθειες ώστε οι πληροφορίες αυτές να διατίθενται εύκολα τόσο στους φοιτητές όσο και στο ευρύ κοινό. Η διαφάνεια στα ιδρύματα είναι επομένως μια πτυχή των πολιτικών διασφάλισης ποιότητας που καθιερώνεται όλο και περισσότερο ως κανόνας. Τα συστήματα αξιολόγησης και πιστοποίησης έχουν πολλαπλή αποστολή και αποδέκτες. Αφενός συνδέονται με την εσωτερική λειτουργία και αποστολή της Ανώτατης Εκπαίδευσης στο εθνικό επίπεδο αφετέρου διαμορφώνουν την εικόνα των εθνικών συστημάτων και των ιδρυμάτων στο εξωτερικό με τους πίνακες κατάταξης (Randall, 2008). Τέλος μέσα από τις προσπάθειες οργάνωσης και ελέγχου των διαδικασιών της διασφάλισης της ποιότητας στα πλαίσια της Διαδικασίας τα Μπολόνια στόχος είναι να «νομιμοποιηθούν» στον παγκόσμιο χώρο της ανώτατης εκπαίδευσης (Leuven/Louvain-la-Neuve Communiqué, 2009, European Commission/EACEA/Eurydice, 2018).

Στην συνάντηση κορυφής στο Παρίσι, οι αρμόδιοι υπουργοί της ανώτατης εκπαίδευσης επιβεβαίωσαν ότι η διασφάλιση της ποιότητας αποτελεί μια διαδικασία καθοριστικής σημασίας, για την ανάπτυξη της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, για την αύξηση της κινητικότητας και της δίκαιης αναγνώρισης των προσόντων και των περιόδων σπουδών σε ολόκληρο τον EXAE. (Paris Communiqué, 2018).

«Μέσω του ΕΗΕΑ, ανοίξαμε το δρόμο για την κινητικότητα μεγάλης κλίμακας φοιτητών και δεν βελτιώσαμε μόνο η συγκρισιμότητα και τη διαφάνεια των συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης, αλλά και την αυξημένη **ποιότητα και την ελκυστικότητά τους**. Ο ΕΗΕΑ προώθησε την αμοιβαία κατανόηση και εμπιστοσύνη, και έχει βελτιώσει τη συνεργασία μεταξύ των συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης (Paris Communiqué, 2018:1).

Συνοψίζοντας, θα λέγαμε ότι η Διασφάλιση της Ποιότητας στα πλαίσια της Διαδικασίας της Μπολόνια, χαρακτηρίζεται από δυναμισμό και προσαρμοστικότητα ως προς το συνεχώς μεταβαλλόμενο περιβάλλον της ανώτατης εκπαίδευσης το οποίο χρειάζεται να στηρίζεται στην εμπιστοσύνη. Η διασφάλιση της ποιότητας συνδέεται με τους στόχους της βελτίωσης της ποιότητας, της ανάπτυξης της κουλτούρας ποιότητας, της λογοδοσίας, της διαφάνειας, της ανάπτυξης εργαλείων διαφάνειας στα νέα ανοίγματα της ανώτατης εκπαίδευσης μέσω της αυξημένης διακρατικής εκπαίδευσης στα πλαίσια της οποίας οι τομείς της ευρωπαϊκής πολιτικής για τη διασφάλιση της ποιότητας διασταυρώνονται με τις πολιτικές της διεθνοποίησης των ευρωπαϊκών εκπαιδευτικών συστημάτων και ιδρυμάτων (Smidt, 2015).

3.2. Η «Διεθνοποίηση της Ευρωπαϊκής Ανώτατης Εκπαίδευσης», η «Διασφάλιση της ποιότητας της Διεθνοποίησης» η «Διεθνοποίηση των συστημάτων Διασφάλισης της Ποιότητας» στη Διαδικασία της Μπολόνια

Η Διεθνοποίηση και η Διασφάλιση της Ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση είναι δύο νέες αλληλεξαρτώμενες τάσεις που διαμορφώνουν τις τελευταίες δεκαετίες το πεδίο της εκπαιδευτικής πολιτικής σε παγκόσμιο και ευρωπαϊκό επίπεδο. Στο ευρωπαϊκό πλαίσιο τις συναντούμε στα επίσημα πολιτικά έγγραφα της Ε.Ε., στις συναφείς στρατηγικές σε ευρωπαϊκό, εθνικό και θεσμικό επίπεδο, στις συμφωνίες, στις δράσεις και στα προγράμματα που δρομολογούνται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στις διεθνείς πολυμερείς πρωτοβουλίες όσο και στις διακυβερνητικές πρωτοβουλίες που αναπτύσσονται στα πλαίσια της Διαδικασίας της Μπολόνια. Σε αυτή την ενότητα θα εξετάσουμε τη σχέση μεταξύ της Διασφάλισης της Ποιότητας και της Διεθνοποίησης στην ανώτατη εκπαίδευση. Η βελτίωση της ποιότητας είναι ένας σημαντικός στόχος

της διεθνοποίησης, αλλά και η διαδικασία διεθνοποίησης της ανώτατης εκπαίδευσης ασκεί πίεση στα εθνικά συστήματα διασφάλισης ποιότητας, τα οποία δεν αντιμετωπίζουν επαρκώς τη διεθνή διάσταση της ανώτατης εκπαίδευσης. Επίσης θα προσεγγίσουμε εννοιολογικά και από άποψη πρακτικών και διαδικασιών τους όρους «Διασφάλιση της ποιότητας της Διεθνοποίησης» και «Διεθνοποίηση των συστημάτων Διασφάλισης της Ποιότητας». Τέλος, θα ερευνήσουμε πώς οι δράσεις της Διαδικασίας της Μπολόνια για τη διεθνοποίηση της ευρωπαϊκής ανώτατης εκπαίδευσης προκαλούν από τη μία συστήματα και πρακτικές Διασφάλισης της Ποιότητας και από την άλλη συγκλίνουν με δράσεις για την ευρωπαϊκή διάσταση της Διασφάλισης της Ποιότητας.

Από τη δεκαετία του 1980 σε πολλά έγγραφα πολιτικής καθώς και στη διεθνή βιβλιογραφία (π.χ. εκδόσεις ΟΟΣΑ), η διεθνοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης σχετιζόταν στενά με τον στόχο της βελτίωσης της ποιότητας της ανώτατης εκπαίδευσης. Στη Συνθήκη του Μάαστριχτ (1992) τα άρθρα που θεμελιώνουν την κοινοτική δράση στην ανώτατη εκπαίδευση συνδέουν το στόχο της βελτίωσης της ποιότητας της εκπαίδευσης με τη συνεργασία μεταξύ των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επίσης οι εθνικές πολιτικές για τη διεθνοποίηση των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, όπως και πολλά έγγραφα θεσμικής πολιτικής θεωρούν τη διεθνοποίηση ως μέσο επίτευξης ευρύτερων στόχων, όπως η βελτίωση της ποιότητας, η αναδιάρθρωση και η αναβάθμιση των συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης (Kalvermark & Van der Wende, 1997:19). Η σχέση μεταξύ της διεθνοποίησης και της ποιότητας στηρίζεται στην προσδοκία ότι η διεθνής συνεργασία, η ανταλλαγή φοιτητών, ακαδημαϊκών ή ερευνητών και τα διεθνοποιημένα προγράμματα σπουδών συμβάλλουν στη βελτίωση της ποιότητας της διδασκαλίας, της μάθησης και της έρευνας και επιπλέον εξυπηρετούν την τεχνολογική καινοτομία, την οικονομική ανάπτυξη, την κοινωνική ευημερία καθώς και την προετοιμασία των φοιτητών να ζήσουν και να εργαστούν στο σύγχρονο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον (De Wit, et al. 2015). Η διεθνοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης δεν αποτελεί αυτοσκοπό αλλά ένα μηχανισμό για την ενίσχυση της συνολικής ποιότητας της ανώτατης εκπαίδευσης και έρευνας, χωρίς να επικεντρώνεται αποκλειστικά σε οικονομικούς λόγους και επιπλέον συμβάλλει στην δημιουργία «κρίσιμης μάζας», επιτρέπει την αμοιβαία μάθηση για σύγκριση και σύνθεση βέλτιστων προσεγγίσεων και πρακτικών, για διαπολιτισμική κατανόηση και για εκμάθηση ξένων γλωσσών (van der Wende, 1998,

de Wit, et al. 2015, Amashukeli, 2018). Οι διαδικασίες διεθνοποίησης έχουν ως αποτέλεσμα, τόσο η ανώτατη εκπαίδευση όσο και οι διαδικασίες διασφάλισης της ποιότητας αυτής να ξεπερνούν το εθνικό τους πλαίσιο. Η διεθνοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης ως διαδικασία γίνεται καλύτερα κατανοητή προσεγγίζοντας τους διάφορους τρόπους με του οποίους πραγματοποιείται καθώς και τις εκτάσεις που λαμβάνει.

3.2.1.Ορισμός διεθνοποίησης της ανώτερης εκπαίδευσης

Η διεθνοποίηση αποτελεί ένα αρκετά διαδεδομένο και σημαντικό φαινόμενο της ανώτατης εκπαίδευσης και περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων, όπως τη διεθνοποίηση των αναλυτικών προγραμμάτων σπουδών, τη διασυνοριακή παροχή εκπαίδευσης, την ίδρυση διεθνών κοινοπραξιών μεταξύ πανεπιστημίων και την εξαγωγή και εισαγωγή προϊόντων και υπηρεσιών ανώτατης εκπαίδευσης (van der Wende, and Westerheijden, 2001)

Η διεθνοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης ορίζεται στη βιβλιογραφία ως μια «διαδικασία ενσωμάτωσης μιας διεθνούς, διαπολιτισμικής και παγκόσμιας διάστασης στους στόχους, τις λειτουργίες και στην παροχή της ανώτατης εκπαίδευσης». Ως τέτοια, είναι μια διαδικασία αλλαγής, προσαρμοσμένη για να ικανοποιεί τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα κάθε οντότητας της ανώτατης εκπαίδευσης (Knight, J., 2017:13) Αυτός ο ορισμός, ενσαρκώνει μια διαπολιτισμική και διεθνή διάσταση σε όλους τους τομείς της πανεπιστημιακής λειτουργίας. Αν και τα πανεπιστήμια έχουν διεθνή προοπτική στις λειτουργίες τους από την αρχαιότητα, η διεθνοποιημένη εκπαίδευση σήμερα μοιάζει σαν μια εξέλιξη των παραδοσιακών υποχρεώσεων των πανεπιστημίων για διάδοση και ανταλλαγή γνώσεων και, επιπλέον, θεωρείται ως μια καινοτόμος απάντηση στις εξωτερικές πιέσεις που δέχονται λόγω της παγκοσμιοποίησης των οικονομιών και των κοινωνιών, την αυξανόμενη σημασία της γνώσης και από τους κανόνες της αγοράς. Η διεθνοποίηση θεωρείται ως μια πολύπλοκη και πολυεπίπεδη διαδικασία καθώς καθοδηγείται από έναν δυναμικό και συνεχώς εξελισσόμενο συνδυασμό πολιτικών, οικονομικών, κοινωνικοπολιτισμικών και ακαδημαϊκών λογικών οι οποίες λαμβάνουν διαφορετικές μορφές και διαστάσεις στις διάφορες

χώρες, στα ιδρύματα καθώς και στα προγράμματα σπουδών. (de Wit, and Hunter, 2017, Nizar Mohammad Alsharari, 2018).

Άλλοι συγγραφείς προσεγγίζουν την έννοια της διεθνοποίησης στο πλαίσιο των εθνικών πολιτικών και των ευρύτερων κοινωνικών τάσεων και την ορίζουν ως «κάθε συστηματική και βιώσιμη προσπάθεια που στοχεύει στην καλύτερη ανταπόκριση της ανώτατης εκπαίδευσης στις απαιτήσεις και τις προκλήσεις που σχετίζονται με την παγκοσμιοποίηση των κοινωνιών, της οικονομίας και της αγοράς εργασίας» (Kälvemark και van der Wende 1997:19). Η διεθνοποίηση αποτελεί πλέον μια στοχευμένη και προγραμματισμένη διαδικασία που αποσκοπεί στην ενίσχυση και στη βελτίωση της απόδοσης και της ποιότητας των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης. Παράλληλα με τις στρατηγικές και τα προγράμματα της κινητικότητας, διαπιστώνεται η στροφή προς δράσεις οι οποίες εστιάζονται στα προγράμματα σπουδών και στα μαθησιακά αποτελέσματα. Η διεθνοποίηση χρησιμοποιείται για να ορίσει τις διαδικασίες ενσωμάτωσης των διεθνών συνιστωσών στο σύστημα της ανώτατης εκπαίδευσης μιας χώρας ως αποτέλεσμα των πιέσεων της παγκοσμιοποίησης (Nizar Mohammad Alsharari, 2018). Αυτό σημαίνει ότι η διεθνοποίηση μπορεί να θεωρηθεί ως απάντηση στην παγκοσμιοποίηση καθώς και κινητήρια δύναμη της παγκοσμιοποίησης (Kälvemark και van der Wende, 1997:19).

Η παγκόσμια πολιτειότητα (world citizenship) είναι ένας όρος που χρησιμοποιείται ολοένα και περισσότερο στις προσεγγίσεις της διεθνοποίησης της ανώτατης εκπαίδευσης η οποία είναι προσανατολισμένη στο πρόγραμμα σπουδών, με κύριο στόχο η διεθνοποιημένη εκπαίδευση να παράγει αποτελέσματα σχετικά με την ανάπτυξη γνώσεων, ικανοτήτων και δεξιοτήτων στους αποφοίτους ώστε να ζουν και να εργάζονται σε μία παγκόσμια κοινωνία. Η διεθνοποίηση σχετίζεται έτσι με νέες αντιλήψεις σχετικά με τη διαβίωση και την εργασία στην παγκοσμιοποιημένη κοινωνία όπου η απασχολησιμότητα κινείται στο προσκήνιο με αλλαγές στην προσέγγισή της δηλαδή από τη «γνώση, κατανόηση και δράση» σε «γνώση, δεξιότητες και οικονομική ανταγωνιστικότητα» (De Wit et al., 2015:51).

Η παγκοσμιοποίηση έχει επιφέρει αλλαγές στο περιβάλλον στο οποίο λειτουργούν τα ανώτατα ιδρύματα έχοντας προσανατολίσει τα περισσότερα πανεπιστήμια παγκοσμίως σε δράσεις προς τη διεθνοποίηση των δραστηριοτήτων τους και επιπλέον απαιτεί μεγαλύτερη εστίαση στο πρόγραμμα σπουδών και τα μαθησιακά

αποτελέσματα για να εξασφαλιστεί η διεθνοποίηση για όλους και όχι μόνο για τους λίγους που συμμετέχουν σε προγράμματα κινητικότητας (De Wit et al., 2015:28, Nizar Mohammad Alsharari, 2018). Επιπλέον η τεχνολογία των πληροφοριών και επικοινωνιών (ΤΠΕ) διευκολύνει τη διακρατική/διασυνοριακή παράδοση εκπαίδευσης μέσω ενός νέου τύπου προγράμματος εξ αποστάσεως εκπαίδευσης καθιστώντας ευκολότερη την εξαγωγή ανώτατης εκπαίδευσης σε μεγάλο βαθμό σε έναν εικονικό κόσμο χωρίς σύνορα (Van der Wende, 1999:234). Μέσα από αυτή την προσέγγιση, το μεταβαλλόμενο περιβάλλον της ανώτατης εκπαίδευσης και οι αλλαγές στους στόχους και τις δραστηριότητές της συνέβαλαν στην επανεξέταση και στο επαναπροσδιορισμό των εννοιολογικών πλαισίων του όρου «ομπρέλα» της Διεθνοποίησης, όπου σύμφωνα με μελέτη (Delphi Panel exercise) για το μέλλον της διεθνοποίησης της ανώτατης εκπαίδευσης στην Ευρώπη ο κοινά αποδεκτός ορισμός για τη διεθνοποίηση της «Jane Knight», αναθεωρήθηκε σε: «ως μια σκόπιμη διαδικασία ενσωμάτωσης μιας διεθνούς, διαπολιτισμικής ή παγκόσμιας διάστασης στο σκοπό, τις λειτουργίες και τα παραδοτέα της μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, έτσι ώστε να βελτιωθεί η ποιότητα της εκπαίδευσης και της έρευνας για όλους τους φοιτητές και διδάσκοντες και να προκύψει ουσιαστική συνεισφορά στην κοινωνία». Αυτός ο ορισμός αντικατοπτρίζει την αυξημένη συνειδητοποίηση ότι η διεθνοποίηση πρέπει να γίνει πιο περιεκτική και λιγότερο ελιτιστική και να μην επικεντρώνεται στην κινητικότητα, αλλά περισσότερο στο πρόγραμμα σπουδών και στα μαθησιακά αποτελέσματα. (IAU, 2012, De Wit et al., 2015: 29).

Στη διεθνή βιβλιογραφία αναφέρονται δύο κατηγορίες της διεθνοποίησης της ανώτατης εκπαίδευσης: η εξωτερική διεθνοποίηση (internationalization abroad) και η οίκοθεν διεθνοποίηση (internationalization at home) οι οποίες συνεχώς εξελίσσονται και γίνονται περισσότερο αλληλένδετες. Οι κύριες συνιστώσες της «εξωτερικής διεθνοποίησης» (internationalization abroad), είναι η διεθνής κινητικότητα των σπουδών, του προσωπικού, των πτυχίων, των προγραμμάτων σπουδών και η διασυνοριακή εκπαίδευση (πανεπιστήμια / παραρτήματα πανεπιστημίων, franchise ακαδημαϊκών προγραμμάτων, εικονική / ηλεκτρονική κινητικότητα προγραμμάτων), ενώ η «οίκοθεν διεθνοποίηση» (internationalization at home) επικεντρώνεται περισσότερο στην ενσωμάτωση της διεθνούς ή παγκόσμιας προοπτικής στους εθνικούς εκπαιδευτικούς στόχους, το περιεχόμενο, τις μεθόδους διδασκαλίας και στα συστήματα

αξιολόγησης καθώς και στην ανάπτυξη διαπολιτισμικών δεξιοτήτων. Ωστόσο, η εξωτερική διεθνοποίηση μπορεί επίσης να σχετίζεται με το πρόγραμμα σπουδών και να αναπτύσσει μια διεθνή ή παγκόσμια κατανόηση και διαπολιτισμικές δεξιότητες, οπότε υπάρχουν κάποια όρια σε μια τέτοια διάκριση (de Wit et al., 2015:45).

Η διασυνοριακή ή διακρατική εκπαίδευση αφορά την απόκτηση πτυχίου που πραγματοποιείται από φοιτητές που είναι εγκατεστημένοι σε διαφορετική χώρα από εκείνη του ιδρύματος απονομής πτυχίων. Μπορεί να θεωρηθεί ως μια φάση της παγκοσμιοποίησης της ανώτατης εκπαίδευσης η οποία ξεκινά με διασυνοριακές ροές φοιτητών, μετά μετακινείται στην ανάπτυξη κόμβων και πανεπιστημιούπολεων και τελικά δημιουργεί εικονική κινητικότητα προγραμμάτων (de Wit et al., 2015:48).

Η οίκοθεν διεθνοποίηση αποτελείται από μία σειρά εργαλείων και δραστηριοτήτων, διεθνών και διαπολιτισμικών διαστάσεων, στο επίσημο και άτυπο πρόγραμμα σπουδών για όλους τους φοιτητές οι οποίες μπορούν να επεκταθούν πέρα από χώρο των ιδρυμάτων και στην τοπική κοινότητα όπου και συμβάλλουν στην ανάπτυξη διαπολιτισμικών και διεθνών ικανοτήτων. Η διεθνοποίηση του εθνικού προγράμματος είναι: «η ενσωμάτωση διεθνών, διαπολιτισμικών και/ή παγκόσμιων διαστάσεων στο περιεχόμενο του προγράμματος σπουδών, στα μαθησιακά αποτελέσματα, στις μεθόδους αξιολόγησης, στις διδακτικές μεθόδους και στις υπηρεσίες υποστήριξης ενός προγράμματος σπουδών» (Leask, 2009, όπ. Αναφ. στο De Wit et al., 2015: 50). Έτσι, η διεθνοποίηση του εθνικού προγράμματος σπουδών καθιστά τη διεθνή εκπαίδευση διαθέσιμη για όλους και όχι μόνο για τους φοιτητές από ανταλλαγή (Beelen and Jones, 2015, de Wit et al., 2015). Κατά συνέπεια, η διεθνοποίηση δεν είναι μόνο η γεωγραφική επέκταση των ιδρυμάτων εκτός των εθνικών συνόρων, αλλά κυρίως ο εσωτερικός μετασχηματισμός τους για να καταστούν διεθνοποιημένα από κάθε άποψη. Απαιτεί από τα πανεπιστήμια να αποκτήσουν διαπολιτισμικές ικανότητες και επιβάλει νέες απαιτήσεις σε όλα τα επίπεδα, διευρύνοντας έτσι την αποστολή, το όραμα και τις βασικές θεσμικές αξίες τους. (Blessinger, 2015:2)

Η διεθνοποίηση είναι πλέον καθιερωμένη σε εθνικό και θεσμικό επίπεδο στις περισσότερες χώρες του κόσμου και ιδίως στην Ευρώπη, όπου η διεθνοποίηση ως στρατηγική διαδικασία ξεκίνησε με το πρόγραμμα ERASMUS. Το πρόγραμμα δημιούργησε κοινές αντιλήψεις και οδηγούς για τη διεθνοποίηση στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες, όπου ενισχύθηκαν περισσότερο από τη Διαδικασία της Μπολόνια

(De Wit et al., 2015:27) Σε νεότερη μελέτη σχετικά με τις διαστάσεις διεθνοποίησης της ανώτατης εκπαίδευσης στην Ευρώπη, ο Sursock (2015:32) αναφέρει ότι η συντριπτική πλειοψηφία των πανεπιστημίων του EXAE σχετικά με τη διεθνοποίησή τους υλοποιούν δράσεις που αφορούν, την ενίσχυση των ανταλλαγών φοιτητών και ακαδημαϊκού προσωπικού, την ανάπτυξη στρατηγικών συμμαχιών, την υποστήριξη της καινοτομίας και έρευνας σε διεθνές επίπεδο, την παραγωγή προγραμμάτων σπουδών από κοινού με πανεπιστήμια της αλλοδαπής, την υλοποίηση προγραμμάτων στην αγγλική γλώσσα ως μέσο διεθνοποίησης εντός συνόρων με τελευταία στην κατάταξη την ίδρυση παραρτημάτων στο εξωτερικό. Επιπλέον ως νέοι αναδυόμενοι τομείς είναι η διεθνοποίηση του προγράμματος σπουδών, η διακρατική εκπαίδευση και η ψηφιακή μάθηση. Έτσι, προκύπτουν νέες μορφές διεθνοποίησης, όπως παραρτήματα πανεπιστημίων στο εξωτερικό, προγράμματα εξ αποστάσεως εκπαίδευσης με παγκόσμια εμβέλεια (π.χ. e-learning), διεθνή εκπαιδευτικά δίκτυα ιδρυμάτων και κυρίως νέοι πάροχοι (ιδιωτικού τομέα), μορφές δηλαδή που συμπληρώνουν τις παραδοσιακές πρωτοβουλίες διεθνοποίησης δηλ. της κινητικότητας και της διεθνούς συνεργασίας για την διδασκαλία και την έρευνα (IAU, 2012:2).

Επίσης στις δράσεις αυτές μπορούν να παρατηρηθούν οι κοινοί στόχοι και σκοποί της διεθνοποίησης της ανώτατης εκπαίδευσης, όπως η φήμη των πανεπιστημίων η οποία συχνά συμβολίζεται με τις παγκόσμιες κατατάξεις (rankings), η προβολή και η ανταγωνιστικότητα τους, ο ανταγωνισμός για την προσέλκυση ταλαντούχων φοιτητών και ακαδημαϊκών, τα βραχυπρόθεσμα ή και τα μακροπρόθεσμα οικονομικά οφέλη, τους προβληματισμούς για τις σύγχρονες δημογραφικές πιέσεις και την εστίαση στην απασχολησιμότητα και στην κοινωνική δέσμευση (IAU, 2012, De Wit et al., 2015:27). Τα κυριότερα αποτελέσματα της διαδικασίας διεθνοποίησης φαίνονται να είναι σε εθνικό επίπεδο, καθώς το συμφέρον των χωρών έγκειται στην ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου τους ως εργαζομένων της γνώσης που θα συμβάλλουν στην οικονομική τους ανάπτυξη (Nizar Mohammad Alsharari, 2018:362)

3.2.2 Διαδικασίες Διεθνοποίησης και συστήματα Διασφάλισης της Ποιότητας

Στην σύγχρονη βιβλιογραφία καθώς και στις πολιτικές συζητήσεις και πρακτικές, η διεθνοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το θέμα της διασφάλισης της ποιότητας των διαδικασιών που ακολουθούνται για τη διεθνοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης όπως επίσης και τα θέματα της Διασφάλισης της Ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση εξετάζονται στη διεθνή τους διάσταση.

Τα τελευταία χρόνια, έχει αναγνωριστεί από αρκετές χώρες η ανάγκη εφαρμογής διαδικασιών αξιολόγησης και διασφάλισης της ποιότητας στις στρατηγικές και στις δραστηριότητες της διεθνοποίησης της ανώτατης εκπαίδευσης και προσπάθειες της αξιολόγησης και της πιστοποίησης μέσα από πολλές προσεγγίσεις (κώδικες πρακτικής, αυτοαξιολόγηση, πρακτικές πιστοποίησης). Η «Διασφάλιση της ποιότητας της Διεθνοποίησης» σχετίζεται με τη διασφάλιση της ποιότητας ως μια μέθοδο βελτίωσης των δραστηριοτήτων, των στρατηγικών ή των πολιτικών της διεθνοποίησης. Ειδικότερα, η διασφάλιση ποιότητας και η πιστοποίηση της διακρατικής εκπαίδευσης είναι θέματα που προκαλούν ανησυχία (Van der Wende, 1999:232), καθώς έχουν προκύψει πολύ συχνά ζητήματα ποιότητας που σχετίζονται με τις επιχειρήσεις (franchise) των πανεπιστημίων και κολεγίων. Εκεί, εναπόκειται ο κίνδυνος της κακής ποιότητας παροχών και η «Μακντοναλντοποίηση» (McDonaldization) της ανώτατης εκπαίδευσης. Επίσης, εισάγεται η έννοια της προστασίας των φοιτητών ως καταναλωτών, η οποία δημιουργεί μια νέα σημαντική προοπτική και ευθύνη για τις κυβερνήσεις και τα ιδρύματα και αφορά την ποιότητα της διεθνοποιημένης ανώτατης εκπαίδευσης (van der Wende, 1999, De Wit et al., 2015).

Τις τελευταίες δεκαετίες προέκυψαν κάποιες πρωτοβουλίες με στόχο τη διασφάλιση της ποιότητας της διεθνοποιημένης ανώτατης εκπαίδευσης. Υπό αυτή την προοπτική ένας νέος οργανισμός, η Παγκόσμια Συμμαχία για τη Διακρατική Εκπαίδευση (Global Alliance for Transnational Education /GATE-Λονδίνο, 1996), ιδρύθηκε το 1996 με σαφή εστίαση σε θέματα διασφάλισης της ποιότητας της διακρατικής εκπαίδευσης. Ο οργανισμός είχε ως στόχο την ανάπτυξη «προτύπων ποιότητας και αρχών» για τη διακρατική εκπαίδευση καθώς επίσης και την αντιμετώπιση ευρέως φάσματος πρωτοβουλιών της διεθνοποίησης, όπως των

συνεργατικών, των εξ αποστάσεως και εικονικών προγραμμάτων. Αυτά τα πρότυπα ποιότητας και αρχών χρησιμοποιούνται ως «κώδικες πρακτικής» και κυρίως για την εξασφάλιση της διασφάλισης και της βελτίωσης της εκπαίδευσης που διασχίζει τα εθνικά σύνορα. Τα μέλη του είναι ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης, οργανισμοί διασφάλισης της ποιότητας, κυβερνήσεις, και διακυβερνητικές οργανώσεις και μέσω της διαδικασίας της αυτοαξιολόγησης, της αξιολόγησης από ομοτίμους και της εξωτερικής αξιολόγησης, η GATE μπορεί να πιστοποιήσει ένα ίδρυμα που παρέχει διακρατική εκπαίδευση, με στόχο τη βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών και την προστασία των καταναλωτών (Kalvermark & Van der Wende, 1997:19, Van der Wende, 1999:232, van der Wende, and Westerheijden, 2001).

Σε μια άλλη προσέγγιση, αναγνωρίζεται ότι οι στρατηγικές και δραστηριότητες της διεθνοποίησης των πανεπιστημίων, έρχονται αντιμέτωπες με τα διαφορετικά συστήματα διασφάλισης ποιότητας που ισχύουν σε εθνικό επίπεδο και προκειμένου να αναπτυχθεί αμοιβαία αναγνώριση και εμπιστοσύνη μεταξύ των συνεργαζόμενων πανεπιστημίων, απαιτείται η ανάπτυξη νέων συστημάτων διασφάλισης της ποιότητας. Σημαντικό παράδειγμα αποτελεί η «*περιφερειοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης ή τη διασυνοριακή συνεργασία μεταξύ γειτονικών κρατών*». Αυτή αφορά έναν νέο τύπο διεθνούς συνεργασίας, μιας «*μεγάλης κλίμακας διηπειρωτικής συνεργασίας μεταξύ οικονομικά συγκρίσιμων περιοχών*», στα πλαίσια της οποίας αναπτύσσονται κοινά προγράμματα και πτυχία, με κοινόχρηστους ανθρώπινους πόρους όπου στο μέλλον, η συνεργασία αυτή μπορεί να περιλαμβάνει και διασυνοριακό συντονισμό της εκπαίδευσης ακόμη και συγχωνεύσεις μεταξύ των ιδρυμάτων. (Van der Wende, 1999). Το γεγονός ότι η ανώτατη εκπαίδευση διεθνοποιείται με μεγάλη ταχύτητα και ένταση, ενώ τα συστήματα διασφάλισης ποιότητας και οι ευθύνες εξακολουθούν να βασίζονται σε μεγάλο βαθμό στο εθνικό επίπεδο, δημιουργεί μεγάλες εντάσεις και προκλήσεις (Van der Wende and Westerheijden, 2001). Κατά συνέπεια, προκύπτει από τη μία η αναγκαιότητα της αξιολόγησης και της διασφάλισης της ποιότητας των διεθνών δραστηριοτήτων και από την άλλη, κρίνεται απαραίτητο, η αξιολόγηση να γίνεται από συστήματα διασφάλισης της ποιότητας προσαρμοσμένα στις νέες απαιτήσεις και λειτουργίες (π.χ. λειτουργία λογοδοσίας σε σχέση με νέες ροές χρημάτων από διεθνείς εισροές και τη διεθνή χρηματοδότηση, συγκρισιμότητα και αμοιβαία αναγνώριση των

διαφόρων τίτλων σπουδών και πτυχίων, διαφάνεια συστημάτων διασφάλισης της ποιότητας). (Van der Wende, 1999).

Στο σημείο αυτό αναφερόμαστε στη «*διεθνοποίηση των συστημάτων διασφάλισης της ποιότητας*» που ως έννοια και ως πρακτική ενσωματώνει τις διαδικασίες της διασφάλισης της ποιότητας σε ένα ευρύτερο πλαίσιο διεθνών δραστηριοτήτων. Η ορθή αξιολόγηση των διεθνών προγραμμάτων καθώς και των δραστηριοτήτων των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης στο εξωτερικό κρίνεται αναγκαίο να οργανώνονται με ξεχωριστό τρόπο σε σχέση με τις εθνικές διαδικασίες διασφάλισης της ποιότητας. Κατά συνέπεια, τα εθνικά συστήματα διασφάλισης ποιότητας -τα οποία έχουν περιορισμένη εμβέλεια και πεδίο εφαρμογής- δεν ικανοποιούν πλέον τις νέες διαστάσεις της ανώτατης εκπαίδευσης με αποτέλεσμα να αναπτύσσονται πρωτοβουλίες διεθνούς συνεργασίας και ανταλλαγής πληροφοριών μεταξύ των ενώσεων, των οργανισμών και των ιδρυμάτων που είναι υπεύθυνα για τη διασφάλιση ποιότητας (π.χ. το Διεθνές Δίκτυο Οργανισμών Διασφάλισης Ποιότητας στην Ανώτατη Εκπαίδευση- The International Network for Quality Assurance Agencies in Higher Education/ INQAAHE) με στόχο να διευρυνθεί η εθνική βάση και να καταστεί περισσότερο διεθνή το πεδίο εφαρμογής και η μεθοδολογία της διασφάλισης ποιότητας (Van der Wende, 1999). Τα βασικά χαρακτηριστικά των πολιτικών διεθνοποίησης ενός οργανισμού διασφάλισης της ποιότητας περιλαμβάνουν, το σχεδιασμό των διαδικασιών αξιολόγησης με διεθνή διάσταση εφαρμόζοντας διεθνή πρότυπα και χρησιμοποιώντας ξένους εμπειρογνώμονες σε ομάδες αξιολογητών καθώς και η συνεργασία με διεθνείς εταίρους και η συμμετοχή σε διεθνή δίκτυα οργανισμών διασφάλισης της ποιότητας (π.χ. ENQA). (Grifoll et al., 2015)

Χαρακτηριστικό παράδειγμα, αποτελεί το πιλοτικό σχέδιο το οποίο ξεκίνησε μεταξύ 1995 και 1997 με πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τη Διασφάλιση της Ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση, το οποίο παρείχε μια σημαντική εμπειρία στην ανάπτυξη μιας ευρωπαϊκής διάστασης στη Διασφάλιση της ποιότητας. Στόχος του ήταν να αυξήσει την ευαισθητοποίηση σχετικά με την ανάγκη αξιολόγησης ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση, να εμπλουτιστεί η υπάρχουσα ποιότητα σε εθνικό επίπεδο με διαδικασίες αξιολόγησης καθώς και να δοθεί μια ευρωπαϊκή διάσταση. Επιπλέον, βασικό στόχο αποτελούσε και η συμβολή των πρωτοβουλιών αυτών ώστε να βελτιωθεί η αναγνώριση των πτυχίων και η αμοιβαία κατανόηση σχετικά με τα προγράμματα

που διδάσκονται σε διαφορετικές χώρες και η προώθηση της θεσμικής συνεργασίας. Αυτό το πιλοτικό έργο περιλάμβανε αυτοαξιολογήσεις από όλα τα συμμετέχοντα ιδρύματα πάνω σε συγκεκριμένες θεματικές κατηγορίες. Οι αξιολογήσεις αυτές στηρίζονταν σε ένα σύνολο κοινών κατευθυντήριων γραμμών, σε αξιολογήσεις από ομάδα ομοτίμων (εμπειρογνομόνων από άλλες ευρωπαϊκές χώρες) και σε μια δημοσιευμένη έκθεση. (Van der Wende, 1999:228).

Ένα δεύτερο παράδειγμα αφορά το Πρόγραμμα Ελέγχων της Ποιότητας των Ιδρυμάτων της Ένωσης Ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων (CRE) και εδώ η διαδικασία βασίζεται σε αυτοαξιολόγηση και σε αξιολόγηση από ομοτίμους (ομάδα Ευρωπαίων εμπειρογνομόνων). Η αξιολόγηση εστιάζει σε γενικά θέματα διαχείρισης του ιδρύματος και όχι σε μια συγκεκριμένη θεματική περιοχή ή μάθημα. Κατά συνέπεια, εξετάζεται ένα ευρύτερο και πιο γενικό φάσμα θεμάτων και επιπλέον σχεδιάζεται η ανάπτυξη ελέγχων για την αντιμετώπιση συγκεκριμένων τομέων, όπως η οικονομική διαχείριση, οι πολιτικές ανθρώπινου δυναμικού και η διεθνοποίηση (Van der Wende, 1999:228).

Παρόμοιες πρωτοβουλίες διεθνοποίησης των συστημάτων διασφάλισης της ποιότητας στην Ευρώπη παρατηρούνται και σε επίπεδο ιδρυμάτων συνεπώς αφορά μια προσέγγιση «από κάτω προς τα πάνω». Τα δίκτυα ευρωπαϊκών ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης τα οποία έχουν δημιουργηθεί στο πλαίσιο προγραμμάτων ευρωπαϊκής συνεργασίας, αναπτύσσουν τα δικά τους μοντέλα και μηχανισμούς για τη διασφάλιση της ποιότητας. Για παράδειγμα, η Κοινότητα Ευρωπαϊκών Σχολών Διαχείρισης και Διοίκησης (*Community of European Management Schools and International Companies /CEMS*) που προσφέρει ένα κοινό μεταπτυχιακό δίπλωμα στα Οικονομικά και τη Διοίκηση Επιχειρήσεων έχει αναλάβει την πρωτοβουλία ανάπτυξης μιας διαδικασίας αξιολόγησης της ποιότητας όλων των πτυχών του προγράμματος CEMS. Η πρωτοβουλία αυτή βασίζεται σε ένα πιλοτικό πρόγραμμα που αφορούσε τη συλλογή πληροφοριών σχετικά με την εμπειρία των ιδρυμάτων σε διαδικασίες εσωτερικής διασφάλισης της ποιότητας. Στόχος τους ήταν ο ποιοτικός έλεγχος, η μεταφορά καλών πρακτικών, η ανάπτυξη μιας κοινής πολιτικής και η συνεργασία σε θέματα βελτίωσης της ποιότητας του προγράμματος σπουδών. (Kristensen and Planthin, 1997 όπ. Ανα. στο Van der Wende, 1999:229).

Επιπλέον και οι διεθνείς επαγγελματικές οργανώσεις συμμετέχουν ενεργά στην προώθηση της διεθνοποίησης των συστημάτων διασφάλισης της ποιότητας όπου οι δραστηριότητές τους επηρεάζουν έμμεσα την ανώτατη εκπαίδευση, καλώντας τα κράτη μέλη να αναπτύξουν αμοιβαία, αποδεκτά πρότυπα και να παρέχουν συστάσεις για αμοιβαία αναγνώριση πτυχίων και προσόντων. Η επαγγελματική αναγνώριση ξένων πτυχίων και προσόντων είναι σημαντική στο πλαίσιο της αυξημένης επαγγελματικής κινητικότητας η οποία υποστηρίζεται από τις διεθνείς (π.χ. ΕΕ, NAFTA, APEC) και τις παγκόσμιες εμπορικές συμφωνίες (GATS). Η παγκοσμιοποίηση των επαγγελμάτων και η ανάγκη παροχής κοινών επαγγελματικών προσόντων έχουν επιταχύνει τις τάσεις προς τον καθορισμό παγκόσμιων προτύπων της αξιολόγησης. Επιπλέον, οι επαγγελματικές οργανώσεις και οι αντίστοιχοι φορείς αξιολόγησής τους από τη μία πιέζονται να εξετάσουν αμοιβαία αποδεκτά και διεθνή πρότυπα συνεργασίας με άλλες χώρες και από την άλλη, τα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης αναζητούν πολλαπλή, περιφερειακή ή παγκόσμια πιστοποίηση. (Peace Lenn και Campos, 1997, όπ. αναφ. στο Van der Wende, 1999:229).

Έτσι, η διεθνοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης αναγκάζει τα ευρωπαϊκά συστήματα διασφάλισης της ποιότητας να εξετάσουν τη σημασία τους πέρα από τα εθνικά τους σύνορα και δημιουργεί την ανάγκη συντονισμού μεταξύ των φορέων που συμμετέχουν επίσημα στη διασφάλιση της ποιότητας των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης και εκείνων που προωθούν τη διεθνοποίηση τους. (van der Wende, 1999).

3.2.3. Η διεθνοποίηση στη Διαδικασία της Μπολόνια και η Διασφάλισης της Ποιότητας της Διεθνοποίησης και Διεθνοποίησης της Διασφάλισης της Ποιότητας.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, η ανάγκη διεθνοποίησης των διαδικασιών και των συστημάτων διασφάλισης της ποιότητας της ανώτατης εκπαίδευσης έχει αναγνωριστεί από διάφορους διεθνείς οργανισμούς, από χώρες της Δυτικής Ευρώπης καθώς και από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Στις προσπάθειες αυτές της διεθνούς διάστασης των ευρωπαϊκών συστημάτων διασφάλισης της ποιότητας απουσίαζε η πραγματική ευρωπαϊκή διάσταση λόγω του εθνικού προσανατολισμού των συστημάτων

διασφάλισης της ποιότητας τα οποία δεν είχαν σχεδιαστεί να εξυπηρετούν τους διεθνείς σκοπούς των ιδρυμάτων και επιπλέον δεν υπήρχε συνεργασία μεταξύ των στρατηγικών για τη διεθνοποίηση και των διαδικασιών διασφάλισης της ποιότητας (van der Wende, 1999, Komotar, 2018).).

Επιπλέον, η διεθνοποίηση της διασφάλισης της ποιότητας καθώς η διασφάλιση της ποιότητας της Διεθνοποίησης στην ανώτατη εκπαίδευση στην Ευρώπη έρχονται αντιμέτωπες με εμπόδια όπως οι διαφορετικές πολιτιστικές και ακαδημαϊκές παραδόσεις, η ασυμβατότητα μεταξύ των εθνικών συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης και οι διαφορετικές εννοιολογικές προσεγγίσεις της ποιότητας μεταξύ των κρατών μελών. Τα εμπόδια αυτά ήταν δύσκολο να ξεπεραστούν σε θεσμικό επίπεδο. Για το λόγο αυτό στην Ευρώπη αναπτύχθηκε μια εθελοντική διακυβερνητική πρωτοβουλία, η Διαδικασία της Μπολόνια, *«ένα εξαιρετικά φιλόδοξο, επιτυχημένο παράδειγμα πανευρωπαϊκής συνεργασίας για τη διεθνοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης»* (Navracsics, 2015), που στόχο είχε την ανάπτυξη ενός υπερεθνικού (ευρωπαϊκού) συστήματος ανώτατης εκπαίδευσης, ο οποίος βασίστηκε μεταξύ άλλων στη θεσμοθέτηση και στη διεθνοποίηση μηχανισμών και διαδικασιών διασφάλισης της ποιότητας καθώς και στη εφαρμογή αυτών για τον έλεγχο και την αξιολόγηση των στρατηγικών διεθνοποίησης των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης (Van der Wende, 1999, Robertson, 2006, Komotar, 2018, Vögtle, 2019).

Η Διαδικασία της Μπολόνια παρέχει μια σημαντική διευκόλυνση στη κινητικότητα στην ανώτατη εκπαίδευση και στην απασχόληση και προάγει τις ευρωπαϊκές αξίες και τους στόχους για την αύξηση της διεθνούς κινητικότητας για όλο και μεγαλύτερο ποσοστό φοιτητών ενισχύοντας με αυτές τις στρατηγικές την κοινωνική διάσταση της ανώτατης εκπαίδευσης. Επιπλέον η Διαδικασία της Μπολόνια μπορεί να θεωρηθεί ως μια συνεχής προσπάθεια της Ε.Ε. για τη διεθνοποίηση των εκπαιδευτικών εργαλείων και μεταρρυθμίσεων πέρα από την Ευρώπη και την αύξηση της συνεργασίας με άλλες περιφέρειες και φορείς εκτός Ε.Ε. (European Commission/EACEA/ Eurydice 2015). Τέλος, μέσω των κανονιστικών επιρροών που προκαλεί, διευκολύνει το συντονισμό των πολιτικών και των πρακτικών για την αξιολόγηση της ποιότητας της κινητικότητας και των άλλων στρατηγικών διεθνοποίησης και επιπλέον μέσω των διαδικασιών διασφάλισης ποιότητας παρέχει στα συμμετέχοντα κράτη τη δυνατότητα οικοδόμησης της εμπιστοσύνης για τους

στόχους και τις μεταρρυθμιστικές πρωτοβουλίες που αναπτύσσονται στα πλαίσιά της (Barrett, 2019).

3.2.3.1..Η διεθνοποίηση στα πλαίσια της διαδικασίας της Μπολόνια.

Η Διαδικασία της Μπολόνια και ο στόχος της δημιουργίας του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης (EXAE) μπορεί να χαρακτηριστεί ως μια νέα προσέγγιση της διεθνοποίησης η οποία επιτυγχάνεται μέσω της σκόπιμης διαδικασίας εναρμόνισης των διαφορετικών δομών και των χαρακτηριστικών των συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης σε ολόκληρη την Ευρώπη. Για αρκετούς ερευνητές, *ολόκληρη η ατζέντα του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης* φαίνεται να αποτελεί μέρος της διεθνοποίησης. Σε αυτό συνηγορούν οι δράσεις που αφορούν στην υιοθέτηση της δομής των τριών κύκλων σπουδών, η εισαγωγή ενός κοινού συστήματος μεταφοράς και συσσώρευσης των ακαδημαϊκών μονάδων (ECTS), η κινητικότητα των μελών της ακαδημαϊκής κοινότητας, η συνεργασία για τη διασφάλιση της ποιότητας, η υιοθέτηση κοινών κατευθυντήριων γραμμών στον τομέα της διασφάλισης ποιότητας και της πιστοποίησης (ESG), η δημιουργία του Ευρωπαϊκού Μητρώου Διασφάλισης της Ποιότητας για την Ανώτατη Εκπαίδευση (EQAR) και άλλα παρόμοια διαρθρωτικά μέτρα που οδηγούν στη διεθνοποίηση (Wächter, 2008: 4, Navracsics, 2015). Η Διαδικασία της Μπολόνια, προκειμένου να σχεδιάσει τις πρωτοβουλίες διεθνοποίησης της ανώτατης εκπαίδευσης, βασίστηκε στα θεμέλια παλαιότερων ευρωπαϊκών και παγκόσμιων πολιτικών πρωτοβουλιών (Ευρωπαϊκή Ένωση, Συμβούλιο της Ευρώπης, UNESCO) και εν συνεχεία ενσωμάτωσε αυτήν την «κληρονομιά» στο δικό της ευρύτερο πλαίσιο πολιτικής και την προσαρμοσε στους δικούς της σκοπούς και στόχους. (Wächter, 2008: 30).

Προκειμένου να σκιαγραφήσουμε τις στρατηγικές διεθνοποίησης των ευρωπαϊκών ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης στα πλαίσια της διαδικασίας της Μπολόνια θα εξετάσουμε τα κοινά ανακοινωθέντα των υπουργών Παιδείας τα οποία εκδίδονται στα πλαίσια των τακτικών υπουργικών συναντήσεων της διαδικασίας της Μπολόνια.

Η προώθηση της κινητικότητας των φοιτητών, του διδακτικού προσωπικού και των ερευνητών αποτελεί μια κλασική στρατηγική διεθνοποίησης των συστημάτων

ανώτατης εκπαίδευσης και επιπλέον υπήρξε και παραμένει ένας από τους πρώτους και βασικούς στόχους της Διαδικασίας της Μπολόνια. Οι υπουργοί Παιδείας καθώς και οι ενδιαφερόμενες ομάδες συμφερόντων που συμμετέχουν στο σχεδιασμό και στην λήψη αποφάσεων για το μέλλον των μεταρρυθμίσεων των συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης μέσα από την Διαδικασία της Μπολόνια στο ανακοινωθέν του Βερολίνου (Berlin Communiqué, 2003) δεσμεύθηκαν, πέρα από τον καθορισμό στόχων κινητικότητας, για τη δυνατότητα μεταφοράς των εθνικών δανείων και επιχορηγήσεων, επαναβεβαίωσαν τη δέσμευση αυτή στο Ανακοινωθέν του Μπέργκεν (2005) και στο Βουκουρέστι (2012) αναφέρθηκαν στην πλήρη μεταφορά των επιχορηγήσεων και δανείων των φοιτητών. Με το ανακοινωθέν του Λονδίνου ενισχύεται η τάση για τη διεθνοποίηση της ανώτατης εκπαίδευσης και τονίζεται η σημασία της χρήσης ευρωπαϊκών εργαλείων (πλαίσιο προσόντων, eurpass κ.λπ.) για τη συγκρισιμότητα των προσόντων των πολιτών σε όλα τα κράτη μέλη του EXAE.

Αναφορικά με την κινητικότητα των φοιτητών, με το ανακοινωθέν του Λουβέν (Leuven-Louvain, 2009), ορίζεται η κινητικότητα ως το σήμα κατατεθέν του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης και ως «στόχος κινητικότητας», αναφέρεται ότι μέχρι το 2020, τουλάχιστον το 20% των φοιτητών που αποφοιτούν από πανεπιστήμια του EXAE θα πρέπει να έχουν διανύσει μια περίοδο σπουδών ή κατάρτισης στο εξωτερικό. Για το λόγο αυτό, τα ευρωπαϊκά ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης καλούνται να διεθνοποιήσουν περισσότερο τις δραστηριότητές τους μέσω της κινητικότητας, να εξασφαλίσουν την υψηλή ποιότητά της και να δραστηριοποιηθούν μέσω της ανάπτυξης συνεργατικών και κοινών πρακτικών σε θέματα κοινών πτυχίων και προγραμμάτων σπουδών.

Από το 2012 η προώθηση της διεθνοποίησης της ανώτατης εκπαίδευσης έγινε ένας από τους κύριους στόχους του EXAE και η κινητικότητα των φοιτητών αποτελεί έναν από τους βασικούς πυλώνες αυτής της περιόδου της διαδικασίας. Οι υπουργοί Παιδείας του EXAE στην τακτική τους συνάντηση στο Βουκουρέστι το 2012, λαμβάνοντας υπόψη τον διαφορετικό τρόπο που οι χώρες διαχειρίζονται την κινητικότητα, ενέκριναν την «στρατηγική για την κινητικότητα» των σπουδαστών, των εκπαιδευτικών και του διοικητικού προσωπικού των πανεπιστημίων μέσω της οποίας οι χώρες του EXAE ενθαρρύνθηκαν να «αναπτύξουν και να εφαρμόσουν τις δικές τους στρατηγικές διεθνοποίησης και κινητικότητας» (Bucharest Communiqué, 2012,

Mobility strategy 2020 for the European Higher Education Area/ EHEA, 2012 Vögtle, 2019).

Το 2015 στη σύνοδο του Ερεβάν, αναφέρεται η διεθνής κινητικότητα για σπουδές ως ισχυρό μέσο για την ενίσχυση των ικανοτήτων και για την προώθηση της απασχολησιμότητας των αποφοίτων του EXAE και συνεπώς δόθηκε προτεραιότητα στον τομέα της διεθνούς κινητικότητας με ιδιαίτερη έμφαση από την ομάδα εργασίας (BFUG-Working group 2018) στη στήριξη και στην ενίσχυση της συμμετοχής των μειονεκτουσών ομάδων στη διεθνή φοιτητική κινητικότητα. Από την έναρξη της Διαδικασίας της Μπολόνια, η κινητικότητα του προσωπικού γενικά αλλά και του διοικητικού προσωπικού αποτελούσε βασικό στόχο της διαδικασίας και με το ανακοινωθέν του Ερεβάν, η κινητικότητα του προσωπικού χαρακτηρίστηκε ως τομέας προτεραιότητας που χρειαζόταν περισσότερο προσοχή σε στρατηγικές ανάπτυξης και βελτίωσης και επιπλέον επισημάνθηκε η ανάγκη ενίσχυσης των ευκαιριών κινητικότητας για φοιτητές και προσωπικό από περιοχές συγκρούσεων και η προώθηση κινητικότητας των φοιτητών από σχολές εκπαίδευσης εκπαιδευτικών καθώς παίζουν σημαντικό ρόλο στην εκπαίδευση των μελλοντικών γενεών των Ευρωπαίων. (Yerevan Communiqué 2015:2, 3, Vögtle, 2019).

Τα κίνητρα πίσω από τη διεθνοποίηση της Ανώτατης Εκπαίδευσης ως μέρος της Διαδικασίας της Μπολόνια μπορούν να αποδοθούν σε τρεις τομείς, τον *Πολιτιστικό*, με στόχο την οικοδόμηση της ευρωπαϊκής ταυτότητας και του «ευρωπαίου πολίτη», τον *Οικονομικό*, με την προοπτική να ολοκληρωθεί η μετάβαση της Ευρώπης σε μια οικονομία βασισμένη στη γνώση και να καταστεί, μέσα από Ανώτατη Εκπαίδευση, πιο ελκυστική στο διεθνή ανταγωνισμό και τον *πολιτικό*, ως εργαλείο ενίσχυσης των προσπαθειών της ΕΕ για την ενίσχυση του ρόλου της στην παγκόσμια διακυβέρνηση. (Robertson, 2006 :5,7).

3.2.3.2. Διασφάλιση της Ποιότητας της διεθνοποίησης στη Μπολόνια και η Διεθνοποίηση των συστημάτων Διασφάλισης της Ποιότητας

Στη Διαδικασία της Μπολόνια, οι αρμόδιοι υπουργοί καθώς και οι εκπρόσωποι των ενδιαφερόμενων φορέων θεωρούν τη διασφάλιση της ποιότητας ως απαραίτητη για την οικοδόμηση της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, για την αύξηση της κινητικότητας

και της δίκαιης αναγνώρισης των προσόντων και των περιόδων σπουδών καθώς και για την ενίσχυση της ελκυστικότητας των ανώτατων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων του EXAE (Bucharest Communiqué 2012, Paris Communiqué, 2018). Η Ευρωπαϊκή Ένωση το 2000 κάνει ένα σημαντικό βήμα για την προώθηση της ευρωπαϊκής συνεργασίας για τη διασφάλιση της ποιότητας ιδρύοντας την Ευρωπαϊκή Ένωση για τη διασφάλιση της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση (ENQA).

Η ENQA ως οργανισμός ομπρέλα των οργανισμών διασφάλισης ποιότητας συμμετείχε με πρωταρχικό ρόλο στην ανάπτυξη των πολιτικών διασφάλισης ποιότητας στο πλαίσιο της Διαδικασίας της Μπολόνια (de Boer et al., 2012). Το 2005, δημοσίευσε για πρώτη φορά τα «Πρότυπα και τις Κατευθυντήριες γραμμές για τη διασφάλιση της ποιότητας στον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης» (The Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area / ESG) και οι οργανισμοί διασφάλισης της ποιότητας από τις χώρες του EXAE άρχισαν να δραστηριοποιούνται πιο ενεργά στα διεθνή δίκτυα, να συνεργάζονται εντατικότερα με τους διεθνείς εταίρους και να συμπεριλάβουν ξένους εμπειρογνώμονες σε ομάδες ελέγχου (Grifoll et al., 2015, Komotar, 2018). Για την περαιτέρω συνεργασία μεταξύ των οργανισμών διασφάλισης ποιότητας και για τη θέσπιση της εναρμόνισης των διαδικασιών διασφάλισης ποιότητας σε ολόκληρη την Ευρώπη, δημιουργήθηκε στα πλαίσια της Διαδικασίας της Μπολόνια το Ευρωπαϊκό Μητρώο Διασφάλισης Ποιότητας για την Ανώτατη Εκπαίδευση (EQAR). Πολλά ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα προκειμένου να ενισχύσουν τις διεθνείς προοπτικές τους, επιθυμούν να αξιολογηθούν από διεθνείς οργανισμούς αναφορικά με τη συμμόρφωση τους με τα ESG και επιπλέον για τις διεθνείς δραστηριότητες διασφάλισης ποιότητας επιλέγουν ως οργανισμό διασφάλισης της ποιότητας από το δίκτυο του EQAR (EQAR 2014: 46, de Boer et al., 2012, Komotar, 2018).

Με την αναγνώριση των Ευρωπαϊκών Προτύπων και κατευθυντήριων γραμμών για τη διασφάλιση ποιότητας και τη δημιουργία ενός νέου Μητρώου οργανισμών διασφάλισης ποιότητας που συμφωνήθηκαν κατά την υπουργική συνάντηση της Μπολόνια στο Λονδίνο το 2007, μπορεί να υποστηριχτεί ότι έχει γίνει ένα σημαντικό βήμα για την διασφάλιση της ποιότητας της διεθνοποίησης των στρατηγικών της διαδικασίας της Μπολόνια καθώς και για την τυποποίηση και τη διεθνοποίηση των δομών της διασφάλισης της ποιότητας (Maassen, P and Stensaker,

B., 2010). Επίσης και η υιοθέτηση του «Παρτήματος Διπλώματος» (Diploma Supplement) έχει ως βασικό σκοπό να παρέχει μεγαλύτερη διαφάνεια για τα συστήματα ανώτατης εκπαίδευσης του EXAE τα οποία ολοένα και περισσότερο μέσω τις Διαδικασίας της Μπολόνια αναλαμβάνουν δραστηριότητες διεθνοποίησης των προγραμμάτων σπουδών και επιθυμούν την αύξηση της απασχολησιμότητας των αποφοίτων τους στην αγορά εργασίας σε ολόκληρη την Ευρώπη. Το 2003, οι υπουργοί συμφώνησαν ότι από το 2005, όλοι οι φοιτητές που αποφοιτούν, θα πρέπει να λάβουν αυτόματα και δωρεάν το παράρτημα διπλώματος (Berlin Communiqué, 2003), το 2012 στο Βουκουρέστι αποφάσισαν το παράρτημα διπλώματος να βασίζεται στα μαθησιακά αποτελέσματα (Bucharest Communiqué, 2012) και το 2018 εγκρίθηκε από τους Υπουργούς, το αναθεωρημένο Παράρτημα Διπλώματος οι οποίοι δεσμεύτηκαν για την υιοθέτηση από όλα τα κράτη μέλη μία κοινής/ίδιας και ψηφιοποιημένης εκδοχής Παραρτήματος Διπλώματος (Paris Communiqué, 2018).

Επιπλέον η καθιέρωση ενός γενικού πλαισίου προσόντων για τον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης (QF-EHEA) στοχεύει να αυξηθεί η διεθνής συγκρισιμότητα των μηχανισμών διασφάλισης της ποιότητας στον EXAE. Επίσης ενισχύει την προώθηση της αναγνωσιμότητας και της συγκρισιμότητας των προσόντων εντός και μεταξύ των χωρών, καθώς τα πλαίσια προσόντων αλληλοσυνδέονται με τα μαθησιακά αποτελέσματα, με τα πιστωτικά συστήματα με τις δομές πτυχίων και με τους μηχανισμούς διασφάλισης της ποιότητας (Bucharest Communiqué, 2012, European Commission/EACEA/Eurydice, 2018).

Στη συνέχεια, το 2015 εγκρίθηκαν δύο ακόμα σημαντικά πολιτικά έγγραφα σχετικά με τη διασφάλιση της ποιότητας της διεθνοποίησης των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης του EXAE : α) τα αναθεωρημένα πρότυπα και κατευθυντήριες γραμμές για τη διασφάλιση της ποιότητας στην ευρωπαϊκή ανώτατη εκπαίδευση και β) η Ευρωπαϊκή προσέγγιση για τη διασφάλιση της ποιότητας των κοινών προγραμμάτων σπουδών (Yerevan Communiqué 2015). Στο Παρίσι το 2018, επιβεβαιώθηκε από τη διαδικασία της Μπολόνια ότι οι στρατηγικές διεθνοποίησης μέσω της ανάπτυξης των κοινών προγραμμάτων και πτυχίων πρέπει να αξιολογούνται και να πιστοποιούνται και για το λόγο αυτό αποφασίστηκε η προώθηση της «Ευρωπαϊκής Προσέγγισης για τη Διασφάλιση της Ποιότητας των Κοινών Προγραμμάτων Σπουδών» που αναπτύσσονται στο πλαίσιο των συστημάτων εθνικής ανώτατης εκπαίδευσης. Επιπλέον από όλους

τους συμμετέχοντες φορείς και μέλη έγινε ευπρόσδεκτη η δημιουργία ενός πρόσθετου μηχανισμού διαφάνειας και αξιοπιστίας τόσο των διαδικασιών διεθνοποίησης των ιδρυμάτων όσο και της εξωτερικής διασφάλισης ποιότητας στον Ευρωπαϊκό Χώρο Ανώτατης Εκπαίδευσης (EXAE), η «βάση δεδομένων των εκθέσεων εξωτερικής διασφάλισης ποιότητας» (Database of External Quality Assurance Results /DEQAR). Η DEQAR έχει ως αποστολή να συλλέγει και να δημιουργεί μια ενημερωμένη βάση δεδομένων με όλες τις αποφάσεις και τις εξωτερικές εκθέσεις διασφάλισης τη ποιότητας που πραγματοποιούνται από εγγεγραμμένους οργανισμούς αξιολόγησης της EQAR σύμφωνα με τα εγκεκριμένα πρότυπα και κατευθυντήριες γραμμές (ESG). Αυτή η βάση δεδομένων, θα ενισχύσει την πρόσβαση σε εκθέσεις και αξιολογήσεις σχετικά με ιδρύματα / προγράμματα σπουδών της ανώτατης εκπαίδευσης του EXAE και αναμένεται να επιτρέψει σε ένα ευρύ φάσμα χρηστών να έχουν πρόσβαση σε πληροφορίες αναφορικά με τα ανώτατα ιδρύματα στον EXAE και ειδικότερα με την αναγνώριση πτυχίων, την κινητικότητα των σπουδαστών, και τη δυνατότητα μεταφοράς στις διαδικασίες κινητικότητας των επιχορηγήσεων / δανείων) (DEQAR, Paris Communiqué 2018).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ανάλυση της Διαδικασία της Μπολόνια είναι καθοριστικής σημασίας διότι οι ιδέες, οι έννοιες και οι λόγοι που αναπτύσσονται στην Μπολόνια στα 20 χρόνια λειτουργίας της είναι σημαντικοί για την ευρύτερη κατανόηση της έννοιας της ανώτατης εκπαίδευσης στην σύγχρονη Ευρώπη. *«Η διαδικασία της Μπολόνια είναι ένα επιτυχημένο παράδειγμα ευρωπαϊκής συνεργασίας, διότι κατάφερε να αποτελέσει πόλο έλξης για τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης αλλά και για μη μέλη της καθώς για διεθνείς οργανισμούς και φορείς που ασχολούνται με την εκπαίδευση. Σήμερα η Διαδικασία της Μπολόνια απαριθμεί 58 συνολικά διεθνείς συμμετοχές οι οποίες περιλαμβάνουν τα κράτη-μέλη (48), τους διεθνείς οργανισμούς και μια ποικιλία μη κρατικών φορέων»* (Darmo, & Friedman, 2018:13). *Η Μπολόνια μετά το 2001 στα πλαίσια μιας πολιτικής διαδικασίας πολύ-επίπεδης διακυβέρνησης και πολλαπλών φορέων ανέπτυξε ένα ευρύ δίκτυο φορέων και μελών (stekeholders) τα συμφέροντα των οποίων συμπεριλήφθηκαν στην μεταρρυθμιστική ατζέντα και επηρέαζαν την παραγωγή πολιτικών ή εφαρμογή των οποίων ανέπτυξε πρόσθετους δείκτες για τις εθνικές εκθέσεις και τις πρακτικές αξιολόγησης και εφαρμογής (ΜΚΟ, ΟΟΣΑ benchmarking, standards, peer review, best practices)* (Πασιάς, 2015: 289, Kehm, 2010). Τα ενδιαφερόμενα μέρη (stekeholders) της Μπολόνια αποτελούν την «επιστημονική κοινότητα» της διαδικασίας, η οποία στηριζόμενη σε «καθεστώτα αλήθειας» παρέχει την νομιμοποίηση όλων των μεταρρυθμιστικών πρωτοβουλιών για τον εκσυγχρονισμό και τη σύγκλιση των ανώτατων εκπαιδευτικών συστημάτων στην Παγκόσμια Κοινωνία της Γνώσης. Στη Σύνοδο του Μπέργκεν το 2005 επιβεβαιώθηκε η εξέλιξη της διαδικασίας σε μια πιο εκτεταμένη μορφή με τεχνοκρατικά και επιχειρηματικά χαρακτηριστικά καθώς στις ομάδες δράσεις ενσωματώθηκε η *Διεθνής Εκπαίδευση - Παγκόσμια Ένωση που εκπροσωπεί εργαζόμενους στον τομέα της εκπαίδευσης παγκοσμίως (ΕΙ), η Ευρωπαϊκή Ένωση για τη διασφάλιση της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση (ENQA) και η Ένωση Συνομοσπονδιών Βιομηχάνων και Εργοδοτών Ευρώπης (UNICE- Business Europe από το 2007)* (Croché, 2009).

Επιπλέον, η Διαδικασία της Μπολόνια αποτελεί το μέσο και παρέχει την νομιμοποίηση για την επίτευξη του βασικότερου στόχου της Ευρώπης, να παρέχει το εκπαιδευτικό πλαίσιο που είναι απαραίτητο για την οικοδόμηση μιας «Ευρώπης της γνώσης». Επίσης παράγει «λόγους», «οράματα» και «αξίες» προκειμένου να επηρεάσει

και να πιέσει για εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις και επιπλέον αναπτύσσει συστήματα Διασφάλισης της Ποιότητας τα οποία στηρίζονται σε κοινά πρότυπα αξιολόγησης και κατευθυντήριες γραμμές (ESG) και προωθεί διαδικασίες αμοιβαίου ελέγχου και διάχυσης καλών πρακτικών μεταξύ των κρατών μελών. Επιπρόσθετα, δημιουργεί άτυπες δεσμεύσεις στα κράτη μέλη σχετικά με την εφαρμογή των συμφωνηθέντων αρχών στα πλαίσια της Διαδικασίας, οι οποίες στην ουσία οργανώνουν και περιορίζουν τη συμπεριφορά των κρατών μελών. Η διαδρομή αυτή επιτυγχάνεται μέσα από ένα ευρύ ανθρωπιστικό όραμα και στο πλαίσιο των μαζικοποιημένων και διεθνοποιημένων συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης (Reinalda, 2008, Sursock and Smidt 2010: 9). Οι μεταρρυθμίσεις της Μπολόνια σύμφωνα με το Ανακοινωθέν του Βουκουρεστίου (2012) άλλαξαν το πρόσωπο της ανώτατης εκπαίδευσης σε ολόκληρη την Ευρώπη και σε αυτή την αλλαγή συνέβαλε η συμμετοχή και αφοσίωση των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης, του προσωπικού της και των φοιτητών. Οι δομές ανώτατης εκπαίδευσης στην Ευρώπη είναι πλέον πιο συμβατές και συγκρίσιμες με βασικό στόχο την θεμελίωση ενός ολοκληρωμένου μοντέλου ανώτατης εκπαίδευσης το οποίο θα αποτελέσει παράδειγμα αντιγραφής από ολόκληρο τον Κόσμο (Bucharest Communiqué, 2012).

Ειδικότερα, η διεύρυνση των εννοιών της Ποιότητας και της Διασφάλισης Ποιότητας καθώς και των διαδικασιών ανάπτυξης συστημάτων Διασφάλισης της Ποιότητας, μέσα από τη Διαδικασία της Μπολόνια, συντελεί στην κατανόηση της «ποιοτικής επανάστασης» που επικρατεί στην ανώτατη εκπαίδευση. Μέσα από την προσέγγιση της διαδικασίας της Μπολόνια φτάνουμε στο συμπέρασμα ότι αποτελεί την κατάλληλη δομή, η οποία προσφέρει το πρόσφορο έδαφος στα ιδρυτικά κράτη, Γερμανία, Γαλλία, Ιταλία και Ηνωμένο Βασίλειο να νομιμοποιούν εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις με σκοπό να δημιουργήσουν το κατάλληλο εκπαιδευτικό πλαίσιο προκειμένου να ισχυροποιηθούν οικονομικά παγκοσμίως. Για να το πετύχουν αυτό πρέπει να ελέγχουν την ποιότητα και την αποτελεσματικότητα των ιδρυμάτων (*fitness for purpose*) και η ποιότητα και η διασφάλιση της ποιότητας καθιερώνονται ως πρωταρχικοί στόχοι της διακρατικής αυτής συνεργασίας. Ο λόγος για την διαφάνεια και τη βελτίωση των συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης εξελίσσεται σε «Αξιολόγηση», «Πιστοποίηση» «Δείκτες Ποιότητας», «Πρότυπα και Κατευθυντήριες γραμμές» (ESG) και «Εξωτερική Αξιολόγηση». Η έμφαση στην ποιότητα κατά τη

Διαδικασία της Μπολόνια ενίσχυσε της απαιτήσεις για λογοδοσία σε ολόκληρη την Ευρώπη (Saarinen, 2005, Sursock, 2012) Τα συστήματα αξιολόγησης και πιστοποίησης έχουν πολλαπλή αποστολή και αποδέκτες. Αφενός συνδέονται με την εσωτερική λειτουργία και αποστολή της ανώτατης εκπαίδευσης σε εθνικό επίπεδο και αφετέρου διαμορφώνουν και πιστοποιούν την εικόνα και την «φήμη» των εθνικών συστημάτων και των ιδρυμάτων στο εξωτερικό καθώς και τη θέση τους στην αρένα των πανεπιστημιακών κατατάξεων (rankings) (Randall, 2008).

Στην Ευρώπη σήμερα, η παραγωγή γνώσης, η μετάδοση, η ποιότητα, η διασφάλιση της ποιότητας και η πιστοποίηση δεν αποτελούν αποκλειστικά θέματα των ευρωπαϊκών εθνικών κρατών, αλλά ζητήματα μίας πολύ-επίπεδης και διακρατικής πολιτικής, ενός κοινού προγράμματος μεταρρυθμίσεων που διαμορφώνεται μέσω της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στα πλαίσια της διακυβερνητικής συνεργασίας για την ανώτατη εκπαίδευση και την αρχιτεκτονική του Ευρωπαϊκού Χώρου Ανώτατης Εκπαίδευσης, τη Διαδικασία της Μπολόνια. Τα ευρωπαϊκά κράτη συμφωνούν στην σύγκλιση των συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης και μέσω πολυάριθμων πολιτικών πρωτοβουλιών και εγγράφων συναινούν ότι πρέπει να εστιάσουν «στην ανταγωνιστικότητα, στην ανάπτυξη και την παραγωγικότητα και την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής» και ότι πρέπει να δίνουν «έντονη έμφαση στη γνώση, την καινοτομία και τη βελτιστοποίηση του ανθρώπινου κεφαλαίου». Η Ευρωπαϊκή Ένωση μέσα από τη Διαδικασία της Μπολόνια αντιμετωπίζει την ανώτατη εκπαίδευση ως πεδίο της πολυδιάστατης ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης στην οικονομία και κοινωνία της γνώσης. Πολλά ανακοινωθέντα της διαδικασίας αναφέρονται στον πολλαπλό σκοπό της ανώτατης εκπαίδευσης και προωθούν πολιτικές για την ανώτατη εκπαίδευση που βασίζονται στην αγορά δηλώνοντας ότι η εκπαίδευση, και ιδίως η ανώτατη εκπαίδευση, βρίσκεται στο επίκεντρο της στρατηγικής και της φιλοδοξίας της Ευρώπης να γίνει «μια οικονομία ανταγωνιστική, έξυπνη, βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς». Ωστόσο καθ' όλη τη διάρκεια της Διαδικασίας της Μπολόνια μέχρι και σήμερα, ο λόγος γύρω από την κοινωνική ανακατασκευή του ρόλου των πανεπιστημίων ως ανταγωνιστικό πλεονέκτημα στην παγκόσμια οικονομία της γνώσης εξισορροπείται με επισημάνσεις για τον εξίσου σημαντικό ρόλο της ανώτατης εκπαίδευσης για τους εθνικούς πολιτισμούς, τις εθνικές ταυτότητες καθώς και για το δημόσιο καλό και με το ανακοινωθέν του Λουβαίν εισέρχονται στην ημερήσια διάταξη θέματα σχετικά με την

κοινωνική διάσταση της Διαδικασίας όπου η πρόνοια για τις ευπαθείς ομάδες και η μείωση των διακρίσεων είναι μερικά από τα χαρακτηριστικά που υπερτονίζονται. Οι ευρωπαϊκές αξίες και οι στόχοι για την επίτευξη αυξημένης διεθνούς κινητικότητας των φοιτητών συμπληρώνουν την κοινωνική διάσταση της ανώτατης εκπαίδευσης.

Το σχέδιο της Ε.Ε. για την αύξηση της ευρωπαϊκής ανταγωνιστικότητας που διατυπώνεται στη στρατηγική της Λισσαβόνας της ΕΕ διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην κατεύθυνση των μεταρρυθμίσεων της διαδικασίας της Μπολόνια στην ανώτατη εκπαίδευση. Η βασική ιδέα της στρατηγικής της Λισσαβόνας είναι η ενίσχυση της ευρωπαϊκής οικονομίας και η διασφάλιση υψηλού επιπέδου οικονομικής ανταγωνιστικότητας, τοποθετώντας τη γνώση στον πυρήνα των οικονομικών δραστηριοτήτων. Η ανταγωνιστική κοινωνία της γνώσης, η Ευρώπη της Γνώσης, ως ιδέα και κυρίαρχος πολιτικός ορθολογισμός εμφανίζεται ως «λόγος» στη διαδικασία της Μπολόνια μέσα από τις αναφορές για την *απασχολησιμότητα* και την *κινητικότητα της εργασίας*, και σκιαγραφούν την τάση να οργανώσουν και να μεταρρυθμίσουν την Ευρωπαϊκή ανώτατη εκπαίδευση έτσι ώστε να εξυπηρετηθούν οικονομικές ανάγκες. Η διαρκής σύνδεση της Διαδικασίας της Μπολόνια με την Στρατηγική της Λισσαβόνα προκαλεί την μετακίνηση της Μπολόνια από την εθελοντική συμμετοχή στον συντονισμένο έλεγχο και την μεταστροφή των ακαδημαϊκών και κοινωνικών αρχών της σε μια διαδικασία που βασίζεται στην οικονομία που περιγράφεται ως «μία ανατρεπτική μετατόπιση με τη μορφή του αποικισμού των μη οικονομικών τομέων πολιτικής από οικονομικούς λόγους, είδη και στυλ» (Fairclough 2001, όπ. αναφ. στο Miklavič, 2012:121).

Η ποιότητα της ανώτατης εκπαίδευσης βρίσκεται στο επίκεντρο της δημιουργίας του ευρωπαϊκού χώρου ανώτατης εκπαίδευσης (ΕΧΑΕ) και τα Ευρωπαϊκά ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης στα πλαίσια της Διαδικασίας της Μπολόνια θεωρούνται ως υπεύθυνα για την ποιότητα και για την Διασφάλιση της Ποιότητας της Ευρωπαϊκής ανώτατης εκπαίδευσης. Η Διασφάλιση της Ποιότητας αποτελεί το κατάλληλο εργαλείο για τον εκσυγχρονισμό της ανώτατης εκπαίδευσης και για την εξασφάλιση και την βελτίωση της ποιότητας των στόχων της Μπολόνια για την αναγνωσιμότητα και συγκρισιμότητα των τίτλων σπουδών, της επαγγελματικής και ακαδημαϊκής αναγνώρισης των πτυχίων της ανώτατης εκπαίδευσης, την κινητικότητα των φοιτητών, την απασχολησιμότητα, την εκπαίδευση βασισμένη στο φοιτητή και στη

διδασκαλία και στη μάθηση, τη διαφάνεια, τη λογοδοσία, την διεθνοποίηση των εκπαιδευτικών συστημάτων υπό το πρίσμα της διασυνοριακής εκπαίδευσης και των σύγχρονων τρόπων παροχής της εκπαίδευσης καθώς και της ενίσχυσης της Ευρώπης στην ανταγωνιστική παγκόσμια τάξη.

Όταν υπογράφηκε η Διακήρυξη της Μπολόνια το 1999, τα συστήματα διασφάλισης ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση ήταν ανύπαρκτα στις περισσότερες υπογράφουσες χώρες. Σήμερα, όχι μόνο υπάρχει συναίνεση ότι η διασφάλιση ποιότητας είναι απαραίτητη για τη διασφάλιση της λογοδοσίας και της ενίσχυσης της βελτίωσης, αλλά υπάρχουν επίσης κοινά συμφωνημένα πρότυπα και οδηγίες (ESG) για το πώς πρέπει να επιτευχθεί αυτό, και ένας ευρωπαϊκός φορέας - το Ευρωπαϊκό Μητρώο Διασφάλισης Ποιότητας (EQAR) - να εγγυηθεί ότι τηρούνται και εφαρμόζονται αυτά τα πρότυπα και οδηγίες. Η ανάπτυξη κοινών κριτηρίων και μεθοδολογιών αποτελεί μία τάση (trend) που δημιουργήθηκε από τη διαδικασία της Μπολόνια. Η βελτίωση της ποιότητας και της συνάφειας της ανώτατης εκπαίδευσης και η καθιέρωση αξιόπιστων συστημάτων διασφάλισης ποιότητας αποτελούν υψηλές προτεραιότητες για τις περισσότερες χώρες. (European Commission /EACEA /Eurydice, 2013, European Commission/EACEA/Eurydice, 2018) Smidt, 2015)

Στα πλαίσια της Διαδικασίας της Μπολόνια παράλληλα με δράσεις του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και Συμβουλίου έχει σημειωθεί μεγάλη πρόοδος στη θέσπιση ενός Ευρωπαϊκού Πλαισίου Διασφάλισης της Ποιότητας με την αρωγή των ενώσεων των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης, των φοιτητών και των οργανισμών διασφάλισης της ποιότητας (E4 Group:ENQA, EUA, EURASHE, ESU4). Το νέο Ευρωπαϊκό Πλαίσιο Διασφάλισης της Ποιότητας αποτελεί μια νέα δομή, η οποία στοχεύει να εξασφαλίσει την συγκρισιμότητα και την ποιότητα και την εμπιστοσύνη των πτυχίων εντός του EXAE, σεβόμενη τις τέσσερις βασικές αρχές ήτοι την ποικιλομορφία των εθνικών διαδικασιών διασφάλισης της ποιότητας, την ανεξαρτησία των οργανισμών διασφάλισης της ποιότητας, τη συμμετοχή των φοιτητών στις εσωτερικές και εξωτερικές διαδικασίες και τον πρωταρχικό ρόλο των ιδρυμάτων στη διαχείριση και στην παρακολούθηση της ποιότητάς τους. Οι διαδικασίες εξωτερικής διασφάλισης της ποιότητας είναι καθιερωμένες σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες, η οργάνωση εσωτερικής διασφάλισης της ποιότητας αποτελεί μία βασική διαδικασία σε πολλά ιδρύματα και επίσης έχει αναπτυχθεί ένα μεγάλο φάσμα ευρωπαϊκών διαδικασιών αξιολόγησης (Sursock, A.,2012).

Η έκθεση EUA, Trends 2010, που παρακολούθησε την πρώτη δεκαετία υλοποίησης του EXAE, έδειξε ότι τα ευρωπαϊκά ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης θεωρούν τη διασφάλιση της ποιότητας ως μία από τις σημαντικότερες εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις στην Ευρωπαϊκή διάσταση των εκπαιδευτικών συστημάτων (Smidt, 2015).

Η έκθεση εφαρμογής της Μπολόνια του 2015 παρέχει ισχυρές ενδείξεις ότι η διασφάλιση ποιότητας εξακολουθεί να αποτελεί έναν τομέα δυναμικής εξέλιξης. Διαπιστώθηκαν θετικές τάσεις όσον αφορά τις απαιτήσεις διαφάνειας στα δημόσια συστήματα ανώτατης εκπαίδευσης και την ανάπτυξη στρατηγικών διασφάλισης ποιότητας στα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης. Η εξωτερική και εσωτερική διασφάλιση ποιότητας εξελίσσεται και αναπτύσσεται με γοργούς ρυθμούς στον EXAE και οι περισσότερες χώρες του EXAE έχουν πλέον ιδρύσει οργανισμούς διασφάλισης ποιότητας, με την πλειοψηφία τους να έχει αποδειχθεί και να συμμορφώνεται με τα ESG. Το πιο αξιοσημείωτο είναι ότι τα ESG κατάφεραν να προωθήσουν την εναρμόνιση της Ευρωπαϊκή Διασφάλισης της Ποιότητας χωρίς να περιγράφουν του τρόπους, τις διαδικασίες και μεθόδους, ενώ αγκαλιάζουν τη διαφορετικότητα. Διαπιστώθηκε επίσης ότι το πεδίο των συστημάτων διασφάλισης ποιότητας διευρύνθηκε μετά την έγκριση των αναθεωρημένων ESG τα οποία ενσωματώνουν στις διαδικασίες για την διασφάλιση της ποιότητας, την διδασκαλία, την έρευνα, τα πλαίσια προσόντων, τα μαθησιακά αποτελέσματα αλλά και τομείς όπως η διεθνοποίηση και η επιχειρηματικότητα των ιδρυμάτων (Ερεβάν, 2015). Στην έκθεση επίσης επισημαίνεται η μικρή συμμετοχή των ενδιαφερομένων στη διασφάλιση της ποιότητας, και ιδίως η συμμετοχή των φοιτητών, για την οποία δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι μπορεί να υπάρξει σημαντική πρόοδος. Επιπλέον, παρά την ευρωπαϊκή δέσμευση να ενθαρρύνουν τα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης, ώστε να επιλέγουν για την ανάθεση των απαιτούμενων διαδικασιών διασφάλισης ποιότητας, οργανισμό από το Ευρωπαϊκό Μητρώο (EQAR), σε εθνικό επίπεδο ο στόχος αυτός δεν έχει επιτευχθεί σε επιθυμητά επίπεδα (European Commission/EACEA/Eurodyce, 2015).

Εξετάζοντας αυτά τα χρόνια των μεταρρυθμίσεων της ανώτατης εκπαίδευσης σχετικά με τη διασφάλιση της ποιότητας στα πλαίσια της υλοποίησης των αλλαγών και των δεσμεύσεων που προέκυπταν από τη Διαδικασία της Μπολόνια, συμπεραίνουμε ότι έχουν επιτευχθεί μεγάλη πρόοδος σε επίπεδο ιδρυμάτων όσο και σε

ευρωπαϊκό κα εθνικό επίπεδο. Επιπλέον οι παροτρύνσεις για ανάπτυξη εθνικών συστημάτων Διασφάλισης της Ποιότητας και η περαιτέρω μετατροπή τους σε δεσμεύσεις, είχαν αντίκτυπο σε εθνικό επίπεδο, ενώ η φύση αυτού του αντίκτυπου ποικίλλει από τη μια χώρα στην άλλη. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι εθνικές ατζέντες και πολιτικές συνεχίζουν να διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαδικασία λήψης αποφάσεων και η Διασφάλιση της Ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση παραμένει εθνική ευθύνη. Έτσι, το τοπίο της Διασφάλισης της Ποιότητας στην Ευρώπη συνεχίζει να βρίσκεται σε μεταβατικό στάδιο και λειτουργεί μια λεπτή ισορροπία μεταξύ εθνικών και ευρωπαϊκών συμφερόντων επίσης, ο EXAE, συνεχίζει να αναπτύσσεται, αλλά ταυτόχρονα μειώνεται το πολιτικό ενδιαφέρον καθώς η ανώτατη εκπαίδευση επηρεάζεται από τις χρηματοπιστωτικές κρίσεις –που ξεκίνησαν ήδη το 2008– και υπάρχει μεγάλη αβεβαιότητα ως προς το πώς θα πρέπει να εξελιχθεί περαιτέρω (Viðarsdóttir, 2018). Η αναθεώρηση των ESG από την E4, αποτελεί ένα παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο η διασφάλιση ποιότητας είναι «σε εξέλιξη» που απαιτεί τη συνεχή ανάπτυξη και αξιολόγηση των καθιερωμένων πολιτικών και πρακτικών προκειμένου να γίνει αναπόσπαστο μέρος του πλαισίου της ανώτατης εκπαίδευσης (ESG, 2015). Επίσης η έκθεση εφαρμογής της Μπολόνια του 2018 συζητά τις εξελίξεις στη διασφάλιση της ποιότητας επιβεβαιώνοντας ότι αποτελεί κεντρικό σημαίνον για την ανάπτυξη της εμπιστοσύνης και της διαφάνειας στα συστήματα της ανώτατης εκπαίδευσης σε ολόκληρο τον EXAE (European Commission/EACEA/Eurydice, (2018).

Πολλοί ερευνητές που ασχολούνται με την ανάπτυξη των εκπαιδευτικών πολιτικών στη Διαδικασία της Μπολόνια καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η Διασφάλιση της Ποιότητας στον EXAE είναι πολυδιάστατη και μεταφράζεται σε λόγους και πρακτικές εξαρτώμενες από το σύγχρονο οικονομικό, ιδεολογικό, κοινωνικό, πολιτικό, πολιτιστικό, διεθνές και παγκόσμιο συγκείμενο. Επίσης υπάρχουν διαφορές στις αντιλήψεις περί ποιότητας, ανάλογα με τη θέση που έχει ο κάθε ενδιαφερόμενος αναφορικά με τη διασφάλιση της ποιότητας δηλ. φορείς διασφάλισης της ποιότητας, ακαδημαϊκό προσωπικό ή φοιτητές (Smidt, 2015).

Επίσης, η ποιότητα και η διασφάλιση της ποιότητας της ευρωπαϊκής ανώτατης εκπαίδευσης είναι πολυδιάστατες διότι αφομοιώνουν στο εννοιολογικό και

διαδικαστικό πλαίσιο τους, τη διαρκώς μεταβαλλόμενη πραγματικότητα της ανώτατης εκπαίδευσης καθώς και την πολυπλοκότητα των αποστολών της. Οι νέες προκλήσεις που δέχονται τα συστήματα ανώτατης εκπαίδευσης επηρεάζουν και τον τρόπο που αντιμετωπίζουν την ποιότητα και την ανώτατη εκπαίδευση. Τα συστήματα διασφάλισης της ποιότητας πρέπει συνεχώς να αναπροσαρμόζουν τις διαστάσεις και τους στόχους προκειμένου να είναι αποτελεσματικότερα στις νέες αναδυόμενες προκλήσεις που δέχονται ευρωπαϊκά ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης από την μαζικοποίηση των ιδρυμάτων, από την διασυνοριακή εκπαίδευση, των τεχνολογικών αλλαγών, των αναδυόμενων ψηφιακών τρόπων μεταφοράς της γνώσης, της παγκοσμιοποίησης, της οικονομικής κρίσης και των υψηλών ποσοστών της ανεργίας των νέων και ολόκληρου του τομέα της απασχόλησης. Επιπλέον, ένας ολοένα και πιο ετερογενής φοιτητικός πληθυσμός προσθέτει μια διαφορετική διάσταση στη συζήτηση για την ποιότητα (Krempkow et al., 2015). Αυτή η διάσταση αναφέρεται στις μαθησιακές ανάγκες των «νέων μαθητών» και στον τρόπο διδασκαλίας στον τομέα της ανώτατης εκπαίδευσης και όχι στη λειτουργία ελέγχου των μηχανισμών διασφάλισης της ποιότητας, οι οποίες στοχεύουν στη βελτίωση των διαδικασιών και των ροών εργασίας στην οργάνωση των ιδρυμάτων ανώτατης Εκπαίδευσης. Υπό την πίεση αυτών των προκλήσεων, η Διαδικασία της Μπολόνια στα πλαίσια της εθελοντικής διακυβερνητικής συνεργασίας μεταξύ των ιδρυμάτων και των ενδιαφερόμενων φορέων, βρίσκονται σε ένα συνεχή διάλογο, και τα μέλη της ανανεώνουν τις δεσμεύσεις τους αναφορικά με τον εκσυγχρονισμό των ιδρυμάτων και των συστημάτων Διασφάλισης της ποιότητας και αναπτύσσουν πρωτοβουλίες βασισμένες στην εμπιστοσύνη, την ευελιξία και την προσαρμοστικότητα (European Commission/EACEA/Eurodyce, 2015).

Ο πολυδιάστατος χαρακτήρας της ποιότητας στα πλαίσια της Διαδικασίας της Μπολόνια αποτυπώνεται μέσα από τους μηχανισμούς σύνδεσής της με την διεθνοποίηση των συστημάτων ανώτατης εκπαίδευσης. Η σχέση μεταξύ της διεθνοποίησης και της ποιότητας στηρίζεται στην προσδοκία ότι η διεθνής συνεργασία, η ανταλλαγή φοιτητών, ακαδημαϊκών ή ερευνητών και τα διεθνοποιημένα προγράμματα σπουδών συμβάλλουν στη βελτίωση της ποιότητας της διδασκαλίας, της μάθησης και της έρευνας και επιπλέον εξυπηρετούν την τεχνολογική καινοτομία, την οικονομική ανάπτυξη, την κοινωνική ευημερία καθώς και την προετοιμασία των

φοιτητών να ζήσουν και να εργαστούν στο σύγχρονο παγκοσμιοποιημένο περιβάλλον (De Wit κ.ά., 2015). Η διεθνοποίηση αποτελεί πλέον μια στοχευμένη και προγραμματισμένη διαδικασία που αποσκοπεί στην ενίσχυση και στη βελτίωση της απόδοσης και της ποιότητας των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης του ΕΧΑΕ.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της Διασφάλισης της Ποιότητας στη Μπολόνια είναι η ποικιλομορφία που την χαρακτηρίζει ως προς την προσέγγιση και την κατανόηση. Η ποικιλομορφία αυτή δικαιολογείται καθώς την Μπολόνια, στο σύνολο των 48 χωρών που ανήκουν στον ΕΧΑΕ, υπάρχουν πολυάριθμα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης που διαφέρουν μεταξύ του ως προς το μέγεθος την αποστολή και προφίλ. Στη διαδικασία της Μπολόνια, μέσα από τα τακτικά ανακοινωθέντα των υπουργών Παιδείας που συμμετέχουν στη Διαδικασία καθώς και από τις επίσημες εκθέσεις εφαρμογής, αναγνωρίζεται ότι υπάρχει ποικιλομορφία ως προς την παραγωγή εθνικών πολιτικών σχετικών με τις αποφάσεις της για την ανάπτυξη ενός ευρωπαϊκού συστήματος διασφάλισης της ποιότητας. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η πρόκληση είναι να υποστηριχθεί η ποικιλομορφία μεταξύ των κρατών μελών της διαδικασίας της Μπολόνια, τηρώντας παράλληλα τις αρχές και τις αξίες της ενοποίησης και της συνοχής. Η πρόταση για την αναθεώρηση των ESG, αφορά απάντηση σε αυτή την ποικιλομορφία των διαδικασιών διασφάλισης της ποιότητας εντός των κρατών μελών της Διαδικασίας. Σκοπός είναι να δημιουργήσουν μια κοινή κατανόηση των σκοπών της διασφάλισης της ποιότητας υποστηρίζοντας ταυτόχρονα την ποικιλία των προσεγγίσεων.(Smidt, 2015).

Το ζήτημα της *Ποιότητας* στην ανώτατη εκπαίδευση έχει επανειλημμένα αντιμετωπιστεί, με την έννοια ότι, ακόμη και αν η ποιότητα δεν μπορεί εύκολα να καθοριστεί, αυτό δεν σημαίνει ότι δεν μπορεί να μετρηθεί και επιπλέον υπογραμμίζεται ότι η μέτρηση της ποιότητας παραμένει ένα δύσκολο έργο που απαιτεί διαδικασίες για τη βέλτιστη λειτουργία των Διαδικασιών Διασφάλισης της Ποιότητας. Παρακολουθώντας την ανώτατη εκπαίδευση μέσα από τη Διαδικασία της Μπολόνια καταλήγουμε ότι την χαρακτηρίζουν ποικίλες αξίες και αρχές, αλλά μέχρι στιγμής η παρακολούθηση και η αξιολόγηση επικεντρώθηκε κυρίως σε εκείνες τις πτυχές που μπορούν εύκολα να ποσοτικοποιηθούν, να εντοπιστούν και να μετρηθούν. *Οι οργανισμοί αξιολόγησης και πιστοποίησης εστιάζουν την αξιολόγηση είτε στο γενικό επίπεδο των ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης, είτε σε επίπεδο προγράμματος ή σε συνδυασμό των δύο. Τα στοιχεία που καθορίζονται για αξιολόγηση σύμφωνα με τα ESG*

2015 είναι, οι διαδικασίες εισαγωγής των φοιτητών στα ανώτατα ιδρύματα, τα ποσοστά εξέλιξης και εγκατάλειψης, σχεδιασμός νέων προγραμμάτων, οι αναθεωρήσεις των υπαρχόντων προγραμμάτων, η μάθηση επικεντρωμένη στο φοιτητή, πρακτική θεσμικής αναγνώρισης, πρόσληψη, επαγγελματική ανάπτυξη, διαχείριση πληροφοριών και πόροι μάθησης (European Commission/EACEA/Eurydice, 2018).

Ωστόσο, ακόμα και αν η Ποιότητα, δεν είναι εύκολο να καθοριστεί, αφορά κυρίως το αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης μεταξύ του μαθησιακού περιβάλλοντος, των εκπαιδευτικών, των φοιτητών. Η διασφάλιση της ποιότητας θα πρέπει να εξασφαλίζει ένα μαθησιακό περιβάλλον στο οποίο το περιεχόμενο των προγραμμάτων, οι ευκαιρίες μάθησης και οι εγκαταστάσεις είναι κατάλληλες για το «σκοπό». Η ανώτατη εκπαίδευση στοχεύει στην επίτευξη πολλαπλών σκοπών ήτοι την προετοιμασία των φοιτητών για την ενεργό συμμετοχή τους στα κοινά και για τη μελλοντική τους σταδιοδρομία (π.χ. συμβάλλοντας στην απασχολησιμότητά τους), υποστηρίζοντας την προσωπική τους ανάπτυξη, τη δημιουργία προηγμένης βάσης γνώσεων και την τόνωση της έρευνας και της καινοτομίας. Επιπλέον οι ενδιαφερόμενοι, δίνουν κάθε φορά προτεραιότητα σε διαφορετικούς σκοπούς, και αντιμετωπίζουν την ποιότητα στην ανώτατη εκπαίδευση διαφορετικά και η διασφάλιση της ποιότητας αντανακλά αυτές τις διαφορετικές προοπτικές. Στην ανώτατη εκπαίδευση, «ενδιαφερόμενοι» (*stakeholders*) θεωρούνται όλοι οι εμπλεκόμενοι παράγοντες σε ένα ίδρυμα, δηλαδή οι φοιτητές το προσωπικό, καθώς και εξωτερικοί ενδιαφερόμενοι, όπως οι εργοδότες και εξωτερικούς συνεργάτες ενός ιδρύματος (ESG, 2015). Στο επίκεντρο όλων των δραστηριοτήτων διασφάλισης της ποιότητας οι στόχοι είναι διπλοί δηλ. αυτοί της *λογοδοσίας* και *βελτίωσης* οι οποίοι από κοινού, δημιουργούν εμπιστοσύνη για τις επιδόσεις του ιδρύματος ανώτατης εκπαίδευσης (ESG, 2015).

Εξετάζοντας την έννοια της ποιότητας σύμφωνα με τις προσεγγίσεις των Harvey & Green (1993) στο άρθρο τους «Defining Quality» και συγκριτικά με τις αντιλήψεις που αναπτύσσονται και τις πολιτικές που παράγονται σε ευρωπαϊκό πλαίσιο και ειδικότερα μέσω της αρχιτεκτονικής του EXAE καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η Ποιότητα στα πλαίσια της Διαδικασίας της Μπολόνια ορίζεται ως «*άριστη σχέση σκοπού – αποτελέσματος*» (*fitness for purpose* και ως «*μετασχηματιστική*» (*transformative*).

Η «άριστη σχέση σκοπού – αποτελέσματος», ως ερμηνεία της έννοιας της ποιότητας για την ανώτατη εκπαίδευση εξαρτάται από τις αξίες και τις προτεραιότητές που τίθενται σχετικά με την αποστολή και τον ρόλο των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων και την εκπλήρωση αυτών και μπορεί να είναι διαφορετική ανάλογα με το ποιος ορίζει τον σκοπό. (Green, 1994). Στη Διαδικασία της Μπολόνια η ποιότητα ως «άριστη σχέση σκοπού- αποτελέσματος» αφορά την αποτελεσματικότητα και την αποδοτικότητα των ευρωπαϊκών ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης αναφορικά με την σύνδεση της εκπαίδευσης με την έρευνα, την καινοτομία, την απασχολησιμότητα και το διεθνή οικονομικό και εκπαιδευτικό ανταγωνισμό. Η ποιότητα σε αυτή την περίπτωση κρίνεται μετρήσιμη, αξιολογείται και συνδέεται με ανάπτυξη διαδικασιών «Διασφάλισης της Ποιότητας» με στόχο τη λογοδοσία και την βελτίωση των ιδρυμάτων.

Η ποιότητα ως «μετασχηματιστική» (*transformative*) αντικατοπτρίζει τη σύλληψη της ποιότητας ως δύναμη αλλαγής και ως «ποιοτικής αλλαγής» και αφορά όλες τις διαστάσεις της. Ωστόσο στη προσέγγιση της μέσα από τους λόγους της Μπολόνια, η «αλλαγή» νοείται ως «ποιοτική» και η ανώτατη εκπαίδευση καλείται να εκσυγχρονιστεί προκειμένου να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις που δημιουργούνται από εξωτερικούς παράγοντες όπως η Παγκοσμιοποίηση, η μαζικοποίηση των εθνικών συστημάτων και ο αυξημένος ρόλος της γνώσης στο παγκόσμιο οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον. Η εκπαίδευση επιπλέον συνιστά μία προστιθέμενη αξία που συνεπάγεται την ενδυνάμωση (*empowerment*) και την ενίσχυση των φοιτητών. Η ανώτατη εκπαίδευση μέσω της Διαδικασίας της Μπολόνια στοχεύει στην επίτευξη πολλαπλών σκοπών όπως την προετοιμασία των φοιτητών για την ενεργό συμμετοχή στα κοινά, για την απασχολησιμότητά τους, στη μετάδοση και ανάπτυξη γνώσεων, ικανοτήτων και δεξιοτήτων ώστε να ζουν και να εργάζονται σε μία παγκόσμια κοινωνία, τη δημιουργία του ανθρώπινου κεφαλαίου για την κοινωνία και οικονομία της γνώσης, τη δημιουργία προηγμένης βάσης γνώσεων για την τόνωση της έρευνας και της καινοτομίας στην «Ευρώπη της Γνώσης». Σύμφωνα με το πέμπτο σχέδιο του Υπουργικού Ανακοινωθέν της Ρώμης στα πλαίσια της καθορισμένης συνάντησης των υπουργών Παιδείας της Μπολόνια, στο μέλλον, τα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης θα στηρίζουν την αυξανόμενη ανάγκη για καινοτόμο και κριτική σκέψη, για συναισθηματική νοημοσύνη, για ηγεσία, για ομαδική εργασία και ικανότητες επίλυσης

προβλημάτων, καθώς και επιχειρηματικές συμπεριφορές (Draft 5 of the Rome Ministerial Communiqué/EHAE, 2020)

Συμπερασματικά και ανακεφαλαιώνοντας θεωρούμε ότι καθώς ο ΕΗΕΑ συνεχίζει να παρέχει οφέλη στα συμμετέχοντα μέλη, όπως τη διευκόλυνση της κινητικότητας στην ανώτατη εκπαίδευση και την απασχόληση, την ενίσχυση της απασχολησιμότητας, την οικοδόμηση εμπιστοσύνης μέσω της διασφάλισης ποιότητας και της διεθνοποίησης των συστημάτων αυτών, την ανάπτυξη διαδικασιών διεθνοποίησης με στόχο την στήριξη της διασυννοριακής εκπαίδευσης και των νέων τρόπων παροχών εκπαίδευσης (προγράμματα εξ αποστάσεως εκπαίδευσης, κοινά προγράμματα σπουδών) και την ανάπτυξης εργαλείων διαφάνειας και αξιολόγησης της διεθνοποίησης, θεωρούμε ότι θα συνεχίσει να υπάρχει και μελλοντικά θα πάρει τη μορφή ενός πιο επίσημου θεσμικού οργάνου δηλ. ενός Πανευρωπαϊκού Διακυβερνητικού Οργανισμού (Reinalda, 2008). Είναι επίσης σημαντικό να σημειωθεί ότι εάν ο ΕΧΑΕ καταφέρει να απαρτίζεται από συμμετέχοντα μέρη που εφαρμόζουν πλήρως τις δεσμεύσεις και τους στόχους του και η διαδικασία της Μπολόνια απαρτίζεται από χώρες και τα συστήματα ανώτατης εκπαίδευσης συνεργάζονται πέρα από γεωγραφικά και πολιτικά όρια, είναι συγκρίσιμα και συμβατά *«Δημιουργεί την εικόνα ενός σχεδόν ουτοπικού συστήματος ανώτατης εκπαίδευσης μιας Ευρώπης χωρίς σύνορα και πέραν αυτών, με κοινές αξίες και μια κοινή θεμελιώδη φιλοσοφία»* (Viðarsdóttir, U. S., 2018, 387).

Σύμφωνα με το πέμπτο σχέδιο του Υπουργικού Ανακοινωθέν της Ρώμης στα πλαίσια της καθορισμένης συνάντησης των υπουργών Παιδείας της Μπολόνια που προγραμματίζεται να πραγματοποιηθεί στην Ρώμη στις 19 και 20 Νοεμβρίου του 2020, *«Ο ΕΧΑΕ είναι μια μοναδική συνεργασία όπου οι δημόσιες αρχές και τα ενδιαφερόμενα μέρη της ανώτατης εκπαίδευσης συνεργάζονται για τον καθορισμό και την επίτευξη κοινών στόχων. Χάρη στην ποικιλομορφία των πολιτισμών, των γλωσσών και των περιβαλλόντων μας, και στην κοινή μας δέσμευση για ποιότητα, διαφάνεια και κινητικότητα, τα συστήματα ανώτατης εκπαίδευσης προσφέρουν στην Ευρώπη και τον κόσμο απaráμιλλες ευκαιρίες για μάθηση, διδασκαλία και έρευνα»...* *«Δεσμευόμαστε να εκπληρώσουμε την όρασή μας έως το 2030, οικοδομώντας ένα περιεκτικό, καινοτόμο και διασυνδεδεμένο ΕΗΕΑ για να στηρίξουμε μια βιώσιμη, συνεκτική και ειρηνική Ευρώπη»* (Draft 5 of the Rome Ministerial Communiqué/EHAE, 2020).

Φτάνοντας το τέλος αυτής της εργασίας, θέλω να επισημάνω ότι όλη η προσέγγιση της εργασίας αφορούσε στην κατανόηση της εισαγωγής των εννοιών της «Ποιότητας» και της «Διασφάλισης της Ποιότητας» ως κεντρικά σημαίνοντα σε ένα εν γένει ποιοτικό τομέα όπως είναι η ανώτατη εκπαίδευση. Η διαδικασία της Μπολόνια επιλέχθηκε για να στηρίζει αυτή την αναζήτηση, διότι έχει αποδείξει ότι αποτελεί την καταλληλότερη δομή για την ανάπτυξη και τον συντονισμό των καταλληλότερων δράσεων αξιολόγησης και ενίσχυσης της ποιότητας στα ιδρύματα ανώτατης εκπαίδευσης, και τον ισχυρότερο μηχανισμό παρακολούθησης και ελέγχου αυτών, η οποία μάλιστα είναι και μεγάλης διάρκειας (21 χρόνια συνολικής λειτουργίας σήμερα), έτσι προσφέρεται για την παρακολούθηση των βασικότερων εξελίξεων τις τελευταίες δεκαετίες στον τομέα αυτό. Στην εργασία αυτή παρακολουθήσαμε βήμα βήμα μέσα από την ανάλυση των Ανακοινωθέντων της Διαδικασίας και των βασικότερων μελετών και εκθέσεων εφαρμογής της, πως εισήχθη η ποιότητα στους πολιτικούς λόγους πως ισχυροποιήθηκε με πρακτικές διασφάλισης της ποιότητας, πως κυοφόρησε και παρήγαγε τις κατάλληλες δομές (EQAA, EQAR, ESG) για να υποστηρίξει τους στόχους της και πως αλληλοσυνδέθηκε με ένα από τους βασικότερους στόχους της Διαδικασίας της Μπολόνια τη «Διεθνοποίηση» των συστημάτων και ιδρυμάτων ανώτατης εκπαίδευσης.

Στους στόχους της διπλωματικής αυτής, δεν συμπεριλήφθηκαν η αναλυτική παρουσίαση της Εσωτερικής και Εξωτερικής Διασφάλισης της Ποιότητας ούτε η αξιολόγηση της εφαρμογής των πολιτικών για ανάπτυξη διαδικασιών διασφάλισης της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση, σε εθνικό επίπεδο και ευρωπαϊκό επίπεδο. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να αποτελέσει στόχο μιας επόμενης μελέτης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Ελληνόγλωσσες:

- Αθανασίου, Λ. (2007). *Μέθοδοι και τεχνικές έρευνας στις επιστήμες της αγωγής*.
Ιωάννινα: Εκδόσεις Εφύρα.
- Βάμβουκας, Μ. (1991). *Εισαγωγή στην ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία*. (2η εκδ.). Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη
- Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, (1992) «Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (92/C 191 /01)
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1997). «ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΡΑΣΗΣ 2000 ΓΙΑ ΜΙΑ ΙΣΧΥΡΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΕΥΡΥΤΕΡΗ ΕΥΡΩΠΗ» COM(97) 2000 τελικό, Βρυξέλλες, 15.07.1997
- Επιτροπή των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (1997). «ΓΙΑ ΜΙΑ ΕΥΡΩΠΗ ΤΗΣ ΓΝΩΣΗΣ». COM(97) 563 τελικό, Βρυξέλλες, 12.11.1997
- Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, (1998). «Σύσταση του Συμβουλίου της 24^{ης} Σεπτεμβρίου 1998 για την ευρωπαϊκή συνεργασία με σκοπό τη διασφάλιση της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση (98/561/EK)», L 270/56, 7-10-98
- European Commission, 2004, «Έκθεση της Επιτροπής προς το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, το Συμβούλιο, την Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή και την Επιτροπή των Περιφερειών, για την εφαρμογή της σύστασης 98/561/EK του Συμβουλίου της 24ης Σεπτεμβρίου 1998 για την ευρωπαϊκή συνεργασία με σκοπό τη διασφάλιση της ποιότητας στην ανώτατη εκπαίδευση», Com (2004) 620 τελικό, Βρυξέλλες, 30-9-2004
- Κιμουρτζής, Π., κ. ά.(2016). Αναφορά για την Ανάλυση Περιεχομένου, στο «ΚΑΤΑΝΟΗΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗ ΡΟΔΟ: ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΙ ΚΑΙ ΝΕΟΙ ΑΛΛΟΙ (UnDRho), Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης
- Κυριαζή, Ν. (1999). *Η κοινωνιολογική έρευνα – Κριτική επισκόπηση μεθόδων και τεχνικών*. Αθήνα: Ελληνικές Επιστημονικές Εκδόσεις.

- Λαμπίρη-Δημάκη, Ι. (1990). *Η Κοινωνιολογία και η Μεθοδολογία της. Παραδείγματα, Μέθοδοι έρευνας, Επιστημονικά Προβλήματα*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα
- Νόβα-Καλτσούνη, Χ. (2006). *Μεθοδολογία εμπειρικής έρευνας στις Κοινωνικές Επιστήμες*. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg
- Πασιάς, Γ. (2002). Προς την 'Ευρώπη της γνώσης': Η διαμόρφωση του εκπαιδευτικού λόγου και των πολιτικών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας στη δεκαετία του '90. Στο Δ. Ματθαίου (Επιμ.). *Η Εκπαίδευση απέναντι στις Προκλήσεις του 21ου αιώνα. Νέες ορίζουσες και προοπτικές*:185 – 244. Αθήνα: Α. Λιβάνης.
- Πασιάς, Γ. (2006α). *Ευρωπαϊκή Ένωση και Εκπαίδευση. Θεσμικός λόγος και εκπαιδευτική πολιτική (1950 – 1999)*. Τ. Α΄. Αθήνα: Gutenberg [σειρά: Συγκριτική Παιδαγωγική].
- Πασιάς, Γ. (2006β). *Ευρωπαϊκή Ένωση και Εκπαίδευση. Η στρατηγική της Λισσαβόνας. Εκπαιδευτικός Λόγος και Πολιτικές (2000 – 2006)*. Τ. Β΄. Αθήνα: Gutenberg [σειρά: Συγκριτική Παιδαγωγική].
- Πασιάς, Γ. (2011) «Προς τον Ευρωπαϊκό Χώρο της Ανώτατης Εκπαίδευσης: Λόγος και Πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης στον Χώρο της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης», στο Ε. Πρόκου (επιμ.). *Κοινωνικές διαστάσεις των πολιτικών στην ανώτατη εκπαίδευση: συγκριτική και διεθνής προσέγγιση*:41-96, Αθήνα: Διόνικος,
- Πασιάς, Γ. (2015). *Συγκριτική Εκπαίδευση . Τόποι και Λόγοι*, Αθήνα: ΓΡΗΓΟΡΗ.
- Πασιάς, Γ. (2019). *ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ. Σημειώσεις Μαθήματος*. ΕΚΠΑ, Αθήνα.
- Τζάνη, Μ. (2005). *Μεθοδολογία έρευνας κοινωνικών επιστημών* [πανεπιστημιακές σημειώσεις]. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Χειμερινό Εξάμηνο 2005-2006, Αθήνα.

Ξενόγλωσσες:

- Amashukeli, M., (2018) The Role of Internationalization For Quality Assurance in Higher Education Systems: The Case of Georgia. In : *Caucasus Analytical Digest (CAD): Quality Assurance of Higher Education in the South Caucasus* Publisher: Caucasus Research Resource Centers; Research Centre for East European Studies

- at the University of Bremen; Center for Security Studies (CSS) at ETH Zurich; German Association for East European Studies: 1-6
- Asderaki F.,(2009) «The Impact of the Bologna Process on the Development of the Greek Quality Assurance System», *Quality in Higher Education*, 15(2):105-122
- Barrett, B., (2019). “Lessons for the Future of the Bologna Process and the Internationalization of Higher Education”. In: *Journal of Higher education Theory and Practice*, 19(6): 11-27
- Blessinger, P., (2015), “The World Needs More International higher Education”. In: www.researchgate.net/publication/275408338_The_World_Needs_More_International_Higher_Education/citations
- Beelen, J., Jones, E. (2015) “Redefining Internationalization at Home”. In A. Curaj et al., *The European Higher Education Area*:59-72
- Bergen Communiqué. (2005). “The European Higher Education Area - Achieving the Goals”, *Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Bergen*, 19–20 May 2005, Bergen, Norway
- Berlin Communiqué ,(2003) “Realising the European Higher Education Area”, *Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Berlin*
- Berelson, B. (1952) *Content analysis in communication research*, HAFNER PRESS
- Bernhard, A. (2012) *Quality Assurance in an International Higher Education Area: A summary of a case-study approach and comparative analysis*, Tertiary Education and Management, 18 (2): 153–169
- Bolderston, A. (2008). Writing an Effective Literature Review. In: *Journal of Medical Imaging and Radiation Sciences*, 39 (2008): 86–92.
- Bologna Declaration (1999), “The European Higher Education Area”. *Joint Declaration of the European Ministers of Education Convened in Bologna at the 19th of June 1999*
- Bucharest Communiqué.(2012). “Making the Most of Our Potential: Consolidating the European Higher Education Area” *Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Bucharest*, 26-27 April 2012.”

- Budapest-Vienna Declaration. (2010) “Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area.”
- Cavanagh, S, (1997). Content analysis: concepts, methods and applications: Content analysis is a flexible methodology that is particularly useful to nurse researchers, asserts .In: *Nurse Researcher*, 4 (3):5-16
- Chou, M-H., Jungblut, J., Ravinet, P., & Vukasovic, M., (2017) Higher education governance and policy: an introduction to multi-issue, multi-level and multiactor dynamics In: *Policy and Society*, 36(1):1-15,
- Cole, F. (1988). Content Analysis: Process and Application. In: *Clinical Nurse Specialist*, 2 (1):53-57, USA:Williams & Wilkins
- Corbett, A. (2003). Ideas, institutions and policy entrepreneurs: Towards a new history of higher education in the European Community. In: *European Journal of Education*, 38 (3): 315–330.
- Croché, S. (2009). “Bologna network: a new sociopolitical area in higher education”. In: *Globalization, Societies and Education*, 7 (4): 489–503
- Devi Prasad, B. (2008), Content Analysis. A method in social Science Research. In Lal Das, D.K. and Bhaskaran, V (eds). *Research methods for Sosial Work. New Delhi: Rawnt,:173-193.*
- Damro, C. and Friedman, Y. (2018). “Market Power Europe and the Externalization of Higher Education”. In: *JCMS: Journal of Common Market Studies*, 56 (6): 1394–1410. doi:10.1111/jcms.12749
- de Boer, H., B. Jongbloed, P. Benneworth, D. Westerheijden, and J. File. (2012). Engaging in the Modernisation Agenda for European Higher Education. (Lifelong Learning Project). Brussels, Belgium: ESMU
- de Wit H. (2007). “European Integration in Higher Education: The Bologna Process Towards a European Higher Education Area”. In: Forest J.J.F., Altbach P.G. (eds) *International Handbook of Higher Education. Springer International Handbooks of Education*, vol 18. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-1-4020-4012-2_23
- De Wit, H., Hunter, F., Howard, L., Polak, E-E., (2015) *Internationalisation of Higher Education*, Study, European Union

- de Wit, H. and Fiona Hunter, F., (2017). EUROPE: THE FUTURE OF INTERNATIONALIZATION OF HIGHER EDUCATION IN EUROPE. In: Mihut G., Altbach P.G., Wit H.. (eds) *Understanding Higher Education Internationalization. Global Perspectives on Higher Education*. Sense Publishers, Rotterdam: 25-28.
- EHEA, (2012), Mobility for Better Learning. Mobility strategy 2020 for the European Higher Education Area, Bucharest
- Elo, S and Kyngäs, H.(2008). The qualitative content analysis process. In: Journal of Advanced Nursing 62(1): 107–115 doi: 10.1111/j.1365-2648.2007.04569.x
- Enders, Jürgen, and Don F. Westerheijden. (2014) “Quality Assurance in the European Policy Arena.”. In: *Policy and Society* 33 (3): 167–176.
- European Commission/EACEA/Eurydice,(2013) *Education and Training in Europe 2020: Responses from the EU Member States*. Eurydice Report. Brussels: Eurydice.
- European Commission/EACEA/Eurydice, (2018) *The European Higher Education Area in 2018: Bologna Process Implementation Report*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- ENQA, 2003a, “Benchmarking in the improvement of Higher Education”, Workshop Reports 2, Helsinki, 2003
- ENQA, (2010) «10 years (2000–2010) A decade of European co-operation in quality assurance in higher education, 10Th ANNIVERSARY PUBLICATION Helsinki, Finland
- ENQA (2015) Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG) (Brussels, Belgium: ENQA) Available online at: https://enqa.eu/wp-content/uploads/2015/11/ESG_2015.pdf
- EHAЕ , (2020) Draft 5 of the Rome Ministerial Communiqué/EHAЕ, . Ανάκτηση 18-9-2020, από http://www.ehea.info/Upload/BFUG_HR_UA_71_9_Draft_5_Rome_Communique.pdf
- Federkeil, G.,2008, Rankings and Quality Assurance in Higher Education, *Higher Education in Europe*, 33:2-3, 219-231, DOI: 10.1080/03797720802254023
- Filippakou Ourania, (2011) The idea of quality in higher education: a conceptual approach, In: *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 32(1):25-28.

- Gornitzka Å., Maassen P., Olsen J., Stensaker B. (2007) “Europe of Knowledge:” Search for a New Pact. In: Maassen P., Olsen J. (eds) *University Dynamics and European Integration. Higher Education Dynamics*:19. Springer, Dordrecht
- Hartmann, E., (2017) Quality assurance and the shift towards private governance in higher education: Europeanisation through the back door? In: *Globalisation, Societies and Education*, 15:3, 309-324.
- Harvey, L. & Green, D. (1993) *Defining Quality, Assessment & Evaluation in Higher Education*, 18:1, 9-34, DOI: 10.1080/0260293930180102
- Harvey, L & Stensaker, B., 2008, Quality Culture: understandings, boundaries and linkages, In: *European Journal of Education*, 43:4, 427-442
- Harvey, L. (2004-2019). *Analytic Quality Glossary. Quality Glossary International*.
Ανάκτηση 27-1-2020, από
<http://www.qualityresearchinternational.com/glossary/quality.htm>
- Huisman, J., Van Der Wende, M., (2004). The EU and Bologna: are supra- and international initiatives threatening domestic agendas?, In: *European Journal of Education*, 39(3):349-357.
- International Association of Universities, (2012), *Affirming Academic Values in Internationalization of Higher Education: A Call for Action*. Paris: IAU
- Grifoll, J., Hopbach, A., McClaran, A., Ranne, P., Chaparro, T.-S., Valeikiene, A., (2015). “*Quality Procedures in the European higher education area and beyond – Internationalisation of quality assurance agencies*”, ENQA, Brussels, Belgium, 2015
- Kalvermark, T., Van Der Wende, M.C. (1997). “Conclusions and Discussion”. In: *National Policies for Internationalisation of Higher Education in Europe*, Stockholm, National Agency for Higher Education: 259-271.
- Knight J. (2017) Global: Five Truths About Internationalization. In: Mihut G., Altbach P.G., Wit H. (eds) *Understanding Higher Education Internationalization. Global Perspectives on Higher Education*. Sense Publishers, Rotterdam:13-15
- Krippendorff, K. (2004). *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage
- Leuven Communiqué (2009). “The Bologna Process 2020-The European Higher Education Area in the New Decade.” *Communiqué of the Conference of the Ministers Responsible for Higher Education*, Leuven and Louvain-la-Neuve, Leuven, 28–29 April 2009.

- London Communiqué. 2007. “Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world” 18 May 2007.
- Tia Loukkola, T.,(2013) European Quality Assurance from a policy perspective: where did we come from, where are we heading?, In: *ZFHE*, 8 (2):1-13
- Lourtie , P. (2001) *Furthering the Bologna Process*. Report to the Ministers of Education of the signatory countries. Prague, May 2001.
- Komotar, M. H. (2018). (2018). “Quality assurance of internationalisation and internationalisation of quality assurance. in Slovenian and Dutch higher education”. In: *European Journal of Higher Education*, 8(4): 415-434, DOI: 10.1080/21568235.2018.1458635
- Maassen, P., Stensaker, B. (2011) The knowledge triangle, European higher education policy logics and policy implications. In: *High Educ* 61: 757–769. <https://doi.org/10.1007/s10734-010-9360-4>
- Miklavič, K.,(2012). “Academic Values Against the Commodification of Higher Education: An Episode in Constructing the Discursive Meaning of Higher Education in the Bologna Process”. In: *European Higher Education at the Crossroads Between the Bologna Process and National Reforms*, New York London: Springer Dordrecht Heidelberg:119-138.
- Moutsios, S. (2010): Power, politics and transnational policy-making in education, Globalisation, *Societies and Education*, 8:1, 121-141
- Navracsics, T. (2015) ‘Bologna Needs Renewed Focus’. In: *University World News. The Global Window on Higher Education*, Issue 366, 8 May.
- Nedeva M., & Boden, R., (2006) Changing Science: The Advent of Neo-liberalism, In: *Prometheus*, 24:3, 269-281, DOI: 10.1080/08109020600877667
- Nizar Mohammad Alsharari, (2018) "Internationalization of the higher education system: an interpretive analysis". In: *International Journal of Educational Management*, 32 (3): 359-381
- OECD (2007), *Annual Report* , OECD, Paris.
- OECD. (2008). Tertiary Education for the knowledge society: OECD thematic review of tertiary education: *Synthesis report (vol.2)*. OECD, Paris

- Olsen, J. P. (2007). The institutional dynamics of the European University. In P. Maassen & J. P. Olsen (Eds.), *University dynamics and European integration* :pp. 25–54). Dordrecht: Springer
- Paris Communiqué. 2018. Communiqué of the meeting of European Ministers for Higher Education, Paris, May 25th 2018
- Prague Communiqué, *Towards the European Higher Education Area*. Communiqué of the meeting of European Ministers for Higher Education, Prague, 19/5/2001
- Prasad, B. D. (2008). Content Analysis A method in Social Science Research, In:Lal Das, D.K & Bhaskaran, V. (eds.). *Research methods for Social Work*:173-193 New Delhi: Rawat.
- Reinalda, B,(2008) “The Bologna Process and Its Achievements in Europe 1999–2007”,In: *Journal of Political Science Education*, 4:463–476.
- Robertson, S., (2006). “Absences and imaginings: the production of knowledge on globalisation and education”.In: *Globalisation, Societies and Education*, 4(2): 303-318, DOI: 10.1080/14767720600752882
- Saarinen, T. (2005) ‘Quality’ in the Bologna Process: from ‘competitive edge’ to quality assurance techniques, In: *European Journal of Education*, 40(2): 189-204
- Schryen, G., Wagner, G &. Benlian, A. (2015), Theory of Knowledge for Literature Reviews: An Epistemological Model, Taxonomy and Empirical Analysis of IS Literature. In: *Thirty Sixth International Conference on Information Systems, Fort Worth* : 1–25.
- Smidt, H. (2015) European Quality Assurance—A European Higher Education Area Success Story [Overview Paper]. In: Curaj A., Matei L., Pricopie R., Salmi J., Scott P. (eds) *The European Higher Education Area*. Springer, Cham.: 625-637 https://doi.org/10.1007/978-3-319-20877-0_40
- Sursock, A., & Smidt, H. (2010). *Trends 2010: A decade of change in European higher education*, Brussels: European Universities Association
- Sursock A. (2012). Quality Assurance and the European Transformational Agenda. In: Curaj A., Scott P., Vlasceanu L., Wilson L. (eds) *European Higher Education at the Crossroads*. Springer, Dordrecht: 247-266. https://doi.org/10.1007/978-94-007-3937-6_14

- Sursock, A., (2015). *Trends 2015: Learning and teaching in European universities*. Brussels: European University Association.
- Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG). (2015). Brussels, Belgium.
- Szabo M. (2015). International Quality Reviews with an EQAR-Registered Agency. In: Curaj A., Matei L., Pricopie R., Salmi J., Scott P. (eds) *The European Higher Education Area*. Springer, Cham.: 639-664, https://doi.org/10.1007/978-3-319-20877-0_41
- Torraco, R. (2016). Writing Integrative Literature Reviews: Using the Past and Present to Explore the Future. In: *Human Resource Development Review*:1–25. DOI: 10.1177/1534484316671606
- van der Wende, M. (1998). Quality Assurance in Higher Education and the Link to Internationalisation (P273). *Millenium*, 3(11): 20-29.
- van der Wende, M. C. (1999). “Quality Assurance of Internationalisation and Internationalisation of Quality Assurance.” In *Quality and Internationalisation in Higher Education*, edited by J. Knight and H. de Wit, 225–240. Paris: IMHE/OECD.
- van der Wende, M., & Westerheijden, D. F. (2001). “International Aspects of Quality Assurance with a Special Focus on European Higher Education”. In: *Quality in higher education*, 7(3):233-245
- Vlăsceanu L., Grünberg, L., and Pârlea D. , (2004) «Quality Assurance and Accreditation: A Glossary of Basic Terms and Definitions», UNESCO – CEPES, Bucharest.
- Vidovich, L. (2001) That Chameleon ‘Quality’: the multiple and contradictory discourses of ‘quality’ policy in Australian higher education, *Discourse: studies in cultural politics of education*, 22:249–261.
- Viðarsdóttir U.S. (2018) Implementation of Key Commitments and the Future of the Bologna Process. In: Curaj A., Deca L., Pricopie R. (eds) *European Higher Education Area: The Impact of Past and Future Policies*. Springer, Cham.:387-400
https://doi.org/10.1007/978-3-319-77407-7_24
- Vögtle, E. M., and Martens K., (2014), “The Bologna Process as a template for transnational policy coordination”, *Policy Studies*, 35(3):246–263

- Vögtle, E. M., (2019), “20 years of Bologna - a story of success, a story of failure”. In: *Innovation: The European Journal of Social Science Research*:1-23 DOI: 10.1080/13511610.2019.1594717
- Wächter , B., (2008). Internationalisation and the European Higher Education Area. Academic Cooperation Association (ACA). Ανακτήθηκε από http://aic.lv/ace/ace_disk/2007_09/sem07_09/Ghent_post2010/Ghent_May08_Bernd_Waechter.pdf
- Williams James, (2016), “Quality assurance and quality enhancement: is there a relationship?, In: *Quality in Higher Education*, 22(2):97-102.
- Woodhouse, D. (1999). Quality and quality assurance. Στο OECD, *Quality and internationalisation of quality assurance*: 29-44. Paris: OECD.
- Westerheijden, D. F. (2007). States and Europe and quality of higher education. In D. F. Westerheijden, B. Stensaker, & M. J. Rosa (Eds.), *Quality assurance in higher education*. Dordrecht: Springer: 73–95
- Yerevan Communiqué. 2015.
- Zgaga, P. (2003). The Bologna process between Prague and Berlin. Report to the Ministers of Education of the signatory countries commissioned by the Follow-up Group of the Bologna Process. *Berlin 2003*, Ανακτηση 9-7-20 <http://www.herdata.org/public/Zgaga-Report-from-PraguetoBerlin-Sept2003.pdf>
- Zgaga, P., Teichler, U., Schuetze, H, G., and Wolter, A., (2015), Introduction Reforming Higher Education for a Changing World, in Higher Education Reform: Looking Back - Looking Forward, Edition: *Higher Education Research and Policy (HERP)*:11 - 25